

Izdavač: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja

Za izdavača: Vlasta Ilišin

Recenzenti: dr. sc. Ivana Batarelo
dr. sc. Elvi Piršl

© 2007. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Sadržaj knjige je temeljen na rezultatima međunarodnog projekta:
Private Tutoring Monitoring Project
Education Support Program of the Open Society Institute

Projekt financirao:
Education Support Program - Open Society Institute
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu - Centar za istraživanje i
razvoj obrazovanja

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 645158
ISBN 978-953-6218-33-2

Boris Jokić i Zrinka Ristić Dedić

U SJENI:

privatne instrukcije u obrazovanju
Hrvatske

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU
Zagreb, 2007.

SADRŽAJ

1. UVOD	9
PRIVATNE INSTRUKCIJE: INTERNACIONALNE PERSPEKTIVE I HRVATSKI OBRAZOVNI KONTEKST	
2. PREGLED LITERATURE O POJAVI PRIVATNIH INSTRUKCIJA	17
2.1. Uvod	17
2.2. Privatne instrukcije kao sjena obrazovnog sustava	18
2.3. Osobitosti pojave privatnih instrukcija	20
2.4. Ponuda i potražnja za privatnim instrukcijama	23
2.5. Čimbenici koji utječu na potražnju privatnih instrukcija	25
2.5.1. Obrazovni čimbenici	25
2.5.2. Kulturalni čimbenici	28
2.5.3. Ekonomski čimbenici	29
2.6. Posljedice pojave privatnih instrukcija	30
2.6.1. Utjecaji na razini učenika	31
2.6.2. Utjecaji na poučavanje i učenje u školi	32
2.6.3. Društvene implikacije privatnih instrukcija	34
2.6.4. Ekonomske implikacije privatnih instrukcija	35
3. DEFINICIJA I ANALIZA PONUDE PRIVATNIH INSTRUKCIJA U OBRAZOVANJU REPUBLIKE HRVATSKE	37
3.1. Kako su privatne instrukcije definirane u ovome radu?	37
3.2. Vrste privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj	39
3.3. Analiza ponude dviju vrsta privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj	43
3.3.1. Analiza ponude oglasa za poduku u Plavom oglasniku .	44
3.3.2. Analiza ponude organiziranih tečajeva - pripremnih tečajeva	47
3.3.2.1. Pripremnih tečajevi u organizaciji privatnih tvrtki	47
3.3.2.2. Pripremnih tečajevi u organizaciji javnih ustanova	50
3.3.2.3. Slučaj pripremnih tečajeva u organizaciji visokoškolskih ustanova	51
3.3.2.4. Gradovi kao organizatori besplatnih instruktivnih seminara	54
3.4. Jesu li organizirani pripremnih tečajevi istinski oblik privatnih instrukcija?	56

4. PRIVATNE INSTRUKCIJE U HRVATSKOM KONTEKSTU	58
4.1. Analiza ekonomskih čimbenika i učinaka	58
4.1.1. Razina korisnika usluge	59
4.1.2. Razina davatelja usluge	61
4.1.2.1. Stanje i položaj nastavničke struke	62
4.1.2.2. Nezaposlenost	64
4.1.2.3. Razina pružanja usluga pripremnih tečajeva za upis na fakultete	66
4.1.3. Razina državnog proračuna	66
4.2. Analiza obrazovnih čimbenika	67
4.2.1. Ukratko o sustavu srednjeg školstva u Republici Hrvatskoj	67
4.2.1.1. Struktura i trajanje srednjoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj	67
4.2.1.2. Privatno školstvo u Republici Hrvatskoj	68
4.2.2. Kurikulum i glavna obilježja nastave u srednjim školama	69
4.2.3. Kako, koliko i zašto hrvatski učenici uče?	70
4.2.4. Vrednovanje školskih postignuća učenika	71
4.2.4.1. Završni ispiti srednjoškolskog obrazovanja ..	72
4.2.5. Sustav upisa na institucije visokog obrazovanja	73
4.2.6. Pojava privatnih instrukcija u kontekstu najavljenih promjena u obrazovanju Republike Hrvatske	75
4.2.6.1. Hrvatska kao društvo znanja	76
4.2.6.2. Produženje obveznosti obrazovanja	77
4.2.6.3. Vanjsko vrednovanje	78
4.3. Širi društveni kontekst privatnih instrukcija	82
4.3.1. Vrijednost znanja i obrazovanja te kompetitivnost ...	82
4.3.2. Obrazovna očekivanja roditelja te odnos roditelj - nastavnik	84
4.3.3. Društvene implikacije pojave privatnih instrukcija ...	87
4.4. Obrazovna politika i pojava privatnih instrukcija	88
 ISTRAŽIVANJE POJAVE PRIVATNIH INSTRUKCIJA U SREDNJOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU REPUBLIKE HRVATSKE	
5. CILJEVI ISTRAŽIVANJA	97
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	100
6.1. Uzorak kvantitativnog istraživanja	100

6.1.1. Uzorak učenika trećih razreda gimnazija	102
6.1.2. Uzorak studenata prve godine fakulteta	104
6.2. Upitnici	105
6.3. Postupak	108
6.3.1. Postupak u istraživanju na uzorku učenika trećih razreda gimnazije	108
6.3.2. Postupak u istraživanju na uzorku studenata prve godine fakulteta	108
6.4. Kvalitativni dodatak	109
6.5. Ograničenja istraživanja	109
6.6. Obrada i prikaz rezultata	111
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	115
7.1. Korištenje privatnih instrukcija	115
7.2. Privatni satovi	119
7.2.1. Raširenost pohađanja privatnih satova	119
7.2.2. Intenzitet korištenja privatnih satova	122
7.2.2.1. Predmeti	122
7.2.2.2. Redovitost korištenja privatnih satova te broj sati	126
7.2.3. Percipirani razlozi za korištenje privatnih satova	130
7.2.4. Oblik privatnih satova i cijena sata	137
7.2.5. Učinkovitost privatnih satova	138
7.2.6. Davatelji usluga privatnih satova	140
7.2.7. Korisnici privatnih satova	142
7.3. Pripremni tečajevi za prijamne ispite za upise na fakultete ..	147
7.3.1. Raširenost pohađanja pripremnih tečajeva	147
7.3.2. Percipirani razlozi za korištenje pripremnih tečajeva ..	149
7.3.3. Korisnici pripremnih tečajeva	151
7.3.4. Organizacija pripremnih tečajeva	155
7.3.5. Učinkovitost pripremnih tečajeva	157
7.4. Zašto neki učenici ne uzimaju instrukcije?	158
7.5. Percepcija obrazovnih čimbenika vezanih uz pojavu privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj	163
7.5.1. Povezanost privatnih instrukcija i službenoga obrazovnog sustava	165
7.5.2. Razlozi za pohađanje instrukcija	171
7.5.3. (Ne)povezanost između srednjega i visokog školstva	173

7.5.4. Posljedice pojave privatnih instrukcija na obrazovni sustav i njegove sudionike	176
7.5.5. Jednakost u dostupnosti privatnih instrukcija s obzirom na društvene i ekonomske čimbenike	179
7.6. Privatne instrukcije i rezultati nacionalnih ispita	183
OBRAZOVNA POLITIKA I PRIVATNE INSTRUKCIJE: PRISTUPI I RJEŠENJA	
8. PRISTUPI RJEŠAVANJU PROBLEMA PRIVATNIH INSTRUKCIJAMA U DRUGIM ZEMLJAMA	195
9. MOGUĆI PRISTUPI RJEŠAVANJU PROBLEMA PRIVATNIH INSTRUKCIJA U HRVATSKOJ	201
10. ZAKLJUČAK	207
LITERATURA	219
PRILOG	
Uzorci sudionika u istraživanju	225
BILJEŠKE O AUTORIMA	227

1. UVOD

Postoji određena doza licemjerja (ali i iskrenosti) u činjenici da su autori ove knjige i kritičkog osvrta na pojavu privatnih instrukcija, u jednom trenutku i sami pružali privatne satove. No, ovakva ambivalentna situacija ne treba čuditi budući da osnovu za primjereno razmatranje privatnih instrukcija čini upravo eliminiranje isključivosti i jednostranih moralnih stavova o negativnosti ove pojave. Naime, sama pojava i sustav pružanja navedenih usluga previše su složeni da bi se mogli na jednostavan način opisati i prosuditi. Na složenost pojave privatnih instrukcija ukazuje i činjenica da su u sustav privatnih instrukcija izravno uključeni davatelji i korisnici usluga, potom financijeri usluga (u slučaju školskih instrukcija to su najčešće roditelji) te službeni obrazovni sustav. Osim na navedene, ova pojava ima svoje izravne i posredne učinke i na druge učenike u razredu, na način izvođenja nastave, potom na nastavnike te naposljetku i na ekonomiju i društvo u cjelini. Za svakog korisnika i na svakoj od navedenih razina, pojava privatnih instrukcija ima svoje negativne, ali i određene pozitivne učinke.

U ovome radu privatne su instrukcije definirane kao **dodatna poduka iz školskih predmeta koja se plaća**. To je poučavanje koje se događa izvan redovne nastave, a odnosi se na predmete i sadržaje koje učenik uči u okviru službenog sustava obrazovanja. Privatne se instrukcije ovdje ne odnose na izvannastavne aktivnosti (primjerice treniranje nekog športa, učenje dodatnog stranog jezika u školi stranih jezika ili kod privatnog učitelja i sl.). U definiciji se također namjerno ne ističe tko pruža uslugu, pa to mogu biti nastavnici koji učeniku predaju, drugi nastavnici, nezaposleni nastavnici, studenti, sveučilišni profesori ili drugi predmetni stručnjaci. Isto tako, ovakvom definicijom pojam privatnih instrukcija ne uključuje dodatnu poduku koja je besplatna, bez obzira tko je davatelj usluge.

U ovome radu razlikujemo dvije osnovne vrste privatnih instrukcija, a to su:

- a) *privatni satovi*
- b) *organizirani tečajevi - pripremni tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete.*

Razlike među njima očituju se u različitim oblicima i razlozima korištenja instrukcija, kao i zakonskoj reguliranosti ove djelatnosti. Dok privatne satove daju instruktori kao privatne osobe, izvan poreznog sustava, pripremne tečajeve legalno organiziraju i naplaćuju privatne tvrtke, otvorena učilišta i poneki fakulteti. Privatni satovi su velikim dijelom individualni i služe različitim, pretežito popravnim funkcijama, pa instruktori pružaju učenicima pomoć u učenju, ispravljanju negativnih ocjena te pripremi za školske ispite. S druge strane, pripremni tečajevi su specifično usmjereni na pripremanje učenika za prijamne ispite na pojedinim fakultetima.

Bez obzira o kojoj se vrsti privatnih instrukcija radi, korištenje privatnih instrukcija izravno je ovisno o osobinama i kretanjima u službenom obrazovnom sustavu. Naime, bez službenoga obrazovnog sustava ove pojave ne bi niti bilo, dok određene karakteristike istoga pogoduju razvoju privatnih instrukcija. Ovom se publikacijom nastoji svratiti pozornost na privatne instrukcije kao na pojavu koja oslikava i sam obrazovni sustav. U stručnoj se literaturi, pojava privatnih instrukcija metaforički opisuje kao **“sjena obrazovnog sustava”** (Bray, 1999.; Bray, 2003.). No za razliku od obične sjene koju opisuje potpuna pasivnost, pojava privatnih instrukcija ima prijeteću sposobnost mijenjanja karaktera tijela kojega oponaša.

Pojava privatnih instrukcija u Hrvatskoj dosad nije sustavno istraživana. Štoviše, nema niti jednoga znanstvenog istraživanja, članka ili publikacije koji se bavi pitanjima raširenosti, prirode ili posljedica što ih pojava privatnih instrukcija ima na učenike, roditelje, nastavnike, škole te obrazovni sustav u cjelini. Po tome se Hrvatska ne razlikuje od većine ostalih zemalja. Silova i Bray (2006.) ukazuju da, iako duboko ukorijenjena u brojnim društvima, pojava privatnih instrukcija do početka 1990-ih nije znanstveno analizirana primjereno njihovoj raširenosti i ozbiljnosti same pojave. K tome, nedovoljna razvijenost i relativno malobrojna istraživanja u području obrazovanja u Republici Hrvatskoj također su pogodovali činjenici da još uvijek nema sustavnog istraživanja privatnih instrukcija. Jedan od glavnih razloga neistraženosti ove izrazito zanimljive obrazovne, ekonomske i društvene pojave u različitim društvenim okruženjima, predstavljaju i poteškoće u dolaženju do podataka o njima, s obzirom da korisnici i davatelji usluga nevoljko govore o svojim iskustvima s privatnim instrukcijama (Bray, 2003.).

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske do sad nije definiralo i javno iskazalo svoje stajalište o ovoj pojavi, niti je na bilo koji način reguliralo pitanje davanja privatnih instrukcija. U Hrvatskoj ne postoji zakon, pravilnik ili kodeks kojim se regulira (pa čak se ne spominje) davanje privatnih instrukcija. Pripremni tečajevi za upis na visokoškolske ustanove, koje najčešće pružaju privatne tvrtke ili drugi pravni subjekti, tretiraju se kao bilo koja druga gospodarska djelatnost koja nije pod pravnom i kvalitativnom kontrolom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Spomenuti nedostatak istraživačkog interesa za područje privatnih instrukcija, kao i zauzimanje politike nereagiranja od strane Ministarstva ne znače, međutim, da je za hrvatsko obrazovanje pojava privatnih instrukcija beznačajna. Štoviše, čini se da je riječ o relevantnoj i bitnoj pojavi čija će važnost u svjetlu najavljenih promjena u obrazovanju, po našem mišljenju, u budućnosti bivati sve većom.

Cilj ovoga rada je ukazati na raširenost, prirodu i osobitosti različitih vrsta privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj, te istražiti stavove o korisnosti, uzrocima i posljedicama ove pojave u nas. Smatramo da proučavanje raširenosti i prirode privatnih instrukcija može pružiti važne informacije o učinkovitosti obrazovnog sustava, kvaliteti nastave u školama, primjerenosti sustava vrednovanja školskih postignuća te opterećenosti učenika u školama.

U publikaciji su prikazani rezultati međunarodnog istraživanja iz 2005. godine, kojima se pokušalo odrediti karakteristike te pojave u zemljama središnje i jugoistočne Europe. Navedeno istraživanje predstavlja prvi pokušaj sustavnog praćenja pojave privatnih instrukcija u obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Osim podataka iz navedenog istraživanja, u knjizi se koriste i podaci prikupljeni kroz istraživačku djelatnost autora u protekle dvije godine, prije svega rezultati nacionalnih ispita i popratnog istraživanja o školskim iskustvima s učenjem (Bezinović, 2006.b) te podaci iz istraživanja o ključnim kompetencijama u osnovnom obrazovanju (Jokić, et al., 2007.).

Naša je pažnja usmjerena na srednjoškolsko obrazovanje te na prijelazno razdoblje iz srednjih škola na visokoškolske institucije. Iako pojava privatnih instrukcija prožima sve razine obrazovnog sustava - od početnih razreda osnovne škole do poslijediplomskih studija, podaci iz literature ukazuju da je upravo srednjoškolska razina obrazo-

vanja ona u kojoj privatne instrukcije dobivaju najveći zamah i na kojoj se najjasnije očituju posljedice što ih ova pojava ima na učenike i obrazovni sustav u cjelini (Bray, 1999.). Analiziranje pojave na razini srednje škole dodatno dobiva na važnosti u sklopu najavljenih promjena u srednjoškolskom obrazovanju, a koje se, između ostaloga, tiču uvođenja obvezne srednje škole te uvođenja sustava vanjskog vrednovanja, posebice državne mature kao završnog ispita srednjoškolskog obrazovanja. Poznato je, naime, da suviše kompetitivan sustav vanjskog vrednovanja postignuća učenika utječe na povećanje potražnje za dodatnom privatnom podukom. Obrazovna politika očekuje da će planirana državna matura, kroz postupno uvođenje standardiziranih ispita koji ispituju postignuća učenika na valjaniji, objektivniji, pouzdaniji i pravedniji način od postojećih školskih ispita, unaprijediti kvalitetu rada škola, dovesti do pozitivne kompetitivnosti među školama te utjecati na ujednačavanje pripremljenosti učenika iz različitih škola (Bezinović i Ristić Dedić, 2004.b). Iako je promjena načina ocjenjivanja u hrvatskom obrazovnom kontekstu nužno potrebna i dobrodošla, mišljenja smo da će uvođenje vanjskog vrednovanja imati i određene negativne posljedice. Jedna od tih (kao i u određenom broju drugih zemalja) najvjerojatnije će biti i povećana potreba za dodatnom podukom koja za sobom povlači brojne obrazovne, ekonomske i društvene probleme (Silova i Bray, 2006.).

Pojavu privatnih instrukcija moguće je primjereno analizirati s razine obrazovne politike, ekonomije, etike i korupcije, ali i širih društvenih kretanja. Ipak, slično kao i kod ostalih pojava u obrazovanju, u osnovi pojave privatnih instrukcija su osobni i, najčešće, krajnje intimni razlozi kako onih koji potražuju te usluge, tako i onih koji ih pružaju. Iako racionalna, odluka o pohađanju i plaćanju privatnih instrukcija često je odraz specifičnih stavova, uvjerenja i emocija. U svojoj osnovi odluka može uključivati cijeli raspon razloga - od općih **problema** samoga učenika s učenjem, ili problema svladavanja određenih obrazovnih cjelina, do potrebe dodatne poduke za nadarene učenike, u slučaju mišljenja da službeni obrazovni sustav ne pruža primjeren prostor za njihov razvoj. Osim problema, ova odluka nužno uključuje i niz **obrazovnih očekivanja**, bilo onih koji se stavljaju pred trenutni trud i obrazovni učinak učenika ili onih koji se odnose na njegov budući obrazovni uspjeh i put. Također, u osnovi odluke o potrebi privatnih instrukcija

nalazi se cijeli niz životnih stavova koji ukazuju na percipiranu i instrumentalnu **važnost obrazovanja za budući život učenika**. Drugim riječima, u osnovi odluke da se dijete uputi na privatne instrukcije ili pripremni tečaj jest stav da je uspjeh u obrazovanju važan preduvjet za njegov uspješan život.

S druge strane, odluka o davanju instrukcija često je odraz **potrebe** ili **nužde** samih davatelja usluge. Naime, financijska sredstva zarađena na ovakav način često služe kao **osnovna ili dodatna primanja**, a ponekad i kao **'nužna pomoć'** za vrijeme osjetljivoga životnog perioda - studiranja. Koji god razlog bio u osnovi odluke, bitno je napomenuti da individualno pružanje takvih usluga ne podliježe plaćanju poreza i različitih doprinosa, te kao takvo ne može biti legitiman karijerni izbor.

Unatoč tome što se na prvi pogled može činiti da je za državu i društvo ekonomski čimbenik, određen kroz neprijavljenu djelatnost i neplaćena porezna davanja, najnegativniji učinak privatnih instrukcija, štetnost te pojave još je izraženija na razinama obrazovanja i društva u cjelini, jer privatne instrukcije mogu u potpunosti promijeniti oblik i način rada službenog sustava obrazovanja. S jedne strane, one mogu donekle osloboditi nastavnike od tereta dodatnog rada s "lošijim" učenicima, ali istovremeno, fokusiranjem na specifične probleme što ih učenici imaju te ograničenjem na gradivo potrebno za prolazak na ispitima, mogu deformirati i suziti ciljeve cjelokupnoga odgojno-obrazovnog procesa. Također valja napomenuti, da kvaliteta pružene poduke nije kvalitativno kontrolirana, što može rezultirati i štetnim obrazovno odgojnim obrascima usvojenima za vrijeme privatnih instrukcija. K tome, svojom prilagodljivošću, fokusiranošću i neusporedivom jednostavnošću u usporedbi s radom u razredu, privatne instrukcije mogu narušiti ugled i rad samih nastavnika (Davies, 2004.; Ireson, 2004.). Poseban etički problem predstavlja slučaj kada privatne instrukcije daje nastavnik koji učeniku predaje u školi, kao i slučaj kada pripremne tečajeve za upis na fakultete vode profesori s tih istih fakulteta.

Naposlijetku, raširenost i obrasci korištenja privatnih instrukcija ukazuju na neuspjeh obrazovnog sustava, imajući na umu da bi službeni sustav svakom učeniku trebao pružiti sve ono što mu je neophodno za njegov obrazovni uspjeh, u skladu s njegovim trudom i mogućnosti-

ma. I društvene posljedice privatnih instrukcija ni po čemu nisu blaže, budući da njihova pojava održava, a vjerojatno i povećava socijalne razlike među učenicima, jer pružaju veće mogućnosti učenicima iz obitelji višega materijalnog i obrazovnog statusa, omogućavajući im bolji uspjeh u školi, lakši ulazak na visokoškolske institucije te upis željenog studija¹.

Sve navedeno ukazuje na složenost pojave privatnih instrukcija, na koju utječe cijeli niz čimbenika. Upravo na te čimbenike pokušat ćemo se osvrnuti u ovoj knjizi.

Nakon ovoga kratkog uvoda slijedi poglavlje u kojemu se daje detaljan pregled znanstvene i stručne literature o pojavi privatnih instrukcija u svijetu. U trećem poglavlju bit će predstavljena definicija privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju i društvu. Četvrto poglavlje nudi analizu ekonomskih, obrazovnih i kulturalnih čimbenika hrvatskog konteksta koji pogoduju razvoju i raširenosti ove pojave, a izložit će se i ekonomski učinci te obrazovne i društvene implikacije privatnih instrukcija u Hrvatskoj, kao i predviđanje njihova porasta u skladu s najavljenim promjenama u obrazovanju. U nastavku će se detaljno prikazati provedeno istraživanje. U petom je poglavlju jasno definiran cilj istraživanja, u šestom dat prikaz metodologije, a u sedmom poglavlju su prikazani rezultati istraživanja. U osmom su poglavlju izloženi pristupi rješavanju problema privatnih instrukcija u svijetu, a u devetom su analizirani i predloženi određeni načini rješavanja i kontroliranja privatnih instrukcija, koji su primjereni kontekstu hrvatskoga obrazovnog sustava.

¹ U slučaju Hrvatske, ovaj problem ima i regionalan značaj, budući da pojedini gradovi organiziraju besplatne tečajeve za svoje učenike, čime uvelike utječu na smanjenje jednakih obrazovnih preduvjeta svim učenicima ove države.

**PRIVATNE INSTRUKCIJE:
INTERNACIONALNE PERSPEKTIVE I
HRVATSKI OBRAZOVNI KONTEKST**

2. PREGLED LITERATURE O POJAVI PRIVATNIH INSTRUKCIJA

2.1. Uvod

Može se tvrditi da se pojavi privatnih instrukcija dosad nije davao veći akademski značaj, na što ukazuje malen broj znanstvenih istraživanja o toj temi u svijetu. Uz nepostojanje sustavno prikupljenih statističkih podataka o korištenju privatnih instrukcija, gotovo potpuno izostaje i stručna rasprava o uzrocima i posljedicama ove rastuće pojave. Jedan od razloga relativne neistraženosti i nedostatka otvorene rasprave o pojavi jest činjenica da se, iako su privatne instrukcije usluga koja se pruža na obrazovnom tržištu, obično radi o skrivenom tržištu koje nije jednostavno istraživati i analizirati (Silova i Bray, 2006.). Nešto veća pažnja pojavi privatnih instrukcija počinje se u 90-tim godinama prošlog stoljeća posvećivati u istraživanjima i obrazovnoj politici zemalja Dalekog istoka (Japan, Južne Koreje, Tajvana, Hong Konga), u kojima je ova pojava duboko ukorijenjena, a dodatno izvanškolsko obrazovanje već dugo predstavlja uobičajeni obrazac života mladih. U tim se zemljama o privatnim instrukcijama može govoriti kao o značajnoj industriji koja, s jedne strane, konzumira velike dijelove kućnog budžeta, a s druge, osigurava prihode za brojne davatelje usluga.² Iako u tim zemljama privatne instrukcije imaju svoju dugu povijest, tijekom 80-tih i 90-tih godina prošlog stoljeća istraživači bilježe njihov daljnji rast (Bray, 2005.).

Tek se u novijem razdoblju o privatnim instrukcijama i njihovu jačanju počinje raspravljati i u drugim zemljama. Širenjem pojave na prostore i društva poput ostalih azijskih zemalja, cjelokupnoga afričkog kontinenta, ali i bogatih društva Sjeverne Amerike i Europe, sve više se o privatnim instrukcijama govori kao o globalnoj pojavi (Silova i Bray, 2006.). Analize, međutim, ukazuju na raznovrsnost uzroka i obrazaca rasta privatnih instrukcija u različitim zemljama. Pretpostavlja se da u zemljama u tranziciji iz socijalističkoga društvenog uređenja privatne instrukcije jačaju zbog naglog otvaranja obrazovnog tržišta, promijenjenih ekonomskih uvjeta života, društvenih pro-

² Na raširenost pojave ukazuje činjenica da čak preko 80% učenika u tim zemljama pohađa određenu vrstu instrukcija (npr. Tseng, 1998.).

mjena u percepciji vrijednosti obrazovanja i znanja (Silova i Bray, 2006.). U siromašnim zemljama Azije i Afrike glavnim zamašnjacima ovoj pojavi pokazuju se loš materijalni i socijalni status nastavnika u školama, kao i nedovoljna izdvajanja za obrazovanje, što rezultira niskom kvalitetom nastave u redovnim školama (Bray, 2005.). S druge strane, određeni autori tvrde da u razvijenim zemljama (poput Engleske ili SAD-a) privatne instrukcije služe ostvarivanju određene obrazovne prednosti i potvrđivanju pripadnosti određenom društvenom stratumu (Silova i Bray, 2006.).

Zbog svoje složenosti i značajnosti utjecaja, kao i njezina porasta u brojnim zemljama s različitom obrazovnom tradicijom i sustavima, pojava privatnih instrukcija zahtijeva veću pažnju istraživača, tvorca obrazovne politike, medija, profesionalnih organizacija, ali i cjelokupne javnosti.

U nastavku ovog poglavlja prvo ćemo slikovito predstaviti pojavu privatnih instrukcija kao *sjenu* obrazovnog sustava. Potom ćemo na temelju znanstvene i stručne literature objasniti osobitosti te pojave u različitim društvima, te analizirati elemente ponude i potražnje za instrukcijama. Posebna pažnja posvećena je čimbenicima koji utječu na potražnju za privatnim instrukcijama, a dijele se na obrazovne, kulturalne i ekonomske. Napoljetku, slijede spoznaje o posljedicama privatnih instrukcija na različitim razinama, od implikacija na same učenike do širih društvenih i ekonomskih implikacija.

2.2. Privatne instrukcije kao sjena obrazovnog sustava

O privatnim instrukcijama uobičajeno se govori kao o “*sjeni obrazovnog sustava*” (engl. *shadow education*) (Stevenson i Baker, 1992.; Bray, 1999.; Baker i LeTendre, 2005.), kako bi se pojasnila intrinzična povezanost ove pojave sa službenim školskim obrazovanjem. Četiri su elementa analogije privatnih instrukcija i “*sjene obrazovnog sustava*”

- 1) *Kao što sjene nema bez objekta, tako i privatnih instrukcija nema bez školskog sustava. Privatne instrukcije postoje zato što postoji obrazovni sustav.*
- 2) *Kako se mijenja oblik i veličina školskog sustava, tako se mijenja oblik i veličina privatnih instrukcija.*

- 3) *Najveći dio pažnje i obrazovne politike i istraživanja usmjerena je na školski sustav, a ne na njegovu sjenu.*
- 4) *Obrisi i obilježja sjene mnogo su manje jasni i određeni od onih školskog sustava, što otežava analizu i praćenje pojave privatnih instrukcija.*

Privatne instrukcije kao “sjenu obrazovnog sustava” teško je istraživati, budući da ih je zbog različitih razloga teško dokumentirati (Bray i Kwok, 2003.). Navodi se da učenici privatne instrukcije uzimaju iz različitih predmeta i različitom čestinom tijekom različitih obrazovnih ciklusa ili tijekom školske godine, pa im je stoga teško izvještavati o prosječnom korištenju ovih usluga. Uz to je moguće da učenici uzimaju različite vrste privatnih instrukcija za različite obrazovne potrebe ili predmete. Osim što je pojava privatnih instrukcija promjenjiva i nestabilna u vremenu, problem za njezino valjano dokumentiranje predstavlja i nespremnost učenika, roditelja, škola i privatnih instruktora da sudjeluju u istraživanjima o ovoj temi (Bray, 2005.). Velik dio instrukcija odvija se neformalno. Učenici ne žele govoriti o uzimanju privatnih instrukcija jer ih to može obilježiti kao loše učenike (Bray, 1999.). Roditelji također ne žele sudjelovati, jer ne žele javno iskazivati nepovjerenje u kvalitetu školskog obrazovanja te time ugroziti ugled nastavnika svoje djece (Bray, 2003.). Isto tako, pohađanje privatnih instrukcija u određenim društvima može predstavljati negativnu stigmatu koje se roditelji srame i o kojoj nevoljko govore. Škole ne žele priznati povezanost uzimanja privatnih instrukcija s manjkavostima obrazovnog sustava, a privatni se instruktori boje otkriti jer nisu registrirani i jer pružaju poduku neslužbeno. Kako uglavnom svi oni rade nezavisno i samostalno, teško ih je i locirati (Ireson, 2004.).

Iako je privatne instrukcije teško istraživati, od iznimne je važnosti analizirati njihovu pojavu, jer ona mnogo govori o samom obrazovnom sustavu i promjenama kroz koje on prolazi. Iako u sjeni, privatne instrukcije nisu pasivan entitet koji samo reflektira zbivanja u obrazovnom sustavu već one i same povratno djeluju na sustav mijenjajući ga (Bray, 1999.). Upravo karakteristika povratne veze sjene i tijela može prouzročiti brojne probleme, budući da obrazovni sustav može biti ugrožen i nepovratno promijenjen pojavom privatnih instrukcija.

2.3. Osobitosti pojave privatnih instrukcija

Privatna poduka postoji na svim obrazovnim razinama - od osnovnoškolske do visokoškolske. Međutim, brojni čimbenici utječu na to da ona na srednjoškolskoj razini ima najveći značaj. U različitim obrazovnim fazama pojava privatnih instrukcija ima različite mehanizme djelovanja i implikacije za pojedinca i sustav u cjelini. Dok na osnovnoškolskoj razini one uglavnom pomažu djeci slabijega školskog uspjeha u svladavanju zahtjevnoga gradiva, na srednjoškolskoj razini uloga privatnih instrukcija se raslojava: nekim učenicima one pomažu da završe školovanje, a nekima da ostvare preduvjete za bolje buduće obrazovne i socijalne pozicije.

Pokazalo se da potražnja za privatnim instrukcijama raste u prijelaznim obrazovnim fazama, odnosno u situacijama kada učenici prelaze na više razine obrazovanja ili u više razrede (Ireson i Rushfort, 2004.). Istraživanja ukazuju da čestina instrukcija raste kako se približavaju ispiti čiji su rezultati učenicima važni za napredovanje u obrazovnom sustavu. Nadalje, potražnja za privatnim instrukcijama nije podjednaka za sve školske predmete. Uobičajeno se traži poduka iz predmeta koji se pojavljuju na važnim ispitima koji osiguravaju prijelaz na više obrazovne razine (a to su uobičajeno matematika i materinski jezik), ali i predmeta koje učenici doživljavaju zahtjevnima i s čijim svladavanjem imaju problema (npr. matematika, fizika, kemija). S obzirom da ponuda privatnih instrukcija uglavnom ovisi o potražnji (Silova i Bray, 2006.), privatne instrukcije iz predmeta koji nisu zastupljeni na ispitima, kao i instrukcije iz izbornih predmeta, mnogo su rjeđe.

Dominantni obrasci korištenja privatnih instrukcija znatno se razlikuju ovisno o društvenom kontekstu. U zemljama poput Tajvana i Hong Konga glavni korisnici privatnih instrukcija su učenici čija su školska postignuća općenito dobra, a upravo korištenjem usluga instruktora učenici i njihovi roditelji žele održati takav status i dalje u odnosu na druge učenike. U zemljama poput većine europskih, glavnina korisnika privatnih instrukcija nalazi se među učenicima sa slabijim školskim uspjehom, kojima instrukcije osiguravaju podršku u svladavanju gradiva s kojim imaju problema (Bray, 1999.). Dakako, potražnja za privatnim instrukcijama ovisi o tome što učenik želi postići njihovim korištenjem

- s jedne se strane traži popunjavanje “rupa” u znanju nastalih na redovnoj nastavi, odnosno traži se ponovno prolaženje kroz sadržaje koji se uče u školi. Navedeno predstavlja tzv. **popravnu funkciju** privatnih instrukcija (Baker, et al., 2001.).
- s druge strane, učenici traže obogaćivanje naučenih sadržaja i neke nove sadržaje. To je tzv. **funkcija obogaćivanja** privatnim instrukcijama.

Prvu vrstu instrukcija obično zahtijevaju učenici slabijeg školskog uspjeha kojima privatne instrukcije omogućuju da održe korak u učenju s drugom djecom, ili da osiguraju prolaznu ocjenu iz određenog predmeta. Drugu vrstu instrukcija uobičajeno traže učenici s visokim obrazovnim postignućima koji žele dodatne poticaje. Razlikovanje privatnih instrukcija po *funkciji popravljanja* i *funkciji obogaćivanja* vezano je uz organizaciju rada dodatne poduke. Kada se radi o funkciji popravljanja, privatne instrukcije najčešće uključuju ponavljanje poduke koja se provodi u školi. U tom slučaju instruktor i polaznik rade na sadržaju obrađenome u okviru redovne nastave, ali istovremeno pokušavajući nadoknaditi nedostatke nastave u školi. Potražnja za ovim tipom instrukcija proizlazi iz činjenice što učenici i roditelji procjenjuju da škole ne zadovoljavaju potrebe pojedinog učenika, a privatne instrukcije upravo služe ispravljanju tih nedostataka (Ireson i Rushforth, 2004.). Iako se potražnja ovog tipa uobičajeno veže uz potrebe učenika sa slabijim uspjehom, koji imaju problema sa zadovoljavanjem zahtjeva što se pred njih postavljaju, tome ipak ne mora uvijek biti tako. Ponekad učenici mogu s lakoćom zadovoljiti zahtjeve što se pred njih postavljaju u školi, a da se ipak odlučuju za pohađanje privatnih instrukcija, kako bi zadržali svoj status i prednost što je imaju pred drugim učenicima. Na takvim instrukcijama i dalje se radi na sadržajima koji se poučavaju tijekom redovite nastave, ali se oni obogaćuju, proširuju ili bolje utvrđuju.

S druge strane, postoji situacija diferencijalne potražnje, gdje učenici tijekom privatnih instrukcija rade na drugačijem kurikulumu nego na školskoj nastavi. Poduka se u tim slučajevima može usmjeravati na jačanje određenih vještina i kompetencija (npr. kritičko mišljenje, kreativnost, vještine pisanja), ili usmjeriti na potrebe pripreme za određeni ispit, naprimjer razredbeni ispit za određeno visoko učilište.

Bez obzira o kojoj se funkciji i tipu potražnje za privatnim instrukcijama radi, organizacija rada u privatnim instrukcijama znatno je fleksibilnija od organizacije rada u redovnoj nastavi. Naime, instruktori, za razliku od nastavnika, mogu odabrati hoće li koristiti vrlo strukturirane programe, ili određeni program ovisno o specifičnim potrebama učenika u određenom trenutku. I u drugim je elementima tržište privatnih instrukcija mnogo otvorenije i plastičnije od školskog tržišta. Učenici mogu mnogo lakše izabrati i, u skladu sa svojim željama i potrebama, promijeniti vrstu, trajanje i intenzitet usluge koju koriste. Isto tako, za razliku od službenog sustava obrazovanja, ako i kada tako odluče, učenici mogu nenajavljeno prekinuti pohađanje poduke (Bray i Kwok, 2003.). Jednako tako, učenici i roditelji mogu sami odrediti koliko će instrukcije trajati i kakav će oblik one poprimiti. Privatne instrukcije, posebice ako su individualne, mogu biti izuzetno prilagođene potrebama učenika, a instruktor može vrlo dobro upoznati učenikove jače i slabije strane.

Privatna poduka može imati različite oblike. Velike varijacije u oblicima privatnih instrukcija postoje među pojedinim zemljama, iako se i u svakoj od njih javljaju i različiti paralelni oblici instrukcija. Poduka može biti individualna i većinom se odvija u domu učenika ili instruktora.

Takav oblik poduke najčešće je prisutan u zapadnim zemljama, a i u Hrvatskoj se pojavljuje kao dominantan oblik privatnih instrukcija. Poduka se može provoditi i u malim skupinama, tako da instruktor može posvetiti dovoljno pažnje svakom pojedinom učeniku, potom u skupinama veličine prosječnog razreda od 20 do 30 učenika, ali i u velikim skupinama u dvoranama u kojima učenici na ekranu prate instruktora rad³.

U novije se vrijeme javljaju i tehnološki napredniji oblici privatnih instrukcija, npr. telefonska poduka, poduka putem interneta i poduka putem mrežnih edukacijskih programa. Iako se u literaturi ne pronalaze radovi koji se bave tim oblicima dodatne poduke, može se pretpo-

³ Takva skupna poduka velikim je dijelom prisutna u zemljama Dalekog istoka (npr. juku centri u Japanu koji predstavljaju ekstreman slučaj oponašanja školskih principa poučavanja, samo se odvija u popodnevnim satima, nakon jutarnjeg pohađanja redovne škole (Baker, et al., 2001), a institucije ili tvrtke koje provode takvu poduku uobičajeno se nazivaju centri, akademije ili instituti.

staviti da će u budućnosti velika fleksibilnost i personaliziranost što ih kompjutorska poduka nudi, kao i dostupnost usluge za različite tipove učenika, privlačiti velik broj korisnika.

U različitim zemljama velik dio privatne poduke pružaju pojedinci na neformalnoj osnovi, bez valjanih ugovora i plaćanja poreza za obavljanje svoje djelatnosti. Privatnu poduku organiziraju i tvrtke koje mogu imati mnogo podružnica i stotine zaposlenika, te mogu funkcionirati kao prave, moderne korporacije, pa se u literaturi često govori o obrazovnom poduzetništvu (Aurini, 2004.) ili franšizama (Aurini i Davies, 2004.).

2.4. Ponuda i potražnja za privatnim instrukcijama

Razlikuju se dva osnovna obrasca kreiranja potražnje za privatnim instrukcijama. Prvi se obrazac veže uz obrazovne sustave uglavnom prisutne u siromašnim zemljama Afrike i Azije, poput Bangladeša, Kambodže, Azerbajdžana, Gruzije, Mongolije (Silova i Bray, 2006.), u kojima instrukcije učenicima pružaju njihovi nastavnici koji im predaju u školi. U takvim sustavima nastavnici provode svojevrsno ucjenjivanje svojih učenika, jer tijekom redovite nastave namjerno usporavaju svoj rad ili odlučuju poučavati samo dio gradiva službenog programa, dok od učenika traže plaćanje poučavanja drugoga dijela gradiva tijekom privatnih satova. Ovu problematičnu praksu nastavnici opravdavaju nemogućnošću obrađivanja svih sadržaja zadanih programom za vrijeme redovite nastave. Vladajuće strukture u tim zemljama toleriraju takva ponašanja nastavnika, s obzirom da ih je teško kontrolirati, a i plaće nastavnika su toliko niske da su oni primorani tražiti dodatne izvore prihoda. Niski prihodi nastavnika dovode i do toga da se od njih ne može očekivati da u sklopu svoga redovnog posla rade s učenicima kojima treba dodatna pomoć i podrška. Paradoksalno, u takvoj situaciji nastavnici zapravo imaju poticaja predavati loše (Glewwe i Jayachandran, 2006.). S obzirom da su nastavnici ti koji provode ispite i ocjenjuju učenike, a ocjene su važne zbog prijelaza u viši razred ili zbog upisa na višu razinu obrazovanja, roditelji nemaju mnogo dvojbi oko toga pristati li na ucjene nastavnika ili ne. Zbog sve veće važnosti što je obrazovanje ima u ostvarivanju boljih životnih uvjeta i osobnog prosperiteta, roditelji procjenjuju da se privatni satovi ipak isplate.

Osim toga, čini se da je jeftinije platiti privatnu poduku nego ponavljati razred (Bray i Kwok, 2003.). Dakle, ovaj obrazac kreiranja potražnje za privatnim instrukcijama u rukama je nastavnika, koji imaju učinkovitu kontrolu nad svojim učenicima. Primjer istog obrasca predstavlja i situacija u kojoj su privatni instruktori ujedno i osobe koje sudjeluju u upisnim odborima za prijam na institucije visokog obrazovanja. Takva je praksa dokumentirana i u nekim bivšim sovjetskim republikama, naprimjer u Gruziji (Silova i Bray, 2006.), a Hallak i Poisson (2005.) prikazuju je kao glavno područje korupcije u obrazovanju.

Drugi se obrazac odnosi na zemlje u kojima je nastavnicima zabranjeno (formalno ili neformalno) davati instrukcije vlastitim učenicima (npr. u Hong Kongu, Francuskoj, Singapuru, Hrvatskoj), pa instrukcije daju drugi nastavnici koji ne poučavaju te učenike, te studenti ili predmetni stručnjaci. U takvim sustavima nema nametanja privatnih satova od strane nastavnika, već je učenicima i roditeljima ostavljena značajno veća mogućnost izbora. I ovdje se, međutim, ima osjećaj društvenog pritiska što ga nameću drugi roditelji i djeca koja pohađaju privatne instrukcije.

Kad odlučuju o uzimanju privatnih instrukcija, roditelji i djeca provode svojevrsnu eksplicitnu i implicitnu analizu njihove isplativosti (Bray i Kwok, 2003.). U slučaju odluke da se dijete uputi na dodatnu poduku, obitelj obično zaključuju da se privatne instrukcije isplate jer zadržavaju dijete unutar obrazovnog sustava ili mu, pak, omogućuju napredovanje na više razine obrazovanja. Takva roditeljska razmišljanja potvrđena su u analizama istraživanja u različitim zemljama (Psacharopoulos i Patrinos, 2002.), u kojima se zaključuje da je obrazovanje općenito vrlo dobra investicija koja osigurava visoku stopu povrata sredstava, pa se preporučuje učenicima da ostanu u obrazovnom sustavu najviše što mogu. Osnovna ekonomska i društvena utemeljenost takve odluke jest činjenica da obrazovanije osobe imaju viši društveni status i prihode veće nego manje obrazovane osobe.

Osim očekivanja glede osiguravanja bolje pozicije na obrazovnom tržištu, roditelji, posebice oni boljega socioekonomskog i obrazovnog statusa, ulažu u privatnu poduku i kao dio "intenzivnog roditeljstva" (Davies, 2004.). Upućivanje djece na privatne instrukcije dio je šire strategije planiranja i strukturiranja dječjega slobodnog vremena, kojom roditelji izražavaju visoku vrijednost što je pridaju obrazovanju i

kreiranju kognitivno stimulativne okoline, istovremeno kontrolirajući aktivnosti svoga djeteta. U navedenim slučajevima roditelji govore i ukazuju na potrebu osiguranja privatnih instrukcija kao dijela vlastite roditeljske uloge i dužnosti (Ireson i Rushforth, 2005.).

2.5. Čimbenici koji utječu na potražnju privatnih instrukcija

Uz pojavu privatnih instrukcija vezuju se različiti čimbenici koji se ugrubo mogu podijeliti na obrazovne, kulturalne i ekonomske (Bray, 2003.). Analizirat ćemo pojedinačno svaku od navedenih skupina.

2.5.1. Obrazovni čimbenici

Već je rečeno da je pojava privatnih instrukcija pojava u sjeni obrazovnog sustava te da svojim osobinama i djelovanjem ona prati osobine i djelovanje školskog sustava. Stoga je jasno da organizacija obrazovnog sustava utječe na to koliko i kako će učenici koristiti privatne instrukcije. Uobičajeno se navodi da su privatne instrukcije u velikoj mjeri prisutne u obrazovnim sustavima sljedećih osobina:

- *visokokompetitivnim obrazovnim sustavima;*
- *sustavima u kojima je pristup višim razinama obrazovanja ograničen i selektivan;*
- *sustavima u kojima postoji rano i izrazito odvajanje učenika u različite programe, ovisno o njihovim sposobnostima i ranijim obrazovnim rezultatima;*
- *sustavima u kojima postoje velike razlike u prestižu obrazovnih institucija ili programa što ih institucije nude.*

U sustavima u kojima postoji čvrsta i jasna veza između obrazovnih rezultata i budućih mogućnosti u obrazovnom sustavu i na tržištu rada, odnosno u sustavima u kojima procesom obrazovanja dominiraju ispiti i diplome, učenici posežu za privatnim instrukcijama kao mjerom koja će im pružiti prednost pred drugim učenicima, obogatiti im znanje i osigurati željene putove akademskog razvoja. Visoka kompetitivnost obrazovnog sustava uobičajeno se ogleda u korištenju ispita u prijelomnim točkama sustava, na temelju čijih se rezultata provodi selekcija

za upis u srednjoškolske ili visokoškolske programe. Ti se ispiti obično nazivaju ispitima visokog uloga za učenike (engl. *high stake test*), s obzirom da uspjeh na njima određuje buduće obrazovne i radne mogućnosti svakog pojedinog učenika. Kad se učenici boje da će im njihovi eventualno loši rezultati na ispitima ograničiti mogućnost upisa na (prestižnijim) institucijama visokog obrazovanja ili onemogućiti im besplatno studiranje, često odabiru privatne instrukcije kao put za izbjegavanje mogućeg neuspjeha. Visoka kompetitivnost u obrazovnom sustavu postiže se također u sustavima koji publiciraju rang-ljestvice škola po rezultatima ispita. Takva praksa (prisutna primjerice u Velikoj Britaniji) može se promatrati i kao uzrok i kao posljedica kompeticije koja postoji i u sustavu, i među pojedinim školama.

Međutim, u nekim studijama koje su se bavile povezanošću ispita i pojave privatnih instrukcija nisu opažene tako izravne veze. Naime, postoje zemlje u kojima ne postoje ispiti visokog uloga, a pojava privatnih instrukcija je svejedno raširena. Aurini i Davis (2004.) izvještavaju o naglom porastu broja tvrtki koje nude privatnu poduku u Kanadi, iako upisi na fakultete nisu određeni rezultatima razredbenih ispita, niti se sveučilišta međusobno izrazito razlikuju po statusu i prestižu.

Pokušavajući objasniti razlike u korištenju privatnih instrukcija u različitim obrazovnim sustavima, Baker i suradnici (2001.), koristeći TIMSS⁴ rezultate, testiraju hipoteze o dominantnosti funkcije obogaćivanja ili funkcije popravljivanja. Pod prvom hipotezom oni pretpostavljaju da postojanje ispita visokog uloga u obrazovnim sustavima rezultira pojavom privatnih instrukcija koje za učenike imaju funkciju obogaćivanja. U sustavima u kojima postoji jaka konkurencija za ograničeni broj mjesta te uska veza rezultata ispita i napredovanja u sustavu obrazovanja i rada, učenici koriste privatne instrukcije kako bi ojačali svoje pozicije, obogatili svoje znanje i stekli prednost pred drugim učenicima. Pod drugom hipotezom autori pretpostavljaju da se u sustavima koji imaju razvijen školski sustav, s visokom participacijom učenika i velikim ulaganjima na osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini, privatne se instrukcije razvijaju s dominantno popravnom funkcijom. U takvim sustavima i među roditeljima i među učenicima postoji svijest o tome da prerano napuštanje obrazovnog sustava donosi negativne posljedice za pojedinca, pa se privatne instrukcije kori-

⁴ TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study

ste za ostvarivanje minimalnih akademskih zahtjeva te zadržavanje u obrazovnom sustavu. Rezultati istraživanja Bakera i suradnika (2001.) govore o tome da u nekim obrazovnim sustavima (npr. Korea i Rumunjska) privatne instrukcije imaju dominantno funkciju obogaćivanja (tj. postoji pozitivna korelacija rezultata na TIMMS-u i participacije djece u privatnim instrukcijama; učenici s boljim rezultatima na testu više koriste privatne instrukcije), u nekim drugim sustavima (Nizozemska, Izrael, Švedska, Belgija, Danska) imaju funkciju popravljanja (postoji negativna korelacija rezultata na testu i korištenja privatnih instrukcija; učenici s lošijim rezultatima na testu više koriste privatne instrukcije), dok su u nekim sustavima (Japan, Hong Kong) prisutne obje funkcije (nije dobivena povezanost korištenja privatnih instrukcija i rezultata na testu iz matematike). No u većini se zemalja privatne instrukcije dominantno koriste za popravnu funkciju odnosno za postizanje minimalnih ili prihvatljivih standarda postignuća. U samo tri zemlje od 41 obuhvaćene zemlje privatne instrukcije su imale dominantno funkciju obogaćivanja. Isto je istraživanje pokazalo da veće korištenje privatnih instrukcija u sustavu nije povezano s postojanjem visokokompetitivnih ispita, ali je povezano s stupnjem institucionalizacije javnog školstva, doduše u obrnutom smjeru od očekivanoga. Privatne su instrukcije dodatak nedovoljno razvijenih školskih sustava, vjerojatno zato što su one i reakcija na neadekvatan razvoj primarnog obrazovanja. Kvalitetniji obrazovni sustav pridonosi rastu vrijednosti obrazovanja, a sve dok postoji potražnja za većom kvalitetom obrazovanja nego što ju je sustav sposoban pružiti, učenici će posezati za privatnim instrukcijama.

Baker i LeTendre (2005.) ponovno utvrđuju da korištenje privatnih instrukcija nije isključivo povezano s postojanjem ispita visokog uloga za učenike. Kako bi objasnili dobivene rezultate, autori navode da privatne instrukcije pokazuju svoj najveći zamah u višim razredima srednje škole, te da se učenici pripremaju za ispite tek u završnim godinama srednjoškolskog obrazovanja. Stoga se tek u višim razredima očekuje uža povezanost ispita, obrazovnih mogućnosti i privatnih instrukcija, dok se tijekom obveznog obrazovanja ona i ne pojavljuje. Autori stoga ovu pojavu povezuju s nekim drugim osobinama obrazovnog sustava - prije svega s nepotpunom participacijom djece u obrazovanju, kao i niskim izdvajanjima za obrazovanje. Zemlje u kojima obrazovni sustav nije dostupan svoj djeci, odnosno zemlje u kojima su izdvajanja

za obrazovanje manja od prosječnih, imaju više privatnih instrukcija od zemalja koje su dostigle više standarde. U svijetu u kojem se obrazovanje općenito prepoznaje kao put za postizanje uspjeha, premalo financiranje i nedovoljna dostupnost formalnog obrazovanja vodi korištenju privatnih instrukcija kao sredstva prevladavanja nedostataka postojećega školskog sustava (Silova i Bray, 2006.).

Porast korištenja privatnih instrukcija može se razumjeti i u kontekstu cijelog niza problema vezanih uz učinkovitost službenoga obrazovnog sustava, kvalitetu nastave u školama, primjerenost sustava vrednovanja školskih postignuća te opterećenost učenika. Korištenje privatnih instrukcija dobiva zamah u zemljama u kojima školski sustav ne uspijeva odgovoriti na individualne potrebe učenika, posebno potrebe slabijih ili sporijih učenika, kao i potrebe suvremenog društva. Naime, preopsežni kurikulumi, kurikulumi koji su usmjereni na sadržaje i znanja, a ne na ishode i kompetencije, potom nastavne metode koje su orijentirane na nastavnike, a ne učenike, te sadržaji koji su fragmentirani, preopširni i nepovezani s osobnim iskustvima, sve to opterećuje učenike i ne priprema ih prikladno za izazove profesionalnoga i osobnog života. Stoga ne čudi što mnogi učenici u privatnoj poduci traže priliku za prevladavanje nedostataka obrazovnog sustava.

Loš položaj i nizak materijalni status nastavnika također se razmatra u literaturi (Bray, 2003.) kao važan obrazovni i ekonomski čimbenik koji pridonosi razvoju pojave privatnih instrukcija, kroz rast ponude usluga. U nekim zemljama prihodi nastavnika toliko su niski da su nastavnici "prisiljeni" tražiti druge oblike zarade. Davanje privatnih instrukcija za mnoge nastavnike predstavlja najbolju opciju: to je posao za koji su već kvalificirani, a može im biti dobar izvor dodatnih prihoda. Za nezaposlene nastavnike i studente pružanje usluga privatnih instrukcija može biti i jedini izvor prihoda.

2.5.2. Kulturalni čimbenici

Od kulturalnih čimbenika u literaturi se uobičajeno (Bray, 2003.) navodi važnost percipirane uloge što je ulaganje truda ima za uspjeh u obrazovanju. Taj se čimbenik posebno ističe kako bi se objasnila raširenost privatnih instrukcija u zemljama istočne Azije koje, pod utjecajem konfucijanske tradicije, visoko vrednuju ulaganje truda u

obrazovanje. te uspjeh pripisuju češće trudu nego učenicovim sposobnostima. Takva atribucija uspjeha različita je od one dominantne u kulturama europskih i sjevernoameričkih zemalja, koje primat daju sposobnostima (Stevenson i Stigler, 1992.; Rohlen i LeTendre, 1996.). Analize doista i pokazuju da su privatne instrukcije izrazito raširene u kulturama koje ističu ulaganje truda i razvijenost radnih navika učenja (Zeng, 1999.; Bray, 2003.). No, Ireson (2004.) dovodi u pitanje takvu interpretaciju visoke stope korištenja privatnih instrukcija u zemljama istočne Azije. Ona navodi da su istraživanja vezana uz TIMMS pokazala da učenici u Japanu, Koreji i Singapuru, u odnosu na učenike u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, češće smatraju da je za dobar uspjeh u testu matematike potrebna sposobnost (Beaton, et al., 1996., prema Ireson, 2004.). U svim ispitanim zemljama većina je učenika isticala da je za dobar rezultat potrebno mnogo učiti. Autorica zaključuje da se nedovoljno razmatra mogućnost po kojoj ulaganje truda i sposobnost mogu imati različito značenje u različitim kulturama. Osim toga, moguće je da postoje i neki drugi još neispitani čimbenici koji utječu na način kako učenici vrednuju uspjeh. Dok su u nekim zemljama učenici smatrali i sposobnosti i trud i sreću odgovornima za postizanje dobrog rezultata na testu, u drugim se zemljama isticao samo jedan od tih čimbenika. Moguće je, osim toga, da unutar jedne kulture postoje varijacije između različitih obitelji o tome koliko vrednuju akademski uspjeh (Ireson, 2004.).

Raširenost korištenja privatnih instrukcija u nekim kulturama veže se i uz postojanje visoke kompetitivnosti u društvu. U sustavima koji njeguju kompetitivnost među učenicima, među školama i u društvu općenito, privatne se instrukcije doživljuju kao investicija koja pomaže osigurati prednost pred drugima. Neki autori (Baker i LeTendre, 2005.) čak navode da su određene zemlje (npr. Korea, Singapur, Japan, Hong Kong) razvile nacionalne strategije za postizanje visokih obrazovnih ciljeva, te tu činjenicu vide kao odgovornu za povećanje korištenja privatnih instrukcija kao sredstva postizanja veće uspješnosti.

2.5.3. Ekonomski čimbenici

Uz obrazovne i kulturalne čimbenike, istraživači analiziraju i utjecaj **ekonomskih čimbenika** na rast pojave privatnih instrukcija. Po-

rast korištenja privatnih instrukcija u zemljama središnje i jugoistočne Europe te bivšem Sovjetskom Savezu pokušava se objasniti ekonomskim i društvenim promjenama sustava, a privatne se instrukcije često vide kao učinkovit put za prilagođavanje promjenjivim uvjetima novih obrazovnih tržišta i novih tržišta rada.

Razlike među zemljama u korištenju privatnih instrukcija nastoje se objasniti i razlikama u prihodima koje u društvu postoje između više obrazovanih i niže obrazovanih osoba, te razlikama u njihovu ekonomskom i socijalnom statusu. U zemljama u kojima postoje velike razlike u plaćama, životnom standardu i socijalnom statusu ovisno o obrazovnom stupnju, uobičajeno se pronalaze više stope korištenja privatnih instrukcija. Analize pokazuju da su te razlike veće u društvima naprimjer Singapura i Hong Konga, nego u zapadnim zemljama (Bray, 2003.). Stoga se može zaključiti da duže sudjelovanje u obrazovnom sustavu, kao i korištenje dodatnog obrazovanja putem privatne poduke, donosi veću "nagradu" odnosno predstavlja bolju investiciju u društvima Dalekog Istoka nego u zapadnim zemljama. Slično se objašnjenje može dati i za porast korištenja privatnih instrukcija u zemljama u tranziciji iz socijalističkog uređenja, koje su u devedesetim godinama prošlog stoljeća prolazile kroz teška razdoblja prilagodbe novim uvjetima tržišnog funkcioniranja, velike nezaposlenosti i nesigurnosti na tržištu rada. U takvim uvjetima privatna se poduka može shvatiti i kao put za lakši ulazak u visoko obrazovanje te izbjegavanje nezaposlenosti i osiguravanje boljih poslova u budućnosti.

2.6. Posljedice pojave privatnih instrukcija

Već je rečeno da je pojava privatnih instrukcija kompleksna te da nastaje kao rezultat različitih ekonomskih, obrazovnih i kulturalnih silnica koje djeluju u određenom društvenom okruženju. Složenost pojave privatnih instrukcija ogleda se i u mnoštvu njezinih posljedica, čija je priroda takva da se ne može jasno okarakterizirati kao pozitivna ili negativna. Osim toga, različite su i razine na kojima se ogleda utjecaj privatnih instrukcija. U literaturi se najčešće razmatraju posljedice na razini učenika, obrazovnog sustava i društva u cjelini (Bray, 2005.; Silova i Bray, 2006.).

2.6.1. Utjecaji na razini učenika

Razmatranje utjecaja što ga korištenje privatnih instrukcija ima na razini učenika, uobičajeno podrazumijeva analizu učinkovitosti korištenja privatnih instrukcija, odnosno analizu utjecaja privatnih instrukcija na obrazovne rezultate učenika. Dosadašnja istraživanja provedena u različitim obrazovnim sustavima govore o nekonzistentnim rezultatima (prema Silova i Bray, 2006.): dok neka istraživanja pokazuju pozitivan utjecaj privatnih instrukcija na učinak učenika, druga ne uspijevaju potvrditi tu vezu. Razlike u rezultatima od istraživanja do istraživanja povezuju se s činjenicom da su u različitim istraživanja ispitivane različite vrste privatnih instrukcija te korištene različite populacije učenika. Dok su se neka istraživanja bavila individualnim privatnim satovima, druga su ispitivala učinkovitost tečajeva organiziranih za veliki broj učenika odjednom. Razlike među istraživanjima postoje i s obzirom na kvalificiranost privatnih instruktora - negdje se radi o kvalificiranom osoblju, a negdje o priučenicima studentima. Nadalje, neka su istraživanja provedena na uzorcima učenika osnovne škole, neka na uzorcima nižih razreda, a neka na uzorcima viših razreda srednje škole. Pritom se često nisu uzimale u obzir razlike u funkcijama koje privatne instrukcije imaju za učenike: dok negdje privatna poduka ima uglavnom funkciju popravljivanja nedostataka u učenju i održavanja koraka s drugom djecom, drugdje ona služi osposobljavanju učenika za pristupanje ispitima ili obogaćivanju znanja usvojenog na redovnoj nastavi.

Rezultati privatnih instrukcija ovise i o motivaciji učenika i njihovih roditelja. Ponekad učenici idu na instrukcije samo zato što to čine i drugi učenici iz razreda, a neki roditelji instrukcije vide uglavnom kao aktivnost kojom trebaju zaokupiti djecu dok oni rade. S druge strane, motivacija nekih učenika i roditelja može biti više usmjerena na postignuća, osiguravanje dobrih rezultata na ispitima i postizanje odličnih ocjena, a neki su pak motivirani stjecanjem novih znanja i razvojem vještina.

Iako nalazi istraživanja ne daju jasne rezultate o učinkovitosti privatnih instrukcija, teško je vjerovati da privatne instrukcije nemaju utjecaj na postignuća učenika. Naime, da je tome tako, za vjerovati je da bi roditelji već davno prestali upućivati djecu na njihovo korištenje.

Bray (1999.) navodi da učinak privatnih instrukcija prije svega ovisi o:

- a) *sadržaju i obliku privatnih instrukcija;*
- b) *motivaciji privatnog instruktora i učenika;*
- c) *intenzitetu, trajanju i vremenu u kojem se koriste privatne instrukcije;*
- d) *populaciji učenika koji koriste privatne instrukcije.*

Govoreći o pozitivnim učincima privatnih instrukcija, uobičajeno se zaključuje da privatne instrukcije pomoću učeniku prilagođenog pristupa, mogu predstavljati učinkovitu i fleksibilnu dopunu školskom sustavu kojeg još uvijek karakterizira tromost, krutost i neosjetljivost na individualne potrebe učenika. Privatne instrukcije produžavaju vrijeme u kojemu učenik uči, te se one mogu promatrati kao dodatna prilika za učenje i usavršavanje. Stoga je logično da one mogu pomoći učenicima u ostvarivanju dobrih obrazovnih rezultata te u jačanju vlastite pozicije na obrazovnom tržištu. Osim toga, privatne se instrukcije ponegdje promatraju i kao konstruktivno provođenje slobodnog vremena za mlade. S druge strane, mogu se promatrati i sasvim suprotno, kao dodatno opterećenje ionako opterećenoj školskoj populaciji te kao doprinos nezdravom stilu života.

2.6.2. Utjecaji na poučavanje i učenje u školi

Istraživanja pokazuju da privatne instrukcije imaju izravan utjecaj na procese poučavanja i učenja u školi (Silova i Bray, 2006.). S jedne strane, privatne instrukcije mogu učenicima olakšati razumijevanje i svladavanje teškoga i opsežnoga školskog gradiva, pomoći im u ispravljanju loših ocjena i temeljitije ih pripremiti za važne ispite. De Silva (1994.) izvještava o tome da privatna poduka može pomoći u uspostavljanju nastave prilagođene individualnim potrebama učenika. Učinkovite privatne instrukcije mogu osnažiti učenike s problemima u učenju u prevladavanju prepreka što proizlaze iz redovite nastave, te ih pripremiti za rad u razredu. Isto tako, one mogu pomoći i dobrim učenicima u produblivanju znanja. Privatne instrukcije mogu osloboditi nastavnike u školama od tereta dodatnog rada s "lošim" učenicima. U ekstremnom slučaju kad svi učenici pohađaju privatne instrukcije, nastavniku ostaje više vremena da obrađuje izborne teme, proširuje ili produbljuje postojeće sadržaje.

S druge strane, privatne instrukcije imaju negativne učinke na rad u školi. U situaciji kad dio učenika koristi privatne instrukcije a dio ne, nastavnici se susreću s većom raznolikošću u sposobnostima i predznanju učenika nego što bi to inače bio slučaj (Bray, 1999.). U takvim slučajevima neki nastavnici reaguju prilagođavajući se tempu slabijih ili sporijih učenika, dok drugi postavljaju postignuća naprednijih učenika kao standard, te dozvoljavaju porast razlika u znanju među učenicima.

Više je istraživanja pokazalo da učenici koji idu na privatne instrukcije gube motivaciju za školsku nastavu (Silova i Bray, 2006.), da češće izostaju s nastave ili su neaktivni na nastavi. To je posebno opasno u situacijama (koje su ujedno i najčešće) kada je program privatnih instrukcija mnogo uži od školskog programa. Često se dešava da privatne instrukcije sužuju program koji se provodi u školi samo na one sadržaje i ciljeve koji su relevantni za postizanje uspjeha na ispitima. Umjesto inzistiranja na cjelovitom razvoju, odgojnim ciljevima i širini kurikuluma, privatne se instrukcije ograničavaju samo na ostvarivanje kratkoročnih i ispitima mjerljivih ciljeva. Učenici se, usmjeravanjem na privatne instrukcije, također usmjeravaju samo na ostvarivanje tih ciljeva. Poseban problem predstavlja i grupiranje djece po sposobnostima, koje se često provodi tijekom privatnih tečajeva, a koje je u potpunoj suprotnosti s obrazovnim principima koji kažu da odvajanje učenika s obzirom na njihove sposobnosti, negativno etiketira učenike sa slabijim rezultatima. Nanayakkara i Ranaweera (1994.) (prema Bray, 1999.) izvještavaju o tome da učenici gube interes za školsku nastavu iz dva glavna razloga:

- a) već su na privatnim instrukcijama obradili sadržaje koji se na knadno uče u školi;
- b) učenici preferiraju nastavne metode koje se prakticiraju na privatnim instrukcijama.

Veća percipirana kvaliteta nastave na privatnim instrukcijama ima negativan utjecaj na odnos učenika prema nastavnicima koji predaje u školi, jer njihov ugled i utjecaj slabi, što dovodi do daljnjeg slabljenja kvalitete nastave i jačanja negativnih obrazaca ponašanja učenika.

Osim toga, privatne instrukcije mogu kod učenika razvijati “kulturu zavisnosti” (Yasmeen, 1999.). Učenici koji pohađaju privatne instruk-

cije u većini zadataka (od domaćih zadaća do priprema za ispite) počinju se oslanjati na privatne instruktore, pa značajnijom procjenjuju privatnu poduku od školskog rada. U ekstremnim slučajevima, u vrijeme kad se pripremaju za ispite, učenici koji idu na privatne instrukcije uopće ne pohađaju školu, kao naprimjer u Azerbajdžanu (Silova i Kazimzade, 2006., prema Silova i Bray, 2006.). Negativan utjecaj privatnih instrukcija očituje se i u umoru učenika i nastavnika (Bray, 1999.). No najviše su pogođeni učenici koji, nakon višesatnog sjedenja u razredima, odlaze na privatne instrukcije; no umorni su i nastavnici koji su ujedno i privatni instruktori. Umor utječe i na kvalitetu rada u školi: nastavi se smanjuje produktivnost, a često se nastavni sat i koristi kao prilika za odmor i relaksaciju. Osim umora, učenici koji pohađaju i redovnu nastavu i privatnu poduku mogu se naći pod znatnim pritiskom, uglavnom uvjetovanim težnjom za uspjehom. Bray (1999.) zaključuje da su djeca često suviše opterećena ispitima i diplomama, te postižu školske uspjehe po previsokoj cijeni, uglavnom zanemarujući druge vrste aktivnosti važne za cjelovit i kvalitetan razvoj ličnosti.

Na kraju, u nekim je zemljama opaženo da nastavnici, koji su ujedno i privatni instruktori, zbog svojih materijalnih interesa postaju čimbenikom koji otežava ili remeti uvođenje nekih obrazovnih reformi. Primjerice, u Rumunjskoj su se privatni instruktori pobunili protiv najavljenih promjena koje su uključivale manje oslanjanje obrazovnog sustava na rezultate ispita, upravo zato što ispiti predstavljaju ključan poticaj za potražnju njihovih usluga (Popa, 2003.).

2.6.3. Društvene implikacije privatnih instrukcija

Razmatrajući pozitivne učinke privatnih instrukcija na razini društva, obično se govori o jačanju ljudskog kapitala. Povećanjem znanja i sposobnosti pojedinca ujedno raste i osposobljenost društva kojem pojedinac pripada. Ipak, na ovoj razini, pojava privatnih instrukcija ima brojnije negativne učinke. Korištenje privatnih instrukcija u mnogim zemljama predstavlja velik izdatak za obitelji. Velikim opterećenjima posebno su pogođene obitelji nižega ekonomskog statusa, koje teško mogu priuštiti privatne instrukcije svojoj djeci. Naime, u brojnim je istraživanjima pokazano da privatne instrukcije više koriste djeca iz obitelji boljšega socioekonomskog statusa (Stevenson i Baker, 1992.;

Foondun, 2002.; Yi, 2002.). Osim češćeg korištenja, toj je djeci češće dostupna i individualizirana poduka i bolji instruktori. Iako obitelji iz različitih društvenih slojeva često koriste privatne instrukcije kako bi svojoj djeci osigurale socijalnu mobilnost i bolje životne šanse, može se ustvrditi da su privatne instrukcije mehanizam koji održava, a možda i povećava, socijalne razlike unutar populacije učenika.

Osim implikacija vezanih uz socioekonomski i obrazovni status obitelji, pojavljuju se i one vezane uz drugi oblik stratifikacije, tj. uz podjelu s obzirom na lokaciju stanovanja učenika. Naime, privatne se instrukcije više koriste u urbanim nego ruralnim sredinama. Tome ima više razloga (Bray, 1999.):

- a) u gradovima je veća konkurencija među učenicima, zbog veće kompetitivnosti vezane uz urbani stil života;
- b) u gradskim sredinama roditelji su u prosjeku obrazovaniji i imaju više obrazovne aspiracije za svoju djecu;
- c) ekonomski status roditelja u gradskim sredinama obično je bolji od onog u seoskim sredinama, pa im je lakše osigurati plaćanje usluga dodatne poduke.

2.6.4. Ekonomske implikacije privatnih instrukcija

Ekonomski povrat ulaganja u privatne instrukcije jedan je od motiva za njihovo korištenje. Naime, privatne instrukcije olakšavaju učenicima duže zadržavanje u obrazovnom sustavu, prelaženje na više razine obrazovnog sustava te stjecanje boljih uvjeta za djelovanje na tržištu rada. Privatne instrukcije, kao i obrazovanje općenito, omogućuju pojedincima ekonomsko napredovanje u društvu. Kritičari privatnih instrukcija, međutim, napominju da one troše financijske i ljudske resurse koji bi inače mogli biti učinkovitije i pravednije iskorišteni unutar obrazovnog sustava. Osim toga, usmjeravajući poučavanje i učenje na polaganje ispita, a zanemarujući ostale obrazovne ciljeve, navodi se da privatne instrukcije potkopavaju kreativnost nužnu za ekonomski prosperitet (Silova i Bray, 2006.) te da ne dovode nužno do povećanja ljudskog kapitala (Bray, 1999.).

Privatne instrukcije imaju izravan utjecaj na tržište rada. U mnogim društvima, okupiranje djetetova slobodnog vremena privatnim

instrukcijama, ostavlja prostor roditeljima, posebice majkama, za izlazak na tržište rada (Bray, 1999.). U društvima u kojima nije uobičajeno da žene budu uključene u svijet rada (npr. u Japanu), potreba relativno visokih izdvajanja za usluge privatnih instrukcija proširuje prostor za zapošljavanje žena. Najveći utjecaj privatnih instrukcija na tržište rada ipak se očituje kroz zapošljavanje privatnih instruktora. U mnogim zemljama privatna poduka predstavlja velik gospodarski sektor, u kojem se zapošljava znatan broj ljudi, te koji nosi velike prihode. Privatne instrukcije pružaju priliku za zapošljavanje i određenog broja nezaposlenih nastavnika.

3. DEFINICIJA I ANALIZA PONUDE PRIVATNIH INSTRUKCIJA U OBRAZOVANJU REPUBLIKE HRVATSKE

Kao što je već rečeno, pojava privatnih instrukcija izravno je ovisna o obrazovnom i društvenom kontekstu, te je stoga potrebno jasno odrediti što podrazumijevamo pod privatnim instrukcijama u Republici Hrvatskoj. Prvi dio ovoga poglavlja posvećen je definiranju privatnih instrukcija u hrvatskom kontekstu, nakon čega slijedi razlučivanje dviju osnovnih vrsta privatnih instrukcija u Hrvatskoj: privatnih satova te pripremnih tečajeva za prijamne ispite za upis na fakultete. U tekstu su jasno prikazane sličnosti i razlike ovih dviju vrsta privatnih instrukcija. Nakon toga slijedi analiza ponude tih dviju vrsta instrukcija, s ilustrativnim primjerima. Na kraju poglavlja kratko se osvrćemo na razloge zbog kojih pripreme tečajeva nedvojbeno smatramo jednom vrstom privatnih instrukcija.

3.1. Kako su privatne instrukcije definirane u ovome radu?

U hrvatskom obrazovnom kontekstu pod pojmom privatnih instrukcija uobičajeno se podrazumijevaju privatni satovi tijekom kojih jedan instruktor podučava jednog polaznika. Pritom predmet poučavanja najčešće predstavljaju sadržaji predmeta koji se uče u školi ili koji se zahtijevaju na prijamnim ispitima za upise na fakultete, a osoba koja poučava, za obavljanje intelektualnu uslugu očekuje i dobiva financijsku naknadu.

U skladu s navedenim općim poimanjem, u ovom se radu privatne instrukcije promatraju kao usluga pružanja dodatne poduke. Definicija privatnih instrukcija se, međutim, ponešto proširuje u odnosu na uvriježeni smisao, kako bi se zahvatili različiti oblici iste pojave, te kako bi se istražila i usporedila učestalost njihova korištenja, različitost ili sličnost njihovih funkcija, kao i učinaka.

Pritom se polazi od pretpostavke da se privatne instrukcije mogu pojaviti u različitim oblicima, pa se u ovom radu prihvaća sljedeća općenita i jednostavna definicija:

Privatne su instrukcije dodatna poduka iz školskih predmeta, koja se plaća.

U nastavku su razloženi pojedini elementi prihvaćene definicije te su dana određena dodatna pojašnjenja.

1. Pod pojmom “dodatna poduka” podrazumijeva se poučavanje koje se događa izvan redovne nastave, kao dodatak nastavi koja se odvija u školi. Pod privatnim se instrukcijama ne podrazumijeva privatno obrazovanje, odnosno pohađanje privatnih škola.
2. Pod školskim predmetima ovdje se misli na predmete koji se uče u sklopu srednjoškolskog obrazovanja. To mogu biti matematika, fizika, strani jezik kojega učenik uči u školi, ili neki drugi predmet. Ne očekuje se, međutim, da će se među predmetima iz kojih se uzimaju privatne instrukcije pojaviti tzv. odgojni predmeti (glazbena kultura, likovna kultura, tjelesna i zdravstvena kultura), iako su i oni dio školskog kurikulumu. Izvannastavne aktivnosti u koje se učenik uključuje izvan škole uzimajući privatne satove (npr. sviranje nekog instrumenta, treniranje nekog sporta), ne potpadaju pod navedenu definiciju. Učenje dodatnog stranog jezika u školi stranih jezika ili putem privatnih satova, a koji nije jedan od jezika što ga učenik uči u okviru srednjoškolskog obrazovanja, također se ne razmatra u definiciji privatne instrukcije.
3. Da bi dodatna poduka bila tretirana kao “privatne instrukcije”, nužno je da bude plaćena od strane korisnika usluge. Privatnim se instrukcijama ne smatra poduka koju učenici besplatno dobivaju od prijatelja, rodbine ili susjeda, kao izraz pomoći, kolegijalnosti ili solidarnosti. Poduka koju nastavnici dobrovoljno ili u sklopu svoga redovnog posla pružaju učenicima u školi u obliku dodatne nastave za učenike, u ovom radu također nije predmet interesa.
4. U prihvaćenoj definiciji privatnih instrukcija namjerno se ne određuje tko je davatelj usluge, sve dok se usluga naplaćuje. Davatelji usluga privatnih instrukcija mogu biti nastavnici koji učeniku predaju u školi, drugi nastavnici iz škole koju učenik pohađa, nastavnici drugih škola, studenti, sveučilišni profesori, asistenti ili drugi stručnjaci iz discipline za koju se poduka traži.
5. Definicija privatnih instrukcija ne govori ni o tome kako, gdje i na koji se način dodatna poduka odvija. Podrazumijeva se da

poduka može biti organizirana kao individualna, jedan-na-jedan (tzv. privatni satovi) ili grupna poduka (gdje osoba daje privatne instrukcije za više učenika odjednom). Usluga se može odvijati u učenikovu domu, domu davatelja usluge ili u prostoru neke tvrtke, škole ili fakulteta. Nadalje, privatne instrukcije mogu imati različite svrhe: ako služe pripremi za razredbene ispite, onda uobičajeno dobivaju oblik pripremljenih tečajeva za razredbene ispite za upis na fakultete; a ako služe podršci učeniku tijekom srednjoškolskog obrazovanja, zadržavaju se na obliku privatnih satova. Konačno, pružanje usluga privatnih instrukcija s jedne strane može biti institucionalizirano, odnosno organizirano putem tvrtki koje se bave podukom ili provedbom pripremljenih tečajeva, a s druge strane može biti posve privatno - izravno dogovoreno između učenika i davatelja usluge, bez računa i plaćanja poreza.

Definicija privatnih instrukcija kao dodatne poduke iz školskih predmeta koja se plaća, jasno razlučuje taj pojam od dodatne nastave za djecu s poteškoćama u učenju, izvanškolskih aktivnosti učenika, privatnog obrazovanja i dobrovoljnog pomaganja učenicima kojima je pomoć potrebna. Sama definicija, međutim, ne govori o tome kakve vrste privatnih instrukcija postoje, odnosno kakva se njihova podjela prihvaća u ovoj knjizi. Dok neki autori (Ireson, 2004.) razlikuju instrukcije s obzirom na broj učenika koji ih istovremeno polaze, pa dijele instrukcije na individualne, instrukcije za male skupine i instrukcije za velike skupine učenika, u ovom se istraživanju preuzima složenija podjela. Naime, naša podjela kombinira broj učenika, svrhu uzimanja privatnih instrukcija te legalnost djelatnosti kao kriterije razlikovanja. Na taj se način razlikuju dvije osnovne vrste privatnih instrukcija:

1. **privatni satovi;**
2. **pripremljeni tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete.**

3.2. Vrste privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj

U tablici 1. prikazane su razlikovne osobine između dviju osnovnih vrsta instrukcija u Hrvatskoj. Iz navedenog je vidljivo da obje vrste instrukcija jasno potpadaju pod predloženu definiciju privatnih instrukcija.

cija, budući da po svojoj prirodi predstavljaju dodatak nastavi, tiču se građe koja se obrađuje u okviru obrazovnog sustava te predstavljaju intelektualnu uslugu koja zahtijeva financijsku naknadu. U nastavku teksta bit će detaljnije obrazložene prikazane sličnosti i razlike među njima.

Tablica 1. Razlikovne osobine dviju osnovnih vrsta privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj⁵

Razlikovna osobina	Privatni satovi	Organizirani pripremni tečajevi
<i>Zakonska regulacija</i>	Daju ih instruktori kao privatne osobe. Nema zakonske regulacije. Zona sive ekonomije.	Organiziraju ih trgovačka društva ili ustanove. Nisu u nadležnosti MZOŠ-a. Neke tečajeve organiziraju fakulteti.
<i>Oblik davanja poduke</i>	Uglavnom individualno	Grupno
<i>Glavna svrha poduke</i>	Poduka iz pojedina školskog predmeta. Usmjereno na kratkoročne ciljeve, rješavanje nekog problema učenika - “gašenje požara”	Priprema za razredbeni ispit. Poduka iz svih predmeta koji se polažu na razredbenom ispitu. Većinom modularni tečajevi - namijenjeni upravo pripremi za pojedini fakultet.
<i>Razlozi korištenja poduke</i>	Tijekom srednjoškolskog obrazovanja: - priprema za školska ispitivanja, - popravak negativnih ocjena. Na završetku srednjoškolskog obrazovanja: - popunjavanje rupa u znanju, - priprema za razredbeni ispit.	- Bolje naučiti gradivo koje će se ispitivati na ispitu. - Popuniti rupe u znanju. - Sistematizirati ranije naučeno gradivo.

⁵ U tablici 1. prezentirani su podaci istraživanja koje čini osnovu ove knjige. Podaci su navedeni ilustrativno kako bi pridonijeli objašnjenju sličnosti i razlika među dvjema prevladavajućim vrstama privatnih instrukcija.

<i>Sadržaj poduke</i>	Usko vezano uz školsku nastavu. Koriste se udžbenici i učenikove bilježnice.	Usko vezano uz sadržaje koji se ispituju na razredbenim ispitima. Koriste se testovi iz prethodnih godina.
<i>Vrijeme korištenja poduke</i>	- Na kraju polugodišta, u vrijeme testiranja - Povremeno, kad učenici imaju problem s razumijevanjem nekog gradiva	- Proljetni tečaj - Ljetni tečaj
<i>Tipična cijena</i>	Jedan sat: 50 kuna (35 - 100 kuna)	900 - 2500 kuna

Zakonska regulacija

Postoje određene sličnosti ali i razlike vezane uz zakonsko (ne)reguliranje ovih dviju vrsta privatnih instrukcija. Osnovna sličnost jest u činjenici da niti jedna vrsta nije regulirana glede obrazovnog karaktera i kontrole kvalitete usluge koju pružaju. Dok je za privatne satove to donekle razumljivo, budući da je takvo djelovanje u potpunosti nelegalno, začuđuje da pripremni tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete, pružajući jasnu intelektualnu uslugu u području obrazovanja, nisu ni pod kakvom regulatornom funkcijom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Pripremne tečajeve za upis na fakultete organiziraju trgovačka društva, različite obrazovne ustanove, gradovi, a ponekad čak i sami fakulteti. Ova je djelatnost regulirana kao bilo koji drugi gospodarski subjekt od strane Porezne uprave, koja isključivo nadgleda financijsko poslovanje navedenih institucija. Isto se ne može reći i za davanje privatnih satova, intelektualne usluge koja u potpunosti potpada pod sferu “sive ekonomije” te kao takva nije ni na koji način regulirana.

Oblik davanja poduke

Dvije navedene vrste privatnih instrukcija uvelike se razlikuju po obliku davanja poduke. Privatni satovi su najčešće individualni te se odvijaju isključivo u interakciji učenik - instruktor. Rjeđi su slučajevi kada nekoliko učenika istovremeno prima privatne instrukcije od jednog instruktora. Suprotno tome, pripremni tečajevi za upis na fakultet

gotovo su isključivo u obliku grupnih instrukcija. U ovom slučaju određenu grupu pristupnika za prijamne ispite za određenu visokoškolsku ustanovu priprema nekoliko instruktora, u ograničenom vremenskom razdoblju.

Glavna svrha poduke

Iz prethodnog je zamjetno da postoje sličnosti i razlike i u svrhama ovih dviju osnovnih vrsta privatnih instrukcija. Svrha pripremnih tečajeva za upis na fakultet jest što uspješnije pripremiti pristupnike za prijamni ispit. Kao takva, ovakva poduka je izrazito usmjerena cilju - polaganju ispita s izrazito visokim stupnjem uloga za učenike. Kao što će kasnije u tekstu biti prikazano, pripremni tečajevi su većinom modularnog karaktera, ciljajući na potrebe upisa točno određenih visokoškolskih institucija. Na tečajevima se pruža poduka iz predmeta koji se polažu na razredbenom ispitu. Za razliku od pripremnih tečajeva, ciljevi privatnih satova iz pojedinog predmeta najčešće su kratkoročni i tiču se rješavanja određenog problema vezanoga uz svladavanje grada u školi.

Razlozi korištenja poduke

Razlozi korištenja poduke bit će detaljnije problematizirani kasnije, no ovdje je potrebno napomenuti da se i oni razlikuju s obzirom na vrstu privatnih instrukcija. Privatni satovi u nižim razredima srednje škole koriste se često za “gašenje požara”, potom pripremu za školske ispite ili ispravljanje negativnih ocjena, dok se u završnom razredu razlozi usmjeravaju na “popunjavanje rupa u znanju” i “pripremu za prijamni ispit”. Razlozi za korištenje pripremnih tečajeva su, razumljivo, izrazito instrumentalno vezani uz pripremu i očekivani uspjeh na prijamnom ispitu.

Sadržaj poduke

Iz navedenog je razumljivo da je i sadržaj poduke u ovih dviju vrsta privatnih instrukcija donekle različit. Osnovna sličnost jest u činjenici da obje vrste instrukcija poučavaju većinom građu koja se poučava u okviru nastave službenoga školskog sustava. Privatna poduka je uže vezana uz svakodnevnu školsku nastavu. U ovoj vrsti instrukcija najčeš-

će se koriste školski udžbenici i bilježnice učenika. Sadržaj pripremnih tečajeva za upise na fakultet uvelike je određen zahtjevima određene visokoškolske ustanove, pa se na tečaju pojavljuju samo sadržaji koji se očekuju na ispitu. Sadržaj ispita većim je dijelom vezan uz gradivo za srednje škole, ali nije uvijek tako. Neki studiji traže specifična znanja i vještine koje se ne uče sustavno u srednjoj školi (npr. opća kultura i opća informiranost), pa pripremnici tečajevi postaju glavno mjesto stjecanja tih znanja i uvježbavanja tih vještina. Na visoku usredotočenost na sam ispit ukazuje i činjenica da se u pripremanjima uvelike koriste testovi s razredbenih ispita iz prethodnih godina, a cilj tečaja jest naučiti učenike kako rješavati zadatke kakvi će se naći na razredbenom ispitu.

Vrijeme korištenja poduke

Privatni satovi se koriste većinom kada se za njih pojavi potreba, a to je obično pri kraju polugodišta ili školske godine, u vrijeme kada se zaključuju predmetne ocjene. Postoje i rjeđi slučajevi kada se instrukcije daju kontinuirano tijekom cijele godine.

Pripremnici tečajevi za fakultete najčešće se održavaju u drugoj polovici završnog razreda srednje škole. Većina polaznika pohađa tečajeve u proljetnom terminu, a postoje i intenzivni ljetni tečajevi neposredno prije prijamnih ispita.

3.3. Analiza ponude dviju vrsta privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj

U ovom poglavlju prikazat ćemo ponudu usluga privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj. Privatni satovi i pripremnici tečajevi međusobno se razlikuju s obzirom na transparentnost ponude, koja izravno utječe na mogućnost i točnost njezine analize. Uslugu davanja privatnih sati posebno je teško pratiti budući da ona uključuje različite usluge, različite kvalifikacije davatelja usluga te se, ono što je najvažnije, u potpunosti odvija u sjeni. Stoga ćemo ponudu privatnih sati analizirati kroz podatke koje smo prikupili u okviru našeg istraživanja. Ponuda pripremnih tečajeva bit će prikazana s obzirom na organizatore tih usluga, te će u tekstu biti ilustrirana stvarnim primjerima.

3.3.1. Analiza ponude oglasa za poduku u Plavom oglasniku

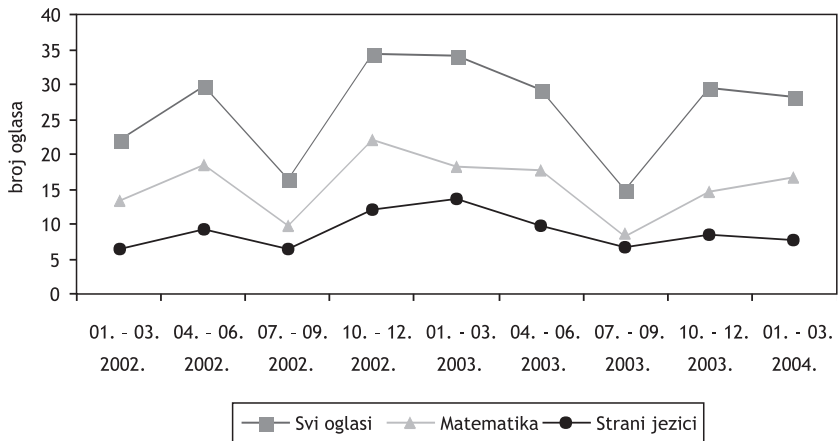
Postoji više kanala komunikacije i oglašavanja kojima se koriste davatelji privatnih satova kako bi ponudili svoje usluge na tržištu. S obzirom na “nelegalnu” prirodu ove djelatnosti, razumljivo je da je određeni dio ponude privatnih satova prikriven te da ga je teško evidentirati. Iskusni instruktori, oni koji su već godinama uspješni u svojoj djelatnosti, najčešće su dostupni pomoću preporuka svojih bivših korisnika ili njihovih roditelja, ali i kolega nastavnika iz drugih škola. Ostali instruktori nalaze različite načine kako bi tržišno predstavili svoje usluge: koriste oglasne ploče u školama, ostavljaju letke na javnim prostorima, stavljaju plakate na stupove, a neki čak imaju i svoje *web* stranice, dok znatan dio njih predaje oglas u novinskim ili *web* oglasnicima. Zapravo su novinski oglasi jedan od rijetkih izvora koji mogu dati određeni uvid o ponudi i osobinama privatnih satova. Upravo smo stoga proveli ograničenu analizu ponude u najprodavanijem novinskom oglasniku u Republici Hrvatskoj - *Plavom oglasniku*. Analizirana tiskovna izlazi tri puta tjedno, te osim tiskanoga postoji i elektroničko izdanje na internetskim stranicama. Analizirali smo oglase pod poglavljem “*Intelektualne usluge - ponuda*” u razdoblju od 1. siječnja 2002. do 1. ožujka 2004. godine⁶. Oglasi naslovljeni “*Intelektualne usluge - potražnja*” nisu analizirani, jer je već kratkim uvidom ustanovljeno da se takav oblik potražnje privatnih instrukcija za srednjoškolsko obrazovanje koristi u vrlo malom broju. Ukupno je analizirano 60 izdanja⁷. Zabilježen je ukupan broj oglasa u kojima se nudi poduka iz školskih predmeta te analiziran je i broj oglasa u kojima se nude instrukcije iz područja matematike, stranog jezika, fizike, biologije, kemije, informatike i ostalih predmeta. U slučaju da je u oglasu navedena, zabilježena je i stručna kvalifikacija instruktora. Predmet instrukcija i struka instruktora osobine su koje se najčešće spominju u oglasima, dok se ostale karakteristike - poput cijene sata ili mjesta održavanja instrukcija - navode znatno rjeđe.

⁶ Analiza je provedena u proljeće 2004. godine.

⁷ Uzorkovanje izdanja provedeno je kao stratificirano slučajno uzorkovanje, pri čemu su kao stratumi poslužili godišnji kvartali. Unutar svakog stratuma analizirano je po 7 izdanja, osim u zadnjem kvartalu u kojem je analizirano samo 4 izdanja. Unutar svakog kvartala proveden je slučajni izbor izdanja koja su analizirana.

U pojedinačnom izdanju ove tiskovine u prosjeku je bilo objavljeno 26 oglasa koji nude usluge privatnih satova. Analiza je potvrdila naša očekivanja da ponuda oglasa privatnih satova izrazito varira ovisno o razdoblju školske godine. Kao što je i očekivano, najnižu vrijednost oni postižu za vrijeme školskih praznika (od srpnja do rujna)⁸. Na slici 1. prikazana je čestina oglašavanja po određenom kvartalu. Najviše oglasa ponuđeno je za matematiku i strani jezik. Iz grafičkog je prikaza razvidno da ponuda poduke iz stranih jezika manje varira ovisno o razdoblju školske godine nego poduka iz matematike. Takav nalaz moguće je objasniti manjom usmjerenošću poduke iz stranih jezika na popravljavanje ocjena i rješavanje gorućih problema izazvanih trenutnim školskim neuspjehom. Pretpostavlja se da poduka iz stranih jezika, barem u određenom dijelu, ne predstavlja dodatak školskoj nastavi (npr. kod osoba koje žele usavršiti svoje znanje ili žele učiti neki drugi jezik), pa je stoga i neovisnija od varijacija u potražnji izazvanih razdobljem školske godine.

Slika 1. Prosječan broj svih oglasa te broj oglasa za matematiku i strane jezike u Plavom oglasniku u razdoblju od siječnja 2002. do ožujka 2004. godine

⁸ Za uočavanje jasnijih trendova ponude oglasa za vrijeme trajanja nastave bilo bi potrebno duže razdoblje praćenja ponude, kao i uključivanje drugih izvora podataka.

Kao što je već spomenuto, uz broj oglasa i predmet za koji se oni nude, analizirani su i podaci o tome tko su davatelji usluga. Iz podataka je bilo vidljivo da gotovo jedna trećina oglasa nije sadržavala podatke o kvalifikacijama instruktora. Ovakvu pojavu moguće je djelomično objasniti pretpostavkom da određeni broj davatelja usluga želi zadržati što veću razinu anonimnosti te, u skladu s tim, pokušava dati što manje podataka o sebi. S druge strane, ovaj podatak ukazuje na dvije zanimljive tendencije vezane uz privatne satove. Prva se odnosi na pretpostavku da je generički oglas u kojem se ne pojavljuju karakteristike davatelja usluga dovoljan da privuče dio korisnika. Takav podatak ukazuje na to da su problemi koje instrukcije rješavaju opći, te da iziskuju nisku razinu specifikacije usluge. Isto tako, navedeno uključuje pretpostavku da je većina problema s kojima se korisnik suočava takva da se instruktor bez problema s njima može nositi. Druga tendencija je posredna, a tiče se razmatranja odluke učenikovih roditelja koji odabiru oglas u kojem im se pružaju tek minimalne informacije o usluzi i njezinu davatelju. Tržište usluga je takvo da upravo specifikacija usluga i stručnost davatelja osiguravaju komparativnu prednost i razlikovnost u cijeni. U slučaju novinskih oglasa o privatnim satovima takva profilacija je minimalna, dok je odluka o korištenju vrlo osjetljiva, budući da uključuje obrazovanje vlastitog djeteta. Ovakav tip oglasa ukazuje na raširenost ove pojave i njezinu prisutnost u obrazovnom životu roditelja i učenika. Niska profilacija usluge ukazuje na njezinu generalnost. Stoga se opravdano postavlja pitanje (na koje će se kasnije pokušati dati odgovor): koji su to elementarni razlozi u biti odluke da se obrazovanje vlastitog djeteta povjeri osobi za čiju kvalitetu nema izravne garancije?

Od ukupnog broja analiziranih oglasa, 47,8% davatelja usluga privatnih satova predstavlja se kao profesor ili profesorica, 6,4% su studenti ili studentice, a 13,4% kao osobe ostalih struka. Ovakvi podaci su donekle očekivani, iako je moguće pretpostaviti da je, u odnosu na ukupnu populaciju privatnih instruktora, udjel profesora u određenoj mjeri uvećan, a udio studenata umanjen. Razlozi tome su razumljivi, jer potražnja i uočljivost oglasa ipak ovisе o kvalifikacijama instruktora. Roditeljska interna usporedba stručnosti osoba koje se predstavljaju kao “profesor” i “student” može rezultirati odlukom da svoje dijete upute osobi s višom kvalifikacijom.

3.3.2. Analiza ponude organiziranih tečajeva - pripremnih tečajeva

Za razliku od privatnih satova, analiziranje ponude pripremnih tečajeva za prijamne ispite za upis na fakultete uvelike je olakšano. Organizatori ovih usluga posluju na razvijenom ekonomskom tržištu, te je razumljivo da se moraju i javno oglašavati te biti transparentni u oglašavanju svojih usluga. Kao što će biti pokazano o promoviranju vlastitih usluga, oglašivači ponekad i pretjeruju pozivajući se na iskrivljene podatke i koristeći se neprovjerljivim tvrdnjama o kvaliteti i uspješnosti svojih usluga. Svojom otvorenošću k privatnom vlasništvu i kretanjima ponude i potražnje, ovakav tip intelektualne usluge možda ponajbolje predstavlja trend sve veće orijentacije obrazovnog sektora tržišnim principima funkcioniranja.

Pripremni se tečajevi, prema organizatoru djelatnosti, mogu podijeliti u tri skupine:

- a) one čiji su organizatori tvrtke u privatnom vlasništvu;
- b) one što ih organiziraju javne ustanove s područja obrazovanja;
- c) one što ih nude same visokoškolske ustanove.

Navedene skupine ponuđača usluga bit će ukratko pojedinačno opisane. U opisima će se koristiti i slikoviti primjeri, zasnovani na stvarnim slučajevima.

3.3.2.1. Pripremni tečajevi u organizaciji privatnih tvrtki

Prva skupina, ujedno i daleko najbrojnija, u posljednjih je deset godina doživjela pravi procvat, budući da je registriran cijeli niz pravnih subjekata u privatnom vlasništvu koji na različite načine, profiliranjem svojih usluga, pokušavaju opstati na tržištu. Iako se nude različite vrste intelektualnih usluga u obrazovanju, jedna od najčešćih djelatnosti je upravo organiziranje pripremnih tečajeva za polaganje prijamnih ispita na fakultetima. Statistički podaci Hrvatske gospodarske komore ukazuju da je registrirano preko 450 tvrtki koje nude usluge poduke svih vrsta u obrazovanju, a od toga manji ih dio nudi jednu od dviju vrsta privatnih instrukcija koje se u fokusu našeg istraživanja. Ova gospodarska grana pokazuje rast, budući da se svake godine registriraju nove tvrtke za pružanje navedenih usluga. Ovakav rast i razvoj

tih djelatnosti ne treba čuditi budući da on i ukazuje na dvije ključne pojave: porast potražnje za privatnim instrukcijama i sve veću privatizaciju te tržišnu zastupljenost usluga u području obrazovanja⁹.

Većina subjekata registrirana je u obliku obrta ili društva s ograničenom odgovornošću. Lokacijski gledano, većina subjekata nalazi se u Zagrebu, kao najvećem sveučilišnom centru, iako određeni dio njih svoje usluge organizira i u drugim dijelovima zemlje. Svoje usluge privatne tvrtke oglašavaju na različite načine: u raznim medijima, najčešće u tisku, na oglasnim pločama škola, na ulici i na internetu. Neke od većih organizacija s razgranatijom djelatnošću tiskaju brošure koje dijele po školama i na ulici. Vlasnička struktura ovih subjekata je najčešće jednostavna, budući da je kao vlasnik registrirana samo jedna osoba, dok je u manjem broju slučajeva vlasništvo dijeljeno između više osoba. U slučajevima kada je ta informacija dostupna, saznajemo da su vlasnici uglavnom sadašnji ili bivši srednjoškolski nastavnici s određenim radnim/profesionalnim iskustvom.

Pravni subjekti organiziraju pripremne tečajeve na način da honorarno zapošljavaju određen broj instruktora. Instruktori su u najvećem broju slučajeva srednjoškolski nastavnici i apsolvanti fakulteta srodnih predmetu iz kojih daju poduku, a ponekad na pripremama sudjeluje i visokoškolsko nastavno osoblje, naprimjer znanstveni novaci s fakulteta za koji se polaznici pripremaju. Nije u potpunosti jasno kakvim iskustvom raspolažu instruktori koji predaju na pripremnim tečajevima, iako se u promotivnim materijalima često ističe da pripreme drže instruktori s višegodišnjim iskustvom. U oglasima organizatori vrlo često navode postotak bivših polaznika koji su uspjeli prijeći prijamni prag na određenim visokoškolskim institucijama, pritom ne spominjući i broj onih koji su uistinu upisani. Navedeno predstavlja izravnu manipulaciju budući da se ova dva podatka u potpunosti kvalitativno razlikuju s obzirom na cilj polaznika. Još jedan od marketinških trikova koje tvrtke koriste prilikom oglašavanja jesu njihovi vlastiti nazivi - pomalo pompozno i zapravo neopravdano nazivaju se školama, institutima, centrima znanja itd.

⁹ Dok su razlozi za povećanu potražnju i raširenost pojave privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju predmet sljedećeg poglavlja, ovo potonje predstavlja opći trend i karakteristiku za koju se može pretpostaviti da će bivati sve zastupljenija u hrvatskom obrazovanju.

Ponuda ovakvih subjekata je izrazito razvijena, te tvrtke nude niz tečajeva, kako individualnih tako i grupnih, namijenjenih pripremama za razredbeni ispit za upis na fakultete različitih profila. Tečajevi se obično organiziraju u obliku modula, u trajanju od 40 do 120 sati, koji odgovaraju zahtjevima prijamnog ispita za određenu instituciju, dok je rjeđe organizirana poduka iz pojedinih predmeta. Najčešće se nude spremni tečajevi za studij ekonomije, prava i medicine te studija Filozofskog fakulteta, što je i razumljivo budući su to fakulteti koji s jedne strane upisuju najveći broj studenata, a s druge strane pobuđuju veliki interes potencijalnih upisnika. Neki organizatori nude posebne pripreme za razne umjetničke akademije, a jedan od njih čak nudi poduku i za Kineziološki fakultet.

U modularnom tečaju ponavlja se gradivo iz predmeta koji se polaže na prijamnom ispitu. Valja također napomenuti bitnu činjenicu, a to je da se tijekom većine pripremnih tečajeva koriste testovi i pitanja s ranijih prijamnih ispita, kako bi studente pripremili za buduće prijamne ispite. Ti materijali za mnoge studije dostupni su javnosti i mogu se povoljno kupiti na nekim fakultetima. Metodologija kojom se većina tvrtki koristi jest uvježbavanje rješavanja zadataka, te poučavanje vještina i taktika potrebnih za polaganje ispita, dok je tek ograničeno vrijeme posvećeno dubljem shvaćanju sadržaja ili njegovu detaljnijem objašnjavanju. Iako neke od tih tvrtki imaju svoje učionice, ipak najčešće unajmljuju školske učionice, vrlo često one u srednjim školama.

Kako bismo detaljnije opisali takav način privatnog instruiranja, izabrali smo jednu organizaciju čije se poslovanje može smatrati tipičnim, te ćemo njezin program potanko opisati.

Slučaj 1. Organizacija “Poduka”

Jedna od najvećih i najpoznatijih institucija u Hrvatskoj, koja je registrirana u Zagrebu, jest “Poduka”. Osim u glavnom gradu, ona tečajeve organizira i u Splitu, Zadru i Osijeku. Tvrtka sebe u promotivnim materijalima opisuje kao centar za poučavanje i savjetovanje, te nudi ne samo pripremu poduku za pristupanje prijamnom ispitu već i nastavu namijenjenu učenicima osnovnih i srednjih škola kojima je potrebna dodatna pomoć. U okviru svojih usluga tvrtka ima i centar za savjetovanje koji učenike poučava kako mogu postati uspješniji u učenju, te im pomaže u obrazovnoj i profesionalnoj orijentaciji.

Organizaciju “Poduka” osnovalo je petoro srednjoškolskih nastavnika, a sebe kao i ostalo nastavno osoblje koje sudjeluje u radu opisuju kao najkvalitetnije nastavnike srednjih škola. Za različite aspekte svoje djelatnosti honorarno zapošljavaju i nekoliko znanstvenih novaka s različitim fakulteta hrvatskih sveučilišta. Ponuda organizacije “Poduka” je izrazito razgranata i diferencirana te stoga postoje pripremni tečaj za upis na gotovo sve fakultete hrvatskih sveučilišta. Moduli uključuju od 64 do 110 sati nastave, a cijene tečaja kreću se od 1500 do 1700 kuna.

Plaćanje usluga je moguće u gotovini ili na pet rata. U cijenu je uključen sam tečaj, nastavni materijali, besplatne konzultacije u lipnju, procjena uspjeha kandidata te besplatna profesionalna orijentacija. Prednost ove organizacije jest da su svi učitelji tijekom nastavnog razdoblja dostupni preko elektroničke pošte. Ugodan ambijent i dobro opremljen prostor također su navedeni kao prednost. Tečajevi su organizirani i raspoređeni u tri razdoblja.

Zimski tečajevi organiziraju se u Zagrebu, Splitu i Osijeku. Počinju u veljači, a održavaju se subotom, i to 16 puta, obično u blokovima od po 6 sati.

Proljetni tečajevi organiziraju se u Zagrebu, Zadru i Splitu. Održavaju se u popodnevnom i večernjim satima, počevši od kraja svibnja pa do početka ispita. Obično se protežu na 4 do 5 tjedana nastave u trajanju od 1 do 2 sata dnevno.

Ljetni tečajevi su po svojim osobinama intenzivni tečajevi od po 6 sati dnevno. Traju 15 dana i počinju 15. lipnja. Valja napomenuti da se ljetni tečajevi organiziraju samo u Zagrebu, te da organizacija “Poduka” za učenike koji dolaze iz drugih mjesta organizira smještaj i prehranu po cijeni od 110 kuna dnevno.

Tijekom zimskih tečajeva moduli se obvezni, dok tijekom proljetnih i ljetnih tečajeva postoji mogućnost upisivanja samo onih predmeta koje učenik smatra potrebnima.

3.3.2.2. Pripremni tečajevi u organizaciji javnih ustanova

Ponuda pripremnih tečajeva u organizaciji javnih ustanova znatno je manja od one organizirane u privatnom sektoru, te je dostupna u Zagrebu i nekim drugim regionalnim centrima (npr. Koprivnica). Karakteristike ovih pripremnih tečajeva ni po čemu se ne razlikuju od onih u organizaciji privatnih subjekata, osim u činjenici da je ponuda privat-

nog sektora znatno raznovrsnija. Komunikacijski i marketinški kanali su također istovjetni, što ne iznenađuje budući da su usmjereni na iste korisnike, nudeći gotovo istovjetnu uslugu. Niti u ovom slučaju nije transparentno tko su instruktori koji poučavaju na tečajevima, niti koliki je stupanj njihova iskustva. Ipak se može s određenom sigurnošću ustvrditi da ove ustanove, tijekom perioda održavanja tečajeva, honorarno zapošljavaju i određen broj srednjoškolskih nastavnika. Ovakav tip organizacije tečajeva detaljnije je opisan na primjeru specifičnog slučaja.

Slučaj 2. Javna ustanova “Učilište”

Ova javna ustanova nudi manji izbor pripremnih tečajeva, tj. jedan pripremi tečaj priprema aspirante na više različitih fakulteta. Pripremi tečajevi uključuju pripremu za sljedeće fakultete: biomedicinu, tehničke znanosti, biotehničke znanosti, prirodne znanosti, društvene znanosti te poseban tečaj za upis na Filozofski fakultet.

Pripremi tečajevi odvijaju se u četiri različita razdoblja tijekom školske godine: zimski tečajevi u vrijeme zimskih školskih praznika; subotnji tečajevi u trajanju od mjesec i pol dana; uskršnji tečajevi u vrijeme uskršnjih praznika; i ljetni tečajevi koji počinju krajem lipnja, nakon završetka školske godine. Zimski i uskršnji tečajevi traju 36 sati po cijeni od 915 kuna, dok subotnji i ljetni uključuju 90 sati nastave, po cijeni od 1.992 kune.

Reklamirana prednost tečajeva ove institucije jest da se polaznici testiraju na početku, tijekom i na kraju tečaja, kako bi stekli predodžbu o svojim mogućnostima pri polaganju prijemnog ispita. “Učilište” tvrdi da su njegovi polaznici uspješni u svojim ciljevima te se upisuju na visokoškolske ustanove u 80% slučajeva. U svojim promotivnim materijalima ono ističe 27-godišnje iskustvo i uspjehe stečene u području obrazovanja odraslih, te iskazuje uvjerenje da će se iskazati i u području pripremnih tečajeva za prijemne ispite koje je u svoju ponudu uvrstilo u posljednjih petnaestak godina.

3.3.2.3. Slučaj pripremnih tečajeva u organizaciji visokoškolskih ustanova

Određeni broj visokoškolskih ustanova odlučio je iskoristiti val potražnje za uslugama pripremnih tečajeva te je pristupio organizaciji

istih. Razlozi za takvu odluku visokoškolskih ustanova donekle su razumljivi, budući da je organizacija tečajeva financijski isplativa djelatnost, a visokoškolske ustanove već imaju nastavni kadar koji može prikladno pripremiti polaznike. Osim toga, ove institucije imaju još jednu veliku prednost nad svim drugim organizatorima pripremnih tečajeva: upravo je upis na njih željeni cilj samih polaznika pripremnih tečajeva. Marketinška vrijednost ovakve situacije je neprocjenjiva, budući da ona ulazi u samu srž prirode potražnje za ovom uslugom. Iako rijetka, pojava pripremnih tečajeva za upis na određenu visokoškolsku ustanovu u organizaciji samog fakulteta ili sveučilišta s etičkog i koruptivnog gledišta predstavlja zanimljiv i zabrinjavajući slučaj. Između ostalog ova pojava obezvrjeđuje i stavlja sumnju na vrijednost i pravičnost samoga klasifikacijskog postupka, jer ostavlja mogućnost favoriziranja korisnika takvih usluga. Oni pristupnici koji biraju ovakav oblik pripremnih tečajeva vjerojatno se vode razmišljanjem da će na takvom tečaju dobiti određene informacije koje će im donijeti dodatnu prednost pred drugim pristupnicima prijamnog ispita. Moguće je da pretpostavka za takvo razmišljanje uključuje sljedeće:

- pohađam pripremni tečaj na instituciji kojoj želim pristupiti;
- pripreme drži nastavno osoblje koje će mi jednom predavati kada se upišem na željenu visokoškolsku ustanovu;
- na pripremama mogu dobiti dodatne i drugima nedostupne informacije od osoba koje vjerojatno i sastavljaju prijamne ispite.

Kao posljedica navedenoga, korisnici pripremnih tečajeva organiziranih na fakultetu povećavaju svoja očekivanja i češće očekuju uspjeh na prijamnom ispitu, dok za pristupnike koji ne pohađaju takve tečajeve, postojanje tih pripremnih tečajeva predstavlja veliko opterećenje.

No ovakva očekivanja polaznika ovog tipa tečajeva nisu sasvim opravdana budući da visokoškolske ustanove, u cilju privlačenja najboljih kandidata, vjerojatno pažljivo pristupaju klasifikacijskim postupcima. Međutim, sama mogućnost da visokoškolska ustanova priprema pristupnike za vlastiti klasifikacijski postupak kontradiktorna je odrednicama jednakosti u pristupu i izvrsnosti koje čine bit sveučilišnog obrazovanja. Na sljedećem primjeru opisat ćemo jedan takav slučaj.

Slučaj 3. Pripremni tečajevi fakulteta “Akademija” Sveučilišta u Rijeci

Fakultet koji oglašava spomenuti tečaj naplaćuje 700 kuna za 30 sati nastave iz određenog predmeta. U ponudi su tri predmeta koja se polažu na prijamnom ispitu Fakulteta “Akademija”, a polazniku se ostavlja mogućnost izbora broja predmeta koje želi pohađati. Promotivni materijali ne ukazuju na to tko su instruktori koji poučavaju na pripremnom tečaju, već se u prvi plan stavlja ime visokoškolske institucije budući da je to najjači marketinški čimbenik oglasne poruke.

Za ilustraciju prilažemo i fakultetsku prijavnicu kako bi se vidjelo koji se osobni podaci traže od polaznika tečaja, te kako se učenik prijavljuje na ovaj pripremni tečaj.

FAKULTET “AKADEMIJA”
SVEUČILIŠTA U RIJECI
Aleja ruža 20
51000 Rijeka

PRIJAVNICA

Prijavljujem se na pripreme za razredbeni ispit:

IME I PREZIME	
Adresa stalnog boravka	
Telefon	
Naziv škole koju pohađate	
Koji predmet želite pohađati i u kojem turnusu?	
Ako ih je više kojim redom?	

Pripreme se održavaju od kraja svibnja do početka srpnja 2007. Svaki predmet će se organizirati u trajanju od 30 sati. Predmeti će biti organizirani jedan za drugim, te će svaki pristupnik moći odabrati pojedinačno predmet koji želi ili sva tri predmeta. Dnevno će se odrađivati po 3 školska sata po predmetu.

Ispunjenu prijavnicu i uplatnicu treba predati u studentsku referadu Fakulteta “Akademija” Sveučilišta u Rijeci, Aleja ruža 20 ili je poslati poštom na istu adresu. Za dodatne informacije obratite se na telefon 051 2345667.

Cijena priprema po predmetu iznosi 700 kuna. Uplatnicu treba ispuniti u korist Fakulteta “Akademija” Sveučilišta u Rijeci, Aleja ruža 20. Svrha uplate - pripreme za razredbeni ispit, na žiro račun broj: 1330000-1101910655 poziv na broj 0655.

PRIJAVE ZA PRIPREME SE PRIMAJU OD 21. DO 24. SVIBNJA 2007.

Iz navedenoga je jasno da visokoškolske ustanove preko obavljanja pripremnih tečajeva prikupljaju financijska sredstva. Promotivni materijal ne navodi tko drži poduku već samo iskorištava marketinšku vrijednost imena institucije. Ovakva praksa visokoškolskih ustanova krije u sebi veliku opasnost, imajući na umu da bi posljedice uzrokovane već samo jednim slučajem korupcije donijele toj visokoškolskoj ustanovi, ali i cijelom visokom obrazovanju, puno više štete nego što iznosi financijska dobit od pripremnih tečajeva. Nadamo se da bi se pravovremenim ukazivanjem na ovaj problem moglo stati na kraj takvoj praksi prije nego li se ona proširi.

3.3.2.4. *Gradovi kao organizatori besplatnih instruktivnih seminara*

Situacija vezana uz pripreme tečajeva za upis na visokoškolske ustanove u zadnje dvije godine dobila je još jedan neočekivan zaplet. Grad Zagreb je 2006. i 2007. godine organizirao “besplatne instruktivne seminare za maturante zagrebačkih srednjih škola i/ili maturante s prebivalištem na području grada Zagreba za polaganje razredbenih ispita na fakultetima, veleučilištima i visokim školama”. Obavijest o seminarima s internetske stranice Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport prikazan je u izvornoj formi.

Seminari za maturante

INSTRUKTIVNI SEMINARI ZA MATURANTE

Grad Zagreb nastavlja s realizacijom programa održavanja **besplatnih** instruktivnih seminara za maturante zagrebačkih srednjih škola i/ili maturante s prebivalištem na području grada Zagreba za polaganje razredbenih ispita na fakultetima, veleučilištima i visokim školama.

Seminari u ukupnom trajanju od 126 školskih sati (6 sati dnevno) održavat će se od 27. siječnja do 7. srpnja 2007. i to:

- subotom - 27. siječnja; 3., 10., 17. i 24. veljače; 3., 10., 17., 24. i 31. ožujka; 21. travnja; 5., 12., 19. i 26. svibnja i
- cijeli tjedan od 2. do 7. srpnja 2007.

Srednje škole u kojima će se održavati seminari za upis na pojedine fakultete su:

I. gimnazija - Filozofski fakultet

IV. gimnazija - Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Učiteljska akademija i Fakultet političkih znanosti

X. gimnazija - Ekonomski i Pravni fakultet

XV. gimnazija - Prirodoslovno-matematički fakultet (osim za Odsjek kemije i Odsjek biologije), Fakultet elektrotehnike i računarstva, Građevinski fakultet, Arhitektonski fakultet, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Fakultet prometnih znanosti, Grafički fakultet i Tehničko veleučilište.

Prirodoslovna škola Vladimira Preloga - Prirodoslovno-matematički fakultet (za Odsjek kemije i Odsjek biologije), Prehrambeno-biotehnološki fakultet, Veterinarski fakultet, Stomatološki fakultet, Farmaceutsko-bio-kemijski fakultet i Medicinski fakultet.

Maturantima koji se žele upisati na neki drugi fakultet, veleučilište ili visoku školu predlaže se da se prijave na instruktivni seminar za srodni fakultet.

Zainteresirani maturanti trebaju se prijaviti u jednu od navedenih škola od 15. do 19. siječnja 2007. od 10 do 17 sati.

Dokumenti potrebni za prijavu su:

1. Obrazac prijave koji će učenik dobiti u školi
2. Preslik osobne iskaznice, uz predočenje izvornika
3. Preslik svjedodžbe završenog razreda srednje škole, uz predočenje izvornika

Za sve ostale informacije, učenici se mogu neposredno obratiti školama.

O provedbi ovog programa, učenici i njihovi roditelji bit će obaviješteni putem informativnih plakata što će se naknadno dostaviti svim srednjim školama.

Za ovakvu odluku iz gradskog je proračuna osigurano oko 2 milijuna kuna¹⁰. Isti izvor pomalo nejasno navodi da se ovakva praksa u prvoj godini provođenja pokazala uspješnom, budući da nije bilo prigovora polaznika, roditelja i profesora, te da se u narednoj godini očekuje da će nastava biti još kvalitetnija i posjećenija. Kao osnovni razlog za ovakvu odluku, čelnici Gradskog ureda navode želju da izjednače sve

¹⁰ Podaci preuzeti iz Vjesnika, 8. siječnja, 2007.

polaznike srednjih škola, te da je organizacija ovih seminara odgovor Grada Zagreba na skupe pripremne tečajeve.

Ova pojava ima potencijal uvelike promijeniti silnice potražnje i ponude za uslugom pripremnih tečajeva budući da osobina besplatnosti nadmašuje sve ostale karakteristike u osnovi odluke. K tome, činjenica da iza seminara stoji gradska uprava i Gradski ured za obrazovanje daje im dodatan legitimitet. Iako je želja za jednakosti polaznika srednjih škola u svakom slučaju hvale vrijedna, na razini cijele država ona upravo povećava razlike među učenicima. O tome će ovdje biti više riječi u četvrtom poglavlju, kada će se analizirati društvene implikacije pojave privatnih instrukcija.

3.4. Jesu li organizirani pripremni tečajevi istinski oblik privatnih instrukcija?

Dok pojam “privatne instrukcije” kod većine automatski budi asocijaciju na privatne satove, moguće je postaviti dvojbu: jesu li pripremni tečajevi za prijamne ispite za upis na visokoškolske ustanove istinski oblik ove pojave? Iz prethodnog je vidljivo da pripremni tečajevi u potpunosti potpadaju pod predloženu definiciju privatnih instrukcija. Ipak, zagovaratelji ove vrste poduke naglašavaju da se ovdje radi o poduci osoba koje su na rubu punoljetnosti (17 - 18 godina), te da je visoko obrazovanje ionako u većoj mjeri osobni izbor ili privilegija, nego potreba ili obveza. Naposljetku, organizatori pripremnih tečajeva svojom su djelatnošću nedvojbeno i jasno uključeni u pravni i financijski sustav Republike Hrvatske, te na taj način prikladno eliminiraju pripadnost “sivoj ekonomiji”.

Smatramo da bi bio netočan zaključak da usluge pripremnih tečajeva nisu istinski oblik privatnih instrukcija. Razlozi za to proizlaze iz predložene definicije privatnih instrukcija. Suplementarnost u odnosu na službeni sustav govori o tome da se ovdje ne radi o kvalitativnom pomaku k instrukcijama u funkciji obogaćivanja novim znanjem, već se pretežno radi o ponavljanju usvojenog gradiva. Orijehtacija na školske predmete dodatno podržava izneseni stav. Financijski element ove prakse podrazumijeva činjenicu da učenici iz imućnijih obitelji imaju veći pristup navedenoj usluzi, što može povećati razlike među učenicima, a ujedno i smanjiti jednakost obrazovnih mogućnosti učenika iz

različitih društvenih slojeva i sredina. Nepostojanje regulacije obrazovne kvalitete poduke koja se pruža, ukazuje na moguću štetnost ove pojave za pojedince.

Naposljetku, jedan od snažnijih argumenata za podrazumijevanje pripremnih tečajeva kao istinskih oblika privatnih instrukcija nalazi se u činjenici da bi obrazovni sustav trebao biti koherentan javni servis koji bi svoje korisnike, u ovom slučaju učenike, trebao pripremiti za nastavak školovanja u vlastitom sustavu, na svim razinama obrazovanja. Činjenica da postoji dodatna komercijalna usluga, čije djelovanje nije kvalitativno kontrolirano, ukazuje na neprikladno funkcioniranje sustava, i to ne samo u situaciji prijamnih ispita za upis na fakultete već i kumulativno, do tog prijelaza.

4. PRIVATNE INSTRUKCIJE U HRVATSKOM KONTEKSTU

Nalazi prikazani u drugom poglavlju ukazuju na činjenicu da su privatne instrukcije pojava globalnih razmjera koja, usprkos svojoj univerzalnosti, uvelike ovise o nacionalnom obrazovnom, ekonomskom i društvenom kontekstu. Sudjelujući u međunarodnom istraživanju o privatnim instrukcijama u zemljama središnje i jugoistočne Europe, zamijetili smo da, iako pojava ima određene zajedničke elemente koje je moguće sagledavati kroz prizmu socijalističke prošlosti, upravo je nacionalni kontekst onaj koji određuje prirodu, raširenost i osobine te pojave u svakoj od zemalja - sudionica u istraživanju, pri čemu ni Hrvatska nije iznimka.

Pojava privatnih instrukcija u Hrvatskoj ima svoje posebnosti koje se očituju kroz specifičnosti ekonomskih, obrazovnih i društvenih čimbenika. Na početku ovog poglavlja bit će predstavljeni ekonomski čimbenici koji utječu i pogoduju pojavi privatnih instrukcija, kao i ekonomski učinci što ih one proizvode na razini korisnika i davatelja usluga, ali i državnog budžeta. Podataka o ovim čimbenicima je najmanje, te će i izlaganje o njima biti ograničeno. Potom slijedi opis obrazovnih čimbenika, s detaljnijim pregledom određenih obilježja hrvatskoga obrazovnog konteksta te mogućih razloga raširenosti privatnih instrukcija, kao i najavljenih smjernica hrvatske obrazovne politike zbog kojih se čini da će pojava privatnih instrukcija i dalje rasti. Analizirat ćemo i neka društvena obilježja karakteristična za Hrvatsku, a koja pogoduju širenju prakse privatnih instrukcija u nas.

4.1. Analiza ekonomskih čimbenika i učinaka

U Republici Hrvatskoj dosad nije bilo istraživanja ili analiza koje bi se bavile identifikacijom ekonomskih čimbenika koji mogu uzrokovati ili pogodovati razvoju pojave privatnih instrukcija. Isto tako nema pouzdanih analiza ili ekonomskih modela koji bi govorili o njihovim ekonomskim učincima na razini korisnika, davatelja usluge i društva u cjelini. Kao što je već spomenuto, privatne se instrukcije u svojim različitim oblicima pojavljuju u društvima različite ekonomske razvijenosti. Republika Hrvatska, s bruto društvenim proizvodom po stanovni-

ku od 8.474,4 US dolara (procjena za 2005. godinu)¹¹ i sa stabilnom stopom rasta BDP-a, spada u ekonomski relativno razvijene zemlje. Bez obzira na ekonomsku razvijenost određenoga društvenog konteksta, vrlo je teško odrediti stvaran ekonomski utjecaj privatnih instrukcija budući da je veći dio ove prakse zakonski nereguliran.

Pojednostavljeno govoreći, ekonomska transakcija, a time posljedno i ekonomski učinci, događaju se na tri razine, i to:

- a) na razini korisnika usluge odnosno subjekta koji je uslugu platio;
- b) na razini davatelja usluge odnosno subjekta koji je izvršenu uslugu naplatio;
- c) na razini državnog proračuna koji, zbog nereguliranosti ove usluge, nije mogao naplatiti porez, što posljedično znači i manjak u prihodima države kroz sve makroekonomske čimbenike.

Analizirat ćemo ekonomske čimbenike i učinke pojave privatnih instrukcija na svakoj od navedenih triju razina.

4.1.1. Razina korisnika usluge

Iako je težište našeg istraživanja fokusirano na srednjoškolsku razinu obrazovanja, pri analizi ekonomskih učinaka na razini korisnika privatnih instrukcija potrebno je osvrnuti se na dva čimbenika: različite razine obrazovanja na kojima se pojava privatnih instrukcija pojavljuje, te trajanje korištenja usluge.

Uzimajući u obzir razinu obrazovanja, može se primijetiti da povećem broju učenika roditelji plaćaju dodatne privatne satove već u nižim razredima osnovne škole. Prelaskom u više razrede osnovne škole, te povećanjem složenosti gradiva, za pretpostaviti je da će broj korisnika privatnih instrukcija rasti. Iz znanstvene je literature poznato da ova pojava dobiva svoj puni zamah na srednjoškolskoj razini, a može se nastaviti i za vrijeme studiranja na visokoškolskoj razini (Bray, 1999.; Bray, 2003.). Ekonomski učinak instrukcija na korisnike postaje jasniji ukoliko se uzme u obzir činjenica da su rijetki slučajevi u kojima učenici na određenoj razini školovanja koriste usluge instruktora jednom ili

¹¹ Izvor: *Statistički ljetopis 2006.*, Zagreb: Državni zavod za statistiku.

u samo nekoliko navrata. Štoviše, češći su slučajevi u kojima polaznici odlaze na instrukcije kontinuirano i kroz različite obrazovne razine. Iako se može činiti da prosječna cijena privatnih instrukcija ne predstavlja velik financijski izdatak za obitelj, longitudinalna perspektiva ukazuje da potreba za privatnim instrukcijama nije jednokratna i kratkotrajna. Jednostavnim izračunom pokazat ćemo da financijski izdatak za dodatno poučavanje korisnika privatnih instrukcija nije zanemariv za prosječnu obitelj.

Uzmemo li kao parametar činjenicu da je prosječna plaća za ožujak 2007. godine u Republici Hrvatskoj bila 4.788 kuna¹², te da je prosječna cijena privatnog sata instrukcija 2005. godine iznosila 50 kuna, možemo pristupiti okvirnoj procjeni financijskog izdatka prosječne obitelji korisnika za plaćanje privatnih instrukcija. Doduše, da bismo povećali točnost naše procjene potreban je i podatak o čestini korištenja usluge instruktora. Taj smo podatak pokušali saznati u našem istraživanju i on će biti predmet kasnije rasprave. U ovom trenutku ograničit ćemo se na konzervativnu procjenu po kojoj prosječan polaznik privatnih instrukcija u okviru školske godine koristi oko 30 privatnih sati iz različitih predmeta. Množenjem prosječne cijene sata i procjene čestine korištenja usluge, iznos koji obitelj prosječnog korisnika troši na privatne instrukcija kreće se oko 1.500 kuna godišnje. Ukoliko se radi o obitelji u kojoj oba supružnika rade i pritom zarađuju prosječna primanja, onda prosječan izdatak za privatne instrukcije iznosi 1,34% ukupnih financijskih primanja obitelji. Ovaj se postotak u prvi mah može činiti malenim, naročito uzevši u obzir emotivni aspekt te pojave, jer roditelji ne štede kada se radi o obrazovanju i uspjehu svoje djece. Ipak, u ekonomskim terminima ovaj postotak nipošto nije zanemariv, i to ne samo zbog činjenice da on financijski otprilike odgovara godišnjim izdacima obitelji za osnovne namirnice poput kruha ili mlijeka, već i zbog očekivanja i vjerovanja da bi usluga obrazovanja za sve državljane ove zemlje trebala biti besplatna.

Izračun financijskih izdataka za pripremne tečajeve još je jednostavniji, budući da su pripremni tečajevi jednokratni i većina korisnika ih koristi samo jednom. Prosječna cijena pripremnog tečaja od 90 sati

¹² Izvor: Priopćenje "Prosječne mjesečne isplaćene neto plaće zaposlenih za ožujak 2007.", Zagreb: Državni zavod za statistiku.

iznosi 1.750 kuna¹³. Naše je istraživanje pokazalo da znatan broj gimnazijalaca koristi navedene usluge, što predstavlja otprilike oko 1,6% prosječnoga godišnjeg primanja obitelji u kojoj oba roditelja rade i imaju prosječna primanja.

4.1.2. Razina davatelja usluge

Tržište ponude privatnih satova izrazito je profilirano s obzirom na cijenu, sadržaj i stručnost davatelja usluge. Precizna profilacija ponude usluga ne treba čuditi s obzirom na njihovu potražnju iskazanu kroz njihovu raširenost i sveprisutnost na različitim razinama obrazovnog sustava. Cijena privatnih satova koja se kreće od 30 pa sve do 200 kuna po pojedinačnom satu, izravno je ovisna o zahtjevnosti sadržaja i kvalifikacijama instruktora. Raspon sadržaja za koji se nude privatni satovi kreće se od jednostavnih problema s osnovama matematike u petom razredu osnovne škole pa sve do dodatne poduke iz određenih sveučilišnih predmeta. U skladu sa zahtjevnošću sadržaja, najčešće se mijenjaju i kvalifikacije instruktora: oni mogu biti studenti, nezaposleni s višom ili visokom stručnom spremom, zaposleni nastavnici, ali i asistenti i profesori na visokoškolskim ustanovama. Upravo ove dvije karakteristike, različiti stupnjevi zahtjevnosti sadržaja i stručnih kvalifikacija instruktora, ukazuju na složenosti ponude instrukcija, uz koju su vezani i mogući razlozi zbog kojih se pojedinci odlučuju na pružanje svojih intelektualnih usluga.

Osobni razlozi pojedinaca za pružanje intelektualnih usluga mogu biti različiti, ali najčešće je to potreba za dodatnim prihodom. Ključno je pritom istaknuti ulogu suplementarnosti tako zarađenih financijskih sredstava budući da prosječna cijena usluge i sezonska fluktuacija potražnje, uvjetovana različitim fazama školske godine, znatnoj većini davatelja onemogućuje da im usluga predstavlja jedini i trajan izvor prihoda. Konzervativna procjena koja govori da instruktor mjesečno drži 20 privatnih satova uz prosječnu cijenu od 50 kuna, ukazuje da tako zarađen mjesečni prihod iznosi 1.000 kuna. Taj iznos predstavlja između 20% i 25% prosječnih mjesečnih primanja srednjoškolskog nastavnika.

¹³ Podaci dobiveni istraživanjem prikazanim u ovoj knjizi.

Razloge davanja privatnih instrukcija najjednostavnije je pojasniti na razini studenata kao davatelja usluga. Pružanje ovakve usluge za studente može služiti kao način zarađivanja toliko potrebnoga dodatnog “džeparca” za vrijeme studiranja, ali često ovako zarađen prihod predstavlja važan financijski izvor koji služi plaćanju školarine ili pokrivanju troškova života. Ostali davatelji usluga mogu se smjestiti u dvije široke skupine: skupinu nezaposlenih i skupinu zaposlenih. Davanje privatnih instrukcija može predstavljati značajan dodatan izvor prihoda za zaposlene nastavnike, a nezaposlenim nastavnicima i visokoobrazovanim osobama može biti jedini izvor zarade. Može se pretpostaviti da postoje dva osnovna ekonomska čimbenika koja doprinose razvoju pojave privatnih instrukcija, kroz rast ponude usluga, s jedne strane jest nizak materijalni status nastavnika i drugih zaposlenih davatelja privatnih satova, a s druge strane su (u vjerojatno nešto manjoj mjeri) relativno visoka nezaposlenost višeobrazovanoga i visokoobrazovanoga radnog kadra u nastavničkoj profesiji i sličnim zanimanjima.

4.1.2.1 Stanje i položaj nastavničke struke

U osnovnoškolskom obrazovanju zaposleno je 29.256 a u srednjoškolskom 21.775 nastavnika¹⁴. Može se reći da nastavničku profesiju karakterizira izrazita zastupljenost ženskog spola (iznad 65%) i relativno nizak društveni prestiž (Baranović, et al., 2006.). Položaj nastavničke struke u Hrvatskoj odražava se i kroz financijska primanja djelatnika u obrazovanju, a koja i dalje u prosjeku zaostaju za državnim prosjekom. Sadašnje prosječne plaće nastavnika kreću se između 4.300 i 5.200 kuna ovisno o radnom stažu nastavnika, a jasan indikator potplaćenosti nastavnika predstavlja činjenica da nastavnik s 30 godina radnog staža ima svega oko 20% veću plaću od početnika. U studenom 2006. godine plaća nastavnika početnika (4.025 kuna) bila je za 13 indeksnih poena manja od prosječne plaće u Republici Hrvatskoj (4.633 kuna)¹⁵. Prosječna plaća u srednjoškolskom obrazovanju u ožujku 2007. godine

¹⁴ Izvor: Priopćenje “Osnovne škole - kraj šk. g. 2005./2006. i početak šk. g. 2006./2007.” i “Srednje škole - kraj šk. g. 2005./2006. i početak šk. g. 2006./2007.”, Zagreb: Državni zavod za statistiku.

¹⁵ Izvor: Nezavisni sindikat znanosti.

bila je 4.650 kuna, a prosječna plaća na razini države iznosila je 4.788 kuna¹⁶. Porastom radnog staža nastavnika raste i jaz između nastavničkih plaća i prosjeka u državi. Stoga se može tvrditi da plaće u nastavničkoj struci zaostaju za drugima u zemlji a zaostaju i za plaćama ostalih korisnika proračuna. Ovi podaci su posebno znakoviti ako se uzme u obzir da sektor obrazovanja, u kojemu golema većina nastavničkog kadra ima visoku stručnu spremu, predstavlja najobrazovaniji sektor u državi. Još jedan bitan ekonomski indikator koji ukazuje na položaj nastavnika u Hrvatskoj jest činjenica da je rast plaća u obrazovnom sektoru bio četiri puta sporiji nego rast bruto društvenog proizvoda u kojem, neupitno, svojim radom sudjeluju i nastavnici. Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da je zaposlenim nastavnicima često potreban dodatan prihod, a njega relativno lako mogu ostvariti upravo pružanjem privatnim satova.

Stručna zastupljenost nastavničkog kadra u hrvatskom srednjem školstvu

Kad se radi o stupnju završenog obrazovanja nastavnika, može se reći da je ono u potpunosti primjereno, budući da 97,9% gimnazijskih nastavnika ima završenu visoku školu ili fakultet, 0,5% višu školu, a 1,6% nastavnika radi sa završenom srednjom školom (no valja istaknuti kako se tu radi uglavnom o apsolventima nastavničkih fakulteta)¹⁷. U strukovnim školama prikladnost nastavničkih kvalifikacija nešto je manja - 83% nastavnika završilo je fakultet ili visoku školu, 10,7% višu školu a 5,6% samo srednju školu.

Može se zaključiti da je formalna kvalificiranost srednjoškolske nastavničke profesije zadovoljavajuća. Veliki broj nastavnika koji nisu završili nastavničke fakultete, položili su dodatno psihološko-pedagoško obrazovanje. Zastupljenost nastavnika sa stupnjem magistra znanosti izrazito je mala, što se može tumačiti dosadašnjim nepostojanjem mogućnosti nastavljanja obrazovanja na poslijediplomskoj razini iz područja obrazovnih znanosti.

¹⁶ Izvor: Priopćenje "Prosječne mjesečne isplaćene neto plaće zaposlenih za ožujak 2007.", Zagreb: Državni zavod za statistiku.

¹⁷ Podaci dobiveni istraživanjem provedenim u 2004/05. u sklopu projekta "Razvoj modela cjeloživotnog obrazovanja učitelja i nastavnika", pod vodstvom prof. dr. Vlaste Vizek Vidović.

Neatraktivnost nastavničke profesije

Određene županije posebno su deficitarne s kvalificiranim učiteljima i nastavnicima. Kriza vezana uz manjak nastavnog kadra osobito je zamjetna u predmetima matematike, stranog jezika i informatike. Razlozi za to su brojni, no Nezavisni sindikat znanosti ukazuje da se mladi ljudi teško odlučuju za prosvjetno zanimanje, ukoliko sa svojom profesijom mogu naći drugo radno mjesto na kojem će moći više zaraditi. Manjak kadra posebice je karakterističan za predmetnu nastavu i strukovne škole, a prikazan je u tablici 2. gdje se upravo ističe nedostatak profesora iz spomenutih predmeta.

Ovakva situacija vezana uz stanje i položaj nastavničke struke ima svoje izravne implikacije na tržište privatnih instrukcija. Relativno nizak društveni i materijalni status govori o nužnosti izlaska jednog dijela nastavnika na tržište ponude ove usluge. S druge strane, stručna osposobljenost i iskustvo u nastavi čine ovu populaciju izrazito traženom od korisnika. Naposljetku, činjenica da su određeni nastavnički profili neprimjereno zastupljeni u nastavi, može rezultirati povećanom potražnjom za privatnim instrukcijama, budući da će se korisnici, u želji ostvarivanja svojih obrazovnih očekivanja, obratiti paralelnom obrazovnom servisu u situaciji kada službeni sustav obrazovanja ne može pružiti kvalitetnu uslugu.

4.1.2.2. Nezaposlenost

Drugi bitan čimbenik koji utječe na proširenu ponudu privatnih satova jest broj nezaposlenih s višom i visokom stručnom spremom. Podaci o broju nezaposlenih srednjoškolskih profesora i broju prijavljenih slobodnih radnih mjesta na hrvatskom Zavodu za zapošljavanje govore o dovoljnoj ponudi nastavnika i nepostojanju znatnijeg manjka kadra. Najveća potražnja za nastavnicima (u odnosu na ponudu) prisutna je za nastavnike matematike, engleskog jezika i hrvatskog jezika. U tablici 2. prikazani su podaci o broju nezaposlenih osoba i broju slobodnih radnih mjesta na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje.

Tablica 2. Broj nezaposlenih osoba na dan 31. ožujka 2005. i broj prijavljenih slobodnih radnih mjesta na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje u razdoblju od siječnja do ožujka 2005. godine

	Nezaposleni 31. 3. 2005.	Prijavljena slobodna radna mjesta siječanj - ožujak 2005.	Razlika slobodna radna mjesta - nezaposleni
SVI PROFESORI	1237	1322	85
Profesori društveno- humanističkih predmeta u srednjim školama	1001	865	-136
Profesor hrvatskoga jezika	193	244	51
Profesor engleskoga jezika	82	185	103
Profesor njemačkoga jezika	34	76	42
Profesor filozofije	104	22	-82
Profesor povijesti	120	65	-55
Profesori prirodoslovno- -matematičkih predmeta u srednjim školama	199	409	210
Profesor matematike	23	157	134
Profesor informatike	8	56	48
Profesor fizike	10	54	44
Profesor kemije	34	47	13
Profesor biologije	72	48	-24
Profesor geografije	51	47	-4

Prikazani podaci ukazuju na nekoliko smjernica. Broj nezaposlenih profesora društveno-humanističkih predmeta u srednjoj školi bio je značajno veći od profesora prirodoslovno-matematičkih predmeta. Izrazito je malen broj nezaposlenih profesora matematike, informatike i stranih jezika. Omjer između slobodnih radnih mjesta i nezaposlenih profesora matematike i informatike je čak 7 : 1, što ukazuje na nisku razinu nezaposlenosti profesora navedenih profesija. S druge strane, podaci ukazuju na suficitarnost određenih profesorskih profila. To je prije svega zamjetno u slučaju profesora povijesti, filozofije, ali i bio-

logije. K tome, podaci iz travnja 2007. godine govore da je, bez obzira na stručni profil, na Zavodu za zapošljavanje Republike Hrvatske bilo prijavljeno 19.864 nezaposlenih s višom i visokom stručnom spremom. Moguće je da određeni broj nezaposlenih profesora, ali i drugih prijavljenih s visokom školskom spremom pruža usluge privatnih instrukcija iz disciplina srodnih njihovu zanimanju.

4.1.2.3. Razina pružanja usluga pripremnih tečajeva za upis na fakultete

Za razliku od privatnih satova, pripreme tečajeva organiziraju trgovačka društva i drugi pravni subjekti koji angažiraju određeni broj instruktora, uglavnom nastavnika i apsolutenata, već prema potrebi. Zbog toga je pravno ali i financijsko poslovanje tih subjekata pod kontrolom Porezne uprave i Ministarstva gospodarstva. Subjekti koji organiziraju pripreme tečajeva privremeno zapošljavaju određeni broj instruktora, i to najčešće prema ugovoru o djelu. Osnovni problem organizatora jest sezonska priroda navedene usluge, koja je u izravnoj vezi s prijamnim ispitom koji se održava jednom godišnje, te relativna fluktuacija u potražnji. Dodatnu prijetnju ovoj djelatnosti predstavlja činjenica da su neki gradovi svojim učenicima ponudili besplatne pripreme tečajeva.

Ipak, činjenica da se privatne instrukcije odvijaju grupno, znači da je i kumulacija novčanih sredstava veća, a porast ponude ovih usluga iskazana kroz broj ponuđenih tečajeva, ukazuju da se radi o relativno lukrativnoj ekonomskoj djelatnosti.

4.1.3. Razina državnog proračuna

Financijski gledano, pripremi tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete ne predstavljaju gubitak za državni proračun, budući da je takvo poslovanje u potpunosti financijski i pravno regulirano. S druge strane, pružanje intelektualnih usluga u obliku privatnih satova u potpunosti potpada pod pojam "sive ekonomije". Takve usluge ni na koji način nisu pravno i porezno regulirane te država od njih nema financijske koristi. Štoviše, odvijanje te usluge i postojanje financijske transakcije koja nije oporezovana, ukazuje na gubitak u državnom

proračunu. Navedena situacija se posredno i neposredno odražava i na ostalim makroekonomskim indikatorima¹⁸.

4.2. Analiza obrazovnih čimbenika

Postoji cijeli niz obrazovnih čimbenika koji utječu na raširenost pojave privatnih instrukcija. Ti čimbenici jasno oslikavaju nedostatke i prostore obrazovnog sustava koji pogoduju razvoju ovih instrukcija. Na početku rasprave o obrazovnim čimbenicima, ukratko ćemo predstaviti hrvatski obrazovni sustav na razini srednje škole te izložiti neke njegove karakteristike koje pogoduju širenju privatnih instrukcija, a potom i analizirati određene najavljene smjernice u razvoju obrazovnog sustava, i to kroz razvoj pojave privatnih instrukcija.

4.2.1. Ukratko o sustavu srednjeg školstva u Republici Hrvatskoj

4.2.1.1. Struktura i trajanje srednjoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Srednjoškolsko se obrazovanje nastavlja na osmogodišnje obvezno osnovno obrazovanje, a uključuje obrazovanje mladeži u dobi od 15 do 19 godina, koje nije obvezno. Tijekom 2007. godine Vlada Republike Hrvatske i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta najavili su da će i srednje školstvo postati obveznim. S obzirom na opću orijentaciju, razlikuju se dvije osnovne opcije unutar srednjoškolskog obrazovanja: jedna, koja omogućuje stjecanje znanja i sposobnosti za rad (strukovno obrazovanje, programi za stjecanje srednje stručne spreme), i druga, koja priprema učenike za nastavak obrazovanja na visokoškolskim institucijama (gimnazijsko obrazovanje). Gimnazijsko obrazovanje traje četiri godine, a srednje strukovno obrazovanje može biti četverogodišnje (tehničke, zdravstvene, ekonomske i sl. škole) ili trogodišnje (industrijske i obrtničke strukovne škole).

¹⁸ Utjecaj pojave privatnih satova na BDP i druge makroekonomske mjere moguće je procijeniti simulacijom specifičnoga ekonomskog modela. No takva procjena nadilaze opseg ove publikacije.

Raspodjela učenika u gimnazijska ili strukovna usmjerenja po završetku osnovne škole temelji se na školskom uspjehu u osnovnoj školi. Zbog atraktivnosti gimnazijskih programa percipirane među učenicima i njihovim roditeljima, pristup u gimnazije ograničen je kroz “numerus clausus”. Pomaknutost distribucije ocjena u osnovnom školstvu uvjetuje da većina gimnazija ima izrazito visok upisni prag. Kandidati koji se ne uspiju upisati u gimnazijske programe, mogu birati neko od, općenito gledano, manje popularnih strukovnih zanimanja.

U školskoj godini 2005./06.¹⁹ tek je 27,5% (50.788) učenika pohađalo srednje škole s gimnazijskim programom. Najbrojniji su programi četverogodišnjih strukovnih škola s 46,4% (85.883) učenika, a trogodišnje strukovne programe pohađa 24,9% (46.001) učenika. Međutim, upis na visokoškolske ustanove moguće je većinom samo iz gimnazijskih i četverogodišnjih strukovnih škola.

4.2.1.2. *Privatno školstvo u Republici Hrvatskoj*

Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske 1991. godine, stvorena je pravna osnovica za otvaranje privatnih škola. Podaci iz školske godine 2004./05. pokazuju da u Hrvatskoj djeluje 31 privatna srednja škola u koje je upisano preko 1.700 učenika i učenica (što predstavlja manje od 1% ukupne populacije učenika srednjih škola). Privatne srednje škole rade prema programu i modelu državnih škola, ali nastoje osuvremeniti nastavu uvođenjem novih metoda rada i poučavanja s većim naglaskom na projektnu, problemsku nastavu te aktivno i suradničko učenje. Djelatnost privatnih škola financira se, osim iz školarina i donacija, i iz sredstava državnog proračuna prema kriterijima što ih propisuje Ministarstvo. No sve škole ne dobivaju jednaka financijska sredstva, a kriteriji po kojima određena škola dobiva više, a druga manje (iako ima više učenika), nisu u potpunosti transparentni.

Privatne srednje škole nude različite programe, ali ipak dominiraju gimnazijski i ekonomski programi. Upisi u privatne škole uglavnom se temelje na motivacijskom razgovoru (ponegdje i na rezultatima testova sposobnosti i opće informiranosti ili na temelju ocjena iz osnovne

¹⁹ Izvor: *Priopćenje “Srednje škole - kraj šk. g. 2005./2006. i početak šk. g. 2006./2007.”*, Zagreb: Državni zavod za statistiku.

škole), a za razliku od državnih gimnazija, uglavnom nemaju postavljene bodovni prag. Uz relativno nisku potražnju, ta činjenica uvjetuje da se u privatne gimnazije upisuju gotovo svi zainteresirani učenici.

Ovaj sažeti pregled stanja u privatnom obrazovanju u Hrvatskoj ukazuje da je privatno školstvo u nas nerazvijeno te da gotovo svi učenici pohađaju državne škole koje su besplatne, odnosno za koje se ne plaća školarina. Slabo razvijeno tržište privatnih škola objašnjava se relativno kratkim periodom u kojem je osnivanje privatnih škola bilo moguće, te slabom financijskom moći hrvatskih obitelji i tradicionalnim stavom da obrazovanje treba biti kvalitetno, a besplatno, i dostupno svima. Taj stav usko je povezan sa stavom autora ove knjige, tj. da obrazovanje ima biti takvo da niti jedan učenik ne treba dodatnu, izvanškolsku podršku u obliku privatne poduke za predmete koji se uče u školi.

4.2.2. Kurikulum i glavna obilježja nastave u srednjim školama

U Hrvatskoj su, nakon stjecanja njezine neovisnosti, nastavni planovi i programi bili samo ponešto promijenjeni. Promjene su se odnosile uglavnom na deideologizaciju u odnosu na programe u bivšoj državi te djelomično restrukturiranje nastavnih sadržaja (OECD, 2001.). U gimnazijama se u svakoj obrazovnoj godini realizira u prosjeku po 14 nastavnih predmeta, a ukupno tijekom četiri godine obrazovanja uči se 21 do 22 predmeta. Tijekom školovanja učenik najčešće može birati od 1 do 3 izborna predmeta, ovisno o satnici pojedinog predmeta. Izborni predmeti uče se 2 sata tjedno, dok cjelokupna satnica iznosi 31 do 33 sata tjedno. Uz tako izrazito opterećenu školsku satnicu, učenici srednjih škola se svakodnevno moraju pripremati za školu. Pritom se 45,5% gimnazijalaca za školu dnevno priprema više od 3 sata, a 35,4% 1 do 2 sata (Bezinović i Ristić Dedić, 2004.a).

Navedeni podaci ukazuju na nizak stupanj izbornosti nastave u gimnazijskom programu. Osim prevelike zastupljenosti obveznih sadržaja i premalo izbornih sadržaja, gimnazijske programe karakterizira preopterećenost programa iz pojedinih predmeta, preopširnost sadržaja te prevlast činjenično zasićenih sadržaja (OECD, 2001.; Berryman i Drabek, 2002.; Lowther, 2004.). Više od tri četvrtine gimnazijalaca

doživljava se preopterećenima brojem sati nastave, a više od trećine percipira školski program prezahtjevnim (Bezinović i Ristić Dedić, 2004.a.). U nastavnim planovima i programima premalo se pažnje poklanja stjecanju kompetencija i razvoju viših razina znanja. Nadalje, programi su nedostatno interdisciplinarno i problemski organizirani, a zbog svoje znatne orijentiranosti na kognitivne kapacitete učenika i stjecanje enciklopedijskih znanja, ne potiču cjelovit razvoj ličnosti te kreativnost, i ne zadovoljavaju u dovoljnoj mjeri osobne interese učenika. Ovim problemima što postoje u nastavnim programima pridružuje se i nezadovoljavajuća opremljenost škola suvremenim nastavnim pomagalicama te neprikladna metodika nastave koja se godinama ne mijenja i u kojoj i dalje prevladava *ex-cathedra* pristup; sve to pasivizira i demotivira učenike (OECD, 2001.).

4.2.3. Kako, koliko i zašto hrvatski učenici uče?

Razina sustavnosti i truda koju učenici posvećuju učenju uvelike determinira i njihovu potrebu za privatnim instrukcijama. Istraživanje Jokića i suradnika (2007.)²⁰ ukazalo je na neredovitost učenja kod hrvatskih osnovnoškolaca te na slabo korištenje vještina učenja i metakognitivnih strategija. Čak 77% učenika iskazuje da ne uči redovito. Učenici većinom uče za ocjene, i to samo prije usmenog ili pismenog ispitivanja. K tome, zanimljivi su podaci koji govore o nastavničkoj percepciji učeničke motivacije. Dok vrlo visokih 87,8% nastavnika smatra kako većina učenika uči prvenstveno radi ocjena, znatizelju i želju za učenjem nečega novog nastavnici uočavaju tek kod manjeg broja učenika. Ovakav sklop smjernica, po kojem ocjena i ocjenjivanje u zadanim vremenskim točkama determinira učenikov uspjeh, a pozitiv-

²⁰ Istraživanje Jokića i suradnika (2007.) bavilo se temom ključnih kompetencija “učiti kako učiti” i “poduzetništvo” u hrvatskom osnovnom školstvu. Navedene dvije kompetencije sastavni su dio okvira ključnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje Europske unije. Kompetencije su definirane kao jedinstvena kombinacija vještina, znanja i stavova. “Učiti kako učiti” odnosi se na vještine i strategije učenja, kao i na realistično procjenjivanje vlastitih sposobnosti vezanih uz učenje i razvoj pozitivnih stavova prema učenju. Istraživanje je provedeno na nacionalnom uzorku od preko 700 osnovnoškolskih nastavnika i 600 učenika osmih razreda. Osim samih kompetencija, istraživanje se bavilo i različitim obrazovnim aspektima poput odnosa učenik-roditelj-nastavnik, te percipirane vrijednosti znanja i obrazovanja u Hrvatskoj.

ni stavovi prema učenju su slabo razvijeni, uvelike pogoduje razvoju pojave privatnih instrukcija. Neredovito i površno učenje povećava mogućnost da se učenik nađe pred problemima, neosposobljen da ih samostalno riješi, što onda utječe na odluku roditelja da mu angažiraju instruktora. Upravo su privatne instrukcije koje imaju za svrhu “gašenje požara” ili “krpanje rupa” najštetnije za učenike, jer su u potpunosti usmjerene na površno svladavanje sadržaja, zadovoljavanje minimalnih uvjeta i uklanjanje trenutnog problema. Pritom, relativna učinkovitost takvih privatnih instrukcija smanjuje razinu poštovanja i pozitivnog vrednovanja službenog sustava obrazovanja kao i nastavnika kod roditelja i učenika. K tome, navedena situacija uvelike utječe na stvaranje “ovisnosti” o instrukcijama, pri čemu se i učenici i roditelji oslanjaju na to da će ubuduće bilo koji obrazovni problem riješiti jednostavnom intervencijom - plaćanjem privatnih satova.

4.2.4. Vrednovanje školskih postignuća učenika

Nacionalni ispiti provedeni u svibnju 2006. godine na učenicima prvih razreda gimnazija označili su početak uvođenja vanjskog vrednovanja u hrvatski školski sustav, a državna matura najavljena za školsku godinu 2008./2009. predstavljat će prve vanjske završne ispite srednjoškolskog obrazovanja. Dosad u hrvatskom obrazovnom sustavu nije postojalo sustavno i standardizirano vanjsko vrednovanje obrazovnih postignuća učenika niti na jednoj razini obrazovanja. Vrednovanje rada učenika bilo je u potpunosti decentralizirano i odvijalo se na razini svake pojedine škole, odnosno na razini nastavnika. Zadatke i ispite (pismene i usmene) određivali su, provodili i ocjenjivali nastavnici. I s uvođenjem nacionalnih ispita to se nije promijenilo, jer se još uvijek glavnina vrednovanja i ocjenjivanje odvija interno, u školama.

Pritom, ne postoje definirani standardi znanja, niti je za pojedine predmete određena minimalna razina znanja i kompetencija koja se očekuje od učenika u određenom razredu. Takvo subjektivno ocjenjivanje i vrednovanje znanja, često se od učenika doživljava kao nepravedno i nepouzdan. Više od 50% gimnazijalaca smatra da nastavnici često ocjenjuju na temelju prethodnih ocjena, a 49,5% ih se boji ispitivanja (Bezinović i Ristić Dedić, 2004.a). Rezultati istraživanja Jokića i suradnika (2007.) o razvijenosti kompetencije “učiti kako učiti” na

osnovnoškolskoj razini ukazuju na prevalenciju učenja samo prije ispitivanja. Navedenu pojavu autori nazivaju “učenjem za ocjene” koje je zasigurno rašireno i u srednjoj školi. Takvo “učenje za ocjene” predstavlja najštetniju pojavu za razvoj kompetencije “učiti kako učiti”, budući da ono ne pogoduje razvoju niti jednog čimbenika u osnovi kompetencije. Šire promatranje problema ocjenjivanja i vrednovanja ukazuje da ono nije štetno samo za razvoj navedene kompetencije već upućuje i na bolne točke cjelokupnog sustava. Autori zaključuju da je teško zamisliti razvoj i potporu sustavnog i samoregulirajućeg učenja ukoliko taj progres ne prate i radikalne promjene u metodama ocjenjivanja i vrednovanja. Na osnovi prikupljenih rezultata zaključuje se da u obrazovni sustav nužno valja uključiti moderne pristupe i metode vrednovanja i ocjenjivanja, primjerice formativno vrednovanje, vrednovanje za učenje (umjesto vrednovanja naučenoga), učeničke “portfolije” itd. Pojava “učenja za ocjene”, djelomično uvjetovana i trenutnim načinima ocjenjivanja i vrednovanja, ima svoje direktne aplikacije na razvoj pojave privatnih instrukcija. Upravo takvo učenje pogoduje oslanjanju na privatne instrukcije, jer učenici, ne učeći sustavno i redovito, pribjegavaju privatnim instrukcijama kao najjednostavnijem i najbržem pokušaju rješavanja problema negativnih ocjena, kampanjskog učenja i “rupa u znanju”.

4.2.4.1. Završni ispiti srednjoškolskog obrazovanja

Učenici koji pohađaju različite vrste srednjoškolskih obrazovnih programa završavaju svoje školovanje različitim vrstama ispita.

Gimnazijsko obrazovanje završava interno organiziranom i ocijenjenom maturom. Učenici koji su sva četiri razreda završili s izvrsnim uspjehom oslobođeni su polaganja mature. Na maturi se provjeravaju znanja učenika koje je stekao u srednjoj školi. Matura se sastoji od obrane maturalnog rada te polaganja dvaju obveznih predmeta i jednog izbornoga. Obvezni se predmeti polažu pismeno i usmeno, a izborni se predmet polaže samo usmeno. Gimnazijska svjedodžba omogućuje pristup institucijama visokog obrazovanja, dok na tržištu rada nema veliku vrijednost.

Školovanje u strukovnoj školi u četverogodišnjem trajanju završava polaganjem internoga završnog ispita koji uključuje obranu završnog

rada te ispit iz hrvatskog jezika i jednoga stručnog predmeta. Završavanje strukovne škole omogućava nastavak školovanja na višim i visokoškolskim institucijama ili zaposlenje u struci, ponajprije bliskoj strukovnom profilu škole koju su učenici pohađali. Srednje strukovno školovanje po trogodišnjim programima završava polaganjem završnog ispita, ponajprije je usmjereno na zaposlenje u struci, dok su mogućnosti nastavka obrazovanja učenicima izrazito sužene.

Navedeno ukazuje na dva velika problema u hrvatskom obrazovanju. Prvo, niska vrijednost gimnazijske svjedodžbe na tržištu rada govori o otežanosti ulaska određenom dijelu mladih ljudi u svijet rada. Isto tako, ova situacija jasno ukazuje na vrijednost i nužnost koju visokoškolsko obrazovanje ima za taj dio srednjoškolske populacije. Bez fakulteta, čini se, budućnost joj se ne doima optimističnom. Stoga ne čudi interes i osobno financijsko i vremensko ulaganje u pripreme za upis na visokoškolske ustanove. Drugo, činjenica da trogodišnje strukovno obrazovanje predstavlja obrazovnu "slijepu ulicu", otkriva osobnu dramu četrnaestogodišnjaka koji sa 17 godina, bez obzira na svoje interese i mogućnosti, ne može na jednostavan način nastaviti vlastiti obrazovni put.

4.2.5. Sustav upisa na institucije visokog obrazovanja

Hrvatska ima sedam sveučilišta koji obuhvaćaju preko 85 fakulteta, umjetničkih akademija, visokih škola, sveučilišnih odjela i sveučilišnih studija/programa, kao i nekoliko tehničkih i nezavisnih javnih visokih škola. Sveučilište u Zagrebu je najstarije i najveće sveučilište s gotovo 60.000 studenata i s više od 30 fakulteta. Postotak učenika upisanih na visokoškolske institucije je 39%²¹. Visoka učilišta imaju autonomiju u određivanju pravila upisa studenata; sveučilište, veleučilište ili visoka škola utvrđuje kriterije (uspjeh u prethodnom školovanju, vrsta završenog školovanja, uspjeh na klasifikacijskom ili drugom ispitu, posebna znanja, vještine, sposobnosti itd.) na temelju kojih se obavlja klasifikacija i odabir kandidata za upis. Pravo na upis na visoko učilište ima svaka osoba koja je ispunila uvjete što ih je postavilo visoko učilište, u

²¹ Podaci preuzeti iz *Global Education Digest 2005*, Paris: Unesco Institute for Statistics.

okviru kapaciteta visokog učilišta. Suglasnost o broju studenata koji će studirati uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa donosi resorni ministar.

Ako broj osoba koje su ispunile uvjete prelazi kapacitet visokog učilišta, pravo upisa na studij imaju osobe koje su u postupku klasifikacije ostvarile bolje rezultate. U sklopu razredbenog postupka vrednuju se opći uspjeh postignut u srednjoj školi, uspjeh iz predmeta relevantnih za studij, rezultati razredbenog ispita i posebni uspjesi kandidata (npr. sudjelovanje na natjecanjima). U rangiranju kandidata, srednjoškolski uspjeh sudjeluje uobičajeno sa 40%, a uspjeh na razredbenom ispitu sa 60%. U slučaju da je broj prijavljenih studenata manji od broja odobrenih slobodnih mjesta, neka visoka učilišta ne organiziraju razredbene ispite. Učenici se mogu prijaviti za razredbeni postupak na više od jednog fakulteta ili visokog učilišta. Prijavljuju se direktno na fakultete/visoka učilišta koja su odabrali i pristupaju njihovim odvojenim razredbenim postupcima i ispitima. Postoje situacije u kojima prijamni ispiti za upise na institucije visokog obrazovanja u organizaciji pojedinih fakulteta nisu sadržajem i težinom prilagođeni srednjoškolskim programima. Iako u svojoj osnovi sadrže uglavnom predmete koji su dio srednjoškolskog kurikulum²², prijamni ispiti često stavljaju naglasak na specifične dijelove gradiva (ovisno o zahtjevima pojedinog studija) te ispituju i druge razine znanja, a ponekad koriste i vrste zadataka s kojima se učenici nisu imali prilike susresti tijekom srednjoškolskog školovanja. Imajući na umu da se prijamnim ispitima želi provesti selekcija najboljih kandidata, te da bi se postiglo dobro razlikovanje učenika s dobrim rezultatima ti su ispiti često teški. Ponekad, zbog istih ciljeva, prijamni ispiti sadrže i tzv. trik pitanja kojima se žele "zavarati" kandidati nesigurni u svoje znanje. Iz navedenoga je razvidno da prijamni ispiti u znatnoj mjeri odudaraju od školskih ispitivanja, kojima se uglavnom želi provjeriti usvojenost određenog dijela gradiva, te stoga za učenike predstavljaju sasvim novo iskustvo. Takva situacija nesklada između izlaznih kompetencija srednje škole i zahtjeva fakulteta, odnosno nesklada između dosadašnjih školskih iskustva učenika i onoga što ih očekuje na prijamnom ispitu, izrazito pogoduje

²² Prijamni ispiti za neke fakultete uključuje ispite iz predmeta ili područja koja se ne uče u srednjoj školi. Primjer su umjetničke akademije i Filozofski fakultet u Zagrebu, koji ispituje opću informiranost i opću kulturu.

jačanju potrebe za dodatnom pripremom u obliku pripremnih tečajeva. Svojom ponudom programa specijaliziranih za pripremu za pojedine grupacije fakulteta ti tečajevi dobro popunjavaju “rupe” između onog što se uči u školi i onog što se zahtjeva pri ulasku na fakultete. Osim toga, izlaganjem učenika primjerima testova kakvi će se koristiti na prijamnom ispitu, pripremi tečajevi učenicima pomažu u smanjivanju ispitne anksioznosti i stjecanju specifičnih vještina rješavanja testova.

Jačanju privatnih instrukcija pogoduje i činjenica da u zadnje vrijeme na prijamnim ispitima dolazi do povećane konkurencije među pristupnicima. Kao ilustracija može poslužiti podatak²³ koji kaže da je na najvećem hrvatskom sveučilištu, onome u Zagrebu, ukupan broj mjesta na fakultetima u akademskoj godini 2004./05. u odnosu na 2002./03. porastao za samo 3,6% (pritom se kvota za studente uz potporu Ministarstva ponešto i smanjila!), dok se u tom razdoblju broj prijavljenih osoba povećao za 10,8%.

Veću kompetitivnost pri upisu na visokoškolske ustanove u posljednjim godinama izazvala je i praksa izravnog upisa. Naime, u slučaju prelaska upisnog praga, djece branitelja Domovinskog rata imala su pravo izravnog upisa na studij.

4.2.6. Pojava privatnih instrukcija u kontekstu najavljenih promjena u obrazovanju Republike Hrvatske

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske je u razdoblju od 2004. godine najavilo i započelo cijeli niz promjena u obrazovanju (MZOŠ, 2005.). Najavljene promjene planirane su na različitim razinama obrazovanja, te se dio njih odnosi i na srednjoškolsko obrazovanje te prijelaz s te razine na visokoškolsku razinu. Bez obzira na uspjeh, osmišljenost i kvalitetu najavljenih promjena, činjenica je da je u njih uložen trud te da one predstavljaju značajan pomak u odnosu na stanje u obrazovanju zatečeno 2004. godine. Mišljenja smo da će navedene promjene imati izravne implikacije i na pojavu privatnih instrukcija, i to kroz promjene kako u ponudi tako i u potražnji za navedenim uslugama. U ovom dijelu teksta osvrnut ćemo se samo na

²³ Izvor: UNESCO-va Katedra za menadžment u visokom obrazovanju, 2005.

dio promjena i njihov utjecaj na razvoj privatnih instrukcija. Pritom će se problematizirati uporaba termina “društvo znanja” i njezin utjecaj na pojavu privatnih instrukcija, a pažnja će biti usmjerena i na najavu produžetka obveznosti obrazovanja s razine osnovne škole na razinu srednje škole. Najveća pozornost bit će posvećena promjenama u vrednovanju školskih postignuća i obrazovanja, i to kroz uvođenje različitih mjera vanjskog vrednovanja, odnosno uvođenje državne mature i s tim povezane problematike upisa na visokoškolske ustanove.

4.2.6.1. Hrvatska kao društvo znanja

Jedan od ključnih strateških ciljeva Vlade Republike Hrvatske u razdoblju od 2004. do 2007. godine jest razvoj Hrvatske u “društvo znanja”. Čini se da oko navedenog cilja postoji politički konsenzus s obzirom na činjenicu da u navedenom razdoblju opozicijske stranke na njega nisu imale ozbiljnijih primjedbi. Ključni element i kriterij uspješnosti za postizanje “društva znanja” jest podizanje obrazovne razine stanovništva što je, između ostaloga, ostvarivo i kroz znatna ulaganja i razvoj postojećega obrazovnog sustava. Pojam “društvo znanja” poznat je u znanstvenoj literaturi iz područja društvenih znanosti i ekonomije, a između ostaloga ukazuje na povećanu vrijednost znanja pojedinca i društva kao cjeline, te na pomak ka znanju kao ekonomskoj vrijednosti. U svojoj biti ovaj pojam uključuje i brojne filozofske postavke, kao i svjetonazore i predviđanja o trenutnom i budućem razvoju društva, ekonomije i čovječanstva u cjelini. Na svojoj važnosti ovaj pojam dobiva tehnološkim razvojem, najviše kroz računalnu i komunikacijsku tehnologiju, te “stvaranjem” globalnog društva iz nacionalnih država, najviše kroz ekonomske procese, koje novonastalom globalnom stvarnošću dijele cijeli niz problema ali i mogućnosti. Već iz ovoga vrlo pojednostavljenog opisa zamjetno je da je riječ o izrazito kompleksnom pojmu koji, uz nedvojbenu teoretsku razrađenost i utemeljenost, nudi i cijeli niz nedoumica i nesigurnosti. Jedna od osnovnih karakteristika ovoga pojma jest da on često nalazi svoje mjesto u političkom govoru u području obrazovanja u vrlo različitim društvima, od Vijetnama do Velike Britanije.

Politička retorika obrazovne poruke o “društvo znanja” ima za cilj podizanje vrijednosti znanja i obrazovanja u društvu. Da bi takva po-

ruka zaživjela, ona mora imati široku društvenu potporu. Možda najvažniji provoditelji i glasnici navedene poruke jesu prosvjetni djelatnici. Podaci koji će biti iskazani kasnije u tekstu, ukazuju da oni ne dijele uvijek mišljenje o Hrvatskoj kao zemlji u kojoj se obrazovanje i znanje cijeni. Ipak, "društvo znanja" kao politička inicijativa zasigurno može imati odraz i na pojavu privatnih instrukcija, ako ni zbog čega drugoga a ono zbog pokušaja povećavanja vrijednosti obrazovanja i znanja koje u hrvatskoj stvarnosti nije uvijek valorizirano na primjeren način. Povećana vrijednost obrazovanja i znanja može za posljedicu imati povećanje kompetitivnosti unutar obrazovnog sustava i društva, što može uzrokovati i povećan interes za privatne instrukcije, pa i povećanje ponude takvih usluga.

4.2.6.2. Produženje obveznosti obrazovanja

Jedna od najava aktualne obrazovne politike jest i produženje obveznog obrazovanja na srednju školu. Prema tim planovima, za razliku od sadašnjeg stanja u kojem je učenik bio obavezan završiti osnovnu školu, sada bi srednja škola postala obaveznom za sve učenike. U osnovi ove smjernice nalazi se opravdana želja da se svim pojedincima osigura barem početna kvalifikacija koja bi im povećala mogućnosti zapošljavanja. Ovakve najave MZOŠ-a prihvaćene su od 85% roditelja i 71% učenika (GFK, svibanj 2007. godine)²⁴. Osnovni preduvjet za ostvarenje najavljene promjene jest promjena Ustava Republike Hrvatske, što predstavlja kompleksnu proceduru za koju je potrebno određeno vrijeme, pa se u 2007. godini uvodi tek paket mjera za povećanje participacije u srednjem obrazovanju.

Produženje obveznosti obrazovanja na srednjoškolsku razinu moglo bi imati utjecaj i na porast potražnje za privatnim instrukcijama, s obzirom da se može očekivati da učenici koji ispadaju iz sustava upravo predstavljaju populaciju učenika koja, između ostalog, ima problema u svladavanju školskih zahtjeva, a upravo su to učenici koji trebaju posebnu pomoć i podršku kako bi se održali u sustavu. Privatne instrukcije zasigurno su jedan od načina na koji učenici mogu dobiti pomoć pri svladavanju gradiva kako bi uspješno završili srednju školu

²⁴ Izvor: *Večernji list*, 15. 6. 2007.

i stekli određenu kvalifikaciju. Govoreći u praktičnim terminima, obvezno srednje školstvo proširit će bazu mogućih korisnika privatnih instrukcija. Upravo karakteristika obveznosti ove razine obrazovanja stavljat će pritisak na učenike i roditelje da se, u slučaju neuspjeha ili nedovoljnog uspjeha, obrate uslugama privatnih instrukcija.

4.2.6.3. Vanjsko vrednovanje

Jedna od važnijih promjena u obrazovanju u novijem razdoblju jest uvođenje vanjskog vrednovanja u srednje školstvo. Kao što je već spomenuto, obrazovanje u Republici Hrvatskoj na svim razinama karakterizira sustav vrednovanja i ocjenjivanja koji ne vodi uvijek kvalitetnom učenju i poučavanju, niti daje jamstvo kvalitete obrazovanja. Očekuje se da će uvođenjem sustava vanjskog vrednovanja, posebice državne mature kao završnog ispita srednjoškolskog obrazovanja, postojeće "boljke" vrednovanja i ocjenjivanja biti donekle sanirane. U sklopu priprema za uvođenje državne mature ustrojava se širi sustav vrednovanja, praćenja i poticanja kvalitete obrazovanja, kroz tri komplementarna podsustava: državnu maturu, nacionalne ispite i samovrednovanje škola (Bezinović i Ristić Dedić, 2005.; Bezinović i Ristić Dedić, 2006.). U skladu s tim, 2005. godine ustrojen je Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje (NCVVO), kao institucija koja organizira i provodi ispite. U svibnju 2006. godine organizirani su prvi nacionalni ispiti na tadašnjoj generaciji učenika prvih razreda gimnazija. Ista će generacija biti prva koja će pristupiti polaganju državne mature. Paralelno s uvođenjem nacionalnih ispita, uvedeno je i samovrednovanje škola, temeljeno na rezultatima nacionalnih ispita. Škole su dužne koristiti rezultate nacionalnih ispita te na temelju informacija o postignućima učenika i njihovim iskustvima s obrazovnim procesom dužne su poduzeti korake kako bi unaprijedile svoj rad s učenicima (Bezinović, 2006.a). Povratne informacije o rezultatima učenika - kroz uobličavanje školskih razvojnih planova, ulaganje povećanih napora i osmišljavanje programa za otklanjanje nedostataka i problema uočenih u rezultatima - služe kao zamašnjak u povećanju kvalitete rada svake pojedine škole.

Državna se matura uvodi 2008./2009. godine. Zamišljena je kao standardizirani završni ispit četverogodišnjega srednjoškolskog obrazovanja. Sadržaj državne mature ponešto će se razlikovati ovisno o

obrazovnim programima (gimnazijskim ili strukovnim), ali će se provoditi na standardiziran način, u isto vrijeme i u istim uvjetima za sve učenike. Tako prikupljeni rezultati omogućit će stjecanje kvalitetnije slike o znanjima, vještinama i kompetencijama pojedinca, ali će pružili i uvid u funkcioniranje pojedine škole i sustava u cjelini. Za svakog učenika položena državna matura predstavlja certifikat o završenoj srednjoj školi, a možda i ulaznicu za visokoškolske institucije. Takvom postavkom, državna matura predstavlja “ispit visokog uloga”.

Očekuje se da će onako kako je planiran, kroz postupno uvođenje standardiziranih ispita koji ispituju postignuća učenika na valjaniji, objektivniji, pouzdaniji i pravedniji način od postojećih školskih ispita, ali i kroz uvođenje samovrednovanja škola, novi sustav vrednovanja unaprijediti kvalitetu učenja i poučavanja, podići razinu odgovornosti svih sudionika u odgojno-obrazovnom procesu, dovesti do pozitivne kompetitivnosti među školama te utjecati na bolju pripremljenost učenika iz različitih škola (Bezinović i Ristić Dedić, 2004.b; Bezinović i Ristić Dedić, 2005.).

I dok uvođenje vanjskog vrednovanja predstavlja pozitivan pomak u obrazovanju, jer je temelj razvoja, osiguravanja i jamstva njegove kvalitete, novi sustav vrednovanja povlači sa sobom i određene moguće negativne posljedice koje će, s velikom vjerojatnošću, rezultirati i porastom pojave privatnih instrukcija.

Iz literature je poznato da uvođenje ispita visokog rizika i suviše kompetitivan sustav vanjskog vrednovanja postignuća učenika, utječe na povećanje potražnje za dodatnom privatnom podukom (Bray, 1999.; Bray, 2003.; Silova i Bray, 2006.). Razmjer povećanja privatnih instrukcija izravno će ovisiti o dvjema odlukama o samoj državnoj maturi, koje još uvijek nisu u potpunosti određene, a o kojima će ovisiti i “visina rizika” navedenog ispitivanja.

a) Koji će predmeti biti obvezni ispiti na državnoj maturi?

Ova nedoumica još uvijek nije razjašnjena, a čini se da glavni predmet spora jest - hoće li matematika biti obvezan predmet za sve učenike. Prvi prijedlog, prihvaćen od Vijeća MZOŠ-a za uvođenje državne mature u svibnju 2005. godine, dopustio je mogućnost biranja između matematike i stranog jezika kao obveznih predmeta, uz obvezan hrvatski jezik (Bezinović i Ristić Dedić, 2005.), dok su prijedlogom

Pravilnika o polaganju državne mature iz 2006. godine definirana tri obvezna predmeta: hrvatski jezik, matematika i strani jezik za sve učenike (Vijeće MZOŠ-a, 2006.). Implikacije odluke o ovom pitanju posve su jasne za pojavu privatnih instrukcija. Ukoliko matematika bude obvezan predmet na državnoj maturi za sve učenike, za očekivati je da će se povećati i potražnja za privatnim instrukcijama iz tog predmeta. Matematika je ionako predmet s kojim učenici imaju najviše problema zbog njezine zahtjevnosti i metoda rada (Bezinović, 2006.b), a ona je i predmet iz kojega već sada najveći broj učenika uzima privatne satove. Stoga se može očekivati da će uvođenjem ispita visokog uloga iz tog predmeta, potražnja za uslugama privatnih instruktora još više porasti. No ne očekuje se da će hrvatski i strani jezik, kao predmeti koji će vjerojatno biti dio obveznog dijela državne mature, značajno povećati potražnju za privatnim instrukcijama budući da je, prema podacima našeg istraživanja, dosadašnja potražnja za ovim predmetima bila relativno malena.

b) Koliki će zapravo biti ulog “ispita visokog uloga”?

Iako je državna matura zamišljena prvenstveno kao završni ispit srednjoškolskog obrazovanja, a ne kao zamjena za prijamne ispite, za očekivati je da će velik dio fakulteta koristiti rezultate državne mature umjesto postojećih prijamnih ispita. Provedene analize mišljenja na 183 studija na fakultetima Sveučilišta u Zagrebu, Rijeci, Osijeku, Splitu i Dubrovniku te veleučilištima, govore o čak 88% visokoškolskih institucija koje su spremne koristiti državnu maturu umjesto postojećih razredbenih ispita, a govore i o potrebi fakulteta da sami odrede koje kombinacije predmeta zahtijevaju od svojih budućih studenata (Ristić Dedić i Bezinović, 2006.; Ristić Dedić i Bezinović, 2007.). Autonomija sveučilišta osigurava da odluku o upisu donose upravo visokoškolske ustanove. Još uvijek nije jasno postoji li potpuni konsenzus u vezi s navedenim prijedlozima. Ukoliko državna matura istovremeno postane i klasifikacijski ispit, za očekivati je izrazit porast pojave privatnih instrukcija kako kroz privatne satove tako i kroz pripreme tečajeva. U navedenom slučaju državna matura postaje ispit vrlo visokog uloga za pojedinca, ali i za škole. Od prijetnji što ih navedena promjena nosi, treba istaknuti dvije: sužavanje srednjoškolskog kurikuluma te učenje i poučavanje za ispit. Činjenica da se na državnoj maturi polažu samo određeni predmeti (u ovom trenutku se govori o pet predmeta), može

djelovati na usmjerenje učenika da se koncentriraju i posvećuju samo onim predmetima koji se polažu na završnom ispitu. Osim toga, iskustva zemalja s dugom tradicijom vanjskih ispita jasno govore o tome da učenici prilagođavaju svoje učenje, a nastavnici prilagođavaju njihovo poučavanje, obliku i sadržaju ispita. Zbog pripreme učenika za ispite, poučavanjem i učenjem počinju upravljati ispiti, a ne kurikulum i potrebe učenika (Brooks, 2002.; Tindal i Haladyna, 2002.). Učenici se obučavaju za odgovaranje na pojedine vrste ispitnih pitanja, a kurikulum se sužava samo na ono što se pojavljuje u ispitima.

Podizanje uloga određenog ispita te povećanjem njegove instrumentalnosti za pojedinca, ali i nastavnike i školu kao cjelinu, zasigurno će pomaknuti usmjerenje kako učenja tako i poučavanja na one sadržaje, predmete i razine znanja koji se ispituju na završnom ispitu, a moguć je i krajnje negativan scenarij prema kojem bi učenje i poučavanje, barem u završnoj fazi srednjoškolskog obrazovanja, u potpunosti postali funkcijom završnog ispita.

Rad nastavnika na satu, odabir sadržaja, posvećenost učenika i njihov odnos prema učenju i radu, bit će uvelike određeni činjenicom je li određeni predmet ili sadržaj dio završnog ispita ili ne. Navedena instrumentalnost zasigurno će podići i razinu kompetitivnosti, i to kako na razini pojedinca tako i na razini škola.

Razinu kompetitivnosti izrazito bi podignulo i objavljivanje rang-lista škola, što zagovaraju neke političke strukture vodeći se načelom transparentnosti i izvrsnosti. Međutim, objavljivanje rang-ljestvica temeljenih samo na rezultatima ispita bez uvažavanja drugih čimbenika koji utječu na postignuća učenika, nosi brojne negativne posljedice. Rang-liste škola, temeljene samo na rezultatima nacionalnih ispita, pružaju iskrivljenu sliku o postignućima škole, jer se ograničavaju na rezultate u manjem broju područja učenja, a mogu voditi k donošenju krivih zaključaka o kvaliteti rada u pojedinim školama, zbog različitih predznanja, sposobnosti i okolnosti s kojima učenici dolaze u škole. Objavljivanje rang-lista škola negativno djeluje i na proces poučavanja i učenja, jer potiče učenje za ispite i koncentriranje samo na postizanje boljeg rezultata na testu, ali ne i na znanje. Osim toga, objavljivanje rang-lista škola povećava važnost ispita za nastavnike i učenike, što dovodi do povećanja razine opterećenosti i stresnosti ispita za učenike i nastavnike. Takva situacija također pogoduje razvoju pojave privat-

nih instrukcija, jer privatne instrukcije, kao dodatna prilika za učenje koju učenici i roditelji samostalno odabiru, mogu povećati osjećaj kontrole učenika i ojačati njihovu samoefikasnost.

4.3. Širi društveni kontekst privatnih instrukcija

Uz obrazovne i ekonomske, na pojavu privatnih instrukcija utječu i **kulturalni i društveni čimbenici**. Slučaj Hrvatske nije izuzetak u ovom pravilu, budući da lokalne, povijesne i svakodnevne prilike direktno utječu na različite aspekte fenomena privatnih instrukcija. Literatura o privatnim instrukcijama govori o učinku “shvaćanja uloge uloženog napora u postizanju uspjeha na području obrazovanja” (Bray, 1999.), tvrdeći da u društvima koja naglašavaju važnost uloženog napora postoje najpovoljniji uvjeti za održavanje privatnih instrukcija. Silova i Bray (2006.) u analizi pojave privatnih instrukcija u tranzicijskim društvima jugoistočne i središnje Europe naglašavaju instrumentalnu vrijednost obrazovanja za boljitak i povećanje mogućnosti pojedinaca za uspjeh u novonastalim društvenim i ekonomskim prilikama. Navedeni opisi, međutim, nisu dovoljni da bi se obuhvatio kompleks kulturalnih čimbenika koji imaju utjecaj na pojavu privatnih instrukcija. Od brojnih kulturalnih čimbenika koji mogu utjecati na privatne instrukcije, potrebno je izdvojiti vrijednost znanja i obrazovanja u hrvatskom društvu te razinu kompetitivnosti cjelokupnoga društvenog sustava, naročito u obliku veze između obrazovanja i zapošljavanja.

4.3.1. Vrijednost znanja i obrazovanja te kompetitivnost

Pitanje o vrijednosti znanja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj izrazito je slojevito, a ponuđeni odgovori često su konfliktni i potpuno oprečni. Kao što je već rečeno, obrazovanje u Hrvatskoj nalazi se u procesu značajnih promjena. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa popratilo je provedene i najavljene promjene snažnom medijskom kampanjom te eksplicitno, kao jasan obrazovni ali i politički cilj, postavilo ideju Hrvatske kao “društva znanja”. Takva orijentacija i pripadajuće poruke obrazovne politike ukazuju na želju za povećanjem vrijednosti znanja i obrazovanja u hrvatskom društvu. Da bi za-

živjela, navedena politička poruka nužno treba imati potporu nastavnog osoblja iz obrazovnog sustava, ali i roditelja i učenika kao njihova korisnika. Istraživanjem Jokića i suradnika (2007.) ispitana su mišljenja osnovnoškolskih nastavnika i učenika o ulozi što ga obrazovanje i učenje imaju danas u Hrvatskoj. Dobiveni rezultati govore o izrazito kritičnim perspektivama nastavnika i učenika. Naime, čak 87% nastavnika smatra da *“loš status nastavnika u Hrvatskoj odražava važnost obrazovanja u državi”*, a otprilike podjednak broj (85%) drži da *“se u Hrvatskoj znanje ne cijeni dovoljno”*. Ovakvi nalazi govore o prilično pesimističnim nastavničkim pogledima na ulogu znanja i obrazovanja u širem društvenom kontekstu. Nasuprot tome, gotovo 60% nastavnika smatra da će se *“uloga obrazovanja u bliskoj budućnosti poboljšati”*, što ipak ukazuje na postojanje određene doze optimizma, vjerojatno posredovane nedavnim obrazovnim reformama. Važan je i nalaz o čak 68% nastavnika koji se ne slažu s tvrdnjom da *“u našem društvenom kontekstu učenicima je jasno da je vrijedno učiti”*. Na ovaj stav nadovezuje se mišljenje 74% nastavnika o tome da u Hrvatskoj nije potrebno biti uspješan u učenju da bi netko postao financijski uspješan. Takav je odgovor dalo i 55% učenika. Daljnji prilog razumijevanju pogleda na socijalni kontekst unutar kojega se smješta obrazovni sustav, daje nalaz o 57% učenika koji se slažu s tvrdnjom da su *“uspješne osobe u našoj zemlji bile dobri učenici”*, dok se samo 25% nastavnika slaže s istom tvrdnjom. Iako se ova razlika u odgovorima može objasniti i dobnim razlikama kao i različitim perspektivama vezanima uz status nastavnika i učenika, dobiveni rezultati jasno govore o prevladavajućoj slici obrazovanja i vrijednosti koju ono ima u društvu. Sljedeći uznemirujući nalaz odnosi se na slaganje nastavnika i učenika s tvrdnjom *“za upis na fakultet u Hrvatskoj, važnije su druge stvari (snalažljivost, osobne veze, roditelji...) od sposobnosti učenja”*. Odgovori na tu tvrdnju služe određivanju stupnja otvorenosti hrvatskog obrazovanja, odnosno stupnja u kojem je obrazovni sustav pravičan i meritokratski postavljen. U ovom se istraživanju čak 43% učenika slaže s tom tvrdnjom. No još više iznenađuje podatak da isto misli i 64% nastavnika. Ovaj je nalaz posebno zabrinjavajući budući da sugerira da nastavnici, kao aktivni sudionici i kreativna snaga obrazovnog sustava, većinom ne doživljavaju taj isti sustav kao onaj koji svima pruža jednake mogućnosti. Teško je zamisliti funkcionalan i učinkovit obrazovni sustav u kojemu gotovo dvije trećine nastavnika smatra da sposobnost učenja i ulaganje truda

nisu najvažniji elementi u obrazovnom napredovanju. Također, takav stav ostavlja sumnju u sposobnost sustava, i nastavnika kao njegova ključnog elementa, da učenicima i roditeljima učinkovito prenose poruku o važnosti učenja i obrazovanja.

S druge strane, u hrvatskom društvu postoji inherentna crta po kojoj se tradicionalno cijene i obrazovanje i znanje. Štoviše, postoje i jasni ekonomski indikatori koji ukazuju na instrumentalnu vrijednost obrazovanja za pojedinca, koja se iskazuje kroz povećan interes za nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini. Povećan interes za studiranje vezan je, dakako, i uz već spomenute **ekonomske čimbenike** i stanje na tržištu rada. Zbog trenutne relativno visoke nezaposlenosti u zemlji od 15,1%²⁵, sve više poslodavaca od kandidata za posao zahtijeva posjedovanje visokoškolske diplome. K tome, među nezaposlenima najmanje je onih s visokim obrazovnim statusom²⁶. Pritom je fakultetska naobrazba donekle i jamac većim primanjima nakon zapošljavanja. Kao posljedica tih pojava, smanjuje se vrijednost srednjoškolske diplome, a kod roditelja i učenika jača uvjerenje o potrebi investiranja u privatne instrukcije kao puta za ostvarivanje dobrog školskog uspjeha i omogućavanja nastavka obrazovanja na visokoškolskim institucijama. Ovakve kombinacije među roditeljima i učenicima stvaraju dojam da su privatne instrukcije neophodne da bi učenici postigli dobre rezultate u srednjoškolskom obrazovanju i nakon njega. Čini se da korisnici nemaju puno povjerenje u obrazovni sustav i usluge koje bi on trebao pružati, pa se "*moraju*" obratiti dodatnom obrazovnom servisu. S druge strane, roditeljska odluka o plaćanju privatnih instrukcija ukazuje i na opće vjerovanje kako taj jednostavni obrazovni i financijski napor može imati odlučujući učinak za njihovo dijete te da će "*pokrpati*" sve rupe stečene tijekom redovnog školovanja.

4.3.2. Obrazovna očekivanja roditelja te odnos roditelj - nastavnik

Može se tvrditi da je jedan od osnovnih elemenata odluke o upućivanju djece na privatne instrukcije vezan uz obrazovna očekivanja što

²⁵ Stopa registrirane nezaposlenosti u svibnju 2007. godine. Podaci Državnog zavoda za statistiku.

²⁶ Podaci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, travanj 2007.

ih roditelji postavljaju za svoju djecu. Ta očekivanja mogu biti kratkoročna, a time i vezana uz trenutnu obrazovnu izvedbu i uspjeh učenika, ali ona često odražavaju i dugoročne aspiracije roditelja vezane uz obrazovanje vlastitog djeteta. Istraživanje Jokića i suradnika (2007.) na učenicima osmih razreda osnovne škole ukazuje da bi se roditeljska podrška učenju najbolje mogla opisati u terminima visokih obrazovnih očekivanja i osrednje stvarne podrške. Obrazovna očekivanja što ih roditelji postavljaju pred svoju djecu posredno su vidljiva i kroz činjenicu da 92% učenika tvrdi kako ih roditelji podsjećaju da je škola važna u životu. Još izravniji dokaz roditeljskih očekivanja jest i podatak da 77% učenika tvrdi da *“roditelji očekuju da ću jednog dana ići na fakultet”*. Ovo je iznenađujući rezultat s obzirom na trenutnu zastupljenost visokoobrazovanih građana u populaciji Republike Hrvatske i osnovnoškolsku dob ispitanika. K tome, budući da osnovna škola uključuje djecu s najraznovrsnijim sposobnostima, teško je očekivati da će tri četvrtine sadašnjih učenika osnovnih škola doista i doseći razinu sveučilišnog obrazovanja. Iako je težnja boljem obrazovnom postignuću pozitivna, stvarnost ukazuje da kombinacija visokih očekivanja roditelja, niskog postotka onih koji se upisuju na fakultet te još manjeg postotka onih koji ga završavaju, kao i spomenute percepcije o nepravednosti sustava prilikom upisa na fakultet, mogu predstavljati velik problem za hrvatsko obrazovanje i društvo.

Dok su obrazovna očekivanja visoka, podršku učenju najbolje oslikava podatak da skoro polovina učenika osmog razreda tvrdi kako rijetko ili gotovo nikada ne razgovaraju s roditeljima o tome što su radili u školi. Još zanimljivijim se čini da su najuspješniji učenici oni koji tvrde da sa svojim roditeljima najviše razgovaraju o školi. Paradoksalno, dok je razina komunikacije s roditeljima u skupini slabijih učenika najmanja, u istoj je grupi naglasak na potrebi učenja najveći. Ovakav nalaz ukazuje na štetnost kombinacije visoke razine roditeljske kontrole i niske razine učinkovite komunikacije s djecom. Međutim, odgovori nastavnika pridonijeli su intrigantnom nizu podataka o roditeljskim očekivanjima i podršci. Zabrinjavajućih 72% predmetnih nastavnika tvrdi da ih roditelji rijetko pitaju za savjet kako poboljšati vještine učenja u svoga djeteta. Nadalje, 93% nastavnika smatra da roditelji često pokazuju veći interes za djetetove ocjene, nego za njegov napredak u učenju, dok 90% svih nastavnika smatra da roditelji svoju

djecu na učenje motiviraju gotovo uvijek materijalnim nagradama. U samoj biti ovakvi rezultati ukazuju na nedostatak komunikacije glede učenja između roditelja i nastavnika, kao dvaju ključnih sudionika u obrazovnom procesu. Nastavnički odgovori ukazuju da oni roditeljsku podršku ne percipiraju ni dovoljnom ni primjerenom.

Navedeni nalazi imaju svoje implikacije na pojavu privatnih instrukcija, u smislu povećane potražnje za privatnim instrukcijama. Povećavanje percipirane uloge obrazovanja s ograničenom roditeljskom podrškom moglo bi indicirati pomak k privatnim instrukcijama kao podršci koja se plaća. Istovremeno, nedostatak komunikacije između roditelja i nastavnika može rezultirati nepovjerenjem korisnika u kvalitetu sustava i pomak k alternativnim rješenjima za ostvarivanje već ionako visokih obrazovnih očekivanja. Uz to se valja uzeti u obzir da u današnjem ritmu života roditelji često nemaju vremena ozbiljnije se posvećivati obrazovnim problemima svoga djeteta, te se plaćanje instrukcija čini kao jednostavnija pomoć. Ta je pomoć u većini slučajeva i stručnija, budući da određeni broj roditelja nema niti znanja niti kvalifikacije pomoći djeci na srednjoškolskoj razini.

Iz navedenoga je jasno da se obrazovni sustav nalazi u nekoj vrsti paradoksalne situacije koja se odražava povećanjem kompetitivnosti, pomanjkanjem povjerenja samih korisnika (bilo učenika bilo roditelja) i već spomenutom kritičnosti nastavnika prema vrijednosti znanja i obrazovanja u sustavu u kojemu rade. S jedne strane, takav nedostatak povjerenja u javne institucije, u ovom slučaju u obrazovni sustav, karakterističan je za tranzicijska društva koja prolaze kroz bolan proces promjena na putu prema novoj gospodarskoj i društvenoj stvarnosti. Stav javnosti i medija prema obrazovnom sustavu često su dvojaki: s jedne strane, čini se da su javnost i mediji ponosni na tradicionalne vrijednosti sadašnjega obrazovnog sustava (*“sustav daje dobre rezultate već desetljećima”*), dok su, s druge strane, kritični prema njemu zbog navodnih anakronizama koji ga obilježavaju (*“šepamo za ostalim svijetom”*). Iz svega navedenoga nije u potpunosti jasno u kojem će se smjeru kretati percipirana vrijednost obrazovanja i znanja u Republici Hrvatskoj. Nažalost, ne postoji jednostavno rješenje ovog problema, a promjene u općoj percepciji ne mogu se ostvariti naglo, niti kao rezultat povremenih medijskih kampanja, trenutnih “pomodnih” poteza obrazovne politike ili jednostavnih političkih poruka.

4.3.3. Društvene implikacije pojave privatnih instrukcija

U pregledu literature o privatnim instrukcijama, navedeno je da pojava privatnih instrukcija ima jasne društvene implikacije te da može na određeni način utjecati na utemeljenje i povećanje socijalnih i ekonomskih razlika i među učenicima, i u društvu. U slučaju Hrvatske, navedene implikacije su još zanimljivije i ozbiljnije budući da, osim individualnih, one uključuju i regionalne razlike, kao rezultat činjenice da, primjerice grad Zagreb kao financijski najimućnija sredina, organizira besplatne instruktivne seminare za svoje maturante.

Pojava privatnih instrukcija može imati i određene pozitivne implikacije, budući da se usvajanjem znanja na određeni način povećava i ljudski kapital društva. Ipak, ovakav je učinak malen i uvelike je zasjenjen negativnim posljedicama što ih pojava privatnih instrukcija ima na društvo u cjelini. Dva su elementa koja su u osnovi utjecaja privatnih instrukcija na povećanje socioekonomskih razlika i nejednakosti među učenicima. To su:

- a) financijska priroda usluge;
- b) ovisnost cijene usluge o kompleksnosti sadržaja i stručnosti instruktora.

Po svojoj definiciji, privatne su instrukcije intelektualna usluga koja se plaća. Iz toga proizlazi da su instrukcije dostupne samo onim pojedincima koji imaju dodatna sredstva za takvu uslugu. Navedena činjenica ukazuje da postoji dio populacije koji ne može priuštiti te usluge svojoj djeci. Kada se uz to uzme u obzir i činjenica da postoje različite razine usluge, kao i instruktori različite kvalitete, zapaža se da ova pojava ima sposobnost povećanja socioekonomskih razlika te smanjenja jednakosti među učenicima. Naime, imućniji roditelji mogu priuštiti svojoj djeci instruktore koji imaju višu cijenu rada, a koju često prati i veća kvalificiranost u djelatnosti koju obavljaju. S obzirom na objašnjenu instrumentalnost privatnih instrukcija za obrazovni uspjeh i napredak pojedinca, jasno je da ovakva usluga, koja je dostupnija imućnijima, ima izravne negativne posljedice na pravednost obrazovnog sustava, kao i na povećanje nejednakosti obrazovnih mogućnosti za učenike iz različitih slojeva društva.

Vjerojatno vođeni upravo navedenim argumentima, čelnici grada Zagreba odlučili su maturantima zagrebačkih škola i učenicima s pre-

bivalištem u gradu Zagrebu omogućiti besplatne tečajeve za upis na visokoškolske ustanove. Pri donošenju ovakve odluke oni su u načelu učinili upravo ono protiv čega su se navedenim tečajevima željeli oduprijeti, s obzirom da se učenicima iz drugih sredina ne pruža takva mogućnost. Prijamni ispiti za fakultete, veleučilišta i visoke škole otvoreni su za sve učenike iz Republike Hrvatske koji su uspješno završili srednjoškolsko obrazovanje. Svi bi učenici trebali imati jednake početne uvjete za polaganje tih ispita, te bi njihove sposobnosti i dosadašnji rad trebali biti glavnim odrednicama njihova mogućeg uspjeha pri upisu. Ukoliko određena sredina, koja je pritom financijski i ekonomski ispred ostatka države, odluči svim svojim učenicima ponuditi besplatnu uslugu pripremnih tečajeva, onda se to direktno odražava na jednakost uvjeta pri upisu učenika na višu razinu obrazovanja. Osim što sugerira nejednakost uvjeta pripreme za ispit u različitim školama, takav potez istovremeno sugerira da lokalne vlasti, kao osnivači škola, ne percipiraju škole, kao i obrazovni sustav u cjelini, dovoljno osposobljenima i prikladnima za pripremu učenika za prijam na institucije visokog obrazovanja.

4.4. Obrazovna politika i pojava privatnih instrukcija

Kao što je već u uvodu istaknuto, od stjecanja samostalnosti Republike Hrvatske Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa nije ni na koji način reguliralo pojavu privatnih instrukcija. Njihova se pojava ne spominje niti u jednom zakonskom ili podzakonskom aktu ili pravilniku. Jedino spominjanje privatnih instrukcija nalazi se u napatku školama iz školske godine 1997./1998.²⁷, u kojem se od nastavnika zahtijeva da ne drže privatne satove vlastitim učenicima. Ovakvo pristupanje obrazovne politike pojavi privatnih instrukcija može se podvesti pod “laissez faire” pristup njezina tretiranja (Bray, 1999.). Ignoriranje te pojave od resornog Ministarstva u već gotovo dva desetljeća, ukazuje na dvije oprečne pretpostavke:

- pojava privatnih instrukcija je marginalna, pa stoga nije potrebno na nju obraćati pažnju i posebno je regulirati;

²⁷ Podatak dobiven u intervjuu s dužnosnikom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

- privatne su instrukcije previše složene da bi se mogle jednostavno regulirati: one samo ukazuju na negativnosti obrazovnog sustava.

Kao autori, želimo pokazati kako su privatne instrukcije važna i raširena pojava, s ozbiljnim obrazovnim, ekonomskim i društvenim uzrocima i implikacijama. Stoga odlučno odbacujemo prvu pretpostavku. Točnijom nam se čini druga pretpostavka koja ukazuje da su privatne instrukcije pojava koju je teško tretirati i regulirati. Četverogodišnja izborna razdoblja u određenoj su mjeri prekratka da bi se ova pojava mogla učinkovito dokumentirati, tretirati i kontrolirati. Štoviše, priroda privatnih instrukcija, ali i ograničen vremenski fokus obrazovne politike, onemogućuju toliko omiljena brza rješenja. Istovremeno, pokušaj problematiziranja i rješavanja njihove pojave nužno bi ukazao na negativnosti funkcioniranja samoga obrazovnog sustava, što nije uvijek dobrodošlo dočekano od struktura obrazovne politike.

Budući da se o pojavi privatnih instrukcija obrazovne vlasti dosad nisu javno očitovale, početkom 2005. godine zamolili smo visokog dužnosnika MZOŠ-a za duži razgovor o ovoj temi. Razgovor je bio u potpunosti otvoren i ukazao je na svjesnost vodećih ljudi u hrvatskom obrazovanju o problemu privatnih instrukcija. Razgovor je također potvrdio i gore predloženu pretpostavku o nedostatku volje da obrazovna politika počne s regulacijom privatnih instrukcija, upravo zbog njihove presloženosti i bojazni od reakcije javnosti. Iako je visoki dužnosnik govorio s pozicija obrazovne politike MZOŠ-a, razgovor je u određenim trenucima postajao emotivan i dobivao osobne tonove. U pomalo nekonvencionalnom stilskom odabiru za znanstvenu publikaciju, prenosi-mo dijelove toga razgovora.

- ***Poštovani dužnosniče, razgovarali bismo s Vama o pojavi privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju. Zanima nas Vaše viđenje te pojave, njezinih uzroka i posljedica, povezanosti s obrazovnim sustavom.... Na početku, možete li reći što podrazumijevate pod privatnim instrukcijama?***

Privatne instrukcije su, za mene, svi oblici rada stručnjaka i učenika, u kojem oni prolaze određeni dio gradiva izvan redovite nastave. Po plakatima i oglasima u tisku možemo vidjeti da ima profesora, ali i stručnjaka drugih profila, koji učenicima potpuno privatno, izvan poreznog sustava, nude svoje usluge. Kako te osobe nisu porezni obveznici, to je ono što zovemo sferom sive ekonomije. Davanje privatnih instrukcija nije ni na koji način regulirano, potpuno je izvan sustava, ne samo izvan sustava resornog ministarstva, nego je i izvan poreznog sustava.

S druge strane, postoje i registrirane ustanove, trgovačka društva, koja daju instrukcije i pripremaju učenike za prijamne ispite. Oni jesu porezni obveznici i njihovo je pravo ponuditi i prodati svoje usluge na tržištu, a tko želi može se i uključiti.

- ***Kažete da privatne instrukcije mogu, osim privatnih osoba, davati i registrirane ustanove i trgovačka društva. Možete li pojasniti zašto pružanje tih obrazovnih usluga smatrate privatnim instrukcijama?***

To u svakom slučaju jesu neka organizirana vrsta privatnih instrukcija. Apsolutno. Pripremni tečajevi se fokusiraju baš na određeni predmet ili užu skupinu predmeta važnih za određeni fakultet. Njima se pokušavaju nadomjestiti izlazne kompetencije koje bi učenik po svršetku određenoga srednjoškolskog programa trebao imati da bi nastavio obrazovanje u vertikalni. Ono što je žalosno jest to da u ovom trenutku te izlazne kompetencije nisu definirane, odnosno ne zna se što se krije iza certifikata koji je učenik dobio nakon završnog ispita... Taj nedostatak nadomješta se ovim pripremama. Oni koji nude pripremne tečajeve bili su vrlo vješti i iskoristili su nedostatak onoga što bi u srednjem obrazovanju trebalo biti definirano kao izlazne kompetencije i što bi se trebalo ispitivati na završnim ispitima. Da je tako, učenik ne bi trebao dodatne instrukcije i pripreme, jer bi bilo jasno što učenik treba znati... Nema dodirne točke između srednjeg i visokog obrazovanja, i tu se tvrtke ubacuju sa svojim instrukcijama i pokušavaju napraviti taj spoj.

- ***Istraživanje koje upravo provodimo o privatnim instrukcijama pokazuje da ih koristi znatan broj srednjoškolaca. Kako objašnjavate potrebu za privatnim instrukcijama kod naših učenika?***

Više je razloga za to. Jedan od razloga vjerojatno prilično opterećeni programi pojedinih predmeta. Kad opseg gradiva nije dobro odmjereno, zna se dogoditi da učenici u redovitoj satnici koju imaju u školi ne dobiju dovoljno objašnjenja za sve ono što bi trebali svladati i razumjeti, pa onda imaju potrebu još dodatno raditi. Jedan dio učenika svojim samostalnim radom kod kuće uspijeva razjasniti ono što se nije stiglo za vrijeme nastavnog procesa, dok onaj dio učenika koji to nije uspio, nažalost, upućen je na pomoć nekog drugoga, te pomoć obično traži izvan sustava.

Možda možemo i nešto šire razgovarati o tome zašto imamo instrukcije. U nekim predmetima u kojima je dobro odmjereno opseg sadržaja što ga učenici trebaju proraditi, događa se da nastava nije stručno zastupljena, dakle radi se o deficitarnom kadru, pa predmet predaje neki profesor drugog profila ili čak netko s neprikladnom stručnom spremom. Tada se zna dogoditi da učenik ne dobiva potrebna objašnjenja kako bi gradivo mogao razumjeti i nadograđivati ga. Vrlo je teško razriješiti taj problem. Raspisuju se natječaji, međutim potreban se profil ne pojavljuje. I doista, u takvim situacijama nema drugog rješenja nego da učenik radi pojačano sam kod kuće ili da traži nečiju pomoć.

I zadnji razlog koji bih svakako spomenuo, odnosi se na to da kod nekih profesora postoje subjektivne slabosti koje se očituju u slaboj pripremi nastave, a kao rezultat toga učenici ne mogu dobro shvatiti gradivo, pa ga moraju sami obrađivati ili tražiti pomoć treće osobe. To je ono što se ne može ni na koji način opravdati.

▪ ***Postoji li bilo kakav dokument (uredba, naputak ili slično) koji spominje davanje privatnih instrukcija, posebice od nastavnika koji učenicima predaju u školama?***

Nekakav direktan naputak koji o tome govori - ne postoji. Ali u naše pravilnike i zakone ugrađeno je nešto što naše nastavnike etički obvezuje, a što podrazumijeva i ovo o čemu vi danas govorite. Moram reći da se znatna većina naših nastavnika toga i pridržava, tako da oni maksimalno izbjegavaju taj sukob interesa...

Ali vratit ću se malo na sivu ekonomiju... To je nešto što je nedopustivo, što se ne može ničim opravdati i čega u ovoj državi definitivno ne bi trebalo biti. Ali postavlja se jedno etičko pitanje. Ja osobno ne želim to opravdati niti imam to pravo, ali vidite, davanje privatnih instrukcija je razumljivo s obzirom na vrlo visoku nezaposlenost u državi: imamo preko 300.000 nezaposlenih, a među njima, nažalost, i popriličan broj prosvjetnih djelatnika koji su završili studij i ne mogu ući u tržište rada. To su naj-

češće mladi ljudi koji nisu niti počeli rješavati svoje egzistencijalne probleme, koji moraju od nečega živjeti, koje je sram živjeti na grbači svojih roditelja, pa ovako nalaze nekakav način da sebi štogod zarade. Od njih je iluzorno očekivati da registriraju obrt i plaćaju poreze kad ničega nemaju, kad nisu sigurni da će moći zaraditi dovoljno ni za elementarna davanja državi, a kamoli da će još nešto ostati njima. Prema tome, u takvim situacijama kad ti mladi ljudi završe studij i iščekuju svoje ustavno pravo na rad a ne mogu ga ostvariti, oni su u situaciji da se snalaze kako znaju i umiju. Jedan od načina snalaženja jest i davanje oglasa za instrukcije. To je ta etička dimenzija problema koja se doista ljudski mora razumjeti, iako pravno-formalno gledano, oni apsolutno na to nemaju pravo, to je siva ekonomija i to je nešto što u društvu ne bi trebalo funkcionirati.

▪ ***Kakvo je Vaše viđenje raširenosti privatnih instrukcija unutar hrvatskoga srednjoškolskoga obrazovnog sustava? Kako to ocjenjujete?***

Pretpostavljam da se tu radi uglavnom o srednjem školstvu, odnosno o učenicima gimnazija koji doista imaju zahtjevne programe. Ja ću vas podsjetiti da u trećem razredu oni imaju 16 predmeta s izbornom nastavom, što je strahovito opterećenje za učenike. Zbog te preopterećenosti oni su, nažalost, često u situaciji da moraju dodatno učiti kod kuće još po 5 - 6 sati, a dobar dio njih uzima instrukcije da im se razjasnilo ono što nisu na satu razumjeli. Po predmetima gledano, to su oni predmeti koji su prilično zahtjevni, koji traže dosta dugu i jaku koncentraciju, primjerice matematika.

▪ ***Što mislite, razmišljajući o zadnjih desetak godina, raste li ili pada broj srednjoškolaca koji uzimaju privatne instrukcije? Čemu to pripisujete?***

Uvjeren sam da taj broj raste. Silna konkurencija nezaposlenih za radna mjesta, kojih je premalo, rezultira time da poslodavci najradije za svoje djelatnike uzimaju osobe koje su više obrazovane. Iz potrebe da radna snaga bude obrazovanija, povećava se pritisak na fakultete, pa je natjecanje u srednjim školama nužno puno veće, kako bi učenici mogli ostvariti svoje ambicije za upis na studij.

▪ ***Što mislite, kakve posljedice privatne instrukcije mogu imati na škole, nastavnike i učenike?***

Mislim da su privatne instrukcije u prvom redu velik problem školama, zato što se zbog njih u lokalnoj zajednici škola doživljava kao nekvalitetna, gdje nastavnici u redovitom odgojno-obrazovnom procesu nisu u stanju naučiti učenike ono što bi inače trebali.

Mislim da ova pojava negativno utječe i na same učenike, zbog toga što djeca često počnu sumnjati u svoje sposobnosti i pitaju se “kako to da je netko drugi shvatio, a ja nisam?”. To negativno utječe i na roditelje - ne samo u materijalne smislu nego i u onom drugom koji se odnosi na relaciju njihova djeteta i njih samih, jer se sumnja u djetetove sposobnosti prenosi i na roditelje.

Ova pojava negativno utječe i na one koji daju instrukcije, ako se nalaze u sustavu. Uvijek, pogotovo u manjim sredinama, takav će nastavnik biti etiketiran kao netko tko je možda u sukobu interesa, iako je moguće da se radi o zaljubljeniku u svoju profesiju koji doista želi pomoći učeniku i ne može odbiti pružiti pomoć... Svi u tom lancu zapravo stradaju.

- ***Iskustva drugih zemalja govore o tome da su privatne instrukcije dostupnije djeci iz bogatijih i obrazovanijih obitelji, pa se govori o privatnim instrukcijama kao mehanizmu koji reproducira, ili čak pojačava, društvene razlike. Smatrate li da se i u Hrvatskoj može govoriti o takvoj tendenciji?***

Činjenica je da su velikom dijelu roditelja i djece kojima treba dodatna pomoć, privatne instrukcije nedostupne. Žalosno je što o tome uopće govorimo, ali tim će se učenicima u daljnjem putu kroz vertikalnu dogoditi ili da ne mogu upisati ono što žele (što mislim da se ne dešava često), ili da se nađu na nekom “desetom” fakultetu, o kojem uopće nisu razmišljali, što je onda loš izbor koji obično rezultira time da teže završavaju studij, ili kasnije ne uspijevaju postati dobri stručnjaci... Ne čudi stoga što je prosjek studiranja u nas 7,7 godina, a 70% studenata ne završi fakultet. Sve se to loše reflektira na sve ono što mi želimo postići kada je riječ o ljudskim resursima koji su vrlo bitni upravo sada kad Europa želi postati najkompetitivnije gospodarstvo...

- ***Ima li Ministarstvo neke podatke o raširenosti privatnih instrukcija?***

Ministarstvo nije nikad radilo istraživanje o tome, a to bi bilo dragocjeno napraviti. I ja ću pokušati, makar za sustav srednjeg obrazovanja, naručiti takvo istraživanje. Mislim da bi to bilo dobro iz više razloga: to bi nam signaliziralo koji su nam predmeti po svom opsegu preopterećeni, a detektiralo bi se i stanje u pojedinim školama, pa bi i tu bila otvorena mogućnost usporedivosti škola...

- ***Što bi se moglo učiniti da bi se problem privatnih instrukcija smanjio? Kako kontrolirati ovu pojavu?***

Mnogo bi pomoglo kad bi škole bile organizirane da rade samo u jednoj smjeni. Nastavnik bi tada bio dostupan svim učenicima od 9 do 17 sati.

Kad nastava završi, nastavnik bi bio u kabinetu i dodatno objašnjavao gradivo učenicima kojima je to potrebno. To bi cijelom sustavu promijenilo paradigmatu, a privatne bi se instrukcije bitno smanjile i u budućnosti sasvim nestale...

- ***Što je s pripremnim tečajevima? Poznato je da su oni nisu regulirani kao obrazovna djelatnost, već kao bilo koja gospodarska djelatnost. Koliko to držite kvalitetnim rješenjem? Što bi se moglo učiniti u kontroli i reguliranju te djelatnosti?***

Točno je da nemamo nikakav nadzor nad nečim što je registrirano kao trgovačko društvo. Oni imaju svoju asocijaciju u Hrvatskoj gospodarskoj komori, ali mi nemamo ingerencija nad njima, iako se bave obrazovanjem. Što se tamo dešava, mi ne znamo, što je jako loše. Upravo bi Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO) trebao, u širenju svoje djelatnosti, pokriti sve što se zove obrazovanje. To ne mora biti prisila nego otvorena mogućnost za pojedino trgovačko društvo koje bi, u cilju potvrde svoje kvalitete, moglo pozvati NCVVO da svojim objektivnim instrumentarijem vrednuje koliko kvalitetno obavljaju svoj posao te im izda akreditaciju za obavljanje djelatnosti. Na taj bismo način mogli rangirati one koji su izvan sustava...

Kad je riječ o tim registriranim, pravnim subjektima, koji plaćaju porez državi i nude edukaciju, ne bih bio za žestoka zakonska ograničenja, ako se kao alternativa ne nudi nešto što je od toga bolje. Onda kad sustav bolje pripremi svoje učenike i kad učenici uvide da im dodatne pripreme ne trebaju, ove će institucije ostati bez polaznika, bez posla. Onda vjerojatno više nećemo govoriti niti o sivom tržištu, niti o privatnim instrukcijama i pripremnim tečajevima. Odgovornost je sustava da sebe postavi i poboljša tako da instrukcije postanu nepotrebne. Zabranjivati nešto, pritom mislim isključivo na ove pravne subjekte koji su porezni obveznici, a ne ponuditi u okviru sustava rješenje koje će zapravo apsorbirati ono što ti subjekti rade, i učiniti učenike spremnijima za daljnje obrazovanje, mislim da to ne bi bilo fer.

**ISTRAŽIVANJE POJAVE PRIVATNIH
INSTRUKCIJA U SREDNJOŠKOLSKOM
OBRAZOVANJU REPUBLIKE HRVATSKE**

5. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje prikazano u ovoj knjizi provodilo se u vrijeme kad se u stručnoj javnosti sve više zamjećivalo da pojava privatnih instrukcija uzima sve veći zamah među učenicima u Hrvatskoj, te predstavlja značajan obrazovni problem. Stoga donekle začuđuje što se o uzrocima i posljedicama ove pojave, kao i mogućim rješenjima toga problema rijetko raspravljalo. Jedan od razloga izostajanja stručnih rasprava o ovom rastućem fenomenu svakako je nepostojanje statističkih podataka o raširenosti te pojave, kao i nepostojanje istraživanja o mogućim čimbenicima koji pridonose rastu korištenja navedenih usluga, te o posljedicama koje privatne instrukcije imaju na učenike, nastavnike, obrazovni sustav i društvo u cjelini.

Našim se istraživanjem nastoji barem dijelom ispuniti taj prazan istraživački prostor. Ono predstavlja prvi pokušaj sustavnog istraživanja pojave privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom kontekstu.

U istraživanju se polazi od spomenute pretpostavke da privatne instrukcije predstavljaju složen obrazovni, društveni i ekonomski problem. Pretpostavlja se da pojava privatnih instrukcija može interferirati sa školskim procesima te utjecati na održavanje ili pojačavanje socioekonomskih razlika među učenicima a time i ugrožavati jednakost obrazovnih mogućnosti za sve učenike. Osim toga, pri koncipiranju istraživanja polazilo se od toga da problem privatnih instrukcija uključuje i određene probleme tranzicijskih obrazovnih sustava, primjerice pitanje korupcije u obrazovanju te obrazovne etike. Pojavu privatnih instrukcija treba razumjeti i analizirati i u kontekstu procesa i promjena koje se događaju u obrazovnom sustavu i društvu općenito, tj. u kontekstu povećane financijske participacije roditelja u javno obrazovanje, rasta vrijednosti obrazovanja za društveno napredovanje, otvaranja europskog prostora obrazovanja i sve veće kompetitivnosti unutar hrvatskoga društva.

Navedene pretpostavke sugeriraju da je problem privatnih instrukcija izuzetno složen te da se ova pojava ne može jasno i jednoznačno okarakterizirati kao negativna ili pozitivna. U istraživanju privatnih instrukcija potrebno je stoga zahvatiti njezine raznolike manifestacije, uključiti različite razine analize (razinu učenika, razinu nastavnika, razinu škole, razinu obrazovnog sustava, razinu društva) te identificira-

ti brojne obrazovne, ekonomske i društvene čimbenike koji pogoduju njezinu rastu ili su njezina posljedica.

Istraživanjem privatnih instrukcija, prikazanim u ovoj knjizi, nastojalo se prikupiti valjane informacije o raširenosti te pojave, te ispitati moguće razloge korištenja privatnih instrukcija, kao i stavove o uzrocima i posljedicama njihova korištenja. Opisom trenutnog razvoja privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom okruženju, nastojalo se postići bolje razumijevanje ovoga složenog fenomena.

Istraživanjem se također želi skrenuti pažnja stručne javnosti, prije svega škola i kreatora obrazovne politike, na problem privatnih instrukcija i njihovih učinaka. Prikupljeni podaci mogu poslužiti za poticanje rasprava o tome kako pristupiti problemu, te kako pronaći rješenja koja osiguravaju visoka obrazovna postignuća svih učenika, bez obzira na njihovo socioekonomsko okruženje i obrazovni status.

Iako se pretpostavlja da se privatne instrukcije javljaju kao problem već u osnovnoj školi i protežu sve do razine visokog obrazovanja, ovo je istraživanje usmjereno na privatne instrukcije davane tijekom srednjoškolskog obrazovnog ciklusa. Naime, u istraživanjima u drugim zemljama (Bray, 1999.) utvrdilo se da je to ključno razdoblje u kojem korištenje privatnih instrukcija dolazi do vrhunca, a tijekom kojeg su zamjetne i najveće obrazovne i socijalne posljedice njihova korištenja. Upravo na srednjoškolskoj razini obrazovanja, odnosno na razini koja još uvijek nije dio obveznog obrazovanja, korištenje privatnih instrukcija može učenicima, kojima roditelji mogu osigurati instrukcije, značiti uspješno održavanje ili napredovanje u sustavu te ulazak u tercijarno obrazovanje.

Ograničavanje istraživanja na srednjoškolsku razinu ne znači, međutim, da se ograničava i raspon njihove pojavnosti te funkcija i implikacija što ih privatne instrukcije donose. Na srednjoškolskoj razini pojavljuju se obje osnovne vrste privatnih instrukcija - privatni satovi i pripremni tečajevi za upise na fakultete - te se mogu analizirati različiti razlozi za uzimanje instrukcija, i to kako oni povezani uz obogaćivanje znanja i vještina tako i oni povezani uz prevladavanje "rupa" u znanju učenika, ispravljanje negativnih ocjena i slično. Srednjoškolska razina ujedno znači da je moguće istraživati i privatne instrukcije koje su fokusirane na završni ispit (maturu) ili prijamne ispite, ali i privatne instrukcije tijekom obrazovnog ciklusa. Stoga se može zaključiti da

upravo srednjoškolska obrazovna razina predstavlja najprimjerenije područje za provođenje prvoga istraživanja pojave privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj.

Konkretno, ciljevi našega istraživanja bili su sljedeći:

- utvrditi oblike privatnih instrukcija koji su dostupni u Hrvatskoj na srednjoškolskoj razini te odrediti njihovu raširenost i glavna obilježja;
- analizirati zakonsku osnovu i poziciju MZOŠ-a glede pojave tih oblika privatnih instrukcija;
- dobiti uvid u obrazovne, socijalne i ekonomske čimbenike koji su povezani s pojavom privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj;
- ispitati učinke što ih pojava različitih oblika privatnih instrukcija ima na jednakost obrazovnih mogućnosti učenika;
- utvrditi pojavnost neetičkih i/ili koruptivnih elemenata u postojećim oblicima privatnih instrukcija.

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Prikazano istraživanje dio je međunarodnog projekta “Private Tutoring in Secondary Education” koji se u sklopu Education Support Programme - Open Society Institute provodio istovremeno u devet zemalja²⁸, s ciljem utvrđivanja raširenosti, uzroka i posljedica privatnih instrukcija te usporedbe navedene pojave u sustavima srednjoškolskog obrazovanja bivših socijalističkih zemalja.

Postavljajući istraživanje kao komparativno, neki metodološki izbori bili su unaprijed ograničeni i određeni. Zajednički dio istraživanja bio je kvantitativnog karaktera i temeljio se na ispitivanju učenika i studenata putem upitnika što ga je zajednički osmislio internacionalni tim istraživača uključenih u projekt, u kojem su važan dio činili i autori ove knjige.

U hrvatskom istraživanju²⁹ korištena je i kvantitativna i kvalitativna istraživačka metodologija, kao i desk-istraživanje. Kvantitativno istraživanje omogućilo je dobivanje informacija o raširenosti i intenzitetu korištenja privatnih instrukcija u zemlji, pomoglo je u opisivanju tipičnog korisnika privatnih instrukcija te je pružilo uvid u stavove učenika o privatnim instrukcijama. Kvalitativno istraživanje, koje je uključivalo dubinske intervjue s visokim dužnosnikom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, i s nekoliko privatnih instruktora, omogućilo je bolje razumijevanje pozicije Ministarstva u pojavi privatnih instrukcija te zahvaćanje mišljenja i stavova davatelja usluga privatne poduke. Desk-istraživanjem, kroz pretraživanje baza podataka, interneta i drugih dokumenata, istražene su usluge tvrtki i drugih institucija koje se bave privatnim instrukcijama i organiziranim tečajevima.

6.1. Uzorak kvantitativnog istraživanja

Odabir uzorka na kojem smo namjeravali provesti kvantitativno istraživanje temeljio se na dvije pretpostavke. Prvo, pretpostavilo se da se davatelji usluga privatnih instrukcija ne žele javno izložiti i govoriti o svojoj (dodatnoj) djelatnosti, s obzirom da se ona uglavnom nalazi u

²⁸ Istraživanja su, osim u Hrvatskoj, provedena u Azerbajdžanu, Bosni i Hercegovini, Gruziji, Litvi, Mongoliji, Poljskoj, Slovačkoj i Ukrajini.

²⁹ Osim autora knjige, članovi hrvatskog tima bili su Lana Jurko i Saša Puzić. Zahvaljujemo kolegama na njihovom doprinosu i uspješnoj suradnji.

sferi sive ekonomije, tj. u sferi neslužbenoga i neoporezovanoga. U tom smislu poseban problem predstavljaju nastavnici koji pružaju instrukcije učenicima svoje škole, s obzirom da mogu biti posebno svjesni etičkih problema vezanih uz tu praksu, pa i zato iskrivljavati svoj samoiskaz o pružanju privatnih instrukcija. Nastavnici, nadalje, ne žele pristajati uz ideje o povezanosti korištenja privatnih instrukcija i kvalitete školskog rada, jer mogu izravno povezati povećano korištenje privatnih instrukcija s padom kvalitete poučavanja svojih kolega. Drugo, pretpostavilo se da učenici i roditelji nisu uvijek spremni otvoreno govoriti o vlastitom korištenju usluga privatnih instrukcija. Nekim učenicima spoznaja o potrebi uzimanja dodatnih privatnih satova može biti ugrožavajuća za održavanje vlastite slike o sebi kao dobrim učenicima, jer ne žele ostaviti dojam da im nastava u školi nije dovoljna za svladavanje potrebnog gradiva. Određeni broj učenika, pak, ne želi priznati da su privilegirani zato što im roditelji mogu priuštiti korištenje privatnih satova ili pripremnog tečaja za upis na fakultet, dok neki učenici ne žele ugroziti svoje nastavnike, otkrivanjem njihove prakse preporučivanja svojih kolega kao privatnih instruktora. Roditelji također nevoljko odgovaraju na pitanja o privatnim instrukcijama budući da one mogu ukazivati na roditeljsko nezadovoljstvo službenim sustavom obrazovanja.

Dakle, prvi problem bio je pronaći populaciju koja može pružiti najbolje informacije o pojavi privatnih instrukcija u srednjoškolskom obrazovanju. Kako su učenici manje "zainteresirani" za iskrivljavanje slike o privatnim instrukcijama od nastavnika, odlučeno je da se istraživanje provede na uzorcima učenika, ispitujući pojavu privatnih instrukcija u dvjema točkama srednjoškolskog obrazovnog ciklusa - u drugom i četvrtom razredu srednje škole³⁰. Ovakav odabir činio se nužnim, kako bi se kvalitetno zahvatile različite funkcije što ih korištenje privatnih instrukcija ima u različitim fazama srednjoškolskog obrazovanja. Može se pretpostaviti da su privatne instrukcije u završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja značajnim dijelom neposredno povezane s pripremom za završni ispit i prijamni ispit za upis na institucije visokog obrazovanja, dok instrukcije koje se uzimaju tijekom srednjoškolskog obrazovanja imaju različite svrhe.

³⁰ Sve ove zemlje provele su istraživanje o korištenju privatnih instrukcija u završnom razredu srednje škole, a samo ih je dio pratio i korištenje usluga tijekom srednjoškolskog obrazovanja.

Kako bi se minimalizirao utjecaj socijalne poželjnosti odgovaranja, odnosno da bi se smanjio utjecaj potrebe da se ne iznose negativni elementi privatnih instrukcija koje sami koriste, u istraživanju su sudjelovali učenici trećih razreda gimnazija i studenti prve godine fakulteta. Obje su skupine zamoljene da se osvrnu se na (ne)korištenje privatnih instrukcija u prethodnoj godini/razredu. Pretpostavljalo se da će u situaciji prisjećanja na relativno nedavna iskustava ispitanici još uvijek imati relativno točne procjene, dok će se istovremeno osjećati manje ugroženima zbog svojih prosudbi te biti otvoreniji u odgovorima na postavljena pitanja.

6.1.1. Uzorak učenika trećih razreda gimnazija

Uzorak učenika trećih razreda gimnazija bio je podijeljen na dva dijela: uzorak učenika državnih škola te uzorak učenika privatnih škola.

Poduzorak 1.: Učenici državnih škola

Uzorak je uključivao samo učenike koji pohađaju gimnazije u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. U uzorak su uključeni učenici koji su pohađali treći razred srednje škole u školskoj godini 2004./2005.

Korišten je stratificirani slučajni uzorak škola. Stratifikacija je provedena na osnovi lokacije škole, pa su na prvoj razini postavljena dva stratuma: Zagreb i Zagrebačka županija. Na drugoj razini, stratum "Zagreb" je nadalje podijeljen na: a) središnje gradske škole; b) škole na rubnim područjima grada. Unutar svakog stratuma, škole su odabrane po slučaju (u tu je svrhu korišten Research Randomizer). Od 20 gimnazija u Zagrebu izabrano je njih 10 (7 iz centra grada + 3 s rubnih područja grada), dok su u Zagrebačkoj županiji od 8 gimnazija izabrane dvije. No ravnateljica jedne škole koja je ušla u uzorak, nije dozvolila provođenje istraživanja u toj školi, pa je ta škola zamijenjena drugom, slične veličine i lokacijskog položaja.

Unutar svake škole ispitanici su odabrani po slučaju, sustavnim uzorkovanjem. Broj ispitanika ispitanih unutar svake škole proporcionalan je ukupnom broju učenika trećih razreda te škole u okviru pojedinog stratuma.

U istraživanju je sudjelovalo 510 učenika državnih gimnazija³¹.

³¹ Uzorak po školama prikazan je u Prilogu.

Poduzorak 2.: Učenici privatnih škola

U Zagrebu je u školskoj godini 2004/2005. postojalo 12 privatnih gimnazija. Unaprijed nije bilo moguće saznati broj učenika koji te škole pohađaju. No poznato je da se radi o školama s relativno malim brojem učenika. Neke od njih su otvorene tek nedavno, te stoga i nisu imale učenike upisane u treći razred. Iz navedenih razloga odlučeno je da se u slučaju privatnih škola neće raditi uzorkovanje, već da će u istraživanje biti uključen svaki dostupan učenik. Četiri privatne škole su odabrane po slučaju, s namjerom prikupljanja odgovora od oko 80 sudionika.

Međutim, dvije su škole odbile sudjelovanje u istraživanju, jer su smatrale da njihovi učenici ne uzimaju privatne instrukcije, te je stoga i ovdje određena zamjenska škola. Time su u uzorak bile uključene sve dostupne zagrebačke privatne gimnazije koje su imale učenike upisane u treći razred.

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 76 učenika privatnih gimnazija.

U tablici 3. prikazana su obilježja uzorka učenika trećih razreda u državnim i privatnim gimnazijama.

Tablica 3. Obilježja uzorka učenika trećih razreda gimnazija

		Državne škole %	Privatne škole %
<i>Broj ispitanika</i>		510	76
Spol	Ženski	62,3	50,0
	Muški	37,7	50,0
Vrsta gimnazijskog programa	Opća gimnazija	72,0	51,3
	Jezična gimnazija	12,5	-
	Klasična gimnazija	6,9	39,5
	Prirodoslovno-matematička gimnazija	7,8	-
	Ostalo	0,8	9,2
Prosječna ocjena na kraju drugog razreda	2 (dovoljan)	0,2	-
	3 (dobar)	20,3	7,5
	4 (vrlo dobar)	52,4	58,2
	5 (izvrstan)	27,1	34,3

6.1.2. Uzorak studenata prve godine fakulteta

Za potrebe ovoga istraživanja u uzorak su uključeni studenti Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Rijeci³², u omjeru koji odgovara omjeru ukupnog broja upisanih studenata u akademskoj godini

2003/2004. (na Sveučilištu u Zagrebu bilo je upisano oko 55.000 studenata, a na Sveučilištu u Rijeci 12.000 studenata). U uzorku je ukupno sudjelovalo 995 ispitanika, od toga 79,7% sa Sveučilišta u Zagrebu i 20,3% sa Sveučilišta u Rijeci.

Unutar pojedinog Sveučilišta korišten je kvotni uzorak fakulteta odnosno studija. Fakulteti su podijeljeni na skupine fakulteta/studija visoke potražnje (oko 65% uzorka) i fakulteta/studija niske potražnje (oko 35% uzorka).

Programi³³, koji su kategorizirani kao programi visoke potražnje, izabrani su na osnovi broja prijava u odnosu na raspoloživ broj mjesta na pojedinom Sveučilištu. Izabrani programi su imali najviši omjer broja pristupnika u odnosu na broj raspoloživih mjesta. Na Sveučilištu u Zagrebu kao programi visoke potražnje odabrani su studiji ekonomije, prava, računarstva na FER-u i psihologije na Filozofskom fakultetu. Kako nije dobivena dozvola za provođenje istraživanja na studiju prava na Pravnom fakultetu, kao zamjenski programi visoke potražnje odabrani su novinarstvo na Fakultetu političkih znanosti i socijalni rad na Pravnom fakultetu. Na Sveučilištu u Rijeci u uzorak programa visoke potražnje ušli su studiji ekonomije i psihologije.

Programi koji su kategorizirani kao programi niske potražnje izabrani su na osnovi broja slobodnih mjesta koja su ostala nakon drugoga upisnog roka. Izabrani su programi na kojima je ostao najveći broj slobodnih mjesta. Kao programi niske potražnje odabrani su studiji matematike, fizike i kemijskog inženjerstva i tehnologije na Sveučilištu u Zagrebu, a studiji matematike, fizike i strojarstva na Sveučilištu u Rijeci.

³² U dogovorima za međunarodno istraživanje, dogovoreno je da uzorak mora sadržavati više sveučilišta. U svim zemljama, osim u Bosni i Hercegovini, u uzorak su bila uključena sveučilišta u glavnom gradu i u nekom drugom gradu.

³³ Radi usporedivosti nalaza, većina je zemalja u studije visoke potražnje uključila studije ekonomije ili menadžmenta, prava i računarstva, a u studije niske potražnje uključeni su studiji prirodnih znanosti.

Broj ispitanika u okviru određenog programa određen je prema broju upisanih na prvu godinu svakoga od tih programa.

U tablici 4. prikazana su obilježja uzorka studenata prvih godina studijskih programa visoke i niske potražnje.

Tablica 4. Obilježja uzorka studenata prve godine

		Programi visoke potražnje %	Programi niske potražnje %
<i>Broj ispitanika</i>		663	332
Spol	Ženski	56,3	57,2
	Muški	43,7	42,8
Završeni srednjoškolski program	Gimnazijski program	63,0	74,3
	Četverogodišnji strukovni program	36,8	25,1
	Trogodišnji strukovni program	0,2	0,6
Veličina grada u kojem je završena srednja škola	Grad s manje od 10.000 stanovnika	5,4	9,3
	Grad s 10.001 do 100.000 stanovnika	38,8	38,0
	Grad s preko 100.000 stanovnika	14,6	14,2
	Zagreb	41,3	38,6

6.2. Upitnici

Upitnike korištene u ovom istraživanju konstruirano je međunarodni tim istraživača na ovom projektu, namijenjene posebno za potrebe ovoga projekta. Kao osnovica za razvoj upitnika za studente prvih godina studija preuzet je upitnik kojeg je 2002./2003. godine izradio Education Policy Centar sa Sveučilišta u Vilniusu, ali je on za potrebe ovog projekta značajno doraden i proširen. Upitnik za učenike gimnazija bio je sasvim nov. Konceptije upitnika se, s obzirom na pretpostavljane različite uporabe privatnih instrukcija u različitim fazama srednjoškolskog obrazovnog ciklusa, značajno razlikuju.

Upitnik za učenike gimnazija bavio se isključivo problematikom privatnih satova, dok je upitnik za studente prvih godina studija za temu imao i privatne satove i pripremne tečajeve za prijamne ispite na fa-

kultetima. Zajednički elementi obaju upitnika jesu ljestvice kojima se mjere stavovi o privatnim instrukcijama.

Upitnik za učenike trećih razreda gimnazija ispituje sljedeće:

- broj predmeta iz kojih se koriste instrukcije,
- razlozi za nekorisćenje instrukcija,
- predmeti za koje se koriste instrukcije.

Za predmete strani jezik, matematika, fizika i kemija:

- razred u kojem je učenik počeo ići na privatne instrukcije,
- čestina korištenja instrukcija,
- razlozi korištenje,
- tko je davatelj usluge i kako je odabran,
- oblik privatnih satova (individualna ili skupna poduka),
- percipirani utjecaj korištenja instrukcija na konačnu ocjenu iz predmeta,
- troškovi po satu privatnih instrukcija,
- stavovi o privatnim instrukcijama (25 tvrdnji³⁴).

Također su prikupljeni i neki sociodemografski podaci o ispitaniku, podaci o školskom uspjehu (prosječnoj ocjeni i ocjenama iz pojedinih predmeta) te podatak o vrsti gimnazije koju učenik pohađa.

Upitnik za studente prvih godina studija sastoji se od pet dijelova. U prvom dijelu upitnika ispituju se sociodemografska obilježja ispitanika te prikupljaju podaci o njihovim obrazovnim putovima (vrsta završene srednje škole, godina maturiranja, podaci o upisu na studij i financiranju studiranja). U drugom dijelu, koji se bavi privatnim satovima, ispituju se sljedeći elementi korištenja toga oblika privatnih instrukcija:

- broj predmeta iz kojih se koriste instrukcije,
- razlozi za nekorisćenje instrukcija,
- predmeti za koje se koriste privatni satovi,

³⁴ Većina tvrdnji (njih 24) korištene su i u upitniku za studente prve godine studija. U upitniku za učenike trećih razreda gimnazija dodana je jedna tvrdnja: "Učenici koji uzimaju privatne instrukcije postižu bolji školski uspjeh od učenika koji ne idu na instrukcije".

- čestina korištenja privatnih satova (za jedan predmet iz kojeg se najčešće koriste privatni satovi),
- razlozi za korištenje privatnih satova za taj predmet,
- tko je davatelj usluge privatnih satova za taj predmet,
- oblik privatnih satova za taj predmet (individualna ili skupna poduka),
- percipirani utjecaj korištenja privatnih satova za taj predmet na uspjeh na prijamnom ispitu,
- jednogodišnji troškovi za privatne satove za taj predmet.

Treći dio upitnika bavi se pripremnim tečajevima te ispituje:

- korištenje pripremnog tečaja za prijamni ispit (da-ne),
- razlozi za nepohađanje pripremnog tečaja,
- vrsta pripremnog tečaja: modularni tečaj (tečaj namijenjen pripremi za pojedini fakultet) ili predmetni tečaj (tečaj namijenjen pripremi za pojedini predmet),
- tko je organizator tečaja i tko su njegovi nastavnici,
- vrijeme pohađanja pripremnog tečaja,
- broj predmeta i broj sati na tečaju,
- razlozi za pohađanje pripremnog tečaja,
- broj učenika u grupi na tečaju,
- percipirani utjecaj korištenja pripremnog tečaja na uspjeh na prijamnom ispitu.

U četvrtom dijelu upitnika od studenata se traži da procijene ukupan postotak njihovih razrednih kolega koji su koristili privatne instrukcije - satove za vrijeme posljednje godine srednjoškolskog obrazovanja, kao i postotak korištenja privatnih satova iz pojedinih predmeta.

U zadnjem dijelu upitnika ispitivani su stavovi studenata o privatnim instrukcijama. U odnosu na upitnik za učenike trećih razreda gimnazija, ovdje su dodane dvije tvrdnje koje se tiču pripremnih tečajeva³⁵.

³⁵ Dodane su sljedeće tvrdnje: "Pripremini tečajevi za upise na fakultete rezultiraju boljim uspjehom na prijamnom ispitu od privatnih satova" i "Pripremajući se za prijamni ispit, radije bih pohađao privatne satove od pripremnih tečajeva".

6.3. Postupak

6.3.1. Postupak u istraživanju na uzorku učenika trećih razreda gimnazije

Za ulazak istraživača u škole dobivena je dozvola od Ministarstva obrazovanja, znanosti i športa te pristanak ravnatelja svake od uzorkom obuhvaćene škole.

Istraživanje je provedeno tijekom veljače 2005. godine na početku drugoga polugodišta školske godine 2004./2005.

Učenici svih trećih razreda koji su slučajnim izborom ušli u uzorak, ispunjavali su upitnik u posebnoj učionici. Provedba istraživanja organizirana je za vrijeme nastave, na početku školskog sata.

6.3.2. Postupak u istraživanju na uzorku studenata prve godine fakulteta

Dekanima ili prodekanima za nastavu svih fakulteta koji su ušli u uzorak, poslana je elektroničkom poštom i faksom zamolba kojom se tražila dozvola za provođenje istraživanja na njihovim studentima prve godine. Svi fakulteti, osim studija prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, pristali su na provođenje istraživanja. Pravni fakultet nije dao odgovor, opravdavajući se velikom gužvom i vlastitom preopterećenošću.

Istraživanje je provedeno većim dijelom u studenome i početkom prosinca 2004. godine. Jedino su na studiju socijalnog rada Pravnog fakulteta i novinarstva na Fakultetu političkih znanosti podaci prikupljeni početkom siječnja 2005. godine, s obzirom da su ti studiji bili zamjena za studij prava na Pravnom fakultetu kojem nismo mogli pristupiti.

Provedba istraživanja organizirana je tijekom obveznih vježbi ili seminara na prvoj godini studija, tako da ne postoji značajna prijetnja selekcioniranosti ispitanika. Ispitani su svi studenti prve godine koji su toga dana bili prisutni na vježbama ili seminaru, osim ponavljača i studenta koji su srednjoškolsko obrazovanje završili u nekoj drugoj zemlji, a ne Hrvatskoj. Studenti koji na dan istraživanja nisu bili na nastavi, nisu sudjelovali u istraživanju.

6.4. Kvalitativni dodatak

U cilju dobivanja uvida u poziciju i razmišljanja Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o fenomenu privatnih instrukcija, proveden je intervju s visokim dužnosnikom toga Ministarstva. Intervju je proveden prema unaprijed definiranom vodiču. Teme razgovora ticale su se politike koju Ministarstvo ima ili namjerava voditi glede privatnih instrukcija, te osobno viđenje dužnosnika Ministarstva o raširenosti i ozbiljnosti pojave privatnih instrukcija u hrvatskom školstvu, te kako vidi utjecaj pojave na učenike, nastavnike i obrazovni sustav u cjelini.

Također su provedeni i individualni intervjui s troje privatnih instruktora - srednjoškolskom nastavnicom matematike, potom apsolventicom Fakulteta elektrotehnike i računarstva u Zagrebu, koje daju usluge privatnih satova te znanstvenim novakom zaposlenim na jednome od društveno-humanističkih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji predaje na pripremnim tečajevima. Ovi razgovori služe tome da bi se u istraživanje unio glas "druge strane" tj. davatelja usluga, te ilustrirala pozicije privatnih instruktora i njihovih viđenja raširenosti, uzroka i posljedica instrukcija što ih pružaju. Intervjui su provedeni prema unaprijed definiranom vodiču za diskusiju. Razgovaralo se o iskustvu davanja privatnih instrukcija, razlozima za obavljanje te djelatnosti i osobinama učenika koji uzimaju privatne instrukcije. Instruktori su također iznijeli svoje mišljenje o raširenosti, uzrocima i posljedicama rasta pojave privatnih instrukcija u srednjoškolskom obrazovanju.

6.5. Ograničenja istraživanja

Ovo istraživanje fenomena privatnih instrukcija koncentrirano je na srednjoškolsko obrazovanje. Ispitivani su studenti prve godine različitih sveučilišnih studija, i bili su zamoljeni da se osvrnu na svoju zadnju godinu srednje škole. Pretpostavlja se da oni mogu objektivnije i slobodnije, a još uvijek svježije govoriti o svojem srednjoškolskom iskustvu. Osim toga, kako se vjeruje da značajan dio privatnih instrukcija otpada upravo na pripremanje učenika za prijamne ispite za fakultete, upravo populacija studenata prve godine studija predstavlja najrelevantniji izvor informacija.

Međutim, obuhvatom samo onih učenika koji su se upisali na fakultete, zanemaren je znatan dio učeničke populacije koja nije toliko uspješna, a među kojima je, vrlo vjerojatno, i velik broj korisnika privatnih instrukcija.

Korištenjem ovakvog nacrtu istraživanja teško možemo odgovoriti na pitanje koliko učenika u zadnjoj godini srednjoškolskog obrazovanja zapravo koristi privatne instrukcije, te koliko privatne instrukcije doista pomažu učenicima u prijelazu na visokoškolske institucije.

Taj se nedostatak pokušava ispraviti uvođenjem istraživanja na uzorku srednjoškolaca - zagrebačkih gimnazijalaca³⁶.

Proširivanjem uzorka na područje cijele Republike Hrvatske, kao i na sve tipove srednjih škola u nekim budućim istraživanjima, predstavljalo bi značajan pomak prema dobivanju cjelovitije slike i preciznijih podataka o raširenosti privatnih instrukcija u hrvatskom srednjoškolskom obrazovanju. Istom cilju, dobivanju cjelovitije slike o pojavi privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju, služilo bi proširivanje učeničkih pogleda i uključivanje perspektiva drugih zainteresiranih strana. U istraživanje bi svakako valjalo uključiti roditelje, kao ključne osobe kad se odlučuje o korištenju privatnih instrukcija, vrsti i intenzitetu korištenja instrukcija, te kad se odabire privatni instruktor. Istraživanje bi dobilo na kvaliteti i sveobuhvatnosti kada bi se uključilo i nastavnike koji rade u srednjim školama, te stručne suradnike i ravnatelje. Te bi skupine mogle prenijeti stavove koje zaposlenici obrazovnog sustava imaju o pojavi privatnih instrukcija, izvijestiti o iskustvima školskog rada s učenicima koji pohađaju privatne instrukcije, te ponuditi rješenja vezana uz privatne instrukcije unutar obrazovnog sustava. Nastavnici koji paralelno rade kao privatni instruktori mogli bi, uz jamstvo anonimnosti, pružiti podatke o razlozima davanja privatnih instrukcija, iznijeti mišljenja o prednostima i nedostacima takvog posla, izvijestiti o razlikama u pristupu tijekom rada u školi i rada na privatnim instrukcijama itd. Na kraju, važan izvor informacija o ponudi i potražnji dodatne poduke mogu biti i tvrtke ili ustanove koje nude organizirane

³⁶ Navedeni nedostatak reprezentativnosti ispitanih studenata za ukupnu populaciju učenika četvrtih razreda srednjih škola nastojao se riješiti uključivanjem pitanja kojima se od studenata zahtijevalo da izlože svoju procjenu korištenja privatnih instrukcija za pojedine predmete među drugim razrednim kolegama. Na taj se način nastojao prikupiti podatak o korištenju privatnih instrukcija kod svih učenika završnih razreda.

oblike privatnih instrukcija na tržištu. Uključivanje navedenih skupina u istraživanje zasigurno bi povećalo bogatstvo podataka o pojavi privatnih instrukcija, a istovremeno bi služilo provjeri podataka dobivenih iz različitih, ali ponekad ne sasvim pouzdanih i uvjerljivih izvora.

6.6. Obrada i prikaz rezultata

U našem se istraživanju razlikuju dvije osnovne vrste privatnih instrukcija: privatni satovi i pripremni tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete. U istraživanju je korišten uzorak učenika trećih razreda gimnazija i uzorak studenata upisanih na studije visoke i niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu i Rijeci. Učenici trećih razreda gimnazija izvještavali su o korištenju privatnih satova tijekom drugog razreda, a studenti upisani na prvu godinu studija osvrtni su se na korištenje privatnih satova i pripremnih tečajeva tijekom završne godine srednjoškolskog obrazovanja.

Podaci prikazani u poglavlju 7. (Rezultati istraživanja) koji se odnose na korištenje privatnih satova tijekom druge godine srednje škole, izračunati su na uzorku učenika državnih gimnazija. Poduzorak učenika privatnih škola poslužio je za usporedbu korištenja privatnih satova u odnosu na učenike državnih gimnazija.

Podaci o korištenju privatnih satova tijekom četvrte godine srednje škole, dobiveni na studentima prve godine, prikazani su skupno, bez obzira radi li se o studijima visoke ili niske potražnje³⁷.

Podaci o korištenju pripremnih tečajeva, osim skupno, prikazani su i posebno za studente upisane na studije visoke potražnje, i posebno za studente upisane na studije niske potražnje, zato što se pretpostavljaju različiti obrasci korištenja pripremnih tečajeva u tih dviju skupina ispitanika. Međutim, za usporedbu studenata sa studija visoke i niske potražnje, koristio se samo uzorak studenata Sveučilišta u Zagrebu. Naime, pokazalo se da broj korisnika pripremnih tečajeva na studijima

³⁷ Odluka o skupnom prikazivanju podataka o korištenju privatnih satova osniva se na očekivanju da nema razlike u korištenju tog oblika instrukcija ovisno o tome koji studij učenik namjerava upisati (studij visoke ili niske potražnje). Odgovori studenata upisanih na studije visoke i niske potražnje o korištenju privatnih satova međusobno su uspoređeni i potvrđena je pretpostavka o nepostojanju statistički značajne razlike u korištenju privatnih satova ($\chi^2 = 2,94$; $df = 1$; $p = ,087$).

visoke i niske potražnje izrazito ovisi o tome radi li se o Sveučilištu u Zagrebu ili Sveučilištu u Rijeci. Ti su podaci pokazani u tablici 5.

Tablica 5. Postotak korisnika pripremnih tečajeva na studijima niske i visoke potražnje na Sveučilištu u Zagrebu i Rijeci

	Studiji niske potražnje %	Studiji visoke potražnje %
Sveučilište u Zagrebu	39,6	53,7
Sveučilište u Rijeci	6,5	19,3

Podaci o korištenju pripremnih tečajeva pokazuju da studenti na studijima visoke potražnje na Sveučilištu u Rijeci te tečajeve koriste značajno manje nego studenti na studijima niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu, što upućuju na zaključak o različitoj razini potražnje te prestiža koji se veže uz pojedino sveučilište. Može se reći da visoka potražnja na riječkom Sveučilištu ne znači istu razinu potražnje kao na zagrebačkom Sveučilištu. U situaciji u kojoj su studiji Sveučilišta u Zagrebu studentima općenito atraktivniji od studija Sveučilišta u Rijeci, podjela na studije visoke i niske potražnje koja ne uzima u obzir razlike među tim Sveučilištima nije opravdana. Stoga se u poglavlju 7. prikazane razlike između studija visoke i niske potražnje odnose samo na Sveučilište u Zagrebu³⁸.

U istraživanju su korištenje sljedeće nezavisne varijable:

1. *Spol ispitanika.*

2. *Školski uspjeh učenika.* Ta je varijabla korištena samo na uzorku učenika trećih razreda, a predstavlja prosječnu ocjenu iz svih predmeta, s kojom je učenik završio drugi razred. Ispitanici su upisivali prosječnu ocjenu zaokružujući vrijednost na jednu decimalu, a ta kontinuirana varijabla je, zbog malog broja ispitanika u kategoriji “dovoljan”, rekodirana u tri kategorije: a) dovoljan i dobar uspjeh (20,5% učenika); b) vrlo dobar uspjeh (52,4% učenika); c) izvrstan uspjeh (27,1% učenika).

³⁸ Za usporedbu studija visoke i niske potražnje iskorišten je poduzorak studenata Sveučilišta u Zagrebu, s obzirom da je on činio 80% ukupnog uzorka, kao i s obzirom na postojanje i jasno razlikovanje studija visoke i niske potražnje na tom Sveučilištu.

3. *Završna ocjena iz matematike u drugom razredu.* Ova je varijabla korištena samo na uzorku učenika trećih razreda, i to samo u dijelu u kojem se obrađuje korištenje privatnih satova iz ovoga predmeta. Za potrebe prikaza korištenja privatnih satova iz matematike, ovisno o uspjehu iz matematike, varijabla je rekodirana u 3 kategorije: a) učenici koji su na kraju drugog razreda iz matematike postigli nedovoljan i dovoljan uspjeh; b) učenici koji su na kraju drugog razreda iz matematike postigli dobar uspjeh; c) učenici koji su na kraju drugog razreda iz matematike postigli vrlo dobar i izvrstan uspjeh. Među korisnicima privatnih instrukcija iz matematike bilo je 51,4% učenika u a) kategoriji, 27,7% u b) i 20,9% u c) kategoriji. Razlog za ovakvo rekodiranje varijable ocjena iz matematike nalazi se u činjenici da je relativno malen broj učenika koji su postigli izvrstan uspjeh, koristio usluge instruktora.

4. *Materijalni status obitelji.* Učenici su procjenjivali materijalni status svoje obitelji, odgovarajući na pitanje: *Kako procjenjuješ materijalnu situaciju svoje obitelji?* Korištena je ljestvica od 5 stupnjeva, pri čemu 1 označava odgovor “jako dobra (daleko iznad državnog prosjeka)”, 2 “dobra (iznad državnog prosjeka)”, 3 “srednja (oko državnog prosjeka)”, 4 “loša (ispod državnog prosjeka)” i 5 “jako loša (daleko ispod državnog prosjeka)”. Zbog malog broja učenika koji su odabrali ekstremne odgovore (posebice odgovor 5), varijabla je rekodirana u tri kategorije: a) iznadprosječan status obitelji; b) prosječan; c) ispodprosječan materijalni status obitelji. U uzorku učenika trećih razreda gimnazija, 43,3% učenika pripadalo je kategoriji iznadprosječnoga materijalnog statusa obitelji, 50,1% prosječnoga i 6,6% ispodprosječnoga. U uzorku studenata, 30,7% ispitanika pripadalo je obitelji u kategoriji iznadprosječnoga, 58,8% prosječnoga i 10,5% ispodprosječnoga materijalnog statusa.

5. *Obrazovni status majke i oca.* Od učenika se tražio odgovor na pitanje: *Koji je najviši stupanj obrazovanja tvojih roditelja?* Pritom su korištene sljedeće kategorije odgovora: a) fakultet/visoka škola/akademija; b) viša škola; c) srednja škola/gimnazija; d) završena osnovna škola; e) nezavršena osnovna škola. Varijabla je rekodirana u tri kategorije: a) VSS, b) SSS i c) OŠ.

6. *Završeni srednjoškolski program.* Ova je varijabla korištena samo na uzorku studenata. Ponuđeni odgovori na pitanje “*Koju ste srednju*

školu završili?” bili su: a) gimnaziju; b) četverogodišnju strukovnu školu; c) trogodišnju strukovnu školu; d) neku drugu školu (npr. dopisnu). Odgovor d) nije se pojavio, a trogodišnje su strukovne škole spojene s četverogodišnjima, zbog izuzetno malog broja ispitanika s tim odgovorom. U uzorku je bilo 66,8% učenika koji su završili gimnazijski program te 33,2% učenika sa završenom strukovnom školom.

7. *Mjesto završetka (lokacija) srednje škole.* Ova je varijabla također korištena samo na uzorku studenata. Učenici su trebali odgovoriti na pitanje “Gdje ste završili srednju školu?”, a ponuđeni odgovori bili su: a) u Zagrebu; b) u gradu s više od 100.000 stanovnika; c) u gradu od 10.000 do 100.000 stanovnika; d) u gradu s manje od 10.000 stanovnika. Ispitanici su također trebali upisati ime grada u kojem su završili srednju školu³⁹.

³⁹ Imena gradova korištena su za korekciju odgovora u slučaju da ispitanik nije točno identificirao veličinu grada.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Poglavlje o rezultatima istraživanja podijeljeno je u šest dijelova. U prvom je dijelu ukratko prikazana raširenost privatnih instrukcija u dvije točke srednjoškolskog obrazovnog ciklusa - u drugom i u završnom razredu srednje škole. U drugom je dijelu opisano korištenje privatnih satova kao dominantnog oblika privatnih instrukcija u Hrvatskoj. Pritom je utvrđena raširenost i intenzitet korištenja privatnih satova, istaknuti su razlozi njihova korištenja, opisane osnovne osobine tih satova te ispitane karakteristike korisnika i davatelja usluga. Treći je dio posvećen analizi rezultata vezanih uz pripremne tečajeve za prijamne ispite za visokoškolske ustanove, a analizirane su i socioekonomske i obrazovne karakteristike korisnika tečaja te navedeni razlozi njihovog korištenja i opisana organizacija tih tečajeva. Četvrti se dio bavi učenicima koji ne koriste privatne instrukcije i propituje razloge nekorištenja tih usluga. Peti se dio odnosi na stavove o privatnim instrukcijama, odnosno na percepciju uzroka i učinaka što ih pojava privatnih instrukcija ima na učenike, nastavnike i obrazovni sustav u cjelini. Poglavlje završava rezultatima istraživanja iz 2006. godine kojim su prikupljeni podaci o povezanosti korištenja privatnih instrukcija, školskih iskustava s učenjem predmeta i rezultata prvih nacionalnih ispita iz 2006. godine. Taj posljednji dio dijelom propituje mogućnost generalizacije nalaza istraživanja provedenoga 2005. na učenicima zagrebačkih gimnazija, na populaciju svih učenika gimnazija u Republici Hrvatskoj.

7.1. Korištenje privatnih instrukcija

Važno je još jednom napomenuti da su privatne instrukcije u ovom istraživanju konceptualizirane u dva osnovna oblika - kao privatni satovi i kao pripremni tečajevi za prijamne ispite za upis na fakultete. Pritom, pripremni se tečajevi odvijaju u specifičnom vremenskom trenutku koji je usko vezan uz završni razred srednje škole, dok privatni satovi u tom smislu nisu ograničeni te se protežu kroz cjelokupno srednjoškolsko obrazovanje.

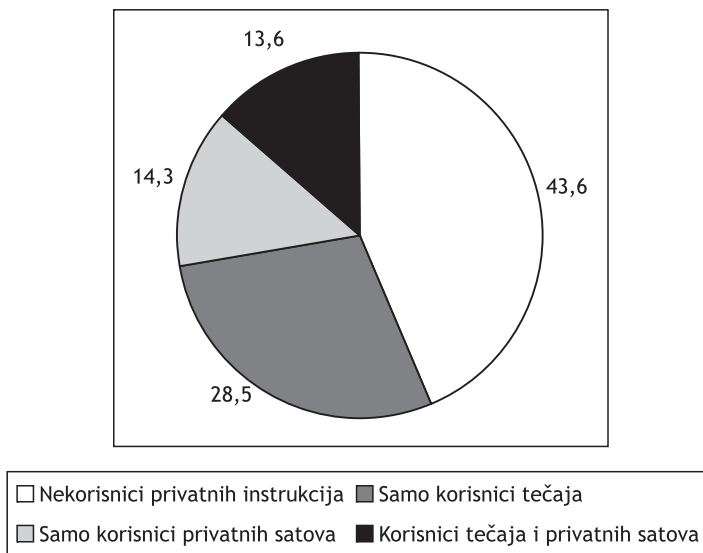
Rezultati o korištenju privatnih instrukcija u drugom razredu srednje škole⁴⁰ ukazuju da 54,5% učenika koristi privatne satove.

⁴⁰ Rezultati koji se odnose na učenike drugih razreda prikazuju rezultate učenika državnih škola, osim ako to nije drugačije navedeno.

U završnim razredima srednje škole korištenje privatnih instrukcija dobiva na raznolikosti. Neki učenici mogu koristiti obje vrste privatnih instrukcija (i satove i tečajeve), opravdavajući svoj izbor različitim funkcijama kojima te vrste instrukcija služe, ili vjerujući u sinergiju njihova zajedničkog djelovanja. Istovremeno dio učenika, zbog svojih specifičnih potreba, koristi samo jednu vrstu instrukcija, dok ih značajan dio ne koristi niti jednu. Kako bi se te različite skupine mogle međusobno usporediti, potrebno ih je prvo identificirati.

Zbrajanjem korištenja privatnih instrukcija, neovisno o vrsti instrukcija, doznajemo da je među uzorkovanim studentima upisanim na Sveučilišta u Zagrebu i Rijeci bilo 56,4% korisnika u zadnjoj godini srednje škole. Rezultati po pojedinoj vrsti instrukcija prikazani su na slici 2.

Slika 2. Korištenje privatnih instrukcija u završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja

Relativno gledajući, najveći udjel studenata dvaju hrvatskih Sveučilišta izjavljuje da u četvrtom razredu nije koristio privatne instrukcije

(43,6%). Drugu skupinu po veličini predstavljaju učenici koji su pohađali pripremne tečajeve, ali ne i privatne satove (28,5%). Skupine učenika koje su pohađale isključivo privatne satove i obje vrste instrukcija, otprilike su podjednake po veličini (14,3% i 13,6%). Ovi rezultati, koji ukazuju na izrazito veliku raširenost pohađanja privatnih instrukcija u završnom razredu gimnazijskog obrazovanja, dobivaju dodatnu dimenziju ukoliko se analiziraju po pojedinom Sveučilištu. Pokazuje se da studenti Sveučilišta u Zagrebu u znatno većoj mjeri koriste privatne instrukcije od svojih riječkih kolega, pa tako ukupan postotak korisnika sa zagrebačkog Sveučilišta iznosi 62,4% u odnosu na samo 36,6% na riječkom Sveučilištu. U korištenju usluga privatnih satova, studenti dvaju Sveučilišta se ne razlikuju (Zagreb: 27,5%; Rijeka: 29,2%). Najveća razlika između studenata dvaju Sveučilišta dobivena je u korištenju pripremnih tečajeva, koje koristi 48,9% studenata u Zagrebu i samo 15,3% studenata riječkog Sveučilišta. Ove razlike su izrazito znakovite i posredno ukazuju na razlike u poželjnosti i kompetitivnosti pri upisu na ova Sveučilišta⁴¹.

Podaci dobiveni na studentskoj populaciji potvrđuju raširenost pojave privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju⁴². Istovremeno ti podaci, zbog selekcioniranosti uzorka koji predstavlja samo dio srednjoškolske populacije, i to onaj koji je očito bio uspješan u toj obrazovnoj fazi, vjerojatno podcjenjuju postotak učenika koji koriste privatne satove, a precjenjuju broj korisnika pripremnih tečajeva.

⁴¹ Ovi rezultati potvrđuju već istaknutu dvojbenu prirodu određenih metodoloških odluka u ovom istraživanju, s obzirom da se čini neopravdanim analizirati utjecaj studija različite potražnje, bez uzimanja u obzir razlika u potražnji za studiranjem u dvama različitim sveučilišnim centrima. Iz navedenog razloga, razlike između studija visoke i niske potražnje bit će analizirane samo na primjeru studijskih grupa Sveučilišta u Zagrebu.

⁴² Ipak, usporedba podataka dobivenih u Hrvatskoj i drugim zemljama središnje i jugoistočne Europe te središnje Azije, koje su sudjelovale u zajedničkom istraživanju, ukazuje da je raširenost korištenja privatnih instrukcija u nas najmanja. Najbliži hrvatskim rezultatima bili su rezultati u Slovačkoj i Bosni i Hercegovini, u kojima je korisnika privatnih instrukcija također bilo nešto manje od 60%, dok su najveće razlike u odnosu na pojavu privatnih instrukcija u Azerbajdžanu (s preko 90% korisnika), te Gruziju i Ukrajinu (s gotovo 80% korisnika) (Silova i Bray, 2006.). Analizirajući odnos stope korištenja privatnih instrukcija i bruto nacionalnog prihoda (BNP), autori zaključuju da se opažene varijacije u korištenju mogu povezati s tim indikatorom ekonomskog rasta. Više korištenja privatnih instrukcija ima u zemljama s ekonomskim poteškoćama, u kojima nastavnici, koristeći različite metode uvjeravanja i "prisile", kreiraju potražnju za privatnim instrukcijama kako bi sebi osigurali dodatne izvore prihoda.

Usporedba broja učenika koji ne koriste privatne instrukcije u drugom i četvrtom razredu (45,4% prema 43,6%) može dovesti do zaključka da su te skupine podjednako velike. Takav zaključak, međutim, nije sasvim opravdan, s obzirom na prijespomenutu selekcioniranost studentskog uzorka. Ipak se s velikom vjerojatnošću može tvrditi da su privatni satovi češće korišteni na nižim razinama srednjoškolskog obrazovanja nego u završnoj godini. Dok je u drugom razredu 54,5% učenika koristilo privatne satove, u četvrtom razredu bilo je samo 27,9% tih korisnika. Takav pad u korištenju privatnih satova može se objasniti pojavom novog oblika privatnih instrukcija, a možda i promjenama u razlozima uzimanja instrukcija u različitim fazama srednjoškolskog obrazovanja, čemu će više pažnje biti posvećeno nešto kasnije.

Analizirajući korištenje pripremnih tečajeva na cjelokupnom studentskom uzorku, može se primijetiti da je ukupan broj korisnika tečaja iznosio 42,1%, a znatan dio učenika koristio je isključivo usluge pripremnog tečaja (28,5%). Podaci za studente Sveučilišta u Zagrebu još su drastičniji jer pokazuju da je gotovo polovica sudionika koristila usluge pripremnog tečaja (48,9%), pri čemu se 33,9% studenata odlučilo samo za taj oblik privatnih instrukcija. Ovakav obrazac korištenja privatnih instrukcija u završnom razredu, okarakteriziran znatnom prevlasti pripremnih tečajeva nad privatnim satovima, ukazuje na usmjerenost učenika na pripremu za polaganje prijamnog ispita u završnoj godini srednje škole. Obrazac je ujedno i razumljiv, budući da se radi o učenicima koji su uspješno položili prijamne ispite i upisali se na studije. Privatni satovi, kao što će biti prikazano kasnije, većim dijelom koriste učenici slabijih obrazovnih postignuća, pa stoga i nije za očekivati veliku raširenost korištenja privatnih satova kod učenika kojima je cilj bio visokoškolsko obrazovanje⁴³.

Ovi jednostavni statistički indikatori nedvojbeno ukazuju na raširenost pojave privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju. Svojom veličinom i raznolikošću vrsta u pojedinoj obrazovnoj fazi, oni ujedno potvrđuju svoju utemeljenost u hrvatskom kontekstu, te opravdavaju iskazani istraživački interes.

⁴³ Uspoređujući rezultate istraživanja dobivene u Hrvatskoj s rezultatima drugih zemalja, zamjećujemo da se, uz Slovačku i Bosnu i Hercegovinu, nalazimo u manjoj skupini zemalja u kojoj pripremnih tečajevi dominiraju pred privatnim satima, dok u šest preostalih zemalja primat imaju privatni satovi.

U nastavku će biti detaljnije prikazani rezultati o korištenju privatnih satova, kao dominantnog oblika instrukcija koji se pojavljuje na gotovo svim obrazovnim razinama te u različitim predmetnim područjima.

7.2. Privatni satovi

7.2.1. Raširenost pohađanja privatnih satova

Privatni satovi, u ovom radu definirani kao dodatna poduka iz školskih predmeta koju pruža privatni instruktor za određenu novčanu naknadu, vrsta su instrukcija koja se koristi na svim obrazovnim razinama. U ovom je istraživanju ispitana raširenost njihova korištenja u dvjema točkama srednjoškolskog obrazovanja: a) tijekom druge godine, dakle sredinom obrazovnog ciklusa, i b) tijekom završne godine srednjoškolskog obrazovanja.

Već je istaknuto da privatne satove u drugom razredu koristi 54,5% učenika državnih gimnazija, a u četvrtom razredu 27,9% budućih studenata. Nije opažena statistički značajna razlika u korištenju privatnih satova između studenata upisanih na riječko i zagrebačko Sveučilište ($\chi^2 = 0,23$, $df = 1$, $p = ,660$). Isto tako nije pronađena statistički značajna razlika između studenata studija visoke i niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu ($\chi^2 = 0,02$, $df = 1$, $p = ,896$).

Dakle, u istraživanju korištenja privatnih instrukcija u završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja sudjelovali su studenti prve godine, s obzirom na to da oni predstavljaju najdostupniju, najpogodniju i najotvoreniju skupine za istraživanje promatrane pojave. Međutim, bitno je ponovno istaknuti da se dobiveni podaci o korištenju ovih instrukcija na tom uzorku ne mogu poopćiti na cjelokupnu populaciju učenika završnih razreda srednjih škola. Studenti su pozitivno selekcionirani dio populacije učenika odnosno skupina koja je obrazovno uspješnija od ostalih učenika. Stoga se može pretpostaviti da podaci o korištenju privatnih satova dobiveni na ovom uzorku, vjerojatno podcjenjuju stvarno korištenje tih usluga u četvrtom razredu gimnazija. Ta se pretpostavka temelji na rezultatima (prikazanima kasnije u ovom poglavlju) o negativnoj povezanosti korištenja instrukcija i obrazovnih rezultata iz kojih slijedi da privatne satove više koriste učenici slabijih obrazovnih

postignuća. Kako bi se dobila cjelovitija informacija o korištenju privatnih instrukcija, studenti su zamoljeni da procijene koliki je postotak njihovih razrednih kolega pohađao privatne satove u završnoj godini srednje škole. Ovim se pitanjem želio premostiti nedostatak istraživanja na selekcioniranom poduzorku studenata te dobiti svojevrsan uvid u percepciju raširenosti korištenja privatnih satova.

Studenti procjenjuju da privatne satove u prosjeku pohađa oko 40% učenika završnih razreda srednje škole. Također smatraju da učenici najčešće pohađaju satove iz matematike, te u znatno manjoj mjeri satove iz fizike i kemije. Pritom, studenti koji su bili učenici gimnazija, daju više procjene o korištenju instrukcija od bivših učenika strukovnih škola ($t = 2,18$; $df = 925$; $p = ,003$). Dok procjena o korištenju privatnih instrukcija u gimnazijama iznosi 42%, u strukovnim školama ona iznosi 33%. Iako je dobivena razlika statistički značajna, procjena učenika dviju različitih vrsta srednjih škola ukazuje da je pojava privatnih satova u značajnoj mjeri prisutna i u strukovnim školama. Podatak o percepciji korištenja privatnih satova u strukovnim školama od velike je važnosti, budući da jedan od najvećih nedostataka ovoga istraživanja jest to da ova vrsta škola nije bila predmet istraživanja.

Ove procjene, temeljene na percepciji korištenja privatnih satova kod razrednih kolega, više su od rezultata dobivenih iskazom sudionika o vlastitom korištenju privatnih instrukcija. Interpretacija spomenute razlike može biti dvojaka. S jedne strane, moguće je da su rezultati o korištenju privatnih satova dobiveni na studentima podcijenjeni zbog već opisane selekcioniranosti uzorka, odnosno uzimanja u obzir samo onih učenika koji su bili uspješni te im privatni satovi uglavnom i nisu bili potrebni. S druge strane, moguće je da su rezultati dobiveni iskazom studenata točni, a da su procjene korištenja privatnih satova u cijeloj srednjoškolskoj populaciji od strane studenata nerealno visoke, vjerojatno kao rezultat pojačane percepcije sveprisutnosti privatnih instrukcija unutar hrvatskoga obrazovnog konteksta. Ipak, skloniji smo tvrditi da do nesrazmjera između ovih dviju procjena dolazi zbog selekcioniranosti studentske populacije. Ovakav podatak donekle potvrđuje i nalaz da uspješniji učenici trećih razreda gimnazija koriste instrukcije u postotku sličnom onom što ga za sebe navode studenti. Nažalost, tek istraživanje korištenja privatnih satova na uzorku učenika četvrtih razreda srednjih škola moglo bi konačno razriješiti ovu dvojbu.

Podaci o raširenosti korištenja privatnih satova, naročito oni vezani uz populaciju učenika drugih razreda gimnazija, izrazito su zabrinjavajući, jer ukazuju na nemogućnost zadovoljavanja svih potreba učenika tijekom redovne nastave. Isto tako, raširenost pohađanja privatnih satova može ukazivati na nepovjerenje što ga učenici i roditelji imaju u kvalitetu i sposobnost službenog sustava obrazovanja, u smislu da obavlja svoje funkcije. Očekivalo bi se da u privatnim školama, čije razrede karakterizira manji broj učenika i s time povećana mogućnost fleksibilnije, individualiziranije i prilagođenije nastave, učenici ne bi trebali tražiti dodatnu pomoć izvan škole u jednakoj mjeri kao u državnim školama. Osim toga, upravo privatne škole u svojim promidžbenim materijalima često kao komparativnu prednost ističu osiguravanje dodatnog rada za učenike kojima je pomoć u učenju potrebna, kao i za sposobnije i motiviranije učenike koji mogu i žele više. Podaci o 48,7% učenika privatnih škola koji uzimaju privatne instrukcije iz barem jednog predmeta, opovrgavaju takva očekivanja. Iako privatne škole unutar redovnog rada nerijetko osiguravaju dodatnu poduku ili konzultacije za sve učenike, učenici državnih i privatnih škola statistički se značajno ne razlikuju u pohađanju privatnih instrukcija ($\chi^2 = ,90$; $df = 1$; $p = ,342$). Ovakav nalaz ukazuje da dodatna aktivnost i pomoć učenicima na koju se pozivaju privatne škole, ili ne postoji ili nema primjeren učinak, budući da značajan broj učenika i dalje pohađa privatne satove izvan škola. Dio objašnjenja za ovako velik broj korisnika privatnih satova iz privatnih škola može se, s jedne strane, tumačiti relativno većim financijskim mogućnostima roditelja učenika koji pohađaju privatne škole a, s druge strane, ponešto nižom razinom dosadašnjih obrazovnih uspjeha s kojom učenici privatnih škola ulaze u te srednje škole⁴⁴. Moguće je da učenici privatnih škola, usprkos podršci što je dobivaju u školi, osjećaju potrebu za dodatnom potporom, a kako im je roditelji uglavnom mogu priuštiti, onda i pribjegavaju privatnim instrukcijama kao obliku učenja i pripremanja za nastavu i ispite.

Navedeni rezultati o korištenju privatnih satova jasno ukazuje na izrazitu zastupljenost ove vrste privatnih instrukcija u srednjoškolskom obrazovanju, koja se izrazitije očituje tijekom (sredinom) ove obra-

⁴⁴ Upis u privatne škole gotovo nikad nije ograničen bodovnim pragom, za razliku od državnih gimnazija koje najčešće imaju selektivan pristup u izboru učenika.

zovne faze, ali je i dalje značajno prisutna u završnom razredu. Ovaj zaključak dobiva na svojoj utemeljenosti činjenicom da je pohađanje privatnih satova jednako rašireno bez obzira radi li se o učenicima državnih ili privatnih obrazovnih ustanova.

7.2.2. Intenzitet korištenja privatnih satova

Kad se govori o intenzitetu korištenja privatnih satova, uobičajeno se razmatraju tri indikatora:

- a) broj predmeta iz kojih se uzimaju privatni satovi,
- b) redovitost korištenja privatnih instrukcija,
- c) broj sati instrukcija tjedno.

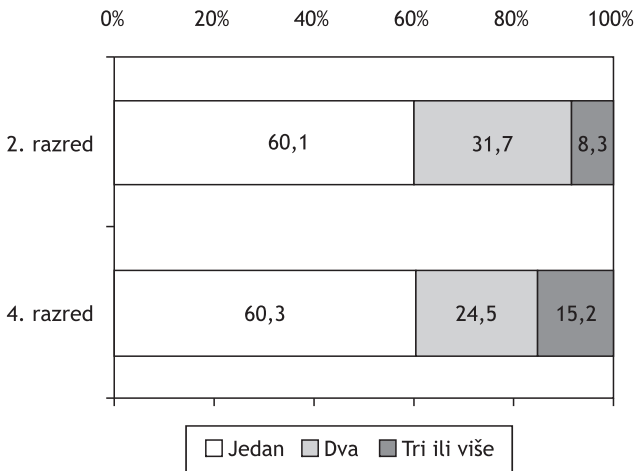
Iako ovi indikatori predstavljaju različite aspekte intenziteta korištenja instrukcija, čini se da se ipak radi o relativno nisko povezanim elementima. Neki učenici mogu koristiti instrukcije iz više predmeta, ali neredovito ili s manjim brojem sati. Određeni dio učenika se može koncentrirati na manji broj predmeta, ali ići na instrukcije redovito, s manjim ili većim brojem sati. Sve su kombinacije indikatora moguće, pa će u tekstu što slijedi svaki od navedenih indikatora biti obrađen posebno.

7.2.2.1. Predmeti

Iz slike 3. vidljivo je da se privatni satovi u Hrvatskoj najvećim dijelom koriste samo iz jednog predmeta. Bez obzira radi li se o drugoj ili četvrtoj godini srednje škole, **oko 60% korisnika privatne satove koristi samo iz jednog predmeta.**

Međutim, u populaciji studenata veći je udjel korisnika koji su privatne satove koristili iz tri i više predmeta (15,2%) u odnosu na takve korisnike u drugom razredu (8,3%). Čini se da se opažena razlika u ovom elementu intenziteta korištenja privatnih satova može pripisati pripremi dijela učenika za školsku maturu i prijamne ispite koja se odvija u vrijeme pohađanja četvrtog razreda. Na završnom ispitu, kao i na prijamnim ispitima, polažu se uglavnom tri predmeta, pa se može pretpostaviti da dio učenika koristi privatne satove kako bi se pripremili za ispite iz ključnih predmeta.

Slika 3. Broj predmeta iz kojih korisnici uzimaju privatne satove u drugom i četvrtom razredu srednjoškolskog obrazovanja

Učenci drugih razreda državnih i privatnih gimnazija međusobno se statistički značajno ne razlikuju po broju predmeta ta koje koriste privatne instrukcije ($\chi^2 = 1,76$; $df = 2$; $p = ,415$). Ovakav rezultat ukazuje na činjenicu da se, uz podjednako korištenje privatnih satova, učenci državnih i privatnih gimnazija ne razlikuju niti u broju predmeta iz kojih pohađaju instrukcije.

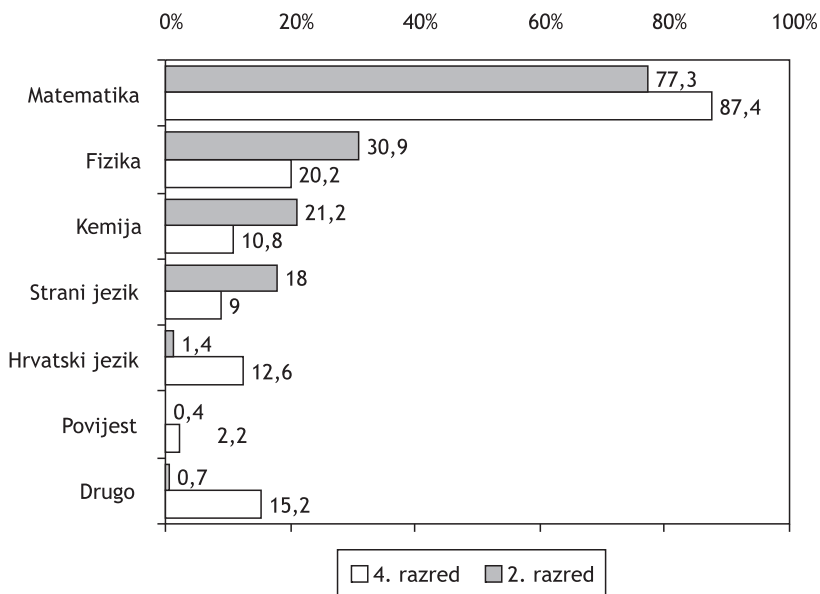
Iz kojih predmeta učenici uzimaju privatne satove?

Literatura o privatnim instrukcijama ukazuje da se privatne instrukcije najviše koriste za predmete koji su nužni i korisni za obrazovno i socioekonomsko napredovanje u sustavu (Bray, 1999.; Silova i Bray, 2006.). To su najčešće predmeti koji se pojavljuju na ispitima visokog uloga, kakvi su završni ispiti (matura) i prijamni ispiti za upise na institucije visokog obrazovanja. U većini zemalja koje imaju ispite visokog uloga, materinski jezik i matematika obvezni su predmeti na takvim ispitima (Bray, 1999.). Iz navedenoga je jasno da su upravo to predmeti iz kojih učenici ponajviše koriste privatne instrukcije.

Izbor predmeta iz kojih se uzimaju privatni satovi u hrvatskom obrazovnom kontekstu nešto je drugačiji, budući da je on usko vezan uz

fazu srednjoškolskog obrazovnog ciklusa u kojoj se privatne instrukcije odvijaju. Na slici 4. prikazana je usporedba čestine korištenja privatnih satova iz pojedinog predmeta za učenike trećih razreda gimnazija i “brucoše” koji su koristili ove usluge.

Slika 4. Predmeti iz kojih korisnici uzimaju privatne satove u drugom i četvrtom razredu srednje škole (postotci se odnose samo na korisnike)

Sredinom srednjoškolskog obrazovanja (u drugom razredu) korisnici privatnih instrukcija ponajviše pohađaju privatne satove iz matematike (77,3% onih koji koriste privatne satove), potom slijede fizika (30,9%), kemija (21,2%) i strani jezici (18,0%). Korištenje privatnih satova iz hrvatskog jezika iznimno je rijetko u ovoj fazi obrazovnog ciklusa, što nije neočekivano s obzirom na to da pohađanje privatnih instrukcija u nižim razredima srednje škole nije vezano uz pripremanje za ispite koji dolaze na kraju srednjoškolskog obrazovanja. Izrazita dominacija matematike, ali i fizike i kemije, kao predmeta iz kojih učenici najčešće pohađaju privatne satove, također ne čudi,

na što ukazuju rezultati istraživanja o školskim iskustvima učenika s učenjem tih predmeta, koji su provedeni uz nacionalne ispite u veljači 2007. godine (Bezinović, 2007.). Rezultati toga istraživanja ukazuju da su prirodni predmeti i matematika relativno neomiljeni kod učenika, te da su često okarakterizirani kao prezahtjevni i presloženi. Gradivo tih predmeta u gimnazijskom programu znatnom je dijelu učenika nerazumljivo, a nastava nedovoljno stimulativna i nezanimljiva. S obzirom na navedeno, može se zaključiti da uzimanje privatnih satova iz tih predmeta često služi nadoknađivanju nedostataka što su se gomilali u školskoj nastavi, pojašnjavanju složenoga i teškog gradiva te lakšem vladavanju zahtjevanih znanja.

U završnom razredu, s približavanjem ispita visokog uloga (mature i/ili prijamnih ispita), izbor predmeta se ponešto mijenja. Povećava se i postotak korisnika koji uzimaju privatne satove iz matematike (87,4% učenika koji koriste instrukcije) i hrvatskog jezika (12,6%), a smanjuje postotak korisnika instrukcija iz fizike (20,2%) i kemije (10,8%). Također se pojavljuje tendencija pohađanja određenih novih predmeta (npr. politika i gospodarstvo, tehničko crtanje), ovdje grupiranih kao "drugi". Iz ovoga je razvidno da jača korištenje instrukcija iz predmeta koji su sastavnice važnih ispita, a pada korištenje instrukcija iz učenicima teških predmeta koje ne kane birati na maturi, ili predmeta koji se ne pojavljuju na prijamnim ispitima studijskih programa koje žele upisati.

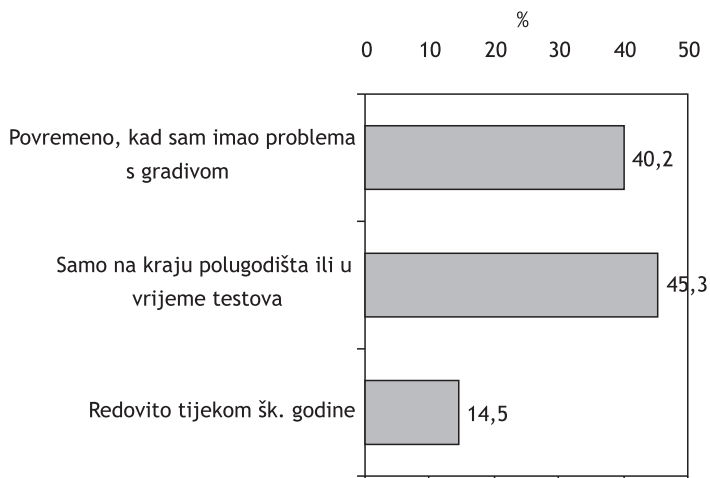
Na kraju, zanimljivi su i relevantni podaci o udjelu korisnika privatnih satova iz pojedinog predmeta u ukupnom uzorku ispitanika. U drugom razredu ukupno je 42,2% svih učenika išlo na privatne satove iz matematike, 16,9% iz fizike, 11,6% iz kemije i 9,8% iz stranog jezika. U četvrtim razredima privatne satove iz matematike uzimalo je 24,3% učenika, iz fizike 5,6%, iz hrvatskog jezika 3,5%, iz kemije 3,0% te iz stranog jezika 2,5%. Navedeni su podaci izrazito zabrinjavajući, posebno kad se radi o matematici, jer ukazuju na činjenicu da znatan dio učenika ne može zadovoljiti svoje potrebe unutar školskog sustava, ili nije osposobljen za samostalno učenje i savladavanje zahtjeva što se postavljaju u školi, bez dodatne potpore izvan službenoga obrazovnog sustava. To jasno upućuju na potrebu preispitivanja kvalitete i primjerenosti programa i nastavnih metoda u obradi nekih školskih predmeta, prije svega matematike, fizike i kemije.

7.2.2.2. Redovitost korištenja privatnih satova te broj sati

Redovitost korištenja i broj sati u jednom tjednu indikatori su intenziteta korištenja privatnih satova. Ti će indikatori ovdje biti prikazani za predmet matematika, iz kojega učenici najčešće i pohađaju privatne satove.

Na slici 5. prikazani su rezultati redovitosti korištenja privatnih satova iz matematike u drugom razredu gimnazije. Rezultati ukazuju da **učenici u većini slučajeva privatne satove ne pohađaju redovito**. Korisnici privatnih satova drugih razreda gimnazija u najvećem broju slučajeva (45,3%) pohađaju privatne satove samo na kraju polugodišta odnosno u vrijeme održavanja ispita. Velik broj korisnika uzima instrukcije povremeno, kada imaju problema s određenim dijelom gradivom (40,2%), a tek ih mali broj (14,5%) uzima instrukcije redovito tijekom cijele školske godine.

Slika 5. Redovitost korištenja privatnih satova iz matematike u drugom razredu srednjoškolskog obrazovanja (podaci se odnose samo na korisnike)

Redovitost korištenja privatnih satova izravno je povezana s razlozima za njihovo korištenje. **Redoviti korisnici, oni koji koriste sato-**

ve tijekom cijele školske godine, u izrazitoj su većini učenici koji imaju slabije ocjene iz matematike (74,2% ima ocjenu dovoljan, a 16,1% dobar), dok učenici koji usluge instruktora koriste kad imaju neki specifični problem s gradivom, jednim su dijelom i vrlo dobri i odlični učenici (25,9%). Redoviti korisnici najčešće koriste satove kako bi osigurali prolaznu ocjenu iz predmeta (58,1%) i popunili rupe u znanju (45,2%). Stoga se može reći da za njih privatni satovi iz matematike imaju popravnu funkciju. Osim toga, redoviti korisnici u odnosu na neredovite, češće kao razlog korištenja privatnih satova navode utjecaj svojih roditelja.

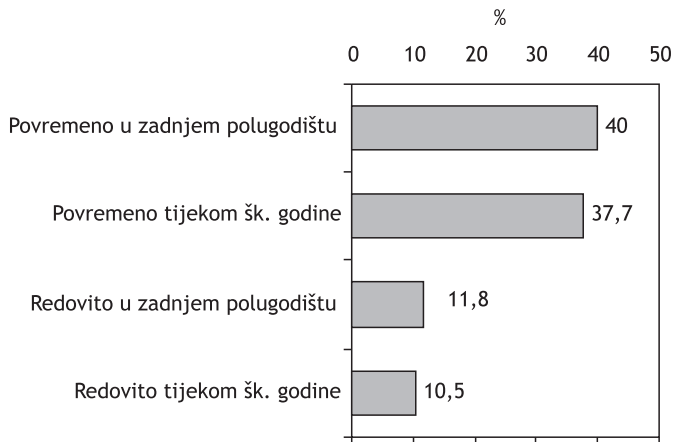
Učenici koji privatne satove iz matematike koriste redovito tijekom cijele godine razlikuju se od učenika koji koriste satove samo u vrijeme ispitivanja i po broju sati koje pohađaju u jednom tipičnom tjednu ($\chi^2 = 17,63$; $df = 4$; $p = ,001$). Dok redoviti korisnici uglavnom uzimaju jedan (42,9%) ili dva sata tjedno (46,4%), za neredovite korisnike najkarakterističnije je korištenje manje od jednog sata tjedno (36,2%). Ipak, dio učenika koji instrukcije koriste samo na kraju polugodišta ili u vrijeme testiranja, tjedno koriste tri ili više sati instrukcija (17,0%), što je više nego u redovitim korisnika (7,1%). Takav ritam rada je logičan, ukoliko se u kratkom vremenu treba pripremiti za ispite te ponoviti i konsolidirati mnogo gradiva.

Učenici državnih i privatnih škola ne razlikuju se po redovitosti korištenja privatnih satova iz matematike ($\chi^2 = ,52$; $df = 2$; $p = ,769$), niti po broju sati tjedno ($\chi^2 = 3,80$; $df = 4$; $p = ,433$). Navedeno ukazuje da se dvije skupine učenika ne razlikuju niti po jednom indikatoru raširenosti i intenziteta korištenja privatnih satova. Iako taj nalaz može djelovati iznenađujuće, s obzirom na pretpostavljenu veću razinu podrške koju bi učenici mogli dobiti u privatnim školama, pregledi istraživanja u drugim zemljama također kazuju da pojava privatnih instrukcija nije isključivo vezana uz javno školstvo, već se očituje i u privatnom školstvu (Bray, 2005.). Mogući uzroci ovakve raširenosti pohađanja privatnih satova u privatnom školstvu vrlo su različiti. Kao što je već spomenuto, roditelji djece koja pohađaju privatne škole često su boljega socioekonomskog statusa te češće mogu za svoju djecu osigurati dodatnu podršku učenju kroz privatne instrukcije, čak i kad ona nije "nužna". Isto je tako moguće da uz privatno obrazovanje, privatne satove roditelji u većoj mjeri doživljavaju kao investiciju za

održavanje obrazovnog i društvenog statusa svoje djece. Naposljetku, usmjeravanje svoje djece na privatne satove oni možda doživljavaju kao roditeljsku obvezu osiguravanja optimalnih i obogaćujućih uvjeta njihova odrastanja, što predstavlja obrazac sličan onome kada ih potiču na različite izvanškolske aktivnosti.

U završnom razredu srednje škole, slično kao i tijekom srednjoškolskog obrazovanja, korištenje privatnih satova je neredovito. Podaci za ovu skupinu sudionika prikazani su na slici 6. Tek 10,5% korisnika išlo je na privatne satove iz matematike redovito tijekom cijele godine, a daljnjih 11,8% redovito tijekom zadnjeg polugodišta. Podjednak broj korisnika uzimao je privatne satove povremeno tijekom školske godine (37,7%) ili povremeno tijekom zadnjeg polugodišta (40,0%). Analizirajući razdoblje korištenja instrukcija neovisno o redovitosti, zamjetno je da je otprilike jedna polovica korisnika pohađala satove samo tijekom zadnjeg polugodišta (51,8%), a druga polovica tijekom cijele školske godine (48,2%).

Slika 6. Redovitost korištenja privatnih satova iz matematike u četvrtom razredu srednjoškolskog obrazovanja

Neredovitost korištenja privatnih satova povezana je s prosječnim brojem sati poduke u tipičnom tjednu, pa je velik dio korisnika uzimao manje od 1 sata tjedno (26,9%), dok je jedan sat tjedno uzimalo 22,4%,

a dva sata tjedno 30,5% korisnika. Pritom, korisnici koji su pohađali privatne satove samo tijekom zadnjeg polugodišta te korisnici koji su ih pohađali tijekom cijele školske godine, međusobno se statistički značajno ne razlikuju po tjednom pohađanju privatnih satova ($\chi^2 = 7,10$; $df = 4$; $p = ,131$).

Studenti zagrebačkog i riječkog Sveučilišta statistički se značajno razlikuju po tome koliko su redovito koristili privatne satove iz matematike u završnom razredu srednjoškolskog obrazovanja ($\chi^2 = 12,74$; $df = 3$; $p = ,005$), u smjeru češćeg korištenja privatnih satova u zadnjem polugodištu u učenika poslije upisanih na Sveučilište u Zagrebu. Takva se razlika može objasniti većom usmjerenošću studenata zagrebačkog Sveučilišta na pripreme za prijamne ispite, čak i na privatnim satovima. Međutim, studenti obaju Sveučilišta nisu se međusobno razlikovali na drugom indikatoru intenziteta korištenja privatnih satova iz matematike, odnosno po broju korištenih sati tjedno ($\chi^2 = 8,85$; $df = 4$; $p = ,065$). Isto tako, studenti Sveučilišta u Zagrebu upisani na studije visoke i niske potražnje međusobno se ne razlikuju po redovitosti korištenja satova iz matematike u zadnjem razredu srednje škole ($\chi^2 = 1,61$; $df = 3$; $p = ,657$), kao i u tjednom broju sati ($\chi^2 = 5,09$; $df = 4$; $p = ,278$).

Redovitost korištenja privatnih satova iz matematike u zadnjem razredu srednje škole također je ovisna o razlozima uzimanja instrukcija, ali na ponešto drugačiji način nego u drugom razredu gimnazije. U odnosu na korištenje usluga privatnih instrukcija tijekom cijele godine, korištenje u zadnjem polugodištu izrazito je vezano uz pripreme za prijamni ispit (49,1% prema 27,4%), a manje uz bolje svladavanje školskog gradiva (18,4% prema 49,1%) i pripremanje za školske ispite (25,4% prema 46,2%). Ovakvi rezultati ne iznenađuju, budući da je za određeni dio maturanata drugo polugodište završnog razreda bilo poligon za dostizanje prolaza na prijamnom ispitu te za upis na odabranu visokoškolsku instituciju.

Usporedba intenziteta korištenja privatnih satova u Hrvatskoj i drugim zemljama - sudionicama istraživanja (Silova i Bray, 2006.), ukazuje da je u Hrvatskoj raširenost i intenzitet korištenja privatnih satova manji nego u ostalim zemljama uključenima u istraživanje. Pritom, zemlje u kojima privatne satove koristi najveći dio školske populacije, ujedno su i zemlje s najvećim intenzitetom njihova korištenja (Azerbajdžan i Gruzija). U tim zemljama, degradacija položaja na-

stavničke struke i niska ulaganja u obrazovanje u postsocijalističkom razdoblju, doveli su do svojevrsne devastacije obrazovnog sustava i izrazitog rušenja kvalitete nastave, pa se privatne instrukcije sve više javljaju kao zamjenski sustav, i intenzivno se koristi tijekom cijele godine. Događa se da u zadnjem polugodištu srednje škole učenici više uopće ne pohađaju redovnu nastavu, već svoje obrazovne potrebe zadovoljavaju na privatnim instrukcijama (Silova i Bray, 2006.). U ostalim ispitivanim zemljama privatni satovi također donekle kompenziraju nedostatke prisutne u školskoj nastavi, ali velikim je dijelom njihovo korištenje vezano uz neposredne, kratkoročne ciljeve, poput priprema za učenicima važne ispite, pa je stoga i korištenje instrukcija manje redovito. Prikupljeni podaci ukazuju da je slična situacija prisutna i u Hrvatskoj.

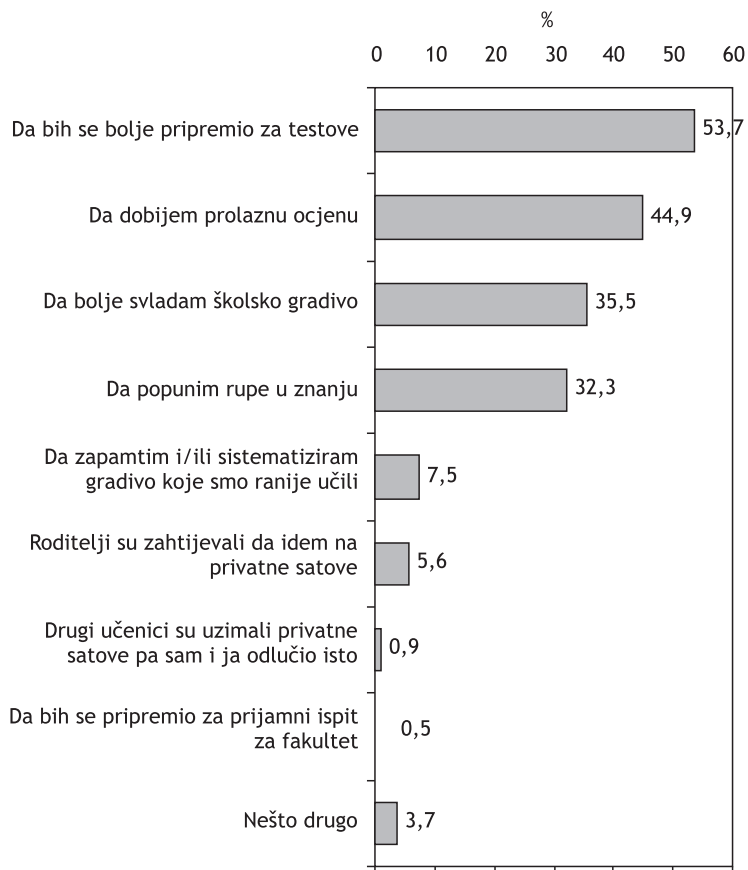
U narednom su poglavlju detaljnije opisane funkcije što ih privatni satovi imaju u našem obrazovnom sustavu, u različitim fazama srednjoškolskog obrazovnog ciklusa.

7.2.3. Percipirani razlozi za korištenje privatnih satova

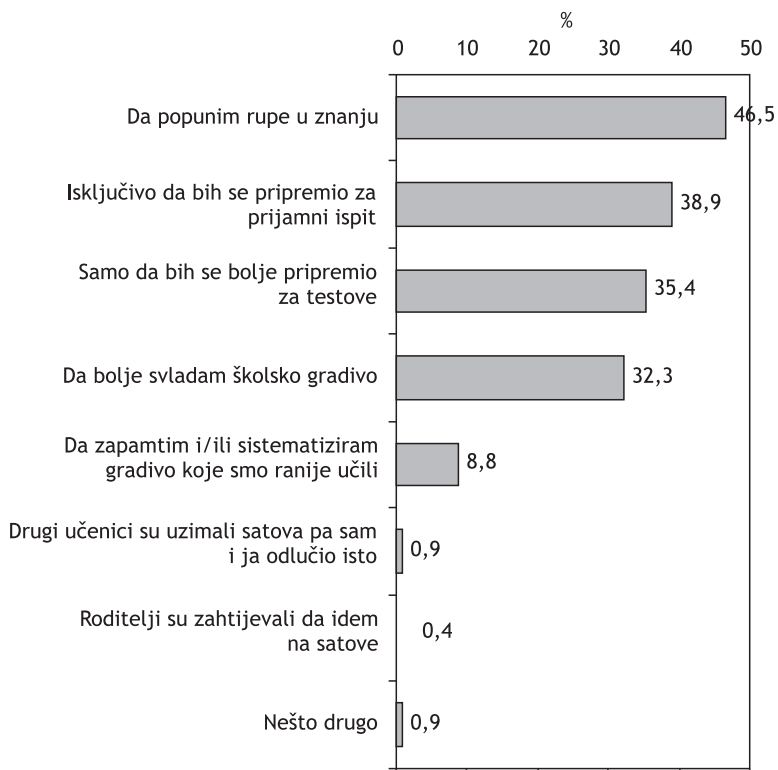
Raširenost i intenzitet korištenja privatnih satova uvelike ovise o potrebama učenika koji te usluge koriste. Korištenjem privatnih satova učenici mogu ostvarivati dugoročnije ciljeve, primjerice u slučaju kad im oni služe kao kontinuirana podrška u učenju, ponavljanju i konsolidiranju gradiva, ili u situacijama kada se na privatnim satovima poučava i uči gradivo koje nije dio školskog kurikuluma. Privatni se satovi isto tako mogu koristiti i za specifičnije i kratkoročnije ciljeve, poput pripremanja za usmeno ili pismeno ispitivanje, ispravljanja negativne ocjene, popravljanja ocjene s kojom učenik nije zadovoljan ili razjašnjavanja određene cjeline s čijim razumijevanjem učenik ima problema. Kao što je već napomenuto, pretpostavlja se da svrha korištenja privatnih satova donekle ovisi i o tome u kojem se dijelu obrazovnog ciklusa učenici nalaze.

Kako bi se dobio uvid u funkcije što ih privatni satovi imaju za učenike u hrvatskim srednjim školama, ispitani su razlozi koje korisnici daju za korištenje privatnih satova iz matematike. Ti su razlozi (za učenike u drugim i četvrtim razredima) prikazani na slikama 7. i 8.

Slika 7. Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike u drugom razredu (mogućnost više odgovora)

Slika 8. Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike u četvrtom razredu (mogućnost više odgovora)

Rezultati istraživanja potvrđuju pretpostavku da se razlozi za korištenje privatnih satova razlikuju ovisno o razredu u kojem se korisnici nalaze. Učenici u drugom razredu gimnazija prvenstveno koriste privatne satove kako bi se pripremili za školska ispitivanja (53,7%), odnosno popravili ocjene ili dobili prolaznu ocjenu (44,9%). S druge strane, učenici u završnoj godini srednje škole koriste privatne satove iz matematike prvenstveno da bi popunili rupe u znanju (46,5%) i bolje se pripremili za prijamni ispit na fakultetu (38,9%).

Ovi podaci ukazuju da je usmjerenost na pripreme za ispite, bez obzira bili oni školski ili vanjski, ključan čimbenik povezan s pohada-

njem privatnih satova. Istovremeno, rezultati potvrđuju nalaze Jokića i suradnika (2007.) koji ukazuju na orijentaciju učenika na vanjske ciljeve te učenje za ocjene na osnovnoškolskoj populaciji. Rezultati o razlozima korištenja privatnih satova na srednjoškolskoj populaciji daju novo značenje tom zaključku, s obzirom na to da pokazuju ne samo da je učenje usmjereno na ocjene i testiranje već da je to slučaj i s privatnim satovima.

Orijentacija privatnih satova na pripremu korisnika za ispite uobičajeno se smatra kratkoročnim ciljem, ponekad s dugoročnim posljedicama. Neki su ispiti za učenike vrlo važni, npr. rezultati ispita mogu odrediti konačnu ocjenu iz predmeta ili ukupan prosjek ocjena, a mogu značajno utjecati i na mogućnost upisa na fakultete. Stoga se privatni satovi kao pomoć pri pripremi za ispite mogu shvatiti i kao dugoročnija investicija koja učenicima omogućuje napredovanje u obrazovnom sustavu.

Analizirajući razloge korištenja privatnih satova, može se zapaziti da se utjecaj roditelja na pohađanje privatnih satova pojavljuje kao značajniji čimbenik samo kod učenika koji se nalaze na polovini svojega srednjoškolskog obrazovanja. Konačno, što je i za očekivati, imajući na umu kratkoročnu usmjerenost rada učenika, pohađanje privatnih satova u drugom razredu nije povezano s priprema za fakultet.

Razlozi korištenja privatnih satova iz pojedinog predmeta, dakako, u velikoj mjeri ovise i o postignućima učenika u tom predmetu. Može se očekivati da učenici slabijih obrazovnih postignuća koriste satove kao pomoć u učenju i priprema za testove u cilju stjecanja minimuma potrebnih znanja za prolazak na ispitu i za održavanje u sustavu. Učenici s boljim postignućima mogu pak koristiti privatne instrukcije za stjecanje novih znanja koja se ne dobivaju tijekom redovne nastave, za produblivanje znanja stečenoga u školi, te kao pomoć u pripremi za važne ispite koji će kasnije uslijediti.

Rezultati doista upućuju na jasnu povezanost korištenja privatnih satova i uspjeha u matematici na kraju drugog razreda srednje škole, tako da s porastom obrazovnog uspjeha pada korištenje takve usluge. **Privatne satove iz matematike koristi 63,5% učenika koji su na kraju drugog razreda gimnazije iz matematike imali ocjenu nedovoljan ili dovoljan, 47,2% učenika s ocjenom dobar, 27,0% onih koji su imali vrlo dobar i 13,0% onih s ocjenom izvrstan.** Ovakvi rezultati ukazuju

na izrazito popravnu ulogu privatnih satova iz matematike u drugom razredu gimnazijskog obrazovanja. Razlozi za korištenje privatnih satova s obzirom na uspjeh iz matematike, prikazani su u tablici 6.

Tablica 6. Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike s obzirom na različit uspjeh učenika iz toga predmeta (drugi razred)

	Nedovoljan i dovoljan %	Dobar %	Vrlo dobar i odličan %
Da dobijem prolaznu ocjenu	69,0	21,4	5,0
Da bih se bolje pripremio za testove	40,5	62,5	80,0
Da popunim rupe u znanju	31,9	35,7	27,5
Da bolje svladam školsko gradivo	27,6	46,4	42,5
Roditelji su zahtijevali da idem na privatne satove	3,4	10,7	5,0
Da zapamtim i/ili sistematiziram gradivo koje smo ranije učili	1,7	16,1	10,0
Da bih se pripremio za prijamni ispit za fakultet	-	-	2,5
Drugi učenici su uzimali privatne satove pa sam i ja odlučio isto	1,7	-	-

Rezultati istraživanja ukazuju da učenici koji imaju slabije ocjene iz matematike na kraju drugog razreda (nedovoljan i dovoljan) prvenstveno koriste privatne satove kao pomoć za dobivanje prolazne ocjene (69,0%). S druge strane, vrlo dobri i odlični učenici koriste privatne satove kako bi se bolje pripremili za ispitivanje (80,0%) i bolje svladali školsko gradivo (42,5%). U ovoj se skupini pojavljuje, iako u vrlo malom broju, i potreba da se privatni satovi koriste kao priprema za prijamni ispit. Kao i uspješniji učenici, učenici s ocjenom "dobar" iz matematike koriste instrukcije da bi se bolje pripremili za testove (62,5%) i svladali školsko gradivo (46,4%), ali često i da bi popunili rupe u znanju (35,7%) ili ispravili negativnu ocjenu (21,4%). Iako u svojoj osnovi slični, ponuđeni razlozi za korištenje privatnih satova kod učenika različitih obrazovnih postignuća iz matematike ukazuju na orijentaciju učenika prema osobnom uspjehu, iako za učenike sa slabijim uspjehom privatni

satove znače održavanje, a za uspješnije učenike utvrđivanje svoje obrazovne pozicije.

Konačno, u prethodnom je poglavlju već rečeno da se razlozi za korištenje privatnih satova povezuju s redovitošću pohađanja satova. U tablici 7. prikazani su razlozi korištenja ovisno o redovitosti korištenja privatnih satova.

Tablica 7. Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike, ovisno o redovitosti korištenja satova (drugi razred)

	Redovito tijekom cijele školske godine %	Samo na kraju polugodišta ili u vrijeme testova %	Povremeno, kad sam imao problema s određenim dijelom gradiva %
Da dobijem prolaznu ocjenu	58,1	51,5	31,8
Da bih se bolje pripremio za testove	48,4	58,8	50,6
Da popunim rupe u znanju	45,2	28,9	31,8
Da bolje svladam školsko gradivo	35,5	26,8	44,7
Roditelji su zahtijevali da idem na privatne satove	12,9	4,1	4,7
Da zapamtim i/ili sistematiziram gradivo koje smo ranije učili	6,5	7,2	8,2
Da bih se pripremio za prijamni ispit za fakultet	-	1,0	-
Drugi učenici su uzimali privatne satove pa sam i ja odlučio isto	-	2,1	-

Redovito korištenje privatnih satova iz matematike tijekom cijeloga drugog razreda prvenstveno je vezano uz dobivanje prolazne ocjene, te pripremanje za školske ispite i popunjavanje rupa u znanju. Tome je tako jer čak 77,4% redovitih korisnika učenici su koji iz matematike imaju ocjenu nedovoljan ili dovoljan. Učenici koji privatne satove koriste samo u razdoblju testiranja također su uobičajeno učenici lošijeg uspjeha iz matematike, a instrukcije koriste zbog pripreme za škol-

ske ispite (58,8%) i popravljane negativnih ocjena (51,5%). Povremeno korištenje privatnih satova u situacijama kada učenik ima problem s razumijevanjem i svladavanjem gradiva, nije ograničeno isključivo na učenike sa slabijim obrazovnim uspjehom. Naime, 25,9% tih korisnika čine učenici s vrlo dobrim i izvrsnim uspjehom iz matematike. Stoga su i razlozi za povremene korisnike ponešto drugačiji od razloga za redovite korisnike, a osim pripreme za testove (50,6%), odnose se i na bolje svladavanje školskog gradiva (44,7%).

Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike u četvrtom razredu također ovise o redovitosti korištenja, odnosno o razdoblju u kojem se koriste, a prikazani su u tablici 8.

Tablica 8. Razlozi korištenja privatnih satova iz matematike ovisno o redovitosti korištenja (četvrti razred)

	Tijekom cijele školske godine %	U zadnjem polugodištu %
Da bolje svladam školsko gradivo	49,1	18,4
Da popunim rupe u znanju	47,2	45,6
Samo da bih se bolje pripremio za testove	46,2	25,4
Isključivo da bih se pripremio za prijamni ispit za fakultet	27,4	49,1
Da zapamtim i/ili sistematiziram gradivo koje smo ranije učili	6,6	10,5
Roditelji su zahtijevali da idem na privatne satove	,9	-
Drugi učenici su uzimali privatne satove pa sam i ja odlučio isto	-	1,8

Iz tablice 8. je uočljivo da su privatni satovi korišteni u drugom polugodištu zadnjeg razreda srednje škole s izrazitom orijentacijom na pripreme za polaganje prijamnog ispita. To je posebno prisutno kod skupine učenika koja koristi privatne satove redovito tijekom zadnjeg polugodišta, budući da ti učenici naglašavaju da je svrha takve poduke isključivo pripremanje za prijamni ispit (65,4%). Ovakav rezultat u skladu je sa spomenutim pretpostavkama o pripremanju za ispite visokog uloga kao osnovnoj osobini drugog polugodišta završnog razreda srednje škole.

7.2.4. Oblik privatnih satova i cijena sata

Program rada i učinkovitost privatnih satova izrazito ovise o obliku privatnih satova s obzirom na sastav i broj učenika koji ih pohađaju (Ireson, 2004.). Privatni satovi mogu biti individualni, uključujući jednog korisnika i jednog davatelja satova, ili se mogu održavati u obliku manjih ili većih grupa. Smatra se da individualni satovi mogu najprimjerenije odgovoriti na specifične potrebe pojedinih učenika, jer omogućuju osmišljavanje individualnih programa koji se mogu brzo i fleksibilno prilagođavati s obzirom na razinu znanja i motivacije učenika. Individualni satovi su ujedno i najpraktičniji, budući da su u njihovo dogovaranje i izvođenje najčešće uključene samo dvije osobe. No navedene pogodnosti za posljedicu imaju to što je ovakav oblik privatnih satova ujedno i najskuplji (Bray, 1999.).

Rezultati istraživanja pokazuju da su u Hrvatskoj privatni satovi velikim dijelom individualni, ali se navedena prevalencija ponešto razlikuje ovisno o obrazovnoj fazi za koju se instrukcije organiziraju.

Dok su privatni satovi za učenike drugih razreda gotovo uvijek individualni (96,7%), nastava za učenike završnih razreda u značajnom se postotku organizira i za više od jednoga učenika (26,9%). Kad se odvijaju u grupama, privatni satovi služe prvenstveno kao priprema za polaganje prijamnog ispita, pa se stoga mogu shvatiti kao oblik pripremnog tečaja, ali u ovom slučaju organiziranoga neformalno od strane privatnog instruktora.

Zamjetan je veliki raspon cijena privatnih satova: kreće se od 25 pa sve do preko 200 kuna po satu, dok prosječna cijena jednog sata iskazana kao medijan iznosi 50 kuna.

U zadnjoj godini srednjoškolskog obrazovanja korisnici privatnih satova su, po vlastitoj procjeni, na instrukcije iz matematike potrošili oko 700 kuna. Dakako, velike su razlike u cijenama s obzirom na učestalost korištenja instrukcija. Korisnici koji su privatne satove uzimali redovito tijekom školske godine, u prosjeku su potrošili oko 2.500 kuna, dok su oni koji su ih uzimali redovito tijekom zadnjeg polugodišta potrošili oko 1.500 kuna. Skupina učenika koja je privatne satove koristila povremeno potrošila je oko 490 kuna. Odgovori studentskog poduzorka ukazuju da su na grupne satove učenici potrošili u prosjeku više novaca (1.000 kuna) nego na individualne (500 kuna). Takav nalaz proturječi

nalazima drugih istraživanja (Bray, 1999.; Bray, 2003.), ali se u hrvatskom kontekstu može objasniti na dva načina. Prvo objašnjenje vezuje se uz spomenutu specifičnu funkciju grupnih satova koji se mogu opisati i kao posebna vrsta pripremnih tečajeva za upis na visokoškolske ustanove. U tom slučaju, usluga privatnih satova dobiva dodatnu kvalitetu i podiže razinu zahtjeva na davatelja usluga, što može uzrokovati višu cijenu. Drugo objašnjenje se nastavlja na prvo, ali je metodološke naravi. Naime, pitanje o cijeni privatnih satova odnosilo se na ukupnu potrošnju na privatne satove tijekom jednogodišnjeg razdoblja, a ne na jediničnu cijenu sata. Pritom, učenici nisu niti pitani da iznesu koliko su privatnih sati pohađali tijekom te jedne školske godine. Viša cijena grupnih satova može proizlaziti iz toga što su korisnici koristili veći broj tih satova.

7.2.5. Učinkovitost privatnih satova

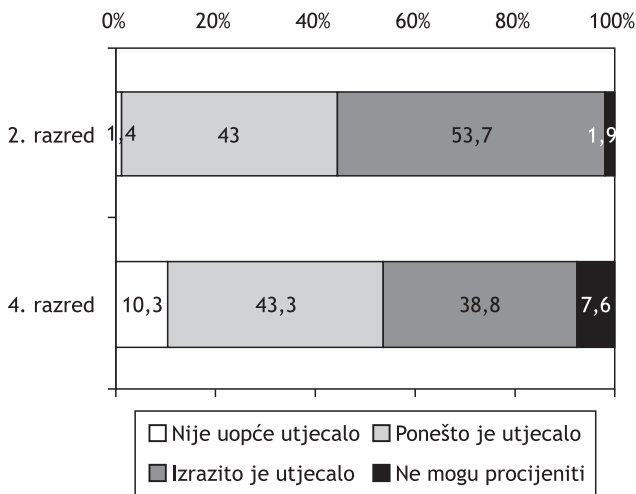
Iako smo mišljenja da bi potpuno istraživanje o učinkovitosti privatnih satova zahtijevalo složenije istraživačke nacрте, ovim se istraživanjem na svojevrsan način pokušalo zahvatiti i ovo izrazito važno pitanje. Učenici koji su koristili privatne satove dali su vlastitu procjenu njihove učinkovitosti. Pritom, u drugom se razredu ispitivao utjecaj što ga privatni satovi imaju na ocjenu iz predmeta, a kod studenata je ispitivan utjecaj koji je pohađanje privatnih satova tijekom završnog razreda srednje škole imalo na rezultate prijamnog ispita. Rezultati su prikazani na slici 9.

Rezultati istraživanja govore o percepciji visoke učinkovitosti privatnih satova u obje faze srednjoškolskog ciklusa, ali posebice u drugom razredu.

Više od polovice korisnika privatnih satova iz matematike u drugom razredu srednje škole smatra da su instrukcije imale značajan utjecaj na ocjenu iz toga predmeta (53,7%), a 43,0% korisnika odgovara da je taj utjecaj bio donekle značajan. Tek 1,4% korisnika odgovara da im pohađanje privatnih satova nije pomoglo u ostvarivanju njihova obrazovnog cilja.

Zanimljivo je da za učinkovitost privatnih satova najviše procjene daju učenici koji na privatne satove idu povremeno, kada imaju pro-

Slika 9. Procjena učinkovitosti privatnih satova iz matematike u drugom i četvrtom razredu srednjoškolskog obrazovanja

blem s nekim dijelom gradiva (58,8% tih korisnika smatra da privatni satovi imaju značajan utjecaj), a nižu daju oni koji na instrukcije idu redovito tijekom cijele godine (48,4% značajan utjecaj). Takva se situacija može objasniti razlikama u razlozima koje učenici navode za pohađanje privatnih instrukcija, ali i razlikama u obrazovnom profilu učenika koji pohađaju satove (ne)redovito. Naime, redovito pohađanje privatnih satova češće je kod učenika sa slabijim uspjehom iz matematike, pa stoga i s potrebom popravljavanja negativnih ocjena i popunjavanjem rupa u znanju, ali i prisilom roditelja. Nasuprot tome, povremeno pohađanje privatnih satova češće je posljedica želje za boljim utvrđivanjem pojedinih sadržaja. Privatni satovi koji su vođeni potrebom pojašnjavanja ili produbljivanja pojedine teme lakše dovode do željenih rezultata nego onih koji trebaju davati učeniku kontinuiranu potporu tijekom cijele godine.

Kao što je već spomenuto, **procjena učinkovitosti pohađanja privatnih satova u četvrtom razredu nešto je niža**. Razloge tome valja potražiti u činjenici da se privatni satovi u četvrtim razredima koriste u različite svrhe, a ne samo kao priprema za prijamne ispite. Njihova

se učinkovitost ne ogleda isključivo u rezultatima na prijamnom ispitu nego i u utjecaju što ga imaju na obrazovne uspjehe u četvrtom razredu, rezultate na maturi itd. Stoga pitanje o utjecaju korištenja privatnih satova na rezultate prijamnih ispita zahvaća samo jedan dio korištenja tih satova. Zato se ovdje pojavljuje i veći broj odgovora “ne mogu procijeniti” (7,6%), ali vjerojatno i veći broj odgovora “nisu nimalo utjecali” (10,3%). Ipak, i ovdje većina korisnika smatra da su privatni satovi iz matematike bili učinkoviti - po mišljenju 38,8% korisnika dodatna poduka iz matematike imala je značajan utjecaj, a po mišljenju 43,3% korisnika imala je donekle značajan utjecaj na rezultat na prijamnom ispitu.

Kao što je i očekivano, procjena utjecaja privatnih satova na rezultat na prijamnom ispitu veća je kod učenika koji su privatne instrukcije koristili redovito, bilo tijekom cijele godine ili samo tijekom zadnjeg polugodišta. Daleko najviše procjene učinkovitosti dali su korisnici koji su privatne satove koristili redovito tijekom zadnjeg polugodišta, vjerojatno zato što su oni najvećim dijelom i bili namijenjeni pripremi za prijamni ispit. Čak 61,5% tih korisnika smatra da su privatne instrukcije što su ih koristili iz matematike imale velik utjecaj na njihov uspjeh na prijamnom ispitu.

Ovakvi rezultati za davatelje usluga mogu biti pohvalni, dok istovremeno predstavljaju službeni obrazovni sustav u negativnom svjetlu. Procjena visoke učinkovitosti privatnih satova na posredan način ukazuje da zahtjevi koji se u školi stavljaju pred učenike nisu neostvarivi budući da ih učenici koji povremeno koriste usluge instruktora nakon instrukcija, očito zadovoljavaju. Međutim, postavlja se opravdano pitanje: zbog čega službeni sustav ne pruža takav oblik i kvalitetu usluge kojom bi njegovi korisnici mogli, bez korištenja dodatnih usluga, ispuniti zahtjeve toga istoga sustava.

7.2.6. Davatelji usluga privatnih satova

Podaci o kvalifikacijama davatelja usluga privatnih satova potvrđuju pretpostavke da se radi o skupini pojedinaca s izrazito raznolikom razinom stručnosti i nastavničkog iskustva. Sudionici istraživanja ukazuju da značajan dio privatnih instruktora predstavljaju nastavnici, dio su studenti i nezaposlene osobe, a postoje i slučajevi - po svjedočenju

korisnika - da su privatni instruktori bili sveučilišni profesori. Ovakav nalaz ukazuje na činjenicu da ne postoje jedinstveni kvalifikacijski standardi i jednoznačni zahtjevi korisnika vezani uz davatelje usluga privatnih satova. To ne iznenađuje, budući da se usluga obavlja neslužbeno, u direktnom dogovoru instruktora i učenika. Pritom ne postoje ni formalni uvjeti koje bi osoba morala zadovoljiti da bi bila instruktor. U nedostatku službenih i transparentnih aparata, regulacija tržišta davatelja usluga odvija se drugim mehanizmima, a najčešće preko institucije preporuka. Ovakva institucija posebice odgovara instruktorima koji su uspješni u radu, koji jasno objašnjavanju sadržaj i daju dobru podršku učenicima. Osobe koje nemaju nastavničkog iskustva ili prirodnu nastavničku crtu, brzo ostaju bez korisnika, jer ih učenici i roditelji ne preporučuju dalje drugim učenicima i roditeljima koji traže pomoć.

Rezultati istraživanja doista i pokazuju da se **najveći dio instruktora angažira na temelju preporuka i poznanstava**, budući da je 48,6% učenika angažiralo instruktora na temelju preporuke prijatelja ili kolega, a za 44,2% učenika instruktora je našao roditelj, vjerojatno opet putem poznanstva i preporuke. Vrlo malen broj učenika uzda se u odabir instruktora na temelju oglasa na oglasnoj ploči (1,4%) ili oglasa u oglasnicima (5,0%).

Rezultati istraživanja također pokazuju da **najveći dio instruktora iz matematike za drugi razred srednje škole predstavljaju osobe koje imaju nastavničkog iskustva, odnosno oni su srednjoškolski nastavnici iz drugih škola (50,0%)**. Na ovoj razini obrazovanja relativno se često kao instruktori pojavljuju studenti (19,3%), ali i stručnjaci iz područja koje se poučava, a koji nisu zaposleni u obrazovnom sustavu (17,0%).

Pitanje vezano uz stručne kvalifikacije i osobine davatelja usluga privatnih satova važno je i zato što može biti povezano s pitanjem etike u obrazovanju. U nekim je zemljama posve uobičajeno da nastavnici predlažu učenicima odlazak na instrukcije, a ponegdje ih čak na to i primoravaju prijetnjama o ponavljanju razreda, padu na ispitu, nižim ocjenama i slično. Posebno je negativna situacija u kojoj je nastavnicima, formalno ili neformalno, dozvoljeno pružati privatne satove učenicima koje inače poučavaju i u školi. Takva situacija ne samo da može biti štetna za školsku nastavu već daje nastavnicima i moć da kontroliraju učenike na neprikladan način te time ostvaraju financijsku zaradu na njima.

Ohrabrujući je podatak da tek **0,5% učenika prima instrukcije od svojega nastavnika matematike**, te 5,7% od drugog profesora iz iste škole koju učenik pohađa. Podatak o nepostojanju ovakve prakse pružanja privatnih satova jedan je od najpozitivnijih nalaza ovog istraživanja, budući da je to oblik privatnih instrukcija koji ima vrlo ozbiljne implikacije na rad škola i koji ukazuje na potpuno urušavanje obrazovnog sustava. Kvalitativni podaci, međutim, pokazuju da se među nastavnicima razvija jedan drugačiji i prikriveniji, ali opet etički sporan sustav međusobne preporuke. Naime, nastavnik nudi, a ponekad i potiče učenike da koriste instrukcije kod njegova poznanika - nastavnika, a vjerojatno zauzvrat očekuje da će taj nastavnik slati svoje učenike na poduku njemu. Podaci o 10,4% učenika koji nalaze instruktora na temelju preporuke svojega nastavnika, upućuju na postojanje ovakva sustava.

U zadnjoj godini srednjoškolskog obrazovanja, korisnici privatnih satova u najvećoj su mjeri uzimali instrukcije iz matematike kod nekoga srednjoškolskog nastavnika iz škole koju sami nisu pohađali (48,2%). Manji dio instruktora bili su stručnjaci iz matematike koji nisu profesori (18,5%). Važan je podatak, međutim, da je 9,5% maturanata dobivalo instrukcije iz matematike od svoga profesora, a daljnjih 9,5% od drugog profesora iz iste škole. Ovi podaci ukazuju na moguća neetička ponašanja dijela nastavnika. No podaci o vrlo malom broju sličnih situacija kod učenika drugih razreda gimnazija, navode na zaključak da se ovdje vjerojatno radilo o davanju instrukcija u vrijeme nakon završetka školske godine, odnosno u vrijeme priprema za fakultete. Određeni broj učenika, želeći se što bolje pripremiti za prijamne ispite, priprema se uz pomoć srednjoškolskog nastavnika, što može biti i pozitivno, budući da nastavnik bolje poznaje jače i slabije strane svojeg učenika od drugih instruktora ili onih na pripremnim tečajevima. U skladu s tim, i priprema za prijamne ispite može biti fleksibilnija i prilagođena specifičnim potrebama svakoga pojedinog učenika.

7.2.7. Korisnici privatnih satova

U prethodnim su dijelovima ovoga poglavlja opisani obrasci korištenja privatnih satova, te objašnjene razlike u razlozima njihova korištenja ovisno o obrazovnim postignućima učenika u tim predme-

tima. U ovom će poglavlju biti analizirani korisnici privatnih satova s obzirom na neke njihove obrazovne i socioekonomske karakteristike.

U tablicama 9. i 10. prikazani su redni postoci za svaku korištenu varijablu, za poduzorak učenika drugih i četvrtih razreda srednje škole. Analiza tih karakteristika omogućuje nam da opišemo prosječnog korisnika privatnih satova. Navedeni opis, gotovo više nego o samim korisnicima, govori o obrazovnom sustavu te o ekonomskim i društvenim uzrocima i implikacijama korištenja privatnih satova.

Tablica 9. Karakteristike korisnika i nekorisnika privatnih satova u drugom razredu (redni postoci)

	Nekorisnici privatnih satova %	Korisnici privatnih satova %
Spol		
Ženski	43,3	56,7
Muški	48,9	51,1
Školski uspjeh		
Dovoljan - dobar	23,3	76,7
Vrlo dobar	44,1	55,9
Odličan	66,2	33,8
Materijalni status obitelji		
Ispodprosječan	60,6	39,4
Prosječan	51,4	48,6
Iznadprosječan	36,7	63,3
Obrazovni status majke		
OŠ	50,0	50,0
SSS	53,2	46,8
VSS	41,0	59,0
Obrazovni status oca		
OŠ	81,8	18,2
SSS	52,6	47,4
VSS	41,1	58,9

Između mladića i djevojaka nisu nađene statistički značajne razlike u korištenju privatnih satova, niti na jednoj od analiziranih obrazovnih razina ($\chi^2_{2. \text{ raz.}} = 1,51$; $df = 1$; $p = ,218$; $\chi^2_{4. \text{ raz.}} = 2,58$; $df = 1$; $p = ,108$). Takvi su rezultati uobičajeni u zemljama u kojima je participacija učenika i učenica u obrazovnom sustavu jednaka te u kojima za mladiće i djevojke postoje podjednako visoke obrazovne aspiracije od strane roditelja i društva općenito (Bray, 2003.).

Analizirana su i obrazovna obilježja korisnika i nekorisnika privatnih satova. Među učenicima koji su završili drugi razred s prosječnom ocjenom izvrstan, nalazi se 33,8% korisnika privatnih satova. Za razliku od toga, među učenicima s vrlo dobrim uspjehom korisnika je 55,9%, a među dobrima čak 76,7%. Ovakva distribucija korisnika ne iznenađuje te predstavlja potvrdu već spomenutih nalaza o korištenju satova s obzirom na završnu ocjenu iz matematike. Na temelju ovih podataka može se potvrditi da velik dio privatnih satova ima popravnu funkciju te da privatne instrukcije uglavnom služe učenicima koji ne uspijevaju sasvim samostalno ispuniti obveze pred kojima se nalaze u redovnoj školi.

Analizirajući osobine korisnika privatnih satova u drugim razredima zagrebačkih gimnazija, može se primijetiti značajna povezanost korištenja usluge s obrazovnim i profesionalnim statusom roditelja te s procjenom financijskih mogućnosti učenikovih obitelji. Dvije trećine učenika (63,3%) koji procjenjuju materijalnu situaciju vlastite obitelji iznadprosječnom, pohađaju privatne satove, dok isto čini i 39,4% učenika koji procjenjuju materijalno stanje vlastite obitelji ispodprosječnim ($\chi^2 = 13,17$; $df = 2$; $p = ,001$)⁴⁵. Uz navedeno, pokazuje se da postotak djece koja pohađaju privatne satove raste s porastom obrazovnog statusa njihove majke i oca, tako da se najviše korisnika satova nalazi među djecom čiji su i majka i otac s visokoškolskim obrazovanjem ($\chi^2_{\text{majka}} = 6,77$; $df = 2$; $p = ,034$; $\chi^2_{\text{otac}} = 11,58$; $df = 2$; $p = ,003$). Također, pokazuje se da privatne satove najviše koriste učenici čiji su roditelji zaposleni na rukovodećim pozicijama. Ovi rezultati zagre-

⁴⁵ Izrazito zanimljiv je podatak da učenici koji su drugi razred završili s prosječnom ocjenom izvrstan, u manjoj mjeri procjenjuju materijalni status svoje obitelji dobrim ili vrlo dobrim od učenika koji su imali završnu ocjenu vrlo dobar i dobar. Istovremeno, relativno najveći postotak učenika koji procjenjuju materijalni status svoje obitelji lošim ili izrazito lošim upravo je iz skupine učenika koja je završila drugi razred prosječnom ocjenom odličan.

bačkih gimnazijalaca izrazito su znakoviti budući da sugeriraju da su privatni satovi dostupniji i korišteniji u grupi učenika iz imućnijih i obrazovanih društvenih slojeva. Istovremeno, navedene osobine korisnika predstavljaju izravan dokaz da privatne instrukcije služe već kao mehanizam održavanja i produbljivanja socijalnih nejednakosti, s obzirom na veće mogućnosti njihova korištenja kod učenika iz povlaštenijih slojeva društva⁴⁶.

Analiza podataka o osobinama korisnika privatnih satova u završnom razredu srednje škole (prikazana u tablici 10.) pokazuje slične obrasce kao i korištenje privatnih satova u nižim razredima.

Tablica 10. Karakteristike korisnika i nekorisnika privatnih satova u četvrtom razredu (redni postoci)

	Nekorisnici privatnih satova %	Korisnici privatnih satova %
Spol		
Ženski	70,2	29,8
Muški	74,8	25,2
Završeni srednjoškolski program		
Gimnazija	71,2	28,8
Strukovna škola	74,2	25,8
Materijalni status obitelji		
Ispodprosječan	86,4	13,6
Prosječan	71,7	28,3
Iznadprosječan	68,8	31,2
Obrazovni status majke		
OŠ	86,0	14,0
SSS	74,6	25,4
VSS	67,5	32,5
Obrazovni status oca		
OŠ	75,0	25,0
SSS	72,9	27,1
VSS	71,1	28,9

⁴⁶ O ovoj će temi biti više riječi pod odjeljkom 7.5.5.

Pohađanje privatnih satova u ovoj skupini, kao i kod učenika drugih razreda, povezano je s percipiranim materijalnim statusom obitelji iz koje učenik potječe ($\chi^2 = 12,22$; $df = 2$; $p = ,002$). Privatne satove pohađaju podjednako učenici koji žive u iznadprosječnim (31,2%) ili prosječnim uvjetima (28,3%), te značajno više nego učenici iz obitelji ispodprosječne materijalne situacije (13,6%). Češće korištenje privatnih satova u završnom razredu srednje škole zabilježeno je s porastom obrazovnog i profesionalnog statusa majke ($\chi^2 = 11,67$; $df = 2$; $p = ,003$). Takvi rezultati potvrđuju nalaze o većoj dostupnosti dodatne poduke učenicima višega socioekonomskog i obrazovnog statusa od onih iz obitelji s nižim statusom, te o nepravednoj prednosti što se na taj način daje toj, ionako privilegiranoj, skupini djece.

Istraživanje na ovom poduzorku omogućuje i dodatne nalaze koji su vrlo vrijedni u pokušaju generaliziranja nalaza izvan granica zagrebačkih gimnazija. Budući da studentska populacija predstavlja mozaik hrvatskih sredina, zanimljivo je da se korištenje privatnih satova ne razlikuje među učenicima koji dolaze iz različitih sredina. **Učenici iz velikih gradova u podjednakom broju koriste privatne satove kao i učenici koji su srednju školu završili u manjim mjestima** ($\chi^2 = 1,69$; $df = 3$; $p = ,640$). Iako je više istraživanja pokazalo da je korištenje privatnih instrukcija veće u urbanim nego u seoskim sredinama (Bray, 1999.), ovaj nalaz u kontekstu hrvatskoga srednjeg školstva nije sasvim neočekivan, budući da su privatni satovi dostupni u svim sredinama gdje god ima škola i nastavnika. S obzirom na to da su srednje škole smještene samo u gradovima, za očekivati je da u njima postoji razgranata ponuda privatnih satova. Razlika između urbanih i ruralnih sredina vjerojatno bi se pokazala na osnovnoškolskoj razini, s obzirom na postojanje škola u manjim sredinama u kojima je i broj nastavnika i obrazovanih osoba vrlo ograničen.

Drugi važan argument koji doprinosi mogućnosti generalizacije rezultata postojećeg istraživanja nalazi se u podatku da se učenici gimnazija i strukovnih škola, kasnije upisani na studije, ne razlikuju u korištenju privatnih satova. Ovaj podatak je bitan zbog spomenutog nedostatka istraživanja uzrokovanog izrazitim fokusom na gimnazijsko obrazovanje i nastavak obrazovanja na visokoškolskim institucijama. Činjenica da se privatni satovi u znatnoj mjeri koriste i u strukovnim školama, može predstavljati dodatan argument za zaključak da je poja-

va privatnih instrukcija duboko ukorijenjena u hrvatsko srednjoškolsko obrazovanje, bez obzira o kojem se srednjoškolskom programu radi.

Naposljetku, moguće je dati i kratak opis tipičnog korisnika privatnih satova, koji najbolje oslikava raširenost, sveobuhvatnost i općenitost istraživane pojave, ali i njezinu selektivnost s obzirom na materijalni i obrazovni kontekst učenika. Tipičan korisnik je:

- učenica ili učenik,
- iz gimnazije ili strukovne škole,
- slabijega obrazovnog uspjeha,
- najčešće s problemima iz matematike,
- iz obitelji je boljšega materijalnog statusa,
- i obrazovnijih roditelja.

7.3. Pripremni tečajevi za prijamne ispite za upise na fakultete

Dok se prethodno poglavlje bavilo privatnim satovima, u ovom se poglavlju okrećemo drugoj vrsti privatnih instrukcija - pripremnim tečajevima za prijamne ispite za upise na fakultete. Ovi se tečajevi pohađaju u završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja, odnosno u godini prije pristupanja prijamnim ispitima, pa je tema o korištenju, razlozima korištenja i osobinama korisnika obrađena samo na uzorku studenata.

7.3.1. Raširenost pohađanja pripremnih tečajeva

U prvom poglavlju o rezultatima istraživanja već je rečeno da je **pripreme tečajeva za prijamne ispite za upise na fakultete koristilo 42,1% uzorka studenata prvih godina zagrebačkoga i riječkog Sveučilišta**, kao i to da su zagrebački studenti koristili tečajeva u značajno većem broju od studenata riječkog Sveučilišta ($\chi^2 = 74,48$; $df = 1$; $p < ,001$). **Dok je u uzorku zagrebačkih studenata prve godine bilo čak 48,9% korisnika, među riječkim studentima tek je 15,3% korisnika pripremnih tečajeva.** Ovako velike razlike u korištenju pripremnih tečajeva između studenata upisanih na zagrebačko i riječko Sveučilište

govore o razlikama u prestižu i potražnji studija tih Sveučilišta. U takvim uvjetima, u kojima su studiji jednoga sveučilišta, općenito gledano, znatno prestižniji od studija drugog sveučilišta, unaprijed zadana podjela na studije visoke i niske potražnje gubi smisao, promatra li se neovisno o sveučilištu. Stoga se u nastavku prikazane razlike između studija visoke i niske potražnje odnose samo na Sveučilište u Zagrebu.

Studenti upisani na studije visoke i niske potražnje Sveučilišta u Zagrebu statistički su se značajno razlikovali u pohađanju pripremnih tečajeva ($\chi^2 = 14,17$; $df = 1$; $p < ,001$). Značajno više pohađali su pripremljene tečajeve učenici koji su se poslije upisali na studije visoke potražnje (53,7%) u odnosu na učenike koji su poslije upisali studije niske potražnje (39,6%). Metodologija korištena u ovom istraživanju, međutim, ne dopušta nam da jednoznačno zaključimo čemu pripisati opaženu razliku. Prema jednom mogućem objašnjenju, veće korištenje privatnih instrukcija od strane studenata upisanih na studije visoke potražnje može značiti da je dodatna poduka doista pridonijela uspjehu učenika na prijavnim ispitima, te pomogla korisnicima instrukcija u ostvarivanju cilja upisa na visokoškolske institucije. Za razliku od tog objašnjenja koje ne pretpostavlja veće korištenje pripremnih tečajeva od strane učenika koji pretendiraju upisati studije visoke potražnje u odnosu na učenike koji žele upisati studije niske potražnje, drugo objašnjenje kaže da veći broj korisnika instrukcija na studijima visoke potražnje može biti posljedica toga što srednjoškolci, koji žele upisati prestižne studije odnosno studije za čiji upis vlada velika konkurencija, češće odlučuju koristiti usluge privatnih instrukcija držeći da bi im to osiguralo jačanje vlastite pozicije i dobivanje prednosti pred drugim kandidatima. U tablici 11. prikazana je čestina korištenja pripremnih tečajeva za svaki od studijskih programa koji su bili uključeni u istraživanje.

Bez obzira na razlike u korištenju pripremnih tečaja ovisno o studijima, kao i bez obzira na to koja je interpretacija tih razlika točna, može se ustvrditi da je korištenje pripremnih tečajeva izrazito rašireno. Očito je da se velik dio budućih studenata ne osjeća spremno pristupiti prijavnim ispitu bez dodatne poduke izravno usmjerene pripremi za ispit. Kroz poglavlja o razlozima korištenja pripremnih tečajeva, kao i o razlozima nekorištenja istih, postići će se bolje razumijevanje uzroka raširenosti pripremnih tečajeva i njihove koristi za buduće studente.

Tablica 11. Pohadanje pripremnih tečajeva po studijskim programima koji su sudjelovali u istraživanju

		Nekorisnici %	Korisnici %
Sveučilište u Zagrebu	Ekonomija	35,6	64,4
	Novinarstvo	48,6	51,4
	Socijalni rad	69,8	30,2
	FER	50,0	50,0
	Fizika	68,2	31,8
	Matematika	57,5	42,5
	Psihologija	39,4	60,6
	Kemijsko inženjerstvo	56,0	44,0
Sveučilište u Rijeci	Matematika/fizika	93,9	6,1
	Strojarstvo	93,1	6,9
	Psihologija	75,9	24,1
	Ekonomija	82,0	18,0

7.3.2. Percipirani razlozi za korištenje pripremnih tečajeva

U odnosu na privatne satove koji mogu služiti različitim svrhama, pripremnih tečajeva imaju specifičniji cilj i više su orijentirani na konkretne zadatke - pripremu učenika za prolaz na prijamnom ispitu. Učenici koji se žele upisati na visokoškolske ustanove upravo se stoga odlučuju pohađati pripremnih tečajeva i češće biraju taj oblik privatnih instrukcija od privatnih satova. Rezultati vezani uz razloge korištenja pripremnih tečajeva prikazani su u tablici 12.

Bez obzira na to dolaze li učenici iz gimnazija ili strukovnih škola, kao i bez obzira na to upisuju li se na studije visoke ili niske potražnje, tri su glavna razloga što ih učenici navode za pohađanje pripremnih tečajeva:

- a) žele bolje ili detaljnije naučiti gradivo koje će se ispitivati,
- b) žele popuniti rupe u svome znanju,
- c) žele zapamtiti i sistematizirati gradivo koje su ranije učili.

Tablica 12. Razlozi korištenja pripremnih tečajeva kod učenika, kasnije upisanih na studije niske i studije visoke potražnje Sveučilišta u Zagrebu (mogućnost više odgovora)

	Svi studenti - korisnici %	Studiji niske potražnje %	Studiji visoke potražnje %
Da bolje savladam gradivo koje će se ispitivati	46,5	44,9	45,2
Da popunim rupe u svom znanju	42,7	49,5	41,9
Da zapamtim i/ili sistematiziram gradivo koje smo ranije učili	33,6	43,9	30,1
Obrazovni sustav nije dovoljno dobar i mora se pohađati pripremni tečaj kako bi se steklo potrebno znanje i vještine	17,3	20,6	16,5
Zato što pripremni tečajevi bolje pripremaju za prijamne ispite od privatnih satova	12,2	9,3	12,9
Zato što su pripremni tečajevi jeftiniji od privatnih satova	6,0	7,5	6,1
Roditelji su zahtijevali da pohađam pripremni tečaj	5,5	6,5	5,0
Drugi su učenici išli na pripremni tečaj pa sam i ja odlučio isto	6,2	3,7	7,5

Navedeni glavni razlozi za korištenje pripremnih tečajeva jasno upućuju na to da učenici percipiraju pripreme tečajeva kao značajan i važan doprinos boljoj pripremljenosti za prijamni ispit te ih koriste za bolje svladavanje i sistematiziranje znanja potrebnih na prijamnom ispitu.

Nadalje, dio ispitanika (17,3%) povezuje vlastito pohađanje pripremnih tečajeva s manjkavostima obrazovnog sustava, budući da je pripremni tečaj, po njihovu mišljenju, potreban kako bi se steklo potrebno znanje i vještine. Rezultati ovoga istraživanja koji propituju stavove o uzročnicima i posljedicama privatnih instrukcija, također pokazuju da **59,4% korisnika pripremnih tečajeva drži da znanja i vještine koja se stječu u srednjoj školi nisu dovoljni da bi se uspješno položio**

prijamni ispit, a 85,4% vjeruje da učenici koriste instrukcije kako bi povećali svoje šanse za upis na fakultet. Može se zaključiti da učenici pripreme tečajeva doživljaju potrebnima kako bi stekli nužna znanja i vještine koji se zahtijevaju na prijamnom ispitu, a koje nisu u zahtijevanoj mjeri usvojili tijekom redovnog školovanja. Ovi nalazi također upućuju na nedovoljnu usklađenost zahtjeva srednjoškolskoga i visokoškolskog obrazovanja, odnosno na nesukladnost obrazovnih ishoda koji se postižu na kraju srednjoškolskog obrazovanja i ulaznih kompetencija koje se od budućih studenata očekuju na visokoškolskim institucijama.

Rezultati također pokazuju da se tek kod manjeg broja studenata kao razlozi korištenja pripremnih tečajeva pojavljuju utjecaji roditelja i svojih vršnjaka. Ipak, usporedimo li te podatke s razlozima korištenja privatnih satova, možemo ustanoviti da je pohađanje pripremnog tečaja češće vezano uz nagovor roditelja, te uz percepciju da i drugi učenici koriste tu vrstu poduke. Takvi se rezultati mogu objasniti različitim funkcijama što ih privatni satovi i pripremi tečajevi imaju za učenike. Dok privatni satovi često imaju popravnu funkciju, pomažu učenicima popraviti ocjene i pripremiti ih za školske ispite koji po svojoj prirodi nisu previše kompetitivni, pripremi tečajevi pripremaju učenike za ispit visokog uloga, odnosno ispit na kojem učenici očekuju visoku kompeticiju s drugim učenicima. Logično je da, pripremajući se za takvu situaciju, učenici više prate rad i aktivnosti drugih učenika, kako bi održali svoju poziciju i korak s drugima, ali i da roditelji, kroz visoka obrazovna očekivanja i želje vezane uz vlastitu djecu, vrše veći pritisak na učenike da pohađaju dodatne pripreme.

7.3.3. Korisnici pripremnih tečajeva

Analiza obrazovne i socioekonomske strukture korisnika pripremnih tečajeva pomaže u razumijevanju čimbenika koji pridonose jačanju privatnih instrukcija, ali i sugerira moguće implikacije ove pojave na različite grupe učenika. Primjerice, moguće razlike u korištenju pripremnih tečajeva kod učenika gimnazija i strukovnih škola mogu ukazivati na nejednake početne uvjete pripreme učenika koji dolaze iz različitih vrsta škola, a moguće razlike s obzirom na obrazovni i ekonomski

status okruženja iz kojega učenici dolaze, mogu biti rezultat različitih obrazovnih aspiracija što ih ta okruženja imaju za učenike.

S obzirom na to da rezultati našega istraživanja pokazuju da se obrazovna i socioekonomska struktura korisnika pripremnih tečajeva ne razlikuje ovisno o tome jesu li oni upisani na studije visoke ili niske potražnje, analiza osobina korisnika bit će prikazana na cijelom uzorku.

U tablici 13. prikazane su karakteristike korisnika i nekorisnika pripremnih tečajeva.

Tablica 13. Karakteristike korisnika i nekorisnika pripremnih tečajeva (redni postoci)

	Nekorisnici pripremnih tečajeva %	Korisnici privatnih tečajeva %
Spol		
Ženski	58,1	41,9
Muški	57,6	42,4
Završeni srednjoškolski program		
Gimnazija	57,1	42,9
Strukovna škola	59,4	40,6
Mjesto srednje škole		
Zagreb, Split, Rijeka, Osijek ⁴⁹	50,1	49,9
Regionalni centri (10.000 - 100.000 stanovnika)	66,0	34,0
Manji gradovi (s manje od 10.000 stanovnika)	75,4	24,6
Materijalni status obitelji		
Ispodprosječan	64,1	35,9
Prosječan	59,7	40,3
Iznadprosječan	52,2	47,8

⁴⁹ Kategorije "Zagreb" i "gradovi s više od 100.000 stanovnika" spojene su zbog razlika u korištenju pripremnih tečajeva na Sveučilištu u Zagrebu i Sveučilištu u Rijeci. Većina učenika koja studira na Sveučilištu u Rijeci završila je srednju školu u Rijeci. Ta činjenica umjetno smanjuje broj korisnika privatnih tečajeva u Rijeci, tj. u kategoriji gradova s više od 100.000 stanovnika (s obzirom na niže korištenje pripremnih tečajeva za upis na studije Sveučilišta u Rijeci).

	Nekorisnici pripremnih tečaja %	Korisnici privatnih tečaja %
Obrazovni status majke		
OŠ	64,9	35,1
SSS	61,7	38,3
VSS	52,7	47,3
Obrazovni status oca		
OŠ	85,7	14,3
SSS	61,1	38,9
VSS	52,8	47,2

Rezultati pokazuju da **nema statistički značajne razlike u pohađanju pripremnih tečajeva s obzirom na spol učenika** ($\chi^2 = ,02$; $df = 1$; $p = ,888$) i **vrstu srednje škole koju su učenici pohađali** ($\chi^2 = ,49$; $df = 1$; $p = ,486$). Podatak o podjednakom broju učenika i učenica koji pohađa pripremljene tečajeve očekivan je, s obzirom na pretpostavljena slična obrazovna očekivanja koja roditelji, djeca i obrazovni sustav na ovoj razini imaju za učenike i učenice. S druge strane, podatak o podjednakom korištenju pripremnih tečajeva u gimnazijama i strukovnim školama manje je očekivan, s obzirom na veću usmjerenost gimnazijskog obrazovanja na nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini. Imajući to na umu, mogli bismo očekivati da bi učenici iz strukovnih škola trebali više dodatne poduke kroz pripremljene tečajeve kako bi dostigli gimnazijalce u razini pripremljenosti za visokoškolsko obrazovanje. Podaci, međutim, ne pokazuju utemeljenost ovakve pretpostavke. Ipak je potrebno reći da korištenje pripremnih tečajeva na uzorku već upisanih studenata ne predstavlja sasvim precizan pokazatelj korištenja pripremnih tečajeva u svih učenika gimnazija i strukovnih škola, koji su željeli studirati. Moguće je pretpostaviti da uspjeh učenika koji dolaze iz strukovnih škola i gimnazija nije podjednak na prijavnim ispitima, odnosno da učenici gimnazija postižu bolju prolaznost. Stoga je moguće da učenici strukovnih škola koji su upisani na studije, predstavljaju više selekcioniranu skupinu učenika tih škola od skupine učenika gimnazija upisanih na studije.

Analiza socioekonomskih karakteristika korisnika pak pokazuje **statistički značajne razlike u korištenju s obzirom na procijenjeni ekonomski status obitelji** ($\chi^2 = 6,45$; $df = 2$; $p = ,039$), **te obrazovni status oca i majke** ($\chi^2_{\text{otac}} = 15,95$; $df = 2$; $p < ,001$; $\chi^2_{\text{majka}} = 8,84$; $df = 2$; $p = ,012$). Pripremne tečajeve u najvećoj mjeri pohađaju učenici koji potječu iz obitelji s iznadprosječnom (47,8%), a najmanje učenici iz obitelji s ispodprosječnom materijalnom situacijom (35,9%). Također, s rastom obrazovnog statusa oca i majke raste i broj studenata koji su pohađali pripremne tečajeve.

Nalazi o većem korištenju pripremnih tečajeva u obiteljima boljeg materijalnog i obrazovnog statusa potvrđuju nalaze drugih istraživanja o većoj dostupnosti privatnih instrukcija tim slojevima društva (Bray, 1999.; Bray, 2003.; Bray, 2005.), kao i nalaz ovog istraživanja o većem korištenju privatnih satova kod učenika iz imućnijih i obrazovanijih obitelji. U situacijama u kojima se učenici pripremaju za upis studija i nastavak obrazovanja, investirati u pripremni tečaj spremniji su roditelji boljšeg ekonomskog i obrazovnog statusa, vjerojatno zato što im financijski izdatak za pripremni tečaj ne predstavlja problem, imajući na umu visoke obrazovne ciljeve što ih postavljaju pred djecu, te mogućnost da pripremni tečaj doista omogući ulazak u visoko obrazovanje i osigura postizanje željenog obrazovnog cilja. Iako rezultati istraživanja ukazuju i na to da znatan dio roditelja lošijeg obrazovnog i materijalnog statusa (oko trećine) plaća pripremne tečajeve, vjerojatno shvaćajući to kao investiciju za put u viši obrazovni status i bolje društvene pozicije vlastite djece, ovi su nalazi istraživanja zabrinjavajući. Naime, oni sugeriraju da pripremni tečajevi služe kao mehanizam koji povećava razlike među učenicima, smanjuje obrazovne šanse deprivilegiranim skupinama učenika i time, vjerojatno, utječu na reprodukciju njihova društvenog položaja. Isključivanje principa jednakih mogućnosti za sve učenike, neovisno o njihovom socioekonomskom okruženju, ugrožava pravednost obrazovnog sustava, jednom dijelu populacije učenika otežava ulazak u visoko obrazovanje i dugoročno smanjuje socijalnu mobilnost u društvu.

Podjednako je zabrinjavajući podatak o postojanju značajnih razlika u korištenju pripremnih tečaja ovisno o mjestu u kojem su učenici završili srednju školu ($\chi^2 = 31,93$; $df = 2$; $p < ,001$). **Pripremne tečajeve najčešće pohađaju učenici koji žive u velikim gradovima, posebice**

u Zagrebu gdje je čak 62,5% korisnika tečaja⁴⁸. Dok taj nalaz ne čudi, s obzirom na razgranatu ponudu pripremnih tečajeva u velikim gradovima te veliku konkurenciju koja vlada na studijima Sveučilišta u Zagrebu, on zabrinjava jer pokazuje da se učenici iz manjih gradova i sredina stavljaju u nepovoljan položaj, koji im dodatno otežava pristup visokom obrazovanju.

7.3.4. Organizacija pripremnih tečajeva

Golema većina polaznika pripremnih tečajeva (90,7%) pohađala je modularni tečaj. Modularni tečajevi su namijenjeni pripremi polaznika za upis na određeni fakultet pa stoga uključuju poduku iz grupe predmeta koji će se polagati na prijamnom ispitu. U 88,3% slučajeva takav je tečaj obuhvaćao sve predmete koji se polažu na prijamnom ispitu, a to su u većini slučajeva bila dva ili tri predmeta. Takav modularni tečaj trajao je u prosjeku 90 sati i koštao 1.700 kuna.

Nadmoćna zastupljenost modularnih tečajeva u odnosu na predmetne, logična je s obzirom na trenutnu ponudu na tržištu ove usluge. Naime, u želji da optimalno odgovore na potrebe učenika za pripremom za konkretne fakultete i studije, većina organizatora pripremnih tečajeva nudi upravo modularne tečajeve. Predmetnih tečajeva gotovo i nema, osim kad se u sklopu cjelovitoga modularnog tečaja nudi pohađanje samo jednog predmeta (modula).

Analizirajući vrijeme održavanja tečaja, većina učenika krenula je na pripremi tečaj od 3 do 6 mjeseci prije prijamnog ispita (proljetni tečaj 59,2%), a manji dio na tečaj organiziran u zadnjem mjesecu do prijamnog ispita (ljetni tečaj 28,1%). Ovakvi rezultati, koji govore o relativno ranom početku intenzivnih priprema za prijamni ispit za većinu korisnika, upućuju na njihovu orijentiranost na pripremu za upis na fakultet već sredinom završne godine srednje škole, ali su oni i posljedica kretanja ponude koja vlada na tržištu pripremnih tečajeva.

⁴⁸ U vrijeme provođenja ovoga istraživanja, u Zagrebu nisu još bili ponudeni besplatni pripremi seminari za maturante. Moguće je pretpostaviti da će se u narednim godinama, nakon što su se pojavili besplatni seminari kao priprema za različite fakultete, broj korisnika plaćenih pripremnih tečajeva značajno smanjiti.

Pripremni tečajevi su uobičajeno organizirani u grupama veličine klasičnog razreda. Tako je 69,9% učenika pohađalo pripremni tečaj u grupi od 16 do 30 učenika. Rad u malim grupama (do pet učenika), kao i rad u velikim skupinama (preko 30 učenika) nije uobičajen. Čini se da takva organizacija tečajeva najbolje odgovara i organizatorima i učenicima, jer omogućuje optimalnu ravnotežu cijene i kvalitete usluge. Tečajevi u manjim skupinama za većinu bi učenika vjerojatno bili preskupi⁴⁹, a tečajevi u velikim skupinama vrednovani kao manje kvalitetni i manje učinkoviti.

Većina učenika pohađala je tečaj u organizaciji neke privatne tvrtke (57,8%). Taj podatak odgovara nalazu desk-istraživanja opisanoga u trećem poglavlju ove knjige, u kojem je prikazana analiza ponude pripremnih tečajeva, a koja govori o najvećoj zastupljenosti tih organizatora i bogatstvu njihove ponude. Tečaj organiziran od strane srednje škole pohađalo je 20,4% učenika. Taj je podatak iznenađujući, s obzirom na to da drugi izvori informacija (npr. desk-istraživanje) nisu upućivali na raširenost takve vrste pripremnih tečajeva. Prikupljeni podaci, međutim, ne dozvoljavaju zaključak - je li uistinu srednja škola organizirala tečaj ili je on samo održan u prostorijama srednje škole?

Dio tečajeva održan je u organizaciji otvorenih učilišta (14,9%), a još manji dio u organizaciji fakulteta (4,1%). Podatak o prisutnosti pripremnih tečajeva u organizaciji visokoškolskih ustanova govori o malo ali ipak prisutnoj i zabrinjavajućoj pojavi uključivanja fakulteta u usluge davanje poduke za upis na tu istu instituciju.

Po iskazu studenata, najveći dio predavača na tečajevima čine srednjoškolski nastavnici (67,9%), a u manjoj mjeri nastavno osoblje visokoškolskih ustanova (23,5%) ili drugi stručnjaci koji inače nisu zaposleni u obrazovnom sustavu (16,1%). Dakako, profil predavača ovisi o tome tko je organizator tečaja. Na tečajevima koje organiziraju privatne tvrtke i srednje škole dominiraju srednjoškolski nastavnici (preko 70%), dok na tečajevima organiziranim od fakulteta i otvorenih učilišta primat ima nastavno osoblje s visokoškolskih institucija.

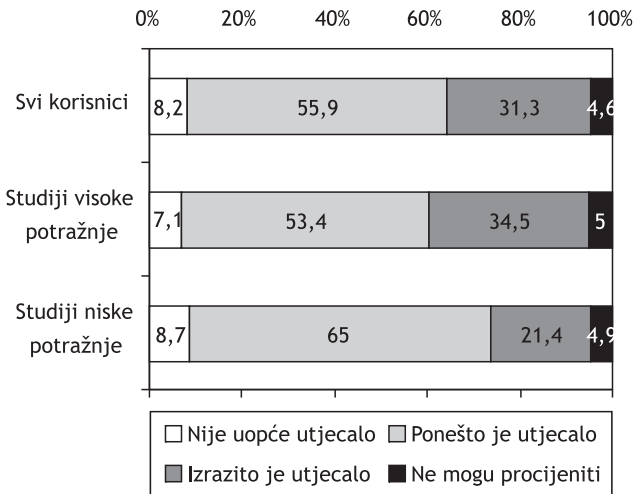
⁴⁹ Rezultati istraživanja, u dijelu koji se bavi stavovima o korištenju privatnih instrukcija, pokazuju da 84,4% korisnika pripremnih tečajeva smatra da su privatne instrukcije općenito skupe. O tome će biti više riječi u poglavlju 7.5.

7.3.5. Učinkovitost pripremnih tečajeva

Učinkovitost pripremnih tečajeva, jednako kao i učinkovitost privatnih satova, u ovom su istraživanju procjenjivali sami korisnici tih usluga. S obzirom da ne postoje objektivni podaci o učinkovitosti tečaja, kao ni mogućnost usporedbe svih korisnika i nekorisnika koji su pristupili prijamnim ispitima, subjektivna procjena korisnika predstavlja jedinu dostupnu mjeru.

Na slici 10. prikazane su procjene učinkovitosti pripremnih tečajeva koje su dali svi korisnici, te korisnici sa studija visoke i niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu.

Slika 10. Procjena učinkovitosti pripremnih tečajeva iskazana od studenata koji su upisali studije visoke i niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu

Prema ovoj procjeni korisnika, **pripremni tečajevi što su ih pohadali učenici, imali su značajan utjecaj na rezultate koje su postigli na prijamnim ispitima.**

Većina studenata slaže se s tvrdnjom “pripremni tečaj je ponešto utjecao na rezultat” (55,9%), dok je za znatan dio studenata (31,3%) taj

utjecaj bio velik. Samo 8,2% studenata smatra da pripremni tečaj nije imao utjecaja na njihov rezultat na prijamnom ispitu.

Takve visoke procjene učinkovitosti pripremnih tečajeva sugeriraju da su oni opravdali očekivanja učenika, te im doista pomogli u boljem svladavanju i sistematiziranju gradiva traženoga na prijamnom ispitu.

Procjena učinkovitost tečaja ovisi o tome jesu li učenici pohađali proljetni ili ljetni tečaj ($\chi^2 = 9,93$; $df = 3$; $p = ,019$). Ljetni tečaj, održan u zadnjem mjesecu prije održavanja ispita, procjenjuje se učinkovitim, odnosno njegov se utjecaj na rezultat češće ocjenjuje značajnim (ta je procjena 41,9% za ljetni prema 26,9% za proljetni tečaj). Ljetni su tečajevi obično intenzivniji, a boljoj procjeni učinkovitosti svakako pridonosi i vremenska bliskost iskustva pripreme i prijamnog ispita. Za učenike koji su pohađali ljetne tečajeve, vjerojatno se glavnina priprema za prijamne ispite zbivala upravo na pripremnim tečajevima, pa je njihov utjecaj na pozitivan ishod ispita stoga još veći.

Ispitane su i razlike u procjenama učinkovitosti pripremnih tečajeva između studenata kasnije upisanih na studije visoke i niske potražnje na Sveučilištu u Zagrebu. Očekivalo se da će procjene studenata sa studija visoke potražnje biti pozitivnije, s obzirom da su pripremni tečajevi uglavnom usklađivani prema potrebama velikih studija visoke potražnje (npr. ekonomija, računarstvo i sl.).

Promatrajući razlike u tim procjenama, može se uočiti da su studenti upisani na studije visoke potražnje ponešto češće utjecaj pripremnog tečaja procjenjivali većim nego studenti upisani na studije niske potražnje. Međutim, ta se razlika nije pokazala statistički značajnom ($\chi^2 = 6,29$; $df = 3$; $p = ,098$). Čini se da obje skupine studenata, s obzirom da su bile uspješne u svojem pokušaju upisa na fakultet, značajan dio toga uspjeha pripisuju pripremnom tečaju.

7.4. Zašto neki učenici ne uzimaju instrukcije?

U prethodnim poglavljima prikazani su obrasci korištenja i razlozi za korištenje privatnih instrukcija, te utvrđene karakteristike korisnika privatnih satova i pripremnih tečajeva. Ti podaci značajno unaprjeđuju naše razumijevanje pojave privatnih instrukcija, ali ne ukazuju na to zašto neki učenici ne koriste ove usluge. Razlozi zašto učenici

ne koriste privatne instrukcije mogu biti vrlo različiti: oni mogu biti sposobni samostalno se pripremiti za nastavu i ispite, mogu primati pomoć od prijatelja i rodbine, ili su u situaciji da žele koristiti privatne instrukcije, ali ih, zbog nepovoljnijih materijalnih prilika u kojima žive, ne mogu plaćati.

Podaci o nekorištenju privatnih instrukcija mogu pomoći u rasvjetljavanju i objašnjavanju pojave privatnih instrukcija i stjecanju boljeg uvida u funkcioniranje službenoga obrazovnog sustava, omogućavaju razumijevanje potreba učenika i pružaju informacije važne za planiranje obrazovne politike, usmjerene na kontroliranje i ublažavanje negativnih posljedica privatnih instrukcija. U ovom se poglavlju pokušavaju objasniti razlozi što ih učenici navode, objašnjavajući zašto osobno ne koriste usluge privatnih satova i pripremnih tečajeva.

Prisjetimo se da rezultati ovog istraživanja pokazuju da privatne instrukcije nije koristilo 45,5% učenika tijekom drugog razreda gimnazija te 43,6% učenika tijekom završnog razreda srednje škole, poslije upisanih na Sveučilišta. Analizirajući nekorištenje pojedinih vrsta privatnih instrukcija u zadnjoj godini srednje škole, utvrđeno je da 72,1% budućih studenata nije koristilo privatne satove, a 57,9% ih nije koristilo pripreme tečajeva. Udjel nekorisnika razlikuje se, što je već rečeno u prethodnim poglavljima, ovisno o tome na kojem su sveučilištu i o kakvim se studijima radi. Na Sveučilištu u Rijeci bilo je ukupno 63,4% nekorisnika (70,8% nekorisnika privatnih satova i 84,7% nekorisnika tečajeva), a na Sveučilištu u Zagrebu znatno manjih, 38,6% nekorisnika (72,5% nekorisnika privatnih satova i 51,1% nekorisnika tečaja).

Od zagrebačkih studenata upisanih na studije visoke potražnje, 72,7% nije uzimalo privatne satove, a 46,3% nije pohađalo pripreme tečajeva, a niti jedan oblik privatnih instrukcija nije koristilo 35,4% njih.

Kod studenata upisanih na studije niske potražnje, situacija je identična kad se radi o privatnim satovima (72,2% ih nije uzimalo), ali je znatno drugačija kod pripremnih tečajeva - značajno veći broj (60,4%) tih studenata nije išlo na pripreme tečajeva. Također je značajno veći broj učenika koji nije koristio niti jedan oblik privatnih instrukcija (44,8%).

Navedeni podaci govore o znatnom broju učenika i studenata koji uspijevaju napredovati u obrazovnom sustavu bez pomoći dodatne,

plaćene, poduke. S obzirom na to da analiza te skupine i njihovih razloga za nekorisćenje usluga privatnih instrukcija zasigurno može pridonijeti boljem razumijevanju pojave privatnih instrukcija i njezinih uzročnika, nekorisnici privatnih satova i pripremnih tečajeva pitani su o razlozima za nekorisćenje tih vrsta privatnih instrukcija. Rezultati odgovora prikazani su u tablicama 14. i 15.

Tablica 14. Razlozi nekorisćenja privatnih satova (drugi i četvrti razred)

	Učenici drugog razreda %	Učenici četvrtog razreda %
Dobro mi je išlo i bez instrukcija	65,3	73,9
Prijatelji su mi besplatno pomagali	27,3	12,3
Instrukcije su mi bile preskupe	4,2	7,6
Nisam znao za dobrog profesora	1,9	0,6
Kad sam shvatio da mi trebaju instrukcije, bilo je prekasno	1,4	1,2

Vidljivo je da je za obje skupine učenika koji nisu uzimali privatne satove, glavni razlog njihova nekorisćenja uvjerenje u vlastite sposobnosti odnosno doživljaj mogućnosti postizanja uspjeha bez pomoći izvana. Taj je osjećaj daleko dominantniji kod nekorisnika s izvrsnim školskim uspjehom (81,6%), u odnosu na učenike s vrlo dobrim (62,3%) ili dobrim uspjehom u drugom razredu (19,0%). Podaci koji govore o nepostojanju potrebe za privatnim instrukcijama kod učenika, posebno onih s izvrsnim i vrlo dobrim uspjehom sposobnih da samostalno zadovolje svoje obrazovne potrebe i školske zahtjeve koji se pred njih postavljaju, ne samo da objašnjavaju nekorisćenje privatnih instrukcija već posredno potvrđuju i nalaz o pretežno popravnoj funkciji instrukcija u hrvatskom obrazovnom kontekstu.

Nadalje, privatne instrukcije kao dodatna poduka koja se plaća, često se ne koristi jer je učenicima dostupna besplatna podrška prijatelja. To posebice ističu učenici drugih razreda (27,3%), a manje učenici završnih razreda kasnije upisani na studije (12,3%), koji ne koriste privatne satove vjerojatno zato što se u ovoj fazi već pripremaju za različite fakultete, pa intenzivnije uče ponešto različitiije gradivo

i predmete. Besplatnu poduku od prijatelja, kao razlog nekorištenja privatnih instrukcija navodili su najčešće učenici drugih razreda sa slabijim uspjehom (57,1% učenika s dobrim uspjehom), a znatno manje oni vrlo dobri (28,3%) ili izvrsni učenici (18,4%). Čini se da učenici lošijega školskog uspjeha među svojim školskim kolegama i prijateljima lako pronalaze učenike, vjerojatno one bolje, koji im mogu pomoći u učenju, objasniti nejasno gradivo, pregledati zadaću, ispitati ih i pružiti neki drugi oblik podrške. Učenici s boljim školskim uspjehom ili mogu sami uspješno svladati gradivo, ili pomoć trebaju potražiti od stručnijih osoba nego što su njihovi prijatelji, budući da im je primarna razina znanja viša, a potrebe su im vjerojatno specifičnije.

Tablica 15. Razlozi nekorištenja pripremnih tečajeva

	Svi studenti - nekorišnici %	Studenti sa studija niske potražnje %	Studenti sa studija visoke potražnje %
Znao sam da mogu uspjeti i bez pripremnog tečaja	64,3	57,3	70,1
Pripremnih tečajeva su mi bili preskupi	20,6	21,3	22,6
Koristio sam privatne satove	10,9	13,3	11,8
Prijatelji su mi besplatno pomagali	8,5	8,7	9,5
Nisu se nudili prikladni tečajevi u mjestu u kojem živim	8,1	7,3	10,0
Nisam čuo za dobar pripremini tečaj, inače bih ga pohađao	3,5	2,7	1,8
Kad sam shvatio da mi treba pripremini tečaj, bilo je prekasno da se uključim	2,2	2,7	2,3

Relativno je malen broj učenika koji, kao razlog nekorištenja instrukcija, spominju previsoke cijene privatnih satova. Tek se 4,2% učenika drugih razreda i 7,6% učenika završnih razreda poslije upisanih na studije, odlučuje za taj razlog. Ipak, za učenike koji dolaze iz obitelji ispodprosječnoga materijalnog statusa taj je razlog mnogo značajniji (20,0% - drugi razred; 16,9% - četvrti razred) nego za učenike iz obitelji prosječnoga ili iznadprosječnoga materijalnog statusa ($\chi^2_{2, \text{razr}} = 15,45$; $df = 2$; $p < ,001$; $\chi^2_{4, \text{razr}} = 23,78$; $df = 2$; $p < ,001$).

Razlozi za nepohađanje pripremnih tečajeva (prikazani u tablici 14.) donekle se razlikuju od razloga nekorištenja privatnih satova. I ovdje je dominantan razlog nekorištenja percepcija osobne kompetencije, tako da ukupno 64,3%⁵⁰ studenata nije koristilo pripremljene tečajeve zato što su “znali da mogu uspjeti i bez njih”. Pritom, taj odgovor češće biraju studenti poslije upisani na studije visoke potražnje, nego studenti upisani na studije niske potražnje ($\chi^2 = 6,51$; $df = 2$; $p = ,039$), vjerojatno zato što je moguće da na studije na kojima vlada visoka konkurencija pri upisu, više apliciraju učenici boljih obrazovnih postignuća, odnosno oni kojima dodatna pomoć nije potrebna.

Nadalje razmatrajući razloge nekorištenja pripremnih tečajeva, u odnosu na razloge nekorištenja privatnih satova, zapaža se da se mnogo češće kao razlog nekorištenja pripremnog tečaja spominje visoka cijena tečaja - čak 20,6% studenata ističe upravo taj razlog. Kao što je i očekivano, tu je također opažena statistički značajna razlika s obzirom na materijalni status obitelji iz koje učenik dolazi ($\chi^2 = 12,00$; $df = 2$; $p = ,002$), pa se visoka cijena tečaja pojavljuje kao razlog njegova nekorištenja kod 31,8% studenata koji žive u ispodprosječnim materijalnim prilikama.

Besplatna pomoć od prijatelja također se rjeđe spominje kao razlog nekorištenja pripremnih tečajeva, u odnosu na privatne sate. Tek 8,5% studenata navodi taj razlog, vjerojatno zato što priprema za prijamni ispit zahtijeva neka specifična znanja i kompetencije koje učenici bolje pronalaze kod angažiranih instruktora, nego kod drugih učenika i kolega.

Za 8,1% studenata razlog za nekorištenje pripremnih tečajeva bilo je nepostojanje (prikladnih) tečajeva u mjestu stanovanja. Dakako, taj je razlog češći u manjim sredinama nego u velikim gradovima u kojima je prisutna razgranata ponuda pripremnih tečajeva ($\chi^2 = 18,20$; $df = 3$; $p < ,001$).

Naposljetku, može se reći da analiza razloga nekorištenja privatnih satova i pripremnih tečajeva mnogo govori o prirodi same pojave privatnih instrukcija, kao i o socijalnim implikacijama što ih ova pojava ima. Privatne se instrukcije pojavljuje kao dodatak školskoj nastavi,

⁵⁰ Postotak izračunat za sve studente - nekorisnike tečaja, bez obzira jesu li upisani na zagrebačko ili riječko Sveučilište, odnosno na studije visoke ili niske potražnje.

za učenike koji osjećaju da im je pomoć potrebna, ali tek onda kad su iscrpljeni drugi izvori pomoći, primjerice pomoć od strane razrednih kolega, prijatelja, roditelja i sl. Za većinu učenika privatne su instrukcije dostupne kako materijalno tako i lokacijski, ali je ipak dio učenika u tom smislu u nejednakom položaju. Dok kvalitetni instruktori i prikladni tečajevi postoje i nude se na tržištu, neki učenici nemaju financijskih sredstava ili mogućnosti (zbog udaljenosti) da ih angažiraju i koriste. Za kvalitetan obrazovni sustav takva bi situacija trebala predstavljati ozbiljan problem, budući da bi sâm sustav morao osiguravati podjednake uvjete pripreme za sve učenike unutar sustava, bez obzira na njihovo socioekonomsko, obrazovno, kulturalno i lokacijsko okruženje.

7.5. Percepcija obrazovnih čimbenika vezanih uz pojavu privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj

Prethodni dijelovi poglavlja o rezultatima istraživanja bavili su se utvrđivanjem raširenosti i različitih osobina pojave privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj, opisom osobina korisnika, davatelja usluga, kao i učenika koji ne koriste ove usluge. U ovom potpoglavljju osvrnut ćemo se na stavove sudionika istraživanja o samoj pojavi, kroz njihovu percepciju uzroka i učinaka što ih pojava privatnih instrukcija ima na učenike i obrazovni sustav. Stavovi sudionika predstavljaju izrazito vrijedan izvor informacija, budući da doprinose cjelovitijem uvidu u pojavu privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju i društvu. U skladu sa željom za cjelovitošću prikaza, u ovom poglavljju, osim na podatke prikupljene upitnicima na uzorcima učenika i studenata, oslonit ćemo se i na podatke dobivene u razgovorima s troje davatelja usluga privatnih satova, kao i na dijelove razgovora s državnim dužnosnikom. Troje davatelja usluga razlikuju se po vrsti instrukcija što ih pružaju, po svojim stručnim kvalifikacijama, te predmetima iz kojih pružaju uslugu a potom i iskustvom u obavljanju ovoga posla.

Ukratko bilježimo neke informacije o tima osobama - davateljima privatnih instrukcija:

- **Vanja**⁵¹ je srednjoškolska nastavnica matematike s 20 godišnjim nastavničkim iskustvom. Živi u gradu s oko 50.000 stanovnika u

⁵¹ Radi osiguravanja anonimnosti, stvarnim osobama pridijeljena su izmišljena imena, a djelomično su im izmijenjeni i opisi.

blizini Zagreba. Privatne satove iz matematike, isključivo individualne, daje od 1989. Prihod ostvaren ovom aktivnošću služi joj kao dodatan financijski izvor koji, u zadnje vrijeme, u najvećoj mjeri koristi za financiranje studija ekonomije svojoj kćeri koja studira u Zagrebu.⁵² Vanja u prosjeku drži oko 8 sati instrukcija tjedno, većinom vikendom. Korisnici njezinih instrukcija su u podjednakoj mjeri učenici osnovnih i srednjih škola. Cijena sata instrukcija je 60 kuna. Vanja ne oglašava svoje usluge, već se do nje dolazi preporukom.

- **Maša** je apsolvantica Fakulteta elektrotehnike i računarstva u Zagrebu. Dolazi iz maloga dalmatinskog mjesta, a gimnaziju je završila u Splitu. Privatne satove iz matematike i fizike pruža od druge godine studija računarstva. Prihod prikupljen davanjem privatnih satova Maša koristi za osiguravanje troškova života u Zagrebu, te za putovanja. U prosjeku tjedno drži oko 10 sati instrukcija za 6 učenika. Cijena sata instrukcija iznosi 50 kuna. Svoje usluge pruža većinom srednjoškolcima, ali joj ponekad korisnici znaju biti i studenti. Oglašavala se prve godine u *Oglasniku* i putem plakata, ali u zadnje vrijeme to više ne čini.
- **Petar** je znanstveni novak na jednom od fakulteta društvenog smjera Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je kao jedan od najboljih u svojoj generaciji. U drugoj godini novačkog ugovora počeo je držati predavanja na pripremnim tečajevima u organizaciji privatne tvrtke za upis na fakultete sličnoga smjera onome na kojem je i sam zaposlen. Po tečaju, za 20 sati predavanja, Petar je plaćen po ugovoru o djelu u iznosu od 3.000 kuna neto.

Ovo je poglavlje podijeljeno u pet cjelina: u prvoj su predstavljeni stavovi različitih sudionika o povezanosti pojave privatnih instrukcija s određenim osobinama službenoga obrazovnog sustava; druga se bavi mišljenjima sudionika o razlozima pohađanja privatnih instrukcija, dok se u trećoj ukratko osvrćemo na značajan problem nepovezanosti izlaznih kompetencija srednjega i ulaznih kompetencija za visoko školstvo. Četvrta cjelina daje zrcalnu sliku sjene i tijela koje oponaša, opisujući koje posljedice privatne instrukcije imaju na učenike, nastav-

⁵² Između ostaloga i Vanja je svojoj kćeri platila pripremini tečaj za upis na navedeni fakultet.

nike i obrazovni sustav u cjelini, dok se završna cjelina bavi vrlo važnim pitanjem nejednake dostupnosti privatnih instrukcija s obzirom na materijalno stanje obitelji iz koje učenik dolazi.

7.5.1. Povezanost privatnih instrukcija i službenoga obrazovnog sustava

U četvrtom poglavlju ove knjige, koje opisuje pojavu privatnih instrukcija u hrvatskom kontekstu, snažan naglasak stavljen je na značajnost utjecaja obrazovnih čimbenika na raširenost i osobine ovih instrukcija. Stoga se činilo potrebnim ispitati stavove sudionika o određenim osobinama obrazovnog sustava, koje bi mogle pridonijeti specifičnim osobinama i raširenosti privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovanju. Učenici, kao korisnici obrazovnog sustava, predstavljaju važan i pouzdan izvor informacija o tome utječu li i na koji način određeni aspekti obrazovnog sustava na raširenost ove pojave i njezine osobine. S druge strane, davatelji usluga, od kojih su dvoje djelatnici obrazovnog sustava, a treća još uvijek korisnik, mogu pružiti drugačiju perspektivu glede problema privatnih instrukcija. Naposlijetku, kroz riječi i ideje visokoga državnog dužnosnika moguće je zahvatiti i perspektivu tvorca obrazovne politike. Kao što je već spomenuto, osobine sustava koje mogu pogodovati porastu privatnih instrukcija brojne su i različite, a ovdje ćemo se većinom osvrnuti na percepciju sudionika istraživanja o radu nastavnika u školi te o određenim karakteristikama nastavnog plana i programa, kao čimbenicima koji mogu znatno utjecati na pojavu privatnih instrukcija.

Prije svega potrebno je istaknuti opći stav učenika i studenata o situaciji u kojoj, uz službeni obrazovni sustav, postoje i privatne instrukcije kao dodatna poduka upravo iz onih sadržaja koji se poučavaju u školi. Čini se da postoji konsenzus učenika u odgovoru na tvrdnju *“obrazovni sustav bi trebao biti takav da učenicima nisu potrebne privatne instrukcije”*. Visok postotak (88,8%) učenika trećih razreda zagrebačkih gimnazija slaže se s navedenom tvrdnjom, pri čemu nema statistički značajne razlike među učenicima različitoga akademskog uspjeha ($F(2,563) = 1,58$; $p = ,206$) i materijalnog stanja obitelji iz kojih dolaze ($F(2,563) = 1,21$; $p = ,298$). Štoviše, nema niti razlike među onima koji pohađaju privatne satove i onih koji to ne čine ($t = 1,40$; $df = 580$; $p = ,162$). Rezultati

na populaciji studenata potvrđuju navedeno, budući da se 84,6% sudionika slaže sa sadržajem navedene tvrdnje. Niti u ovom slučaju nema razlike između grupa sudionika s obzirom na sveučilište na kojemu studiraju ($t = 1,55$; $df = 966$; $p = ,121$), na pohađanje pripremnih tečajeva ($t = ,75$; $df = 966$; $p = ,452$), na različite tipove srednjih škola koje su završili ($t = 1,07$; $df = 965$; $p = ,285$), kao niti između grupa koje pripadaju fakultetima s visokom ili niskom potražnjom ($t = 1,44$; $df = 772$; $p = ,149$). S navedenim se slažu i davatelji usluga, budući da je i u njihovim stavovima prisutna ideja o neprimjerenosti pojave privatnih instrukcija unutar obrazovnog konteksta i izravnoj ovisnosti o službenom sustavu obrazovanja. Ovakav se stav najbolje očituje kroz riječi najiskusnije instruktore, nastavnice Vanje:

“Meni se često srce “para” kada vidim kako učenici dolaze na instrukcije. Znam da mogu zvučati licemjerno, ali meni je uvijek iskreno žao kada dobijem nove učenike, jer znam da nešto ne valja. Često su tome krivi sami učenici i njihovi roditelji, ali se ne mogu oteti dojmu da je to u značajnom broju slučajeva i zbog načina rada u školama.”

Sličnog je mišljenja i Petar, koji napominje:

“Mi (pripremnih tečajeva) bavimo se onim učenicima koji su malo bolji i koji imaju veću želju za obrazovnim uspjehom. Moram reći da su oni u najvećem dijelu izrazito motivirani, ali nešto tu ne valja. Kad razgovaram s njima, većina ih nema vjere u svoje znanje, ali još više nemaju povjerenje u znanja što su ih dobili u školama iz kojih dolaze.”

Naravno, niti jedan obrazovni sustav nije idealan. No podaci iz literature ukazuju da je pojava privatnih instrukcija prisutna i u daleko razvijenijim obrazovnim sustavima od hrvatskog. Međutim, ovako unisona mišljenja potvrđuju pretpostavku o izravnoj vezi između hrvatskoga obrazovnog sustava i pojave privatnih instrukcija.

Budući da podaci o korištenju usluga privatnih instrukcija u Hrvatskoj ukazuju na izrazitu raširenost ove pojave, može se pretpostaviti da na nju izravno utječu upravo slabosti našega obrazovnog sustava. Iako sadržaj prijespomenute tvrdnje ukazuje na opći stav, pokušali smo utvrditi koji aspekti obrazovnog sustava najviše doprinose raširenosti i obliku ove pojave. Tvrdnje prikazane u tablici 16. ukazuju na

određene aspekte obrazovnog procesa, i sustava općenito, koji mogu utjecati na ovakav opći stav sudionika u istraživanju. Konkretno, ove tvrdnje propituju rad nastavnika, kvalitetu nastave i preopterećenost nastavnih programa.

Tablica 16. Stavovi o povezanosti korištenja privatnih instrukcija i službenoga obrazovnog sustava (postotak slaganja s tvrdnjama)

	Učenici trećih razreda gimnazija %	Studenti prve godine studija %
Učenici koriste privatne instrukcije jer nastavnici ne objašnjavaju gradivo dovoljno detaljno	72,9	65,5
Slaba kvaliteta nastave u školama je glavni razlog za odluku da se koriste privatne instrukcije	71,9	61,8
Učenici koriste privatne instrukcije jer je nastavni program preopterećen	73,5	58,3

Između odgovora studenata i gimnazijalaca postoji statistički značajna razlika na navedenim tvrdnjama, u smjeru veće kritičnosti učenika trećih razreda gimnazija. Više je mogućih objašnjenja za navedene razlike, među kojima se ističe činjenica da gimnazijalci, kao sadašnji učenici srednje škole, imaju trenutno izravnije iskustvo sa školom, te stoga mogu biti kritičniji prema srednjoškolskom nastavnom procesu i nastavnicima, nego studenti koji su školu već završili, a tome pogoduje i činjenica već spomenute selekcioniranosti uzorka iz studentske populacije. Oba moguća razloga su vjerojatno valjana i točna, a drugi je moguće u određenoj mjeri i potvrditi činjenicom da se odgovori studenata statistički značajno ne razlikuju od odgovora gimnazijalaca, ukoliko se izdvoje samo odgovori onih koji su u drugom razredu ostvarili vrlo dobar ili odličan uspjeh.

Visok postotak - 71,9% učenika trećih razreda gimnazije i 61,8% studenata slaže se s tvrdnjom da je slaba kvaliteta nastave u školama glavni razlog za odluku o korištenju privatnih instrukcija. Ovakva opća procjena može ukazivati na znatan nerazmjer između kvalite-

te srednjoškolske nastave i zahtjeva koji se u školama stavljaju pred učenike. Isto tako, ovakav stav može ukazivati i na neprilagođenost nastave različitim kategorijama učenika, što posebice može biti kritično kod učenika kojima je potrebno više vremena i truda da svladaju određeno gradivo. U slučaju ove tvrdnje, postoje očekivane razlike u stavu između korisnika i nekorisnika ovih usluga ($t = 4,53$; $df = 502$; $p < ,001$), pri čemu su korisnici skloniji tvrditi da je upravo (ne)kvaliteta nastave jedan od glavnih razloga za korištenje privatnih instrukcija. Na sličan način, u odgovorima na ovu tvrdnju razlikuju se i učenici s različitim prosječnim školskim uspjehom u drugom razredu gimnazije ($F(2,501) = 7,17$; $p = ,001$). Odlični se učenici značajno manje slažu s navedenom tvrdnjom, dok između dobrih i vrlo dobrih nema razlike. Slično je i kod odgovora na tvrdnju "*učenici koriste privatne instrukcije jer nastavnici ne objašnjavaju gradivo dovoljno detaljno*", s kojom se slaže 72,9% gimnazijalaca i 65,5% studenata. I u odgovorima na ovu tvrdnju korisnici instrukcija statistički se značajno, i u istom smjeru, razlikuju od učenika koji ne koriste privatne satove ($t = 5,11$; $df = 503$; $p < ,001$). Također se potvrđuje i različitost stavova s obzirom na obrazovni uspjeh ($F(2,501) = 3,49$; $p = ,031$), pri čemu se učenici koji su na kraju drugog razreda postigli prosječan dobar uspjeh, razlikuju od onih koji su bili vrlo dobri i odlični. Zanimljivi su i odgovori na tvrdnju o povezanosti preopterećenosti nastavnog plana i programa i pohađanja privatnih instrukcija s kojom se slaže 73,5% učenika i 58,5% studenata. Kao i u slučaju prethodnih dviju tvrdnji, stavovi se statistički značajno razlikuju s obzirom na korištenje instrukcija ($t = 3,55$; $df = 500$; $p < ,001$) te na obrazovni uspjeh učenika ($F(2,499) = 6,44$; $p = ,002$).

Stavovi učenika o povezanosti kvalitete nastave, primjerenosti rada nastavnika i preopterećenosti kurikuluma s pojavom privatnih instrukcija, dodatno potvrđuju pretpostavku da obrazovni čimbenici znatno utječu na odluku za uzimanjem privatnih instrukcija. Činjenica da se sudionici istraživanja u jednakoj mjeri slažu s tvrdnjama koje pokrivaju različite aspekte obrazovnog procesa i sustava, ukazuju da na raširenost pojave u jednakoj mjeri djeluju različiti čimbenici vezani uz službeni obrazovni sustav. Ovakva situacija pred obrazovnu politiku stavlja težak zadatak, budući da nije moguće odrediti jedinstveni obrazovni uzročnik u osnovi pojave na kojega bi se moglo djelovati. Podaci također nedvojbeno ukazuju na razlike u stavovima između korisnika i

nekorisnika, kao i na razlike u stavovima učenika različitoga obrazovnog uspjeha. Stavovi korisnika privatnih instrukcija i učenika slabijeg uspjeha, koji su kritičniji prema radu nastavnika, kvaliteti nastave i osobinama nastavnog plana i programa, mogu ukazivati i na činjenicu da potrebe ovih skupina nisu primjereno zadovoljene u nastavi, pa su oni neminovno upućeni na korištenje privatnih instrukcija. Istovremeno, ovakav kritičan stav može se objasniti mehanizmom racionalizacije kojim korisnici, umjesto vlastitim nedostacima, žele opravdati pohađanje privatnih instrukcija, a i svoj slabiji obrazovni uspjeh objasniti čimbenicima koji su izvan njihove kontrole. Ipak, stavovi ostalih sudionika istraživanja jasno ukazuju na neopravdanost pretpostavke o takvoj racionalizaciji od strane korisnika i učenika sa slabijim uspjehom. Iz odgovora studenata uočljivo je da se i oni u velikoj mjeri slažu s navedenim tvrdnjama, a isto je uočljivo i kod učenika koji ne koriste usluge privatnih satova, kao i odličnih učenika, budući da se sa sve tri tvrdnje slaže njih preko 60%.

Razgovori s davateljima usluga također ukazuju na slične probleme te dodatno rasvjetljavaju neke od obrazovnih čimbenika koji utječu na pojavu privatnih instrukcija. Mlada instruktorka Maša napominje:

“Često se pitam zašto toliko učenika koristi usluge instruktora, budući da mislim da oko 70% njih ne bi trebali ići na instrukcije. Naravno da svaki od njih krije neku svoju priču, ali je isto tako činjenica da se njima sve ne objašnjava u školi. Valjda se nema dovoljno vremena, pa se onda nastavnici i ne mogu posvetiti svima.”

Vanja, na osnovi vlastitog radnog iskustva, ukazuje na činjenicu da priroda samoga predmeta utječe na potrebu uzimanja privatnih satova:

“Neke stvari učenici ne mogu baš lako shvatiti, jer one zahtijevaju kontinuitet u znanju. Kako ovi današnji “klinci” (ne)uče redovito, onda im je teško to sve povezati, a obrazovni proces podrazumijeva kontinuitet. Problem je u tome da ako u matematici ne usvoji nešto u prvom razredu, onda može imati problema i kroz nastavak školovanja. A tko će mu onda to kasnije objasniti? Ja na nastavi ne mogu. Moram cijelo gradivo ispredavati, sve ocjene zaključiti...”

Navedeno je usko vezano i uz Mašino razmišljanje:

“Jedan od osnovnih problema, vjerovali ili ne, jest osnovna škola. Oni iziđu iz osnovne škole s peticama, jer tamo ocjene ne znače puno, i onda dođu u gimnaziju ili dobru strukovnu školu gdje se “suoče s realnošću”. Njihovo znanje ne odgovara zahtjevima, a svi su imali petice iz osnovne škole. Tako borba počinje i prije srednje škole. Puno prije.”

Mišljenja učenika i davatelja satova ukazuju na ozbiljne probleme obrazovnog sustava koji se ne ograničavaju samo na razinu srednjeg školstva. One su ujedno i ozbiljna kritika postojećih rješenja obrazovne politike, i ukazuju na goruće probleme sustava. Stoga donekle začuđuje da je navedenih nedostataka sustava svjestan te da slične stavove ima i visoki državni dužnosnik koji u svojim odgovorima ističe:

“Jedan od razloga (za raširenost instrukcija op.a.) vjerojatno su prilično opterećeni programi pojedinih predmeta. Kad opseg gradiva nije dobro odmjeren, zna se dogoditi da učenici u redovitoj satnici koju imaju u školi ne dobivaju dovoljno objašnjenja za sve ono što bi trebali svladati i razumjeti, pa onda imaju potrebu još i za dodatnim radom.”

Na temu o kvaliteti nastave, državni dužnosnik odgovara:

“U nekim predmetima u kojima je dobro odmjeren opseg sadržaja kojega učenici trebaju proraditi, događa se da nastava nije stručno zastupljena, dakle radi se o deficitarnom kadru, pa predmet predaje neki profesor drugog profila, ili čak netko s neprikladnom stručnom spremom. Tada se zna dogoditi da učenik ne dobiva potrebna objašnjenja da bi gradivo mogao razumjeti i nadograđivati.”

Na naposljetku odgovara i o radu nastavnika:

“... kod nekih profesora postoje subjektivne slabosti koje se očituju u slaboj pripremi nastave, a kao rezultat toga učenici ne shvate dobro gradivo, pa ga moraju sami obrađivati ili tražiti pomoć treće osobe. To je ono što se ne može ni na koji način opravdati.”

Ovakvi odgovori visokog državnoj dužnosnika ukazuju na svjesnost vladajućih obrazovnih struktura o postojanju određenih nedostataka u obrazovnom sustavu i njihovoj povezanosti s pojavom privatnih in-

strukcija. Odgovori svih sudionika pak potvrđuju pretpostavku da sa svojim nedostacima obrazovni sustav uvelike određuje veličinu i oblik pojave privatnih instrukcija. Usprkos iskazanim stavovima sudionika istraživanja o povezanosti nastavnog plana i programa te rada nastavnika i pojave privatnih instrukcija, bilo bi pogrešno zaključiti kako su upravo to jedini i glavni razlozi svim negativnim pojavnostima. Značajan dio uzroka za ovakvu raširenost pojave privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom kontekstu vezan je uz same korisnike, njihove radne navike, ali i obrazovna očekivanja i podršku koju dobivaju u svojim obiteljima.

7.5.2. Razlozi za pohađanje instrukcija

Kao što je već više puta istaknuto, razlozi za korištenje instrukcija brojni su i složeni. Zbog toga smo se u analizi percepcije razloga za pohađanje instrukcija različitih sudionika u istraživanju ograničili samo na razmatranje određenih elemenata. U prvom dijelu osvrnut ćemo se na percepciju funkcije instrukcija u hrvatskom kontekstu, potom na percepciju sudionika o tome tko i kada pohađa privatne instrukcije, te na percepciju utjecaja roditelja na pohađanje privatnih instrukcija.

Kao i davatelji usluga, i učenici i studenti pitani su o stavovima vezanim uz razloge pohađanja instrukcija, a njihovi odgovori, odnosno stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama, prikazani su u tablici 17.

Tablica 17. Mišljenja učenika i studenata o razlozima pohađanja instrukcija (postotak slaganja s tvrdnjama)

	Učenici trećih razreda gimnazija %	Studenti prve godine studija %
Učenici koriste privatne instrukcije jer to roditelji od njih zahtijevaju	35,8	29,0
Učenici koriste privatne instrukcije jer žele naučiti više	20,4	26,2
Samo loši učenici koriste privatne instrukcije	14,0	13,4

Funkcija instrukcija

Kad se govori o različitim funkcijama privatnih instrukcija, uobičajeno se njezina popravna funkcija razlikuje od funkcije obogaćivanja. Slaganje samo 20,4% učenika s tvrdnjom da učenici koriste privatne instrukcije zato jer žele naučiti više, na određeni način potvrđuju nalaz o popravnoj funkciji privatnih satova. U hrvatskom srednjem školstvu privatni se satovi uglavnom koriste kao instrument kojim se želi ispraviti ili popraviti ocjenu iz određenog predmeta. Iz navedenoga je jasno da se radi o obliku pojave koji nema pozitivne posljedice na učenje učenika, već u najvećem broju slučajeva služi kao “prva pomoć” u kriznoj situaciji. Zanimljivo je da u odgovorima na ovu tvrdnju ne postoje statističke značajne razlike između korisnika i nekorisnika usluga instruktora ($t = ,65$; $df = 577$; $p = ,518$), niti između različitih skupina s obzirom na obrazovni uspjeh učenika ($F(2,559) = ,70$; $p = ,499$). Odgovori studenata ukazuju na slične stavove i u njihovoj populaciji. Ovakav koncenzualni stav ne začuđuje, budući da se tijekom osnovnoškolske i srednjoškolske faze na privatne satove gleda više kao na spasilački nego sustavni element pomoći pri obrazovanju. Na ovo ukazuju i riječi instruktore Vanje:

“Joj, kako bih ja voljela da mogu davati instrukcije onima koji su nadareni i kojima bi to bila baš dodatna poduka, pa da na satovima obrađujemo nešto njima novo. Takvih slučajeva vam ja u svojoj praksi još nisam imala. Uvijek su vam to problemi, bilo privremeni, vezani uz neko gradivo, ili trajni kada ne postoji osnova i kontinuitet. Instrukcije su vam uvijek rješavanje nečijeg problema.”

Tko i kada pohađa instrukcije?

Percepcija sudionika istraživanja o osobinama korisnika i njihovim navikama vezanima uz pohađanje privatnih instrukcija, također pridonosi cjelovitijem sagledavanju problema privatnih instrukcija.

Maša o svojim korisnicima ističe:

“Kod mene ti dolaze svi tipovi učenika. Najviše je ovih kampanjaca. Ne uči do ispita, onda mu dođe “frka”, pa ga mama i tata pošalju na instrukcije. Imala sam i ove odlikaše koji se jednom na određenoj vrsti gradiva poskliznu i onda ti je to obiteljska katastrofa. Te onda roditelji govore što je s našom La-

nom, kakve probleme ima u životu, školi, ljubavi... A s njom je sve u redu. Ipak je najviše učenika koji neko gradivo ne mogu shvatiti i to najviše svojom krivicom odnosno neradom.”

Vanjine se riječi nadovezuju na Mašine:

“Znate, svi profili učenika su vam tu uključeni, od onih koji su zbilja slabi u većini predmeta, pa do onih koji vam prolaze s izvrsnim, ali im matematika baš ne ide. Većinom do potrebe za instrukcijama dolazi ili kad ništa ne rade cijele godine, ili kada im neki dio, recimo trigonometrija, ne ide. Postavlja se naravno pitanje zašto im ne ide?”

Čini se da pohađanje privatnih satova uvelike ovisi i o razdoblju školske godine, na što ukazuju Mašine riječi:

“Prije polugodišta i kraja godine je ludnica. Samo je onda frka jer su i meni ispiti, pa je to onda meni malo teže. Kod mene većina učenika dolazi ili prije testa, ili ispraviti jedinicu. To su dva najkласičnija tipa. Imaš i ove koje ja zovem “stalne mušterije”, koji dolaze cijele godine. To su mi već pravi prijatelji.”

Samo se 14,0% učenika trećeg razreda gimnazije i 13,4% studenata slaže s tvrdnjom da jedino loši učenici pohađaju privatne satove. Procjene učenika ne razlikuju se s obzira na to kakav uspjeh su učenici postigli na kraju drugog razreda ($F(2,560) = ,61$; $p = ,542$), ali se razlikuju s obzirom na to koriste li instrukcije ili ne ($t = 4,08$; $df = 564,9$; $p < ,001$). Pritom, korisnici rjeđe drže da instrukcije uzimaju samo loši učenici, vjerojatno zato što se sami ne žele tako etiketirati.

Ovi podaci potvrđuju iskaze davateljica usluga i ukazuje na dva bitna zaključka. Prvi se odnosi na činjenicu da privatne satove pohađaju učenici različitih obrazovnih postignuća, što posredno ukazuje na njihovu raširenost. Drugi zaključak govori o tome da se instrukcije uzimaju po potrebi, ovisno o tome radi li se o bitnim ispitivanjima pred polugodište ili kraj godine, ili o slučaju da određeni dio gradiva učenik ne može svladati na razini koju inače postiže.

Utjecaj roditelja

Utjecaj roditelja i njihovih obrazovnih očekivanja od svoje djece također su bili problematizirani kao jedan od mogućih uzročnika ra-

širenosti pojave privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj. Vanja se slaže s navedenom pretpostavkom:

“Ja, kao nastavnica i osoba koja daje instrukcije ali istovremeno i kao roditelj, mogu razumjeti roditeljske želje. Želje i stvarnost, nažalost, nisu uvijek iste, pa mi se utjecaj roditelja često čini kontraproduktivnim. Oni bi za svoju djecu htjeli da su fakultetski obrazovani, da dobiju dobar posao...a istovremeno s njima malo rade, čak premalo i razgovaraju.”

Iz tablice 16. je vidljivo da se 35,8% gimnazijalaca slaže s tvrdnjom da učenici koriste privatne instrukcije zato što to od njih roditelji zahtijevaju. Učenici se u odgovorima na ovu tvrdnju statistički značajno ne razlikuju s obzirom na ukupan obrazovni uspjeh na kraju drugog razreda ($F(2,554) = ,31$; $p = ,737$). Postoji, međutim, statistički značajna razlike između stavova korisnika privatnih satova i učenika koji ne koriste navedene usluge ($t = 4,24$; $df = 390$; $p < ,001$). Čak 46,1% učenika koji ne koriste usluge slaže se s navedenom tvrdnjom, dok to isto čini samo 27,1% korisnika privatnih instrukcija. Ovakvi rezultati ne čude, budući da svoje pohađanje privatnih satova učenici vjerojatno ne objašnjavaju pritiscima i nagovorom roditelja ili, ako to čine, onda im je vjerojatno neugodno to otvoreno priznati. Zanimljiv je i stav nekorisnika ovih usluga, budući da oni kao vršnjačka skupina i prijatelji učenika koji koriste privatne satove, imaju nepristran uvid u razloge njihova korištenja.

Roditeljski utjecaj ne mora biti negativan, ističe Maša:

“Najbolji su rezultati kada se i roditelji uključe u cijelu priču. Tek onda sve dobiva smisao, ali to vam je rijetko. Ljudi misle ‘treba ugasiti požar’, a mi ćemo ‘platiti vatrogasca’ (koji, uzgred rečeno, nije skup), pa će on to i učiniti. Oni misle da sa 100 kuna mogu riješiti sve obrazovne probleme svoje djece. Takvo mišljenje je po meni jako štetno.”

Navedena analiza percepcije razloga korištenja instrukcija ukazuje da se privatni satovi u Republici Hrvatskoj najčešće koriste za popravnu funkciju. Na raširenost ove pojave ukazuje stav i osobna iskustva sudionika istraživanja koji ukazuju na to da korisnici mogu biti učenici s različitim sposobnostima i akademskim uspjehom. Najčešće se instruktorske usluge koristi pred ocjenjivanje, na kraju polugodišta ili

školske godine. Utjecaj roditelja na pohađanje privatnih satova je značajan, ali istovremeno ne uvijek i pozitivan.

7.5.3. (Ne)povezanost između srednjega i visokog školstva

Značajan postotak - 62,8% studenata slaže se s tvrdnjom “*učenici koriste privatne instrukcije jer nastavni plan i program ne pokriva sve što se zahtijeva na prijamnom ispitu*”. Ovaj podatak je vrlo znakovit i ukazuje na percepciju studenata o vrlo niskoj povezanosti između izlaznih kompetencija učenika i onoga što se od njih zahtijeva na prijavnim ispitima. Osim na nepovezanost, ovakav stav učenika posredno upućuje i na međusobno nepovjerenje različitih obrazovnih razina. U ovom slučaju čini se da sustav visokog školstva nema povjerenje u kvalitetu srednjoškolskog obrazovanja. Ovo se nepovjerenje ne iskazuje samo prema valjanosti srednjoškolskih ocjena već i prema širini i kvaliteti znanja koje im je bilo ponuđeno i koje su trebali usvojiti u ovoj obrazovnoj fazi. Petar kaže:

“Ja znam da je uvijek problem s našim “faksom”, jer mi imamo taj test opće informiranosti koji nije moguće naučiti, pa se učenici i roditelji u potpunosti izbezume. Ja u vezi toga imam podijeljeno mišljenje jer, s jedne strane, razumijem fakultete koji žele točno određeni profil studenata, a s druge mi se strane to čini malo nepošteno, budući da nemaju svi jednake prilike biti informirani.”

Ovakvo razmišljanje je razumljivo s obzirom da je točno da sveučilišta, kao autonomne institucije, imaju puno pravo određivati vlastitu politiku, pa tako i onu vezanu uz zahtjeve na razredbenom ispitu. Drugi dio Petrove dvojbe puno je problematičniji jer ukazuje da učenici nemaju jednake obrazovne prilike te da one izravno ovise o obrazovnim putovima koje učenici odabiru. Jedna od najočitijih razlika vezuje se uz vrstu srednje škole koju su učenici završili. Tako se u našem istraživanju studenti koji su završili strukovnu školu u značajno većoj mjeri slažu s prijespomenutom tvrdnjom ($t = 3,90$; $df = 970$; $p < ,001$). Takav stupanj slaganja ukazuje na probleme s kojima se suočavaju učenici iz tih škola, ali i na njihovu vjerojatnu percepciju nužnosti pohađanja pripremnih tečajeva. Navedeno nalazi potvrdu u Petrovim riječima:

“Većina polaznika je nesigurna. Ne toliko u svoje znanje, iako i tu ima svašta, već više u svoje sposobnosti i u to što im je to školovanje dosad prenijelo. To je posebno vidljivo iz gimnazija koje nisu na glasu i strukovnih škola. Ti učenici kao da moraju preskočiti još jednu dodatnu prepreku koju su većinom sami sebi psihički postavili.”

Ipak najjezgrovitiji opis cjelokupne pojave pripremnih tečajeva dan je kroz Petrove riječi:

“Oni (organizatori op.a.) su tu uskočili u međuprostor koji sada iskorištavaju, kao da se ne radi o jednom obrazovnom sustavu već o dva u potpunosti odvojena. Posluju legalno i oni će poslovati sve dok država jednom ne sredi obrazovanje. To će se sada vjerojatno pokušati državnim maturom, ali ja mislim da to neće ukinuti pripreme tečajeve, budući da će se oni samo pomaknuti u niže razrede srednje škole, što će možda i povećati broj korisnika.”

7.5.4. Posljedice pojave privatnih instrukcija na obrazovni sustav i njegove sudionike

Navedeni zaključci o nepovezanosti dviju obrazovnih razina, razlozima korištenja privatnih satova kao i prethodna analiza utjecaja osobina službenog obrazovnog sustava na raširenost i oblik pojave u Republici Hrvatskoj, ukazuju da obrazovni sustav uvelike određuje pojavu privatnih instrukcija. U početnim poglavljima ove knjige istaknuta je metafora “sjene”, te je spomenuto da u slučaju pojave privatnih instrukcija sjena može uvelike utjecati pa čak i promijeniti tijelo koje oponaša. Razgovori s visokim državnim dužnosnikom i davateljima usluga o posljedicama privatnih instrukcija na učenike, nastavnike, škole i obrazovni sustav, potvrđuju ovu pretpostavku i ukazuju na različite aspekte analiziranog problema.

Visoki državni dužnosnik ističe:

“Široko korištenje privatnih instrukcija lokalnoj zajednici šalje poruku o školi kao o nekvalitetnoj ustanovi u kojoj nastavnici u redovitom odgojno-obrazovnom procesu nisu u stanju naučiti učenike ono što bi trebali.”

Takva situacija potencijalno može biti vrlo opasna, budući da je suradnja roditelja i nastavnika osnovni temelj svake obrazovne aktivnosti. Štoviše, navedeno može uzrokovati da se škola počne doživljavati kao institucija koja pretjerano opterećuje učenike te svojim osobinama tjera učenike na dodatan rad izvan sustava. Procjena slabije kvalitete škole dodatno se pojačava opažanjem veće kvalitete dodatne poduke koja je uglavnom individualizirana, više usmjerena na potrebe učenika i prilagođena njegovoj razini znanja i sposobnosti. Na to ukazuju i Vanjine riječi:

“Ja znam da se na satu ne mogu niti približno posvetiti učeniku kao za vrijeme instrukcija. To su jednostavno dvije kvalitativno drugačije situacije. Kada učenik, koji dolazi kod mene, zbilja hoće nešto naučiti, onda to sve brzo ide. Puno brže nego u školi.”

Ovakva situacija negativno utječe i na percepciju nastavnika, budući da ostavlja dojam nedovoljno stručnih ili nekvalitetnih nastavnika koji nisu sposobni tijekom nastave zadovoljiti individualne potrebe svojih učenika i ne uspijevaju ih poučiti svim potrebnim znanjima i vještinama. Kao što je rekao državni dužnosnik:

“To (privatne instrukcije, op. a.) uništava nastavnika i kao osobu, ali još više kao stručnjaka. On postaje nekompetentan, jer tamo negdje u nekoj sobi postoji netko tko sve objasni za dva sata i sve ružne stvari i ocjene nestanu. Problem je u tome što je taj netko najvjerojatnije njegov kolega.”

Istovremeno ova pojava govori i o društvenom statusu i materijalnom stanju nastavnika. Vanjine riječi to dramatično naglašavaju:

“Ja vam se nekada osjećam vrlo jeftino. Ne zbog cijene rada, već zato što sam ja nastavnik i ne bih trebala držati privatne satove. Jednostavno bih trebala u ovom društvu biti dovoljno cijenjena, ljudski i materijalno da mi 500 kuna ne znači puno. Ovako, ja držim satove iz potrebe, iz nužde, i to me čini žalostnom.”

Učenicima instrukcije mogu pomoći da bolje nauče određeno gradivo te ostvare bolje rezultate na ispitima koje polažu, ali, s druge strane, jačaju kod njih osjećaj nekompetentnosti, ovisnosti o instrukcijama i onemogućuju im izgradnju vještina samostalnog učenja. Maša kaže:

“Imam jednu učenicu koja je dosta bistra. Dobila je jedinicu iz fizike u prvom polugodištu i mama ju je dovela meni, a već u drugom srednje zna da hoće postati doktorica. Mi smo fiziku ispravile za dva tjedna, i ja joj kažem da sada nastavi redovno učiti i da će sve biti OK. Kada za jedno dva i pol tjedna evo njih opet. Mama se javi telefonom i kaže: “Tea kaže da joj samo Vi možete pomoći i da samo ako radi s Vama može imati dobre ocjene”. Na instrukcijama Tea puno toga pokazuje, ali meni se čini da ona više bez instrukcija ne može.”

Uzimanje instrukcija predstavlja oblik vanjske kontrole učenja, što onda održava ekstrinzičnu motivaciju za učenje, već ionako iskazanu “pošast” zvanom “učenje za ocjene”. Velik problem predstavlja i to što se rad na instrukcijama prečesto u potpunosti prilagođava rješavanju trenutnih problema učenika, najčešće ispravljanju negativnih ocjena ili polaganju nekoga važnog ispita. Učenik se na instrukcijama ne uči kako sam organizirati učenje i kako kvalitetno učiti, već samo kako naučiti usko određenu cjelinu. Vanjina izjava dobro ilustrira taj problem:

“Dobro znam da velik dio kolegica i kolega ne može smisliti instrukcije. Nema im gore stvari nego kad ih netko pita za instrukcije, a spletom socijalnih ili rodbinskih poveznica ne mogu ih odbiti. Osnovni problem zašto ne vole davati instrukcije nije u tome što nekim učenicima ide teško ili što ne poznaju osnovne činjenice, već u tome što traže brzinsko “drilanje” matematičkih postupaka i šablona za dobivanje ocjene...”

Osim na razinama učenika, nastavnika i škole, pojava privatnih instrukcija ukazuje i na negativne osobine samoga sustava obrazovanja ali i neodlučnost obrazovne politike. Kao što kaže Petar:

“To je sve pomalo shizofreno. Pazi, ja radim na “faksu” i sada držim tečaj svojim potencijalnim studentima. Zašto ti učenici nisu pripremljeni kroz sam sustav i je li uopće sustav jedinstven? Zašto to nitko ne regulira? Zašto se ne usklade zahtjevi fakulteta s obrazovnim ishodima srednje škole? To su sve pitanja na koja nemam odgovor.”

7.5.5. Jednakost u dostupnosti privatnih instrukcija s obzirom na društvene i ekonomske čimbenike

Nejednaka dostupnost usluga privatnih instrukcija s obzirom na društvene i ekonomske čimbenike predstavlja jedan od ključnih problema vezanih uz ovu pojavu. Podaci našega istraživanja ukazuju da je korištenje privatnih instrukcija u izravnoj vezi s materijalnim stanjem obitelji iz koje učenik dolazi. Stavovi sudionika u ovom istraživanju o ovom aspektu problema doprinose već više puta naglašenoj složenosti same pojave. Iz njihovih je stavova vidljivo da su privatne instrukcije financijski dostupne većini stanovništva, što za izravnu posljedicu ima sveobuhvatnu raširenost same pojave. Ipak, iza navedene raširenosti krije se cijeli mozaik problema vezanih uz razliku u kvaliteti davatelja usluga, s obzirom na materijalni status obitelji polaznika te percepciju skupoće navedene usluge.

Prije izlaganja rezultata o stavovima sudionika istraživanja vezanih uz jednakost dostupnosti instrukcija, nužno je detaljnije se osvrnuti na njihovo korištenje privatnih instrukcija s obzirom na materijalnu situaciju obitelji iz koje korisnici dolaze⁵³.

Distribucija odgovora gimnazijalaca i studenata na pitanje “*kako procjenjujete materijalnu situaciju svoje obitelji?*”, prikazana je u tablici 18.

Tablica 18. Procjena sudionika o materijalnoj situaciji obitelji iz koje dolaze

	Učenici trećih razreda gimnazija %	Studenti prve godine studija %
Jako dobro (daleko iznad državnog prosjeka)	5,4	1,1
Dobro (iznad državnog prosjeka)	37,8	29,6
Srednje (oko državnog prosjeka)	50,1	58,8
Loše (ispod državnog prosjeka)	5,6	9,7
Jako loše (daleko ispod državnog prosjeka)	1,1	0,8

⁵³ O ovome je već bilo riječi u poglavlju o analizi korisnika usluga privatnih instrukcija. No, zbog lakšeg praćenja izlaganja u ovom poglavlju, ponovno prikazujemo ključne podatke.

Iz tablice 18. je uočljivo da velika većina sudionika iz obaju uzorka procjenjuje materijalnu situaciju svoje obitelji prosječnom ili iznadprosječnom, dok ih istovremeno nizak postotak prepoznaje materijalnu situaciju u svojoj obitelji ispodprosječnom. Povezanost korištenja privatnih instrukcija i procjene materijalne situacije obitelji iz koje učenik dolazi⁵⁴, potvrđuju negativna očekivanja o posljedicama što ih ova pojava ima na jednakost u obrazovnim mogućnostima različitih skupina ispitanika. S povećanjem procjene materijalne situacije obitelji raste i korištenje privatnih satova ($\chi^2_{\text{učenici}} = 13,17$; $df = 2$; $p = ,001$; $\chi^2_{\text{studenti}} = 12,22$; $df = 2$; $p = ,002$). Isto je moguće tvrditi i za pohađanje pripremnih tečajeva ($\chi^2 = 6,47$; $df = 2$; $p = ,039$). Postotci korisnika privatnih instrukcija s obzirom na materijalni status obitelji iz kojih dolaze prikazan je u tablici 19.

Tablica 19. Korisnici privatnih instrukcija s obzirom na procjenu materijalne situacije obitelji iz koje dolaze (redni postoci)

	Učenici trećih razreda gimnazija %	Studenti - privatni satovi %	Studenti - pripremnih tečajevi %
Iznadprosječni materijalni status	63,3	31,2	47,8
Prosječni materijalni status	48,6	28,3	40,3
Ispodprosječni materijalni status	39,4	13,6	35,9

Prikazani podaci ukazuju da su privatne instrukcije, u oba oblika, dostupnije i korištenije u skupini učenika i studenata iz materijalno privilegiranih obitelji. Budući da ova usluga služi kao dopuna, ali često i kao korektiv obrazovnom procesu te da o njezinu korištenju često ovisi i uspjeh te napredovanje u sustavu, može se tvrditi da pojava privatnih instrukcija produbljuje nejednakost u obrazovnim šansama učenika različitoga materijalnog statusa. Štoviše, navedena se nejednakost ukazuje u najnegativnijem mogućem svjetlu, s obzirom da instrukcije idu u prilog pojedincima koji su već ionako u prednosti, a na

⁵⁴ U ovom slučaju odgovori sudionika rekodirani su u trima skupinama na način da su spojene skupine ispitanika koji procjenjuju materijalnu situaciju svoje obitelji daleko iznadprosječnom i iznadprosječnom, te ispodprosječnom i daleko ispodprosječnom.

štetu onih koji za obrazovni uspjeh često moraju napraviti dodatan korak. Na navedeno ukazuju i Vanjine riječi:

“Sram me reći, ali svi to ponekad činimo kao nastavnici ili razrednici... Ja ponekad savjetujem roditeljima da pošalju dijete na instrukcije. Mali može shvatiti, ali je nešto krenulo krivo... I onda mi se već više puta desilo da mi roditelji kažu kako oni za to nemaju novaca. A ja malome ne mogu dati ocjenu ako je nije zaslužio. Istovremeno, njegov kolega koji je slabiji potencijal, ali iz obitelji koja to može priuštiti, ode na instrukcije i dobije od njega bolju ocjenu.”

Ipak, iz tablice 17. vidljivo je da skoro 90% sudionika materijalnu situaciju svoje obitelji opisuje kao prosječnu ili iznadprosječnu. Ovakva situacija ima za posljedicu da su privatne instrukcije, s postojećom razinom cijena u hrvatskom kontekstu, dostupne znatnoj većini učenika. Dodatan čimbenik koji proizlazi iz rezultata prikazanih u tablici 17. jest činjenica da se gimnazijalci i studenti značajno razlikuju u procjeni materijalne situacije svojih obitelji, u smjeru da gimnazijalci procjenjuju materijalnu situaciju svoje obitelji značajno višom od studenata. U temeljima ove razlike mogu biti dva čimbenika:

- a) Istraživanje na srednjoškolcima uključivalo je samo gimnazijalce iz Zagreba, dok studenti dolaze iz različitih hrvatskih sredina. Slijedom ovog argumenta, te pozivajući se na ekonomske indikatore poput razlike u prosječnim primanjima u glavnom gradu i ostatku države, može se očekivati da Zagreb predstavlja sredinu s većim brojem obitelji čija je materijalna situacija iznad državnog prosjeka.
- b) Moguće je, također, pretpostaviti da do razlike između gimnazijalaca i studenata dolazi i zbog činjenice da sveučilišni uzorak ne čine samo bivši učenici gimnazija već i strukovnih škola. Slijedom tog argumenta, moguće je očekivati da su učenici gimnazija već u početku bili privilegirani s obzirom na materijalni status obitelji iz koje dolaze.

Može se pretpostaviti da su oba navedena argumenta točna. Dok za prvi argument postoje jasni statistički indikatori, drugi, izrazito bitan s obrazovnog gledišta, moguće je dokazati na podacima iz našeg istraživanja. U uzorku studenata, učenici koji su završili strukovne ško-

le percipiraju materijalnu situaciju svoje obitelji statistički značajno nižom od svojih kolega koji su završili gimnaziju ($\chi^2 = 23,19$; $df = 2$; $p < ,001$).

Navedeni rezultati imaju svoj odraz i u stavovima sudionika o jednakoj dostupnosti korištenja privatnih instrukcija. Gimnazijalci i studenti su pitani za mišljenje o trima tvrdnjama prikazanim u tablici 20.

Tablica 20. Mišljenja učenika i studenata o nejednakoj dostupnosti usluga privatnih instrukcija: postotak slaganja s tvrdnjama

	Učenci trećih razreda gimnazija %	Studenti prve godine studija %
Privatne instrukcije su općenito skupe	64,7	79,5
Učenci bogatijih roditelja mogu sebi priuštiti bolje privatne učitelje	60,3	71,2
Samo učenici iz dobrostojećih obitelji mogu sebi priuštiti privatne instrukcije	22,9	34,6

Opća tvrdnja o percepciji cijene instrukcija ukazuje da se većina sudionika iz obaju uzoraka slaže da su privatne instrukcije skupe. Snaga ovog podatka donekle je ublažena činjenicom da se samo 12,7% gimnazijalaca i oko petine studenata u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom. Ovakva razlika između općeg slaganja sa sadržajem tvrdnje i relativno niskog postotka sudionika s ekstremnim stavom, ukazuje da privatne instrukcije predstavljaju značajan izdatak za korisnike usluga, ali ujedno i da taj izdatak nije subjektivno previsok. Usporedba skupina sudionika koji dolaze iz obitelji s različitom materijalnom situacijom, otkriva statistički značajnu razliku u stavu na navedenoj tvrdnji ($F(2,489)_{učenci} = 5,70$; $p = ,004$; $F(2,978)_{studenti} = 6,94$; $p = ,001$), pri čemu se, u slučaju obaju uzoraka, učenici slabijega materijalnog statusa u većoj mjeri slažu sa sadržajem navedene tvrdnje. Istovremeno, nema statistički značajne razlike u odgovorima korisnika i onih učenika koji ne koriste usluge privatnih instrukcija.

Može se pretpostaviti da ovakva raspodjela rezultata na općoj tvrdnji o skupoći usluge privatnih instrukcija, karakterizirana relativno

niskom ekstremnom vrijednošću, te prikazani rezultati o percepciji materijalne situacije vlastite obitelji, ukazuju na to da su instrukcije dostupne velikoj većini stanovništva. To uvelike potvrđuju odgovori sudionika na tvrdnju *“samo učenici iz dobrostojećih obitelji mogu sebi priuštiti privatne instrukcije”*, s kojom se slaže trećina studenata i tek oko petine gimnazijalaca. Isto se može zaključiti i iz riječi instruktora Maše:

“Kod mene ti dolaze učenici svih slojeva, osim onih baš najsiromašnijih. Cijena od 50 kuna i nije neka cijena, a svi roditelji “brinu” za svoju djecu. Primjećujem samo da su mi ove “stalne mušterije” nešto imućnije”

I dok se s velikom vjerojatnošću može tvrditi kako su privatne instrukcije u Hrvatskoj dostupne većini, ali ne i svima, pokazuje se da je kvalitetnija usluga dostupnija učenicima iz obitelji s višim materijalnim statusom. Sa sadržajem tvrdnje *“učenici bogatijih roditelja mogu sebi priuštiti bolje privatne učitelje”*, slaže se 71,2% studenata i 60,3% gimnazijalaca. U uzorku studenata postoji statistički značajna razlika u stavu na navedenoj tvrdnji s obzirom na procjenu materijalne situacije obitelji učenika ($F(2,953) = 9,65$; $p < ,001$), pri čemu se sudionici iz manje privilegiranih obitelji u većoj mjeri slažu s navedenom tvrdnjom.

7.6. Privatne instrukcije i rezultati nacionalnih ispita⁵⁵

Istraživanje o privatnim instrukcijama, provedeno 2005. godine, bilo je prvo sustavno istraživanje o toj temi u Republici Hrvatskoj. Zbog ograničenih financijskih resursa, istraživanje je provedeno samo na uzorku zagrebačkih gimnazijalaca, čime se izložilo opasnosti manje vanjske valjanosti rezultata odnosno problemima generalizacije podataka na opću populaciju učenika gimnazija ili srednjih škola. Naime, s obzirom na nalaze drugih istraživanja (Bray, 1999.) koja ukazuju da se privatne instrukcije koriste u većem broju i u većem intenzitetu u gradskim sredinama, kao i u boljim socioekonomskim okruženjima, pojavila se opravdana bojazan da bi rezultati o raširenosti privatnih

⁵⁵ Istraživanje je provedeno u sklopu projekta “Uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav” koji se, pod vodstvom dr. sc. Petra Bezinovića, provodi u Institutu za društvena istraživanja - Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja.

satova, dobiveni samo na zagrebačkim gimnazijalcima, mogli biti precijenjeni. Korištenje privatnih satova u cijeloj Hrvatskoj moglo bi, naime, biti manje. Stoga se javila potreba za istraživanjem koje bi ispitalo raširenost i intenzitet korištenja privatnih satova na području cijele zemlje. Uz navedeni nedostatak, prvo istraživanje o privatnim instrukcijama nije dalo ni odgovor o tome koliko unutar hrvatskoga obrazovnog sustava korištenje privatnih instrukcija predstavlja učinkovitu pomoć u ostvarivanju dobrih obrazovnih rezultata. Njime su prikupljene jedino procjene učenika o tome koliko su im privatne instrukcije pomogle u postizanju dobrih ocjena. Iako odgovori učenika govore o tome da utjecaj privatnih satova na svoju ocjenu iz predmeta procjenjuju “velikim” do “umjerenim”, zanimalo nas je radi li se ovdje samo o percepciji ili o stvarnom efektu instrukcija.

Nacionalni ispiti, provedeni u svibnju 2006. godine u svim gimnazijama Republike Hrvatske, pružili su priliku ispitivanja povezanosti rezultata ispita i korištenja privatnih instrukcija. Na prvim nacionalnim ispitima sudjelovali su svi učenici prvih razreda gimnazija, dakle preko 13.200 učenika. Svaki je učenik rješavao tri ispita⁵⁶ - ispit iz hrvatskoga jezika, ispit iz matematike te ispit iz prvoga stranog jezika (engleskog, njemačkog ili francuskog). Prije svakog ispita učenici su ispunjavali upitnik o školskim iskustvima s učenjem predmeta, unutar kojega se našlo i pitanje o korištenju privatnih instrukcija. Učenici su na ljestvici od četiri stupnja trebali odgovoriti koriste li privatne instrukcije iz ispitivanog predmeta, a ponuđeni odgovori bili su “nikad”, “ponekad”, “često” i “vrlo često”.

Kao i istraživanje provedeno 2005. godine, rezultati iz 2006. godine govore o izrazitoj dominaciji matematike pred hrvatskim i stranim jezicima, kao predmetima iz kojih učenici pohađaju privatne satove. U 2006. godini ukupno 44,5% učenika koristi privatne satove iz matematike, od kojih 22,3% često, a 22,2% ponekad. Privatne satove iz hrvatskoga jezika koristi 3,2%, a iz engleskoga 13,2% učenika⁵⁷. Usporedimo li te

⁵⁶ Učenici koji pohađaju talijanske srednje škole, polagali su i ispit iz talijanskoga jezika.

⁵⁷ Dio učenika (18,8%) uči engleski jezik u školi stranih jezika. Na nacionalnom ispitu iz engleskoga jezika ti učenici ostvaruju ponešto bolji rezultat u odnosu na učenike koji ne pohađaju škole stranih jezika ($t = 8,64$; $df = 8883$; $p < ,001$). Takav rezultat svjedoči o različitoj funkciji pohađanja škole stranih jezika i uzimanja privatnih satova iz stranih jezika.

rezultate s onima dobivenima 2005. godine u istraživanju na zagrebačkim gimnazijalcima, može se uočiti da se radi o vrlo sličnim rezultatima. U tom je istraživanju privatne satove iz matematike koristilo 42,2% učenika, iz stranih jezika⁵⁸ 9,8%, a iz hrvatskoga 0,8% učenika. Rast korištenja privatnih satova iz matematike i stranih jezika od 2% do 3% u razdoblju od 2005. do 2006. godine, moguće je tumačiti razlikama u obrazovnom trenutku u kojem su se istraživanja provodila, kao i razlikama u dobi učenika. Dok se u istraživanju u 2005. godini radilo o korištenju privatnih satova u drugom razredu gimnazija, u istraživanju 2006. godine ispitani su učenici prvih razreda. Učenici prvih razreda ispitani na nacionalnim ispitima 2006. godine prva su generacija učenika koji polažu vanjske ispite, te prva generacija koja će pristupiti državnoj maturi, kao završnom ispitu srednjoškolskog obrazovanja. Ta činjenica, zajedno s nalazom ovdje prikazanog istraživanja o tome da znatna većina korisnika privatnih instrukcija počinje koristiti te usluge u prvom razredu srednje škole⁵⁹ odnosno u godini kad se na učenike postavljaju novi i veći zahtjevi u usporedbi s osnovnom školom, mogu objasniti ponešto veći postotak korištenja privatnih satova u istraživanju 2006. u odnosu na ono iz 2005. godine.

Rezultati istraživanja uz nacionalne ispite također ukazuju na to da nema statistički značajne razlike u broju korisnika privatnih satova između zagrebačke i ostalih hrvatskih regija ($\chi^2_{\text{mat}} = 2,31$; $df = 1$; $p = ,129$; $\chi^2_{\text{engl}} = 1,30$; $df = 1$; $p = ,254$). Međutim, korisnici privatnih satova iz zagrebačke regije uzimaju instrukcije ponešto češće od korisnika iz ostalih regija ($\chi^2_{\text{mat}} = 8,68$; $df = 1$; $p = ,003$; $\chi^2_{\text{engl}} = 7,37$; $df = 1$; $p = ,007$). Iako statistički značajne, razlike su ipak malene: dok je u zagrebačkoj regiji 47,2% povremenih korisnika privatnih satova iz matematike, u ostalim regijama takvih je korisnika 51,3%. Podaci o korištenju privatnih satova iz matematike u pojedinim županijama, prikazani u tablici 21., detaljnije prikazuju te lokacijske razlike i sugeriraju da, iako postoje znatne razlike u postotku korištenja ovisno o županiji, grad Zagreb ne drži primat po broju ili čestini njihova korištenja.

Ovakvi nalazi, koji upućuju na znatno korištenje privatnih satova u svim regijama i županijama te pokazuju da nema značajnih razlika

⁵⁸ Korištenje privatnih instrukcija nije bilo ispitivano zasebno po stranim jezicima.

⁵⁹ Čak 53,8% korisnika privatnih instrukcija iz matematike, počinje uzimati privatne satove u 1. razredu gimnazije.

u broju korisnika između zagrebačke i drugih regija u Hrvatskoj, jača-ju povjerenje u rezultate istraživanja dobivene prethodne godine na uzorku učenika zagrebačkih gimnazija, te sugeriraju da se rezultati istraživanja provedenog na užoj populaciji učenika mogu generalizirati na druge gimnazijalce u zemlji. Ostaje, međutim, pitanje koliko se rezultati obaju istraživanja mogu poopćiti na sveukupnu populaciju učenika srednjih škola koja, osim gimnazijalaca, uključuje i raznolike skupine učenika strukovnih škola.

Tablica 21. Korištenje privatnih satova iz matematike po županijama

	N	Ne koristi %	Povremeno koristi %	Često koristi %
Krapinsko-zagorska županija	260	65,0	19,6	15,4
Vukovarsko-srijemska županija	431	59,9	23,9	16,2
Varaždinska županija	400	59,3	21,5	19,3
Brodsko-posavska županija	428	58,6	21,0	20,3
Karlovačka županija	267	58,1	22,1	19,9
Ličko-senjska županija	102	57,8	28,4	13,7
Međimurska županija	237	57,8	19,8	22,4
Istarska županija	609	57,5	18,9	23,6
Sisačko-moslavačka županija	351	56,7	21,9	21,4
Koprivničko-križevačka županija	323	56,7	22,9	20,4
Bjelovarsko-bilogorska županija	314	56,7	21,0	22,3
Splitsko-dalmatinska	1576	56,7	24,4	19,0
Zadarsko-kninska županija	558	54,8	22,4	22,8
Grad Zagreb	3678	54,8	21,2	24,0
Šibenska županija	236	54,7	22,5	22,9
Požeško-slavonska županija	185	54,6	24,9	20,5
Osječko-baranjska županija	925	54,3	23,4	22,4
Zagrebačka županija	480	52,7	23,3	24,0
Primorsko-goranska županija	819	51,4	23,0	25,6
Virovitičko-podravska županija	234	49,6	23,5	26,9
Dubrovačko-neretvanska županija	362	49,4	23,2	27,3

Rezultati istraživanja uz nacionalne ispite iskorišteni su i za ispitivanje učinkovitosti korištenja privatnih satova. Kako bi se ispitalo pridonosi li korištenje privatnih satova boljim rezultatima na nacionalnim ispitima, provedena je korelacijska analiza rezultata na testu iz matematike i engleskog jezika i korištenja privatnih satova. Ta analiza ujedno govori o tome koja je dominantna funkcija privatnih satova u hrvatskom obrazovnom kontekstu. Ukoliko je korelacija između korištenja privatnih satova i rezultata na nacionalnim ispitima negativna, može se govoriti o popravnoj funkciji privatnih instrukcija (Baker, et al., 2001.). Ovakav statistički pokazatelj značio bi da privatne satove češće koriste učenici slabijega obrazovnog uspjeha kojima ove usluge služe za popunjavanje praznina i prevladavanje nedostataka u znanju te konsolidiranju minimalnih potrebnih znanja. Ukoliko je povezanost korištenja privatnih satova i rezultata na ispitu pozitivna, privatne instrukcije imaju dominantno funkciju obogaćivanja. U tom slučaju privatne instrukcije više koriste uspješniji učenici, vjerojatno zato da obogate, utvrde, prodube i unaprijede svoje znanje te se bolje pripreme za ispite. Ukoliko je pak povezanost korištenja privatnih satova i rezultata na nacionalnim ispitima nulta, to govori o nepostojanju dominacije jedne funkcije privatnih instrukcija nad drugom.

Korelacija rezultata na ispitu iz matematike i korištenja privatnih satova iz tog predmeta iznosi $-,33$ za učenike općih, jezičnih, klasičnih i prirodoslovnih gimnazija te $-,34$ za učenike prirodoslovno-matematičkih gimnazija⁶⁰. Slično tome, korelacija rezultata na ispitu iz engleskog jezika i korištenja privatnih satova iznosi $-,30$. Dobivene negativne vrijednosti koeficijenata korelacije, bez obzira na predmet, jasno govore da privatne satove iz ispitivanih predmeta više koriste učenici koji postižu slabije rezultate na testu. Takav nalaz dodatno potvrđuje već istaknutu činjenicu da u hrvatskom obrazovnom kontekstu privatne instrukcije imaju uglavnom popravnu funkciju.

Na isto upućuju i rezultati o povezanosti korištenja privatnih satova i percepcije osobne kompetentnosti i motivacije za učenje matematike i engleskog jezika. Ti su rezultati prikazani u tablici 22.

⁶⁰ Postojale su dvije verzije ispita iz matematike: jedna je verzija bila za učenika jezičnih, općih, klasičnih i prirodoslovnih gimnazija, a druga za učenike prirodoslovno-matematičkih gimnazija. Stoga su i korelacije izračunate zasebno za svaku verziju testa.

Tablica 22. Korelacijska analiza korištenja privatnih satova, motivacije za učenje predmeta i percepcije osobne kompetentnosti u predmetu

	Matematika	Engleski jezik
Percepcija osobne kompetentnosti		
Ovaj predmet mi općenito dobro ide	-,42	-,27
Lako svladavam novo gradivo iz ovoga predmeta	-,42	-,28
Imam problema s razumijevanjem gradiva iz ovoga predmeta	,40	,28
Program ovoga predmeta je prezahtjevan za mene	,31	,23
Motivacija za učenje predmeta		
Ovaj predmet je jedan od mojih omiljenih predmeta u školi	-,34	-,20
Zanima me gradivo koje učim u ovom predmetu	-,29	-,13
Ovaj predmet učim samo zbog ocjene	,28	,13
Znanja iz ovog predmeta su mi korisna u budućem životu	-,19	-,05
Doživljaj nastave		
Način na koji radimo u ovom predmetu mi je poticajan i zanimljiv	-,27	-,09

Percepcija osobne kompetentnosti u matematici relativno je visoko negativno povezana s korištenjem privatnih satova ($r = -,46$), što znači da privatne satove češće koriste učenici koji imaju niži osjećaj osobne kompetentnosti. To su učenici koji osjećaju da imaju problem s razumijevanjem gradiva iz matematike, teško svladavaju novo gradivo te općenito smatraju program predmeta prezahtjevnim.

Percepcija osobne kompetentnosti u engleskom jeziku također je negativno povezana s korištenjem privatnih satova iz toga predmeta ($r = -,31$). Ta je povezanost ipak nešto niža nego povezanost dobivena za matematiku, što može upućivati na zaključak da, u usporedbi s matematikom, učenici privatne satove iz engleskog jezika mogu koristiti iz različitijih motiva, a ne samo zbog problema što ga imaju u savladavanju predmeta.

Korištenje privatnih satova povezano je i s motivacijom za učenje predmeta. Privatne satove iz matematike više koriste učenici ekstrinzično motivirani za učenje matematike, o čemu govori i pozitivna povezanost s tvrdnjom “*ovaj predmet učim samo zbog ocjene*” ($r = ,28$). Korelacije s motivacijskim mjerama koje pokazuju intrinzičnu motivaciju - omiljenost predmeta i interes za gradivo koje se uči u tom predmetu, negativne su i relativno visoke. Korelacija s tvrdnjom “*ovaj predmet je jedan od mojih omiljenih predmeta u školi*” iznosi $r = -,34$, a s tvrdnjom “*zanima me gradivo koje učim u ovom predmetu*” jest $r = -,29$. Najniža je povezanost korištenja privatnih satova i doživljaja instrumentalne važnosti matematike za učenikov budući život, a i ona je negativna ($r = -,19$), što upućuje na to da učenici koji koriste privatne satove iz matematike, tek ponešto manje od onih koji ih ne koriste, drže da im je matematika važna u budućnosti. Navedeni koeficijenti korelacije između korištenja privatnih satova i indikatora motivacije za učenje matematike upućuju da je korištenje privatnih satova iz matematike povezano s motivacijom za učenje toga predmeta, ali i ponovno pokazuju da privatne instrukcije u hrvatskom obrazovnom kontekstu nemaju funkciju obogaćivanja učenikova znanja i vještina. Naime, podaci jasno ukazuju da privatne instrukcije iz matematike češće koriste učenici kojima manjka interes za predmet, koji su za učenje matematike motivirani ocjenom a ne potrebom unaprjeđivanja znanja iznad minimalnih zahtjeva ili razine postavljene izvana, od strane nastavnika i roditelja.

Korelacije korištenja privatnih satova iz engleskog jezika i motivacije za učenje tog predmeta, istog su smjera kao i korelacije dobivene za matematiku, ali su nižih vrijednosti. Slično kao i kod percepcije osobne kompetentnosti, korišteni motivacijski indikatori mogu slabije objasniti korištenje privatnih satova iz engleskog jezika nego iz matematike. Može se pretpostaviti da takvi rezultati govore o manje uniformnim (manje isključivo popravnim) razlozima za uzimanje privatnih instrukcija iz engleskog jezika nego iz matematike, ali takva pretpostavka traži dodatnu potvrdu, a nju nije moguće dobiti bez dodatnih informacija o motivima korištenja privatnih instrukcija. Podaci o korištenju privatnih instrukcija ovisno o tome kakav uspjeh učenici imaju iz tih predmeta na polugodištu, prikazani u tablicama 23. i 24., govore ponešto protiv pretpostavke o različitim razlozima korištenja instrukcija iz različitih predmeta. Naime, i za matematiku i za engleski

jezik zamjećuje se da s porastom ocjene iz predmeta, izrazito pada broj korisnika instrukcija ($r_{\text{mat}} = -,43$; $r_{\text{engl}} = -,29$), pa se ne potvrđuje pretpostavka da se privatni satovi iz engleskog jezika u određenoj mjeri koriste zbog funkcije obogaćivanja. Takav nalaz ponovno potvrđuje da je funkcija privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom kontekstu dominantno popravna te da učenici privatne instrukcije koriste kao put za ispravljanje negativnih ocjena i popravljjanje ocjena općenito.

Tablica 23. Korištenje privatnih instrukcija iz matematike ovisno o ocjeni iz matematike na polugodištu

	Nedovoljan %	Dovoljan %	Dobar %	Vrlo dobar %	Odličan %
Nikad	14,3	36,6	58,3	75,8	89,4
Ponekad	29,0	30,0	22,9	15,7	7,4
Često	56,7	33,4	18,8	8,5	3,2

Tablica 24. Korištenje privatnih instrukcija iz engleskog jezika ovisno o ocjeni iz engleskoga jezika na polugodištu

	Nedovoljan %	Dovoljan %	Dobar %	Vrlo dobar %	Odličan %
Nikad	35,8	64,8	84,7	92,6	94,8
Ponekad	29,9	21,2	10,6	5,0	2,5
Često	34,3	14,0	4,8	2,4	2,7

Zanimljiv je i nalaz o povezanosti korištenja privatnih satova i doživljaja školske nastave. Učenici koji koriste privatne satove češće smatraju nastavu nepoticajnom i dosadnom kad se radi o matematici ($r = -,27$), a povezanosti nema kad se radi o engleskom jeziku ($r = -,09$). Ovi rezultati, barem kad se radi o matematici, potvrđuju nalaze drugih istraživanja o povezanosti kvalitete nastave odnosno doživljaja niske kvalitete nastave s pohađanjem privatnih satova (Bray, 1999.; Bray, 2003.; Silova i Bray, 2006.) te sugeriraju da su u hrvatskom obrazovnom kontekstu učenici koji pohađaju privatne instrukcije iz matematike često upravo oni koji školsku nastavu procjenjuju neprikladnom i nezanimljivom, a programe prezahtjevnima i neprilagođenima vlastitim kapacitetima.

Nepovezanost korištenja privatnih instrukcija iz engleskog jezika i doživljaja nastave iz tog predmeta može se pak tumačiti općom boljom slikom što je taj predmet ima za učenike u odnosu na druge predmete, te manjim razlikama među učenicima u doživljaju toga predmeta. Predmet engleski jezik učenici percipiraju omiljenijim, zanimljivijim, lakšim pa čak i važnijim od matematike (Bezinović, 2006.; Baranović, et al., 2006.). Slijedom toga, i nastavu engleskog jezika učenici procjenjuju pozitivnije - aktivniji su i kvalitetnije angažirani za vrijeme satova (Bezinović, 2006.). Ipak, dio učenika ne ostvaruje dobre rezultate iz tog predmeta pa se onda okreću privatnim instrukcijama kako bi svladali gradivo i postignu bolji uspjeh. Iako je korištenje privatnih instrukcija iz engleskog jezika povezano s ocjenom koju učenici imaju, pa privatne satove više uzimaju učenici sa slabijim ocjenama iz predmeta, razlozi za korištenje mogu biti širi od samoga popravljanja ocjene. O tome govori i nalaz o izrazito velikoj instrumentalnoj važnosti što je engleski jezik ima za korisnike (ali i nekorisnike) privatnih instrukcija - 99% učenika iz obiju skupina drže da će im *“znanja iz engleskog biti vrlo korisna u budućem životu”*.

**OBRAZOVNA POLITIKA I PRIVATNE
INSTRUKCIJE: PRISTUPI I RJEŠENJA**

8. PRISTUPI RJEŠAVANJU PROBLEMA PRIVATNIH INstrukCIJAMA U DRUGIM ZEMLJAMA

Pregled literature o privatnim instrukcijama u drugim zemljama, kao i rezultati prikazani u ovoj knjizi, jasno pokazuju da privatne instrukcije predstavljaju složenu pojavu koju uzrokuju različiti društveni, obrazovni, ekonomski i kulturalni čimbenici te pojavu koja ima neposredne i posredne, pozitivne i negativne implikacije na život učenika, rad škola te funkcioniranje društva u cjelini.

Bilo koji pokušaj ovladavanja problemom privatnih instrukcija podrazumijeva prije svega provođenje detaljne analize konteksta u kojem se pojava događa, te pronalaženje i pojašnjavanje glavnih čimbenika koji u pojedinom kontekstu dovode do pojave privatnih instrukcija ili njezinog jačanja. Upravo specifičnost određenog konteksta uvelike određuje pristup i rješavanje ove složene pojave. Vrlo su različite obrazovne prilike u zemljama u kojima su nastavnici toliko potplaćeni da su, zbog potrebe zadovoljavanja egzistencijalnog minimuma, prisiljeni tražiti dodatne izvore prihoda kroz pružanje usluga privatnih instrukcija, od zemalja u kojima glavni zamašnjak privatnim instrukcijama ne predstavlja ponuda već potražnja dodatne poduke. Čak i u tim zemljama razlozi za velikom potražnjom mogu biti sasvim drugačiji. S jedne strane postoje zemlje u kojima kulturalni obrasci, društvena situacija i ekonomska stvarnost uvjetuju potrebu korištenja privatnih instrukcija kao sredstva za održavanje kompetitivne pozicije pojedinaca te postizanje njihova obrazovnog i ekonomskog napredovanja, a s druge strane, postoje zemlje u kojima privatne instrukcije proizlaze iz manjkavosti obrazovnog sustava, zastarjelog i preopterećenog kurikuluma, razvojno neprilagođene nastave, intolerancije na individualne potrebe učenika i slično, pa instrukcije uglavnom služe učenicima slabijih obrazovnih postignuća koji, koristeći dodatnu podršku, pokušavaju održati korak s drugim učenicima. Različitost ove pojave, ovisno o kontekstu, vidljiva je i kroz činjenicu da u pojedinim zemljama većinu privatnih instrukcija daju nastavnici koji već rade u obrazovnom sustavu, dok u drugim zemljama postoje centri za poduku koji zapošljavaju nove ljude. Dok se u nekim zemljama privatne instrukcije gotovo isključivo odvijaju u zoni sive ekonomije, u drugim su zemljama one obrazovna, pravno regulirana, ali i profitabilna djelatnosti.

Situaciju dodatno usložnjava činjenica da niti u jednom obrazovnom sustavu pojava privatnih instrukcija nije jednodimenzionalna, uvjetovana samo jednim čimbenikom, ili relevantna samo na određenoj razini proučavanja, kao i to da se pojava ne može ocijeniti i opisati isključivo negativnom ili samo pozitivnom. Stoga je pri razmatranju mogućih poteza za kontroliranje pojave privatnih instrukcija potrebno razmotriti moguće posljedice tih poteza na različitim razinama - na razini učenika i roditelja, razini nastavnika, razini školskog sustava te razini društva općenito.

Složenost pojave i njezinih posljedica često vodi do toga da je od strane obrazovne politike ona ostaje zanemarena, ignorirana i "u sjeni". Ozbiljnost i razgranatost njezinih posljedica, ali i tendencija rasta u zadnjim desetljećima, pokazuju da je potrebno zauzeti drugačiju poziciju, tj. ne ignorirati problem, već ga pokušati riješiti.

Analizirajući obrazovnu politiku prema pojavi privatnih instrukcija u različitim zemljama u kojima je ona već dugo prisutna, Bray (1999.; 2003.) zaključuje da se u rješavanju ove pojave mogu izdvojiti šest različitih pristupa:

1. *Pristup laissez - faire*. Ovaj je pristup široko rasprostranjen u zemljama s različitim obrazovnim sustavima i tradicijama, a odnosi se na ignoriranje privatnih instrukcija kao obrazovanja u sjeni. Ovaj se pristup koristi često u sustavima u kojima je tržište privatnih instrukcija maleno a rast neznakačan, ali i u sustavima gdje to nije tako. Kreatori obrazovne politike ponegdje racionalno i svjesno odabiru taj pristup kao najbolji odgovor na potrebe sustava i trenutno stanje u njemu, a ponegdje je ignoriranje pojave privatnih instrukcija od vladajućih struktura rezultat i indikator pasivnog prihvaćanja realnosti, slabosti i preokupiranosti drugim problemima u sustavu. U drugom se slučaju zapravo i ne može govoriti o aktivnom zauzimanju stava i odabiru političke opcije.

Zagovaratelji *laissez-faire* pristupa opravdanje za njegovo korištenje nalaze u činjenici da je privatne instrukcije, kao složeni obrazovni fenomen u sjeni, teško kontrolirati. Kako pokušaji kontroliranja sadrže mnoge zamke, primjerice otpor davatelja usluga, otpor djece i roditelja koji usluge koriste, najboljim se čini, tvrde zagovaratelji pristupa, prepustiti obrazovnom tržištu da se samo regulira, razvije usluge po

mjeri korisnika i postigne optimalnu ravnotežu između cijene i kvalitete usluga. Osim toga, pojava privatnih instrukcija ponegdje se shvaća kao pojava izvan domene odgovornosti vlada i ministarstava. Prema takvom mišljenju, političke se strukture trebaju koncentrirati na unaprjeđivanje obrazovnog sustava i osiguravanje njegove maksimalne efikasnosti, a ne trošiti resurse na kontroliranje pojave u njegovoj sjeni.

2. *Praćenje bez uplitanja.* Ovaj je pristup ponešto aktivniji, budući da podrazumijeva da strukture vlasti prikupljaju podatke o pojavi privatnih instrukcija, njezinoj rasprostranjenosti, oblicima i učincima, ali potom ne reagiraju u smislu osmišljavanja politike usmjerene prema privatnim instrukcijama. Informacije prikupljene istraživanjima o privatnim instrukcijama, resorna ministarstva koriste za planiranje razvojnih strategija u okviru službenog sustava obrazovanja, pa one posredno mogu djelovati i na pojavu privatnih instrukcija. Prikupljene informacije mogu informirati i odluke o statusu nastavnika, njihovim plaćama i obvezama u sustavu.

Ovaj je pristup u praksi rijedak, jer prikupljanju podataka o privatnim instrukcijama uobičajeno prethodi rasprava o važnosti ove pojave i ozbiljnosti njezinih posljedica, kao i odluka o potrebi uvođenja rješenja za kontroliranje i reguliranje tih instrukcija.

3. *Reguliranje i kontrola.* U okviru ovoga, još aktivnijeg pristupa u rješavanju problema privatnih instrukcija, vlada preuzima intervencijsku ulogu te poduzima određene korake pokušavajući regulirati tržište i nastojeći ublažiti negativne posljedice te pojave. Regulacija se uobičajeno usmjerava na organizirane oblike privatnih instrukcija, tj. na tvrtke i institucije koje provode dodatnu poduku. Ovaj pristup uključuje vrlo raznolika rješenja, od kojih su neka usmjerena na neobrazovne elemente poslovanja tih tvrtki i institucija, npr. na određivanje standarda u veličini prostorija u kojoj se privatne instrukcije održavaju, postavljanje sigurnosnih uvjeta, utvrđivanje cijene usluga, dok su neka rješenja usmjerena na obrazovne elemente dodatne poduke, npr. na određivanje broja učenika u grupi i utvrđivanje programa privatnih instrukcija. U sklopu ovog pristupa izrađuje se zakonska regulativa privatnih instrukcija, određuju se odgovornosti davatelja usluga privatnih instrukcija, propisuju postupci registriranja djelatnosti, utvrđuju potrebni nadzorni mehanizmi (inspekcijska kontrola) te sankcije za kršenje dogovorenih pravila funkcioniranja.

4. *Poticanje.* U okviru ovoga pristupa vlade aktivno potiču razvoj obrazovnog tržišta, pa time i sektora privatnih instrukcija. U njegovu formuliranju polazi se od pretpostavke da, zbog raznolikosti oblika u kojima se privatne instrukcije javljaju, kao i fleksibilnosti i individualizacije pristupa, privatne instrukcije uspijevaju bolje od redovne nastave odgovoriti na različite potrebe učenika. Zagovornici ovoga pristupa također napominju da privatne instrukcije pomažu u razvoju ljudskog kapitala, od čega koristi imaju ne samo učenici koji privatne instrukcije koriste nego i društvo u cjelini. Pristup podupiru i vlade koje privatne instrukcije percipiraju kao veliku priliku za povećanje prihoda (inače potplaćenih) nastavnika, ili za smanjenje stope nezaposlenosti nastavnika i ostalih visokoobrazovanih osoba. Politika poticanja može imati različite oblike i opseg, pa negdje svoj krajnji doseg postiže spominjanjem instrukcija u pisanim dokumentima i strategijama, a drugdje može biti oživotvorena kroz osmišljavanje mogućnosti sufinanciranja poduke, implementaciju poticajnih poreznih mjera za centre za poduku, osiguravanje kanala za razmjenu informacija o privatnim instrukcijama, uvođenje pripremnih tečajeva za instruktore i slično.

5. *Mješovit pristup.* Ovaj pristup razlikuje različite vrste dodatne poduke, pa razvija različite pristupe ovisno o tome o kakvoj se vrsti privatnih instrukcija radi. U okviru ovog pristupa neki se oblici privatnih instrukcija zabranjuju, dok drugi ostaju dozvoljeni, pa i prihvatljivi. Zabrane se gotovo uvijek odnose na nastavnike koji pružaju usluge privatnih instrukcija svojim učenicima, a ponekad i na nastavnike koji rade u obrazovnom sustavu općenito. Organizirani oblici instrukcija uobičajeno ostaju izvan zabrana, uglavnom zato što je njih ionako lakše kontrolirati.

6. *Zabrana.* Potpuna zabrana pružanja usluga privatnih instrukcija predstavlja najekstremniji pristup u rješavanju problema privatnih instrukcija. Ovaj pristup nije često korišten, s obzirom da je teško očekivati potpunu primjenu propisanih mjera. Većina privatnih instrukcija daje se neslužbeno, dogovorno i bez oporezivanja, pa je instruktore teško identificirati. Iskustva nekih zemalja koje su primijenile ovaj pristup (Republika Koreja, Kambodža, Mauricijus) pokazuju da vlade nisu bile sposobne primijeniti mjere što su ih same propisale, te je ovaj pristup proglašen potpuno neučinkovitim (Bray, 1999.).

Prikazani pristupi u rješavanja problema privatnih instrukcija pokazuju da je kreatorima obrazovne politike na raspolaganju mnoštvo mogućnosti. S obzirom na veliku raznolikost korisnika i davatelja usluga, kao i oblika i funkcija što ih privatne instrukcije imaju u specifičnom trenutku u određenom obrazovnom, društvenom i ekonomskom sustavu, logično je pretpostaviti da optimalno rješenje problema instrukcija uključuje elemente različitih pristupa. Dok neke oblike privatnih instrukcija doista treba sankcionirati ili zabraniti, druge oblike, npr. pružanje besplatne dodatne poduke u školama, svakako valja poticati.

Osim pristupa što ih ministarstva obrazovanja zastupaju ili planiraju zastupati prema pitanju privatnih instrukcija, ključno je kakve poteze vode u određivanju opće obrazovne politike. Privatne instrukcije kao pojava u sjeni obrazovnog sustava, izrazito ovise o tome kako je postavljen obrazovni sustav i kako se planira razvijati. Za pojavu privatnih instrukcija ključne su odluke koje se, s jedne strane, tiču učenika kao korisnika privatnih instrukcija, a s druge, nastavnika kao davatelja usluga privatnih instrukcija.

Kad se radi o učenicima, kreatori obrazovne politike imaju mogućnost razviti različite strategije koje, uz druge pozitivne učinke, dovode do kontroliranja ili smanjenja potražnje za privatnim instrukcijama. Pritom im je na raspolaganju nekoliko mogućnosti:

- **Smanjivanje elitizma u obrazovnom sustavu:** proširivanje dostupnosti obrazovanja na sve učenike, uklanjanje rane diferencijacije učenika u programe na temelju obrazovnih postignuća, školskih ocjena i sposobnosti, podizanje i ujednačavanje kvalitete poduke i učenja u različitim školama.
- **Reformiranje sustava vrednovanja i ocjenjivanja:** smanjivanje ispitnih uloga (umanjivanje važnosti ispita za ulazak na više obrazovne razine), izbjegavanje rang-lista škola, uvođenje formativnog vrednovanja i vrednovanja za učenje umjesto sumativnog vrednovanja, baziranje ispita na kompetencijama a ne memoriranju činjenica (“štrebanju”), bolje usklađivanje srednjoškolskog programa sa zahtjevima visokog obrazovanja.
- **Modernizacija kurikuluma:** smanjivanje opsega sadržaja, uvođenje kompetencijskog okvira, orijentacija na obrazovne ishode (a ne sadržaje), smanjivanje zahtjevnosti programa pojedinih

predmeta, prilagođavanje programa razvojnim mogućnostima i interesima učenika.

- **Uvođenje pristupa usmjerenoga na učenika** u procesu učenja i poučavanja: jačanje individualnog pristupa učeniku, pružanje podrške slabijim učenicima, jačanje suradničkog učenja.
- **Motiviranje učenika** uvođenjem inovativnih metoda učenja i poučavanja i metoda aktivnog učenja.

Kad se razmišlja o mjerama usmjerenima na davatelje usluga privatnih instrukcija, uobičajeno se spominju one koje vode popravljaju materijalnog i socijalnog statusa nastavnika. Upravo se loš materijalni i socijalni status smatra važnim čimbenikom u formiranju ponude privatnih instrukcija, pa se očekuje da bi sustavne promjene na tom planu - povećanje plaća, ponuda drugih financijskih pogodnosti za nastavnike i sl. - mogle imati za posljedicu zaustavljanje rasta privatnih instrukcija.

Osim popravljanja materijalnog statusa nastavnika, za položaj nastavničke struke važno je i jačanje njihova profesionalnog ugleda. Izrada i primjena profesionalnog kodeksa ponašanja koji bi adresirao potencijalne izvore sukoba interesa i etički sporna djelovanja, mogao bi pridonijeti razvoju profesionalizma nastavničke struke, a ujedno pomoći u smanjivanju nedopuštene prakse davanja privatnih instrukcija vlastitim učenicima.

Naposljetku, potrebno je istaknuti da svaka obrazovna politika usmjerena na rješavanje problema privatnih instrukcija, bez obzira na to bavi li se primarno davateljima ili korisnicima usluga, treba djelovati usklađeno s ekonomskom politikom, posebice u području zapošljavanja i rada, te s dominantnim društvenim vrijednostima. U društvima u kojima postoje velike razlike među njegovih slojevima, kako u materijalnom smislu tako i u socijalnom statusu, i u kojima se privatne instrukcije poimaju kao isplativa investicija za budućnost i sredstvo postizanja veće socijalne mobilnosti, reduciranje njihove raširenosti nije moguće bez ozbiljnih promjena na tržištu rada i bez revalorizacije vrijednosti i cijene obrazovanja i rada. Obrazovna politika koja ne sagledava širu ekonomsku i društvenu stvarnost, ne može uspjeti u rješavanju ovoga problema.

9. MOGUĆI PRISTUPI RJEŠAVANJU PROBLEMA PRIVATNIH INSTRUKCIJA U HRVATSKOJ

U raspravi o mogućim političkim rješenjima i preporukama vrlo je važno, prvo, odrediti pristup hrvatske vlade prema pojavi privatnih instrukcija u posljednjih petnaestak godina. Kao što je već spomenuto, u Republici Hrvatskoj pitanje privatnih instrukcija nije pravno regulirano: ne postoji zakon, pravilnik ili kodeks koji spominje, a kamoli regulira, davanje privatnih satova i drugih oblika dodatne poduke. Štoviše, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa nije nikad javno definiralo svoje stajalište o ovoj pojavi.

Organizirani oblici davanja privatnih instrukcija koje pružaju tvrtke ili ustanove nisu pod nadležnošću ili kontrolom Ministarstva. Privatni satovi daju se u zoni sive ekonomije.

Učiteljima i nastavnicima, zaposlenima u državnim školama, davanje privatnih satova nije zabranjeno. Jedini službeni dokument u kojem se spominju privatne instrukcije jest preporuka Ministarstva iz školske godine 1997/1998.⁶¹, u kojoj stoji da učitelji ne bi smjeli davati privatne sate svojim vlastitim učenicima.

Na kraju, ovo Ministarstvo nije nikad pokrenulo istraživanje o privatnim instrukcijama niti je uspostavilo sustav praćenja koji bi informirao o stanju tržišta obrazovnih usluga.

Iz ove kratke analize može se zaključiti da se sadašnja hrvatska obrazovna politika u odnosu na privatne instrukcije može uklopiti u tzv. *laissez-faire* pristup ili politiku neinterveniranja (Bray, 1999.). Razlozi za takav pristup mogu se pokušati opravdati složenošću same pojave i poteškoćama što proizlaze iz pokušaja njezina obuzdavanja. Privatne instrukcije, kao dio sive ekonomije, nemoguće je posve kontrolirati, a davatelje usluga teško je identificirati. Tranzicijska ekonomska situacija, kroz koju još uvijek Hrvatska prolazi, čini različita rješenja i pokušaje interveniranja u pitanju privatnih instrukcija nesigurnima i riskantnima s pozicija vladajuće strukture. Dok je politika neinterveniranja unutar hrvatskoga obrazovnog konteksta vjerojatno posljedica nemogućnosti i nevoljkosti vlada da se suoče s problemima koji nisu presudni za funkcioniranje službenoga obrazovnog sustava, ona je

⁶¹ Podatak dobiven iz razgovora s dužnosnikom MZOŠ-a.

ipak barem dijelom posljedica i svjesne odluke o nemiješanju u tržište, dokle god se unutar obrazovnog sustava ne ponude bolja rješenja. Iznoseni razlozi u osnovi ovakvog pristupa u Hrvatskoj nisu oni karakteristični za razvijenije sustave, gdje je postizanje optimalne ravnoteže između potražnje i ponude na tržištu prepušteno tržišnim kretanjima. Slučaj Hrvatske karakterističan je pak za tranzicijska društva u kojima vlade ne žele intervenirati u svezi obrazovanja u “sjeni”, zbog održavanja socijalnog mira te straha od negativnih političkih bodova. Bilo koje ograničavanje mogućnosti djelovanja za potplaćenu i nezaposlelu populaciju davatelja instrukcija, kao i sužavanje prostora dodatnog obrazovanja za učenike kojima je dodatna poduka potrebna, mogao bi biti politički nepopularan potez.

Pomanjkanje ozbiljnih obrazovnih reformi u Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina, bilo je odraz nepostojanja snažne političke volje da se situacija u području obrazovanja, pa i obrazovanja u sjeni, promijeni. Može se pretpostaviti da je želja da se održi *status quo* odgovarala svim sudionicima. Međutim, čestina i ozbiljnost pojave privatnih instrukcija u Hrvatskoj čine sva opravdanja suvišnima. Rezultati prikazanoga istraživanja potvrđuju pretpostavke o privatnim instrukcijama kao ozbiljnom problemu hrvatskoga obrazovnog sustava, koji zahtijeva praćenje i primjerenu reakciju te ukazuje na potrebu jednoznačne i nedvosmislene reakcije Ministarstva i drugih dionika, u cilju smanjivanja negativnih učinaka ove pojave. Potpuno je jasno da *laissez-faire* pristup što ga zastupa Ministarstvo ne donosi dobre rezultate te da zanemarivanje pojave privatnih instrukcija predstavlja plodno tlo za njezino održavanje, razvoj i rast privatnih instrukcija.

Prije bilo kakve odluke o promjeni pristupa problemu privatnih instrukcija, potrebno je provesti pažljivu i temeljitu analizu prednosti i nedostataka mogućih poteza, s ciljem određivanja optimalnog pristupa tom problemu. Već je naglašeno da su privatne instrukcije pojava i s pozitivnim i s negativnim učincima, kao i pojava koja ima implikacije na različitim razinama sustava. Učenicima se ne smije uskratiti mogućnost dodatne privatne poduke, ako se unutar obrazovnog sustava ne nude bolja rješenja za zadovoljavanje obrazovnih potreba svih učenika. Instruktorima se ne može naglo i neoprezno uskratiti mogućnost dodatne ili osnovne zarade. Prije izbora i implementacije obrazovne politike usmjerene na rješavanje takve višeslojne pojave, valja oprez-

no razmotriti sve mogućnosti kako bi se utvrdilo hoće li prednosti intervencije biti veće od njihove moguće štete.

Razmotrimo li moguće pristupe rješavanju problema privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom kontekstu, čini se da niti formalna potpora niti stroga zabrana svih oblika privatnih instrukcija nisu primjerene. Uostalom, neprikladnost takvih ekstremnih rješenja pokazala se na primjeru brojnih drugih zemalja. Formalna potpora privatnih instrukcija, primjerice u obliku sufinanciranja organiziranih oblika dodatne potpore ili pružanja pomoći školama u informiranju o privatnim instrukcijama, rezultirala bi rastućim, nekontroliranim tržištem, te sve očitijim koruptivnim i etičkim problemima vezanima uz pružanje privatnih instrukcija. Takav bi pristup zasigurno doveo do povećanja broja učitelja i nastavnika koji učenicima drže dodatne satove. Obrazovni bi sustav, rasipanjem nastavničkih resursa, gubio na kvaliteti i bio sve podložniji opravdanoj kritici roditelja i opće javnosti zbog svoje neučinkovitosti.

I zabrana privatnih instrukcija, s druge strane, ne bi donijela bolje rezultate. Razlozi za ovakvu pretpostavku su mnogobrojni, a sežu od infrastrukturnih do psiholoških. Iskustva drugih zemalja ukazuju da je privatne satove "jedan na jedan" (inače najčešći oblik instrukcija u Hrvatskoj) nemoguće kontrolirati. Iako bi zabrana vjerojatno smanjila ponudu i otežala komunikaciju učenika, roditelja i potencijalnih davatelja usluga, privatne instrukcije ne bi nestale. Zabrana bi mogla proizročiti i obrnuti učinak: izazvati revolt i opiranje i kod korisnika i kod davatelja usluga, a učitelje i nastavnike u školskom sustavu demotivirati za rad. Nezaposlenim nastavnicima i studentima, kao populaciji iz koje se često regrutiraju davatelji usluga privatnih instrukcija, zabrana bi posebno otežala položaj i ugrozila egzistenciju. Koliko god zvučalo paradoksalno, država mora štiti interese i sudbine i tih ljudi: potpunim zabranjivanjem privatnih instrukcija zanemarile bi se njihove potrebe i uzročili dodatni problemi sveukupnoj prosvjetnoj populaciji.

Stoga Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u ovom trenutku treba razmišljati o nekim manje ekstremnim mjerama, onima koje bi mogle kontrolirati i smanjiti negativne implikacije ovoga problema, ali bez potrebe uvođenja radikalnih promjena u sam obrazovni sustav. Najmanje što se može poduzeti jest zauzimanje pristupa nadgledanja bez uplitanja. Ministarstvo može naručiti sveobuhvatno istraživanje privatnih instrukcija i pratiti trendove njihova razvoja na različitim

obrazovnim razinama. Kvalitetnim praćenjem pojave mogu se dobiti sustavni podaci o oblicima, utjecajima i učincima te pojave na hrvatski obrazovni sustav, te se mogu donositi zdrave reformske odluke unutar formalnoga obrazovnog sustava.

Ipak, najpoželjnije rješenje unutar hrvatskoga obrazovnog konteksta bilo bi zauzimanje mješovitog pristupa, s naglaskom na regulaciju i kontrolu pojave privatnih instrukcija. Na početku je vrlo važno da Ministarstvo jasno odredi svoj stav prema pojavi privatnih instrukcija i njezinim različitim oblicima te da prepozna i uključi privatne instrukcije u službene dokumente, preporuke i pravilnike. Posebno se potrebnim (ali i mogućim) čini regulirati i kontrolirati organizirane oblike privatnih instrukcija. Kvalitetnijim registriranjem djelatnosti, uspostavljanjem pravila djelovanja te praćenjem rada tvrtki, agencija i institucija koje se bave dodatnom podukom, Ministarstvo bi moglo imati bolji uvid u raširenost i kvalitetu tih obrazovnih usluga, a ujedno bi moglo, svojom obrazovnom politikom, utjecati na trendove tržišta privatnih instrukcija. Ministarstvo bi trebalo razviti sustav akreditiranja privatnih tvrtki koje se bave obrazovnim uslugama, a posebice tvrtki koje se bave dodatnom podukom iz školskih predmeta. Taj bi se sustav mogao ustanoviti u Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja, s obzirom da Zakon o Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja,⁶² u članku 4., stavak 2., definira *“provode-nje vanjskog vrednovanja u školama i drugim ustanovama koje se bave profesionalnim obrazovanjem i usavršavanjem”* kao djelatnost Centra. To bi rezultiralo boljom kontrolom i praćenjem takvih usluga, a roditelji i učenici bi mogli imati više povjerenja u njihovu kvalitetu.

Uz regulaciju i kontrolu dijela ponude instrukcija, potreban je i drugi pristup, usmjeren na privatne davatelje usluga. Bez obzira na sretnu okolnost što je u Hrvatskoj relativno malen broj nastavnika koji svojim vlastitim učenicima daju privatne instrukcije, Ministarstvo bi trebalo formalno zabraniti tu vrstu privatnih instrukcija. Službenim priznavanjem ove pojave te prijatnji što iz nje proizlaze, takva bi zabrana imala i značajnu simboličku vrijednost.

U suradnji sindikata, resornog Ministarstva, potom Agencije za odgoj i obrazovanje, profesionalnih udruga nastavnika i drugih zainte-

⁶² Narodne novine 151/2004.

resiranih dionika, potrebno je pripremiti etički kodeks za nastavnike i učitelje, u kojemu bi se odredili standardi njihova profesionalnog postupanja. Naglašavajući potrebu potpunog profesionalizma, takav bi kodeks jasno definirao sve neetičke radnje i postupanja vezana uz privatne instrukcije te predložio sankcije za slučajeve nepridržavanja dogovorenih pravila.

Naposljetku, Ministarstvo bi trebalo podržati projekt sveobuhvatnog i longitudinalnog praćenja pojave privatnih instrukcija, koje bi dalo sustavne informacije o vrstama, raširenosti i utjecaju pojave privatnih instrukcija na hrvatski obrazovni sustav. Ta je mjera izuzetno važna danas, motrena u svjetlu uvođenja vanjskog vrednovanja i državne mature, kao završnog ispita srednjoškolskog obrazovanja. Poznato je da suviše kompetitivan sustav vanjskog vrednovanja postignuća učenika, kao i prevlast ispita visokog uloga za učenike, utječu na povećanje potražnje za dodatnom privatnom podukom.

Dosad su se ponuđena rješenja uglavnom osvrtna na davatelje usluga privatnih instrukcija. Odluči li se hrvatska vlada koncentrirati na korisnike usluga privatnih instrukcija, morat će razvijati drugačije strategije i primjenjivati drugačije mjere. Djelovanje i akcije tada valja usmjeriti na uvođenje učeniku usmjerenoga pristupa, na rastećenje kurikuluma, reformiranje sustava vrednovanja i ocjenjivanja, na inoviranje pristupa poučavanju, na poticanje individualnog pristupa učeniku, ili na smanjivanje elitizma unutar obrazovnog sustava kroz smanjivanje razlika u kvaliteti pojedinih škola. Koncentriranje na korisnike usluga zahtijeva dublje, sustavne promjene obrazovnog sustava i opće društvene klime, što je zadatak što ga kreatori hrvatske obrazovne politike do danas nisu bili spremni, ili nisu bili sposobni započeti. Temeljnost tih zahvata, kao i postojeće stanje u obrazovanju, čini takve vrste promjena manje izvjesnima, ali i izazovnijima.

S obzirom na pretežno popravnu funkciju privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom sustavu, primarnim zadatkom, usmjerenim na korisnike usluga privatnih instrukcija, imalo bi biti organiziranje programa potpore učenicima slabijih obrazovnih postignuća, odnosno učenicima s poteškoćama u učenju. Ministarstvo bi trebalo pružiti infrastrukturnu, materijalnu i drugu potporu programima dodatne besplatne poduke za djecu i mladež kojoj je takva pomoć potrebna, a koje nude škole i različite nevladine udruge. Osim toga, potrebno je

reorganizirati rad u školi, tako da škole, uz financijsku potporu Ministarstva, same organiziraju dodatnu poduku za učenike. Nastavnici bi takvu poduku trebali davati bez dodatne naknade, u okviru svoga redovnog posla.

Uz učenike slabijih obrazovnih sposobnosti i postignuća, posebno ranjivu skupinu čine učenici koji dolaze iz obitelji s lošijim socioekonomskim položajem. Dok prva skupina ne uspijeva zadovoljiti svoje potrebe unutar redovnoga obrazovnog sustava te je primorana tražiti pomoć u dodatnoj poduci, drugoj su skupini učenika privatne instrukcije nedostupnije, te su zakinuti za iskustvo individualnog rada s nastavnikom, kao i za dodatno učenje, pripremanje za ispite, itd. Poseban problem predstavlja i preklapanje tih skupina, odnosno činjenica da znatan dio učenika slabijih obrazovnih postignuća dolazi iz slabijega socioekonomskog okruženja. Takvi su učenici vjerojatno izloženiji školskom neuspjehu, ranom prekidanju obrazovnog puta i svim nedaćama što ih takvi ishodi nose, pa je pri osmišljavanju pristupa kojim se želi kontrolirati pojava privatnih instrukcija, potrebno ovome posvetiti posebnu pažnju. Sustav obrazovanja treba biti organiziran tako da svi učenici, bez obzira na okruženje iz kojeg dolaze, imaju mogućnosti maksimalno ostvariti svoje potencijale, unutar samog sustava. Imajući na umu da se velik dio privatnih instrukcija odvija u kontekstu priprema za školska ispitivanja, završne ispite ili prijamne ispite za upise na fakultete, posebno važno osmisliti kvalitetan sustav vrednovanja i ocjenjivanja. To znači da svi učenici trebaju imati jednake mogućnosti da se pripreme za školske ispite u školi, tijekom redovne školske nastave, ali i to da ispitni sadržaji moraju biti usklađeni s onim što se i kako se u školi učilo.

10. ZAKLJUČAK

Glavni nalazi proučavanja pojave privatnih instrukcija u obrazovanju Republike Hrvatske mogu se sažeti u sljedećih osam točaka.

1. Pojava privatnih instrukcija je relevantan obrazovni problem.

Do istraživanja prikazanoga u ovoj knjizi, pojava privatnih instrukcija u Hrvatskoj nije nikad bila sustavno istraživana. Nije pronađeno niti jedno znanstveno istraživanje ili rad koji se bavio pitanjima raširenosti, prirode ili posljedica što ih pojava privatnih instrukcija ima na učenike, nastavnike, škole i obrazovni sustav. Nedostatak istraživačkog interesa za područje privatnih instrukcija ne znači, međutim, da je za hrvatsko obrazovanje ova pojava beznačajna. Štoviše, rezultati našega istraživanja, koje u obzir uzima mišljenja i percepcije učenika srednjih škola, studenata, davatelja usluga privatnih instrukcija i dužnosnika Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, pokazuje da se radi o pojavi koja je u nas sveprisutna i u konstantnom je porastu.

Rezultati istraživanja nedvojbeno su ukazali na široku rasprostranjenost pojave privatnih instrukcija u kontekstu hrvatskog društva i njegova obrazovnog sustava. Čak 54,5% učenika u drugim razredima gimnazija koriste privatne satove, a 56,4% učenika u četvrtim razredima srednjih škola kasnije upisanih na fakultete Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Rijeci koriste neku vrstu privatnih instrukcija, privatne satove ili pripreme tečajeva. Navedeni podaci o korištenju dodatne poduke kod više od polovice ispitanih učenika zabrinjavaju jer, između ostaloga, predstavljaju odraz obrazovnih problema vezanih uz opterećenost učenika, kvalitetu nastave u školama, primjerenost sustava vrednovanja školskih postignuća i učinkovitost obrazovnog sustava, te sugeriraju da škole ne uspijevaju poučiti učenike svim znanjima i vještinama koje se od njih zahtijevaju, ili koji im trebaju za napredovanje u sustavu obrazovanja.

Jednako zabrinjavajućim čini se i podatak da je 42,1% studenata prve godine fakulteta u završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja pohađalo pripreme tečajeva za upis na fakultete. Podatak postaje još dramatičniji ukoliko se promotri korištenje pripremnih tečajeva od strane studenata upisanih na studije visoke potražnje, na kojima vlada

visoka kompeticija pri upisu. Naime, čak je 53,7% korisnika pripremnih tečajeva među studentima upisanim na studije visoke potražnje Sveučilišta u Zagrebu.

Ovako visoka čestina pohađanja pripremnih tečajeva ukazuje na problem nedovoljne usklađenosti srednjoškolskoga i visokoškolskog obrazovanja, iskazan kroz nekompatibilnost sadržaja koji se u školama uče i zahtjeva visokoškolskih ustanova na prijamnim ispitima. Ovakva situacija za posljedicu ima nejednakost u obrazovnim mogućnostima učenika koji dolaze iz različitih socioekonomskih i lokacijskih okruženja, budući da djeca imućnijih roditelja iz urbanih sredina imaju veći pristup pripremnim tečajevima.

Rezultati istraživanja također jasno ukazuju na dominaciju matematike na privatnim satovima. Naime, većina učenika pohađa privatne satove samo iz jednog predmeta, a u 77,3% slučajeva u drugom razredu te čak 87,4% u četvrtom razredu privatni se satovi uzimaju iz matematike. Nakon matematike, najviše korisnika privatne satove uzima iz fizike, kemije i stranoga jezika u drugom razredu, te fizike, hrvatskoga jezika i kemije u četvrtom razredu. Primat matematike nad drugim predmetima tumačimo važnošću ovoga predmeta i njezinom prisutnošću na ispitima koji određuju mogućnost nastavka obrazovanja (matura, prijamni ispit), te kumulativnom i složenom prirodom samoga predmeta. No ovakva situacija svakako upućuje i na problem nepriprmenosti nastavnog programa toga predmeta, s obzirom na razvojne mogućnosti i interese učenika, kao i na problem neprikladne metodike rada, nedovoljno orijentirane na individualne potrebe učenika, posebno onih sa slabijim obrazovnim postignućima. Činjenica da ukupno više od 40% svih učenika gimnazija pohađa privatne satove iz matematike, alarmantna je i ukazuje na nužnost daljnjeg propitivanja uzroka ove pojave te na žurnu potrebu usmjeravanja posebne pažnje relevantnih institucija i Ministarstva obrazovanja na preispitivanje kurikuluma i metodike toga predmeta.

Prikazani rezultati o raširenosti korištenja privatnih instrukcija u različitim fazama obrazovanja i za različite predmete, nedvojbeno ukazuju da su privatne instrukcije relevantan obrazovni problem, koji je nedovoljno istražen i raspravljan. (Pre)velik broj korisnika unutar srednjoškolskog obrazovanja jasno upućuje na potrebu izvlačenja pojave privatnih instrukcija iz sjene te detaljnog ispitivanja ponude i

potražnje tih usluga, a potom i pronalaženje rješenja za kontroliranje pojave unutar službenoga obrazovnog sustava.

2. Tržište privatnih instrukcija u Republici Hrvatskoj je razvijeno i s tendencijom je daljnjega rasta.

Analiza ponude i potražnje privatnih instrukcija u Hrvatskoj pokazuje da se privatne instrukcije svojim velikim dijelom javljaju na obrazovnom tržištu kao odgovor na nedostatke službenoga obrazovnog sustava, ali i kao dio općeg trenda komercijalizacije, decentralizacije i privatizacije obrazovnog sektora. Ipak, za razliku od privatnog obrazovanja koje se javlja kao potpuna zamjena javnog obrazovanja, privatne su instrukcije dodatak koji učenicima i roditeljima može služiti u različite svrhe.

Usluga pružanja privatnih satova uspješno popunjava prostor koji bi u kvalitetnom obrazovnom sustavu mogla imati dodatna i dopunska nastava, odnosno nastava namijenjena djeci s dodatnim obrazovnim potrebama. Davatelji privatnih satova prepoznaju da dio učenika tijekom redovne nastave ne uspijeva svladati zahtjeve što ih pred njih škola postavlja, te ponudom individualnih privatnih satova, u dinamici koja odgovara učeniku i po programu koji dogovaraju međusobno, pomažu učenicima u svladavanju gradiva, pripremi za školske ispite, popravljanju negativnih ocjena i sl. Dijelu učenika privatni satovi predstavljaju pak priliku za dodatno učenje, stjecanje određenih vještine te obogaćivanje repertoara znanja.

Pripremni tečajevi pojavljuju se kao spona između srednjega i visokog obrazovanja, popunjavajući prostor između onoga što su bile izlazne kompetencije srednjoškolskog obrazovanja i onoga što se očekuje kao ulazne kompetencije u visokoškolskim institucijama. Postavljajući se u taj međuprostor, pripremni tečajevi dobro popunjavaju "rupe" između onoga što se učilo u školi i onog što se zahtjeva pri ulasku na fakultete pa, jačajući vještine učenika za rješavanje prijavnih ispita i uvježbavajući ih u rješavanju sličnih zadataka, pomažu učenicima u napredovanju u obrazovnom sustavu i ulasku u visoko obrazovanje.

O razvijenosti tržišta privatnih instrukcija u Hrvatskoj u sadašnjem trenutku može se suditi po slijedećim karakteristikama:

a) Ponuda privatnih instrukcija je bogata.

Privatni satovi i pripremni tečajevi dvije su osnovne vrste privatnih instrukcija koje se nude na tržištu. Unutar tih dviju osnovnih vrsta nude se različiti oblici: individualni i grupni privatni satovi, te predmetni i modularni tečajevi namijenjeni pripremi za određene fakultete. Kao dodana vrijednost, uz pripremne tečajeve nude se individualne konzultacije, profesionalna orijentacija i sl.

b) Postoje različiti profili davatelja usluga.

Privatne satove u najvećem broju slučajeva nude privatne osobe, najčešće srednjoškolski i osnovnoškolski nastavnici, bez obzira jesu li u radnom odnosu ili su nezaposleni. Privatne satove također daju studenti, visokoškolsko nastavno osoblje i druge (ne)zaposlene visokoobrazovane osobe. Za velik dio privatnih davatelja ovih usluga, obavljanje te djelatnosti predstavlja dodatan izvor prihoda.

Organizirane tečajeve nude privatne tvrtke, otvorena učilišta i poneke visokoškolske institucije. Novinu čini to što grad Zagreb od 2006. godine nudi besplatne instruktivne seminare za zagrebačke maturante.

c) Marketinške strategije za usluge privatnih instrukcija razvijene su i raznolike.

Dok se pojedini davatelji privatnih satova uglavnom angažiraju preko preporuka, za promoviranje pripremnih tečajeva koriste se različiti kanali komunikacije i mediji - to su najčešće internet, oglasne ploče u školama, oglasnici, plakati i letci koji se dijele na ulici i sl. Za pridobivanje klijenata, ponuđači pripremnih tečajeva osmišljavaju dodatne usluge, hvale se uspjehom svojih korisnika iz prethodnih generacija, ističu iskustvo, inovativnost i kvalitetu svojih nastavnika i nastave, te nude povoljne modele plaćanja (npr. na rate).

d) Cijene instrukcija su stabilne, a variraju prema statusu i kvalifikacijama davatelja usluge.

Raspon cijena privatnih satova kreće se od 35 do 100 kuna, ovisno o predmetu i stručnim kvalifikacijama i ugledu davatelja usluge.

ga, a prosječna cijena iznosi oko 50 kuna. Relativno velik raspon cijena po satu omogućava različitim kategorijama korisnika da mogu odabrati uslugu koja im najbolje odgovara.

e) O kvaliteti usluga svjedoče učeničke procjene o njihovoj visokoj učinkovitosti.

Rezultati istraživanja pokazuju da učenici i studenti procjenjuju učinkovitost privatnih satova i pripremnih tečaja vrlo visokom, odnosno smatraju da su privatne instrukcije imale utjecaja na ocjenu iz predmeta, kao i na rezultate na prijamnom ispitu. Takve procjene svjedoče o doživljaju kvalitete usluga i vrijednosti što ih uzimanje privatnih instrukcija ima za učenike. Razgovori s privatnim instruktorima također govore o većoj individualiziranosti i fleksibilnosti privatnih satova u odnosu na školsku nastavu.

f) Ponuda privatnih instrukcija pokriva sve razine obrazovnog sustava, počevši od osnovne škole sve do poslijediplomskih studija.

g) Potražnja za privatnim instrukcijama znatna je i osniva se na potrebama učenika.

O tome u prilog govori velik broj korisnika usluga, kao i razlozi što ih oni navode za korištenje privatnih instrukcija.

3. Potražnja za privatnim instrukcijama temelji se na potrebama učenika.

Tijekom srednjoškolskog obrazovanja mogu se razlikovati dvije osnovne funkcije privatnih satova: popravna funkcija i funkcija obogaćivanja.

▪ **Popravna funkcija**

Na ovu dominantnu funkciju privatnih satova u Republici Hrvatskoj upućuje podatak o većinskom udjelu korisnika privatnih satova koji čine učenici sa slabijim obrazovnim postignućima. Primjerice, među korisnicima privatnih satova iz matematike u drugom razredu bilo je 54,9% učenika s ocjenom nedovoljan ili dovoljan iz toga predmeta. Privatni satovi se za ovu funkciju koriste uglavnom redovito, tijekom cijele školske godine, ili neposredno pred kraj polugodišta, u vrijeme testiranja. Popravna

funkcija se vezuje uz ispravljanje negativnih ocjena, popunjava rupa u znanju i pripremu za školske ispite.

Na popravnu funkciju privatnih satova u hrvatskom obrazovnom kontekstu upućuje i podatak o negativnoj povezanosti korištenja privatnih satova i rezultata na nacionalnom ispitu iz matematike ($r = -,33$) i engleskog jezika ($r = -,30$).

- **Funkcija obogaćivanja**

Ova funkcija privatnih instrukcija pojavljuje se kod učenika s boljim obrazovnim postignućima, koji privatne satove koriste povremeno, kad imaju problema s određenim gradivom. Privatni se satovi koriste kako bi učenici bolje svladali gradivo i pripremili se za školske ispite.

Na kraju srednjoškolskog obrazovanja korištenje privatnih instrukcija je izrazito usmjereno na **pripreme za prijamne ispite**. To posebno vrijedi za pripreme tečajeva kojima učenici žele bolje ili detaljnije svladati gradivo koje će se na ispitu tražiti te popuniti rupe u znanju i sistematizirati gradivo koje se učilo u srednjoj školi. Privatni satovi u četvrtom razredu također su usmjereni na pripremu za prijamni ispit, ali imaju i druge funkcije - pripremaju učenike za školske ispite, popunjavanje rupa u znanju te bolje svladavanje gradiva.

Ovi rezultati mnogo govore o prirodi privatnih instrukcija, ukazujući na činjenicu da su one svrsishodne i usmjerene na pripremu ispita, bez obzira na to jesu li oni školski ili prijamni. Ispitanici postavljaju kratkoročne ciljeve - žele uspješno riješiti školski ispit, ispraviti negativnu ocjenu, položiti prijamni ispit - pa privatne instrukcije koriste kako bi te ciljeve ostvarili, većinom prilično uspješno. Dok pripreme tečajeva procjenjuje učinkovitima 87,2% korisnika, ocjenjujući utjecaj korištenja tih usluga na konačnu ocjenu iz matematike, isto smatra 96,7% korisnika privatnih satova iz matematike.

4. Obrazovni, ekonomski i društveni čimbenici utječu na razvoj ove pojave u hrvatskom obrazovnom kontekstu.

U ovom se radu polazi od pretpostavke da privatne instrukcije predstavljaju složenu pojavu uvjetovanu brojnim obrazovnim, ekonomskim i društvenim čimbenicima.

Razmatrajući **obrazovne čimbenike** koji pridonose razvoju i održavanju potražnje za privatnim instrukcijama unutar hrvatskoga srednjoškolskog obrazovanja, zamjećuje se da nepovoljan utjecaj na njih imaju sljedeći elementi obrazovnog sustava.

- Preopterećeni kurikulum, preopširnost sadržaja i prevelika zahtjevnost programa pojedinih predmeta, posebice matematike i prirodnih predmeta, kao i naglasak na stjecanju enciklopedijskog znanja na štetu jačanja kompetencija, razmatra se kao važan obrazovni čimbenik koji pridonosi stvaranju potrebe za privatnim instrukcijama. Rezultati ovoga istraživanja pokazuju da su privatne instrukcije kao pojava u sjeni obrazovnog sustava odraz rada u školama, jer učenici jasno povezuju korištenje privatnih instrukcija s učinkovitošću redovne nastave. Više od 70% gimnazijalaca u trećim razredima smatra da učenici uzimaju privatne instrukcije zato što nastavnici ne objašnjavaju gradivo dovoljno detaljno, zato što su programi preopterećeni te zato što je kvaliteta nastave općenito niska.
- Nastava koja u središte ne stavlja učenika i zadovoljavanje njegovih potreba, kao i još uvijek dominantan *ex-cathedra* pristup u nastavi, pasivizira i demotivira učenike za školski rad te ih usmjerava na privatne instrukcije kao brži i efikasniji put u ostvarivanju individualnih ciljeva.
- Sustav vrednovanja je dominantno sumativan i kod učenika potiče kampanjsko učenje i učenje za ocjenu. Premalo je formativnog vrednovanja odnosno vrednovanje za učenje, pa se učenje (čak i na privatnim instrukcijama!) većinom odvija neposredno prije testiranja. Učenici uglavnom nisu osposobljeni za samostalno učenje, pa se usmjeravaju na pomoć privatnih instruktora.
- Prijamni ispiti za upise na institucije visokog obrazovanja u organizaciji pojedinih fakulteta, svojim sadržajem i težinom često nisu prilagođeni srednjoškolskim programima.
- Na prijamnim ispitima dolazi do povećane konkurencije među pristupnicima. Broj slobodnih mjesta na fakultetima (posebice onima bez plaćanja školarine) raste sporije od broja prijavljenih učenika.

Povećanom interesu za studiranje pridonose i **ekonomski čimbenici**, vezani uz relativno visoku stopu nezaposlenosti te prednosti što ih omogućava visokoškolska diploma na tržištu rada. Pri zapošljavanju, višak radne snage na tržištu uvjetuje davanje prednosti osobama s visokim obrazovanjem, te dovodi do tzv. “kvarenja srednjoškolskih diploma”. Osim toga, fakultetska naobrazba osigurava i lakšu zapošljivost, a i veće prihode nakon zapošljavanja. Ove činjenice čine opravdanim investiranje u privatne instrukcije kao put u ostvarenju boljih obrazovnih i društvenih pozicija.

Loš položaj i materijalni status nastavnika i nezaposlenost također se razmatraju kao važni ekonomski čimbenici koji doprinosi razvoju pojave privatnih instrukcija, kroz rast ponude usluga. Davanje privatnih instrukcija predstavlja znatan dodatan izvor prihoda za velik dio davatelja usluga privatnih instrukcija.

Uz obrazovne i ekonomske, na pojavu privatnih instrukcija u Hrvatskoj utječu i **društveni čimbenici**. Dok politička elita proklamira vrijednost obrazovanja i ideju Hrvatske kao “društva znanja”, tržište rada traži visokoobrazovanu radnu snagu, a roditelji postavljaju visoka obrazovna očekivanja od svoje djece, dok obitelj, škola i društvo često djeci šalju kontradiktorne poruke o vrijednosti znanja i obrazovanja. Imajući premalo povjerenja u obrazovni sustav i vrijednosti što bi ih on trebao pružati, učenici se često obraćaju dodatnom obrazovnom servisu, kao putu za ostvarivanje svojih dobrih obrazovnih i društvenih pozicija.

5. Privatne su instrukcije dostupnije privilegiranim skupinama učenika.

S porastom socioekonomskog statusa obitelji, raste i korištenje privatnih satova i pripremnih tečajeva. Primjerice, među učenicima drugih razreda koji procjenjuju materijalnu situaciju svoje obitelji vrlo dobrom, ima 63,3% njihovih korisnika, za razliku od 39,4% korisnika među učenicima koji materijalnu situaciju svoje obitelji procjenjuju lošom.

Postotak učenika koji ide na privatne instrukcije raste i s porastom obrazovnoga i profesionalnog statusa njihove majke i oca, tako da se najviše korisnika nalazi među djecom čiji su majka i otac visokoškolski obrazovani.

Činjenica da su privatne instrukcije dostupnije učenicima višega socioekonomskog statusa, govori o nepravednoj prednosti koja se na taj način daje toj, ionako privilegiranoj skupini djece. Nepravedna prednost ne očituje se samo na području privatnih instrukcija već i u kontekstu službenog obrazovanja. Pojava privatnih instrukcija dovodi, primjerice, do nejednakosti šansi za učenike iz različitih socijalnih slojeva na ulasku u tercijarno obrazovanje, pa se može zaključiti da privatne instrukcije služe kao mehanizam održavanja, pa čak i pojačavanja socijalnih nejednakosti.

6. U hrvatskom obrazovnom kontekstu privatne instrukcije ne predstavljaju znatan etički ili korupcijski problem.

Glavni etički ili korupcijski problem u području privatnih instrukcija predstavlja situacija u kojoj nastavnici pružaju instrukcije vlastitim učenicima. Takva situacija, očitog konflikta interesa, iznimno je negativna jer može utjecati na drugačiji tretman tih učenika od istih nastavnika tijekom redovne nastave, ali i stvoriti svojevrsnu situaciju ucjene. Dobiveni rezultati, na sreću, sugeriraju da se ova pojava u našem školstvu događa iznimno rijetko: tek za 0,5% korisnika privatnih satova davatelj je vlastiti nastavnik.

Međutim, pojava međusobnog preporučivanja profesora za davatelje usluga je nešto češća: 10,4% učenika našlo je instruktora preko preporuke svoga nastavnika, a 5,7% instruktora su nastavnici iz drugog razreda iste škole. Ova praksa predstavlja opasnost koja može dovesti u pitanje ugled, profesionalnost i etičnost nastavičke struke.

Podjednak etički, pa i mogući korupcijski problem, predstavlja i organizacija pripremnih tečajeva sa strane fakulteta koji provode prijamni ispit, za koji se pripreme vrše. Iako naša analiza ponude pripremnih tečajeva pokazuje da se ovakvi slučajevi nalaze tek iznimno, oni izravno ugrožavaju vrijednost i pravičnost klasifikacijskih postupaka i otvaraju prostor za koruptivna djelovanja.

7. Hrvatska obrazovna politika ignorira pojavu privatnih instrukcija, ali dokad?

U Republici Hrvatskoj se davanje privatnih satova nalazi u zoni sive ekonomije - nalazi se ne samo izvan obrazovnog već i izvan poreznog

sustava. Pitanje privatnih instrukcija nije ni na koji način pravno regulirano: ne postoji zakon, pravilnik ili kodeks koji spominje davanje privatnih satova. Djelatnost dodatne poduke koju organiziraju privatna poduzeća ili javne ustanove također nije regulirana zakonski kao obrazovna djelatnost, nego se vodi kao vrsta gospodarske djelatnosti izvan nadzora Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Nadalje, Ministarstvo nije nikad pokrenulo istraživanje o privatnim instrukcijama niti je javno definiralo svoje stajalište o toj pojavi.

Može se ustvrditi da u Hrvatskoj djeluje *laissez-faire* pristup - politika ignoriranja pojave privatnih instrukcija te neinterveniranja. Takav se pristup može pokušati opravdati složenošću same pojave i poteškoćama koje proizlaze iz pokušaja njezina obuzdavanja. Naime, privatne instrukcije kao dio sive ekonomije, nemoguće je posve kontrolirati. Privatne instrukcije zapošljavaju dio mladih nastavnika koji se ne mogu zaposliti u školama, zbog nezaposlenosti koja vlada u zemlji, a za one koji rade, predstavljaju značajan dodatak na niska primanja koja imaju u sustavu. Privatne instrukcije pomažu učenicima, koji imaju poteškoće u svladavanju školskog gradiva, održati se u obrazovnom sustavu i napredovati u njemu. Imajući na umu ove pozitivne posljedice što ih donose privatne instrukcija, može se pretpostaviti da je politika ignoriranja instrukcija dijelom rezultat odluke o prepuštanju privatnih instrukcija kretanjima na tržištu, dok god se unutar službenoga obrazovnog sustava ne nađu prikladnija rješenja.

Međutim, rezultati ovoga istraživanja potvrđuju pretpostavke o privatnim instrukcijama kao problemu hrvatskoga obrazovnog sustava koji zahtijeva praćenje i primjerenu reakciju. *Laissez-faire* pristup koji zauzima Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa ne donosi dobre rezultate, a zanemarivanje pojave privatnih instrukcija predstavlja plodno tlo za njihovo jačanje. Stoga je potrebno pronaći originalna rješenja koja reguliraju i kontroliraju ovaj problem, uvažavajući pritom višeslojnost pojave instrukcija i njezinu uvjetovanost kontekstom u kojem se zbiva.

Razmišljajući o mogućim pristupima u rješavanja problema privatnih instrukcija u hrvatskom obrazovnom sustavu, najboljim se rješenjem čini mješovit pristup koji kombinira izradu istraživačkog programa praćenja pojave privatnih instrukcija, zabranu pružanja privatnih satova vlastitim učenicima (izradom etičkog kodeksa za nastavnike), s

regulacijom i kontrolom organiziranih oblika privatnih instrukcija. Također se predlaže pružanje potpore udrugama i školama koje organiziraju besplatnu dodatnu poduku za učenike kojima je pomoć potrebna, te osmišljavanje sustava akreditacije za privatne tvrtke ili institucije koja se bave obrazovanjem, primjerice kroz Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

8. Najavljene promjene u sustavu hrvatskoga obrazovanja vjerojatno će dovesti do rasta pojave privatnih instrukcija.

Najavljene promjene u sustavu obrazovanja, koje se tiču obveznosti srednjoškolskog obrazovanja i uvođenja državne mature kao ispita visokog uloga na kraju srednjoškolskog obrazovanja, vjerojatno će u narednom razdoblju, čak i povećati potrebu učenika za pohađanjem pripremnih tečajeva i privatnih satova. Naime, obvezna srednja škola vjerojatno će povećati broj učenika koji će trebati sustavnu pomoć, a uvođenje državne mature jača kompetitivnost obrazovnog sustava, usmjerava učenje prema učenju za ispite i ostvarivanju standarda. Dramatičan porast ove pojave može se očekivati ukoliko se na državnoj maturi uvede matematika kao obvezan predmet za sve učenike, s obzirom da ona već sad predstavlja predmet iz kojega velik dio učenika pohađa instrukcije. Rast će se dogoditi i ukoliko će državna matura ujedno biti i kvalifikacijski ispit za ulaz na visokoškolske institucije, čime će se drastično povećati ulog završnog ispita.

Ovom studijom željeli smo skrenuti pozornost na privatne instrukcije kao ozbiljan problem u hrvatskom obrazovanju koji svojim osobinama i tempom rasta može u znatnoj mjeri promijeniti, pa čak i unazaditi hrvatsko obrazovanje. Pojava privatnih instrukcija u Hrvatskoj već je desetljećima ignorirana od naše obrazovne politike. Stoga ovu knjigu smatramo svojim malim doprinosom u otvaranju nužne rasprave i rješavanju problema svih vrsta instrukcija. Na kraju želimo još jednom ponoviti kako se već sad može reći da se radi o raširenoj sjeni koja ugrožava obrazovni sustav što ga oponaša, a čije će negativno djelovanje, ukoliko se ne počne kontrolirati, u budućnosti bivati sve većim.

LITERATURA

- Aurini, J. (2004): Educational Entrepreneurialism in the Private Tutoring Industry: Balancing Profitability with the Humanistic Face of Schooling. Rad prezentiran na godišnjem sastanku American Sociological Association, San Francisco, CA. http://www.allacademic.com/meta/p109279_index.html (Preuzeto 23. 05. 2007.)
- Aurini, J. & Davies, S. (2004): The Transformation of Private Tutoring: Education in a Franchise Form. *Canadian Journal of Sociology*, 29 (3), 419 - 438.
- Baker, D.P., Akiba, M., LeTendre, G.K. & Wiseman, A.W. (2001): Worldwide Shadow Education: Outside-School Learning, Institutional Quality of Schooling, and Cross-National Mathematics Achievement. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 23 (1), 1 - 17.
- Baker, D.P. & LeTendre, G.K. (2005): National Differences, Global Similarities: World Culture and the Future of Schooling. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Baranović, B. (ur.) (2006): Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj: Različite perspektive. Zagreb: Institut za društvena istraživanja - Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
- Berryman, S.E. & Drabek, I. (2002): Mobilizing Croatia's Human Capital to Support Innovation-Driven Growth. Washington: World Bank.
- Bezinović, P. i Ristić Dedić, Z. (2004a): Škola iz perspektive učenika: smjernice za promjene. <http://www.idi.hr/matura/razno/publikacije.htm> (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Bezinović, P. i Ristić Dedić, Z. (2004b): Državna matura u Hrvatskoj: prijedlog nacionalnog pristupa. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Bezinović, P. i Ristić Dedić, Z. (2005). Državna matura u hrvatskim srednjim školama. Zagreb: MZOŠ, Vijeće za uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav.
- Bezinović, P. (2006a): Korištenje rezultata nacionalnih ispita za samovrednovanje škola. Prilog unapređivanju kvalitete obrazovanja u Hrvatskoj. Priručnik za ispitne koordinate i ravnatelje. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. (Radni materijali)
- Bezinović, P. (2006b): Interpretacija rezultata nacionalnih ispita 2006.: Iskustva učenika s učenjem pojedinih predmeta. Rad prikazan na seminaru za ravnatelje i ispitne koordinate Nacionalnog centra za vanjsko

- vrednovanje obrazovanja, Zagreb. <http://www.drzavnamatura.hr/Home.aspx?PageID=103> (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Bezinović, P. (2007): Školska iskustva učenika s učenjem pojedinih predmeta: Nacionalni ispiti 2007. godine. <http://www.drzavnamatura.hr/Home.aspx?PageID=103> (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Bezinović, P. i Ristić Dedić, Z. (2006): Uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav: Prilog unaprjeđivanju kvalitete obrazovanja u Hrvatskoj. (Redefiniranje projekta). Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Bray, M. (1999): The shadow education system: private tutoring and its implications for planners. Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. (2003): Adverse effects of private supplementary tutoring. Dimensions, implications and government responses. Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. & Kwok, P. (2003): Demand for private supplementary tutoring: conceptual considerations, and socio-economic patterns in Hong Kong. *Economics of Education Review*, 22, 612 - 620.
- Bray, M. (2005): Private Supplementary Tutoring: Comparative Perspective on Patterns and Implications. *Journal of Comparative Education*, 36 (4), 515 - 530.
- Brooks, V. (2002): Assessment in Secondary Schools: The new teacher's guide to monitoring, assessment, recording, reporting and accountability. Buckingham, UK: Open University Press.
- Davies, S. (2004): School Choice by Default? Understanding the Demand for Private Tutoring in Canada. *American Journal of Education*, 110 (3), 233 - 255.
- De Silva, W.A. (1994): Extra-school tutoring in the Asian context with special reference to Sri Lanka. Maharagama: Department of Educational Research, National Institute of Education.
- Foondun, A.R. (2002): Private tutoring in Mauritius: The mad race for a place in a 'five star' secondary school. Monograph no. 8 'Increasing and improving the quality of basic education' Series, Paris: IIEP-UNESCO.
- Glewwe, P. & Jayachandran, S. (2006): Incentives to Teach Badly? After-School Tutoring in Developing Countries. Rad prezentiran na Applied Economics Workshop, the University of Chicago Graduate School of Business. www.chicagogsb.edu/research/workshops/AppliedEcon/docs/Jayachandran-TeachBadly.pdf (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Hallak, J. & Poisson, M. (2005): Ethics and corruption in education: an overview. *Journal of Education for International Development*, 1 (1).

- Ireson, J. (2004): Private tutoring. How prevalent and effective is it? *London Review of Education*, 2 (2), 109 - 122.
- Ireson, J. & Rushforth, K. (2004): Mapping the nature and extent of private tutoring at transition points in education. Rad prezentiran na the British Educational Research Association conference, Manchester, UK. www.ioe.ac.uk/schools/phd/excel/Mapping%20tutoring%20BERA.pdf (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Ireson, J. & Rushforth, K. (2005): Mapping and evaluating shadow education. Istraživački izvještaj. ESRC Research Project RES-000-23-0117. Institute of Education, University of London. image.guardian.co.uk/sysfiles/Education/documents/2005/04/07/tutoring.pdf (Preuzeto 23. 5. 2007.)
- Jokić, B., et al. (2007): Ključne kompetencije “učiti kako učiti” i “poduzetništvo” u osnovnom školstvu Republike Hrvatske”. Završno izvješće o rezultatima projekta. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu - Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
- Lowther, J. (2004): The Quality of Croatia’s Formal Education System”. In: Bejaković, P., Lowther, J. (Eds.): *Croatian Human Resource Competitiveness Study*. Zagreb: Institute of Public Finance, 15 - 27.
- MZOŠ (2005): Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. - 2010. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- OECD (2001): Thematic Review of National Policies for Education - Croatia.
- Popa, S.(2003): Redefining professionalism: Romanian teachers and the private tutoring system. Rad prezentiran na Annual Conference of the Comparative and International Education Society, New Orleans.
- Psacharopoulos, G. & Patrinos, H.A. (2002): Returns to investment in education: a further update. Washington, DC: The World Bank Policy Research Working Paper 2881.
- Ristić Dedić, Z. i Bezinović, P. (2006): Državna matura i upisi u visoko obrazovanja: analiza prijedloga visokoškolskih institucija. Izvješće za Vijeće MZOŠ-a za uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav.
- Ristić Dedić, Z. i Bezinović, P. (2007): Državna matura i upisi u visoko obrazovanja: prijedlozi polaganja predmeta na državnoj maturi. Izvješće za Vijeće MZOŠ-a za uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav.
- Rohlen, T.P. & LeTendre, G.K. (1996): Conclusions: Themes in the Japanese Culture of Learning. In Rohlen, T.P. & LeTendre, G.K. (Eds.): *Teaching and Learning in Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 369 - 376.
- Silova, I. & Bray, M. (2006): Education in a Hidden Marketplace: Monitoring of Private Tutoring. Education Support Program (ESP) of the Open Society Institute, Budapest.

- Stevenson, D.L. & Baker, D.P. (1992): Shadow Education and Allocation in Formal Schooling: Transition to University in Japan. *American Journal of Sociology*, 97 (6), 1639 - 1657.
- Stevenson, H.W. & Sigler, J.W. (1992): *The Learning Gap: Why Our Schools are Failing and What We Can Learn from Japanese and Chinese Education*. New York: Summit Books.
- Tindal, g. & Haladyna, T.M. (2002): *Large-Scale Assessment Programs for All Students*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Tseng, J.L.C. (1998): Private Supplementary Tutoring at the Senior Secondary Level in Taiwan and Hong Kong. MEd Disertacija. The University of Hong Kong.
- Vijeće MZOŠ za uvođenje državne mature (2006): Prijedlog Pravilnika o polaganju državne mature. Radni materijal.
- Zeng, K. (1999): *Dragon Gate. Competitive Examinations and their Consequences*. London: Casell.
- Yasmeen, S. (1999): The spreading private tuitions epidemic. *School: Journal of Educational Excellence*, May, 21 - 25.
- Yi, P. (2002): Household spending on private tutoring in South Korea. Rad prezentiran na Annual Conference of the Comparative and International Education Society, Orlando, Florida.

PRILOG

Uzorci sudionika u istraživanju

Tablica 1. Uzorak učenika državnih gimnazija

Državne škole	Ukupan broj učenika 3. razreda	%	Broj ispitanih u uzorku
Grad Zagreb	1748	100	454
II. gimnazija, Zagreb	187	10,7	47
III. gimnazija, Zagreb	215	12,3	55
Gornjogradska gimnazija, Zagreb	201	11,5	50
Gimnazija Tituša Brezovačkog, Zagreb	127	7,3	36
X. gimnazija, Zagreb	313	17,9	90
XIII. gimnazija, Zagreb	123	7,0	26
Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb	204	11,7	46
Klasična gimnazija, Zagreb	132	7,6	35
XVIII. gimnazija, Zagreb	120	6,9	35
Srednja škola Sesvete	126	7,2	34
Zagrebačka županija	221	100	56
Gimnazija Velika Gorica	132	59,7	33
Srednja škola Dugo Selo (zamjena za SS Samobor)	89	40,3	23

Tablica 2. Uzorak učenika privatnih gimnazija

Privatne škole	Broj ispitanih učenika
Grad Zagreb	76
Privatna klasična gimnazija, Zagreb	30
Zagrebačka umjetnička gimnazija	18
II. opća privatna gimnazija, Zagreb	28

Tablica 3. Uzorak studenata prve godine fakulteta

	Studiji visoke potražnje		Studiji niske potražnje		Ukupno
Sveučilište u Zagrebu	Ekonomija	177	Matematika/fizika	161	793
	Socijalni rad	53	Kemijsko inženjerstvo i tehnologija	109	
	Računarstvo	186	-		
	Psihologija	33	-		
	Novinarstvo	74	-		
Sveučilište u Rijeci	Ekonomija	111	Matematika/fizika	33	202
	Psihologija	29	Strojarstvo	29	
Ukupno	663		332		995

Bilješke o autorima

Boris Jokić se nalazi pred završetkom doktorskoga studija iz obrazovanja na Sveučilištu u Cambridge-u, gdje je i magistrirao.

Diplomirao je psihologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, nakon čega se zaposlio kao istraživač u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja pri Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje i sad radi. U svom doktorskom radu istražuje načine na koje djeca razumiju i konceptualiziraju religijske i znanstvene pojmove. Osim privatnim instrukcijama, bavi se istraživanjem učeničkih stavova prema znanstvenim predmetima te proučavanjem kompetencije “učiti kako učiti”. Od samog studija u Cambridge-u, vrednija je činjenica da je tamo upoznao suprugu s kojom ima malu debeljuškastu djevojčicu koja već mijenja njegova razmišljanja o obrazovanju. Više ne pruža usluge privatnih satova.

Zrinka Ristić Dedić ima 33 godine i desetgodišnje istraživačko iskustvo. Nakon istraživanja tržišta i javnog mnijenja, počinje se baviti istraživanjima u obrazovanju. Radi kao istraživač u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja pri Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Trenutno sudjeluje u razvojnom projektu uvođenja nacionalnih ispita i državne mature u hrvatski školski sustav i projektu samovrednovanja škola. Ide na doktorski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bavi se istraživačkim učenjem i razvojem znanstvenog razmišljanja kod djece. Misli da je u školi djecu najvažnije poučiti kako učiti i autonomno razmišljati. Također je zanima područje moralnog razvoja djece te socijalni procesi u razredu.

Živi s partnerom i kćerkom koja u 2008. godini kreće u prvi razred osnovne škole. Još uvijek se nada da u životu neće platiti ni jedan sat privatnih instrukcija.

Zrinka i Boris već pet godina dijele radni prostor u kojem osmišljavaju znanstvene projekte te raspravljaju o problemima i mogućnostima hrvatskoga obrazovanja.

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja
Zagreb, Amruševa 11
Tel. +385 1 4810 264; fax: +385 1 4810 263
e-mail: idiz@idi.hr

Lektura

Bosiljka Milinković

Likovno rješenje naslovnice

Tomislav Zlatić

Grafička priprema

TERCIJA d. o. o., Zagreb

Tisak i uvez

M.A.K. GOLDEN d. o. o., Zagreb

Naklada

500 primjeraka